

Bibliotēka un personība
Fragmentu bibliotēkas

LATVIJAS
UNIVERSITĀTE

LATVIJAS UNIVERSITĀTES
AKADĒMISKĀS BIBLIOTĒKAS
STARPNOZARU PĒTNIECĪBA

Bibliotēka un personība

Fragmentu bibliotēkas

Bibliotēka un personība. Fragmentu bibliotēkas. Sast., zin. red. I. Kivle. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2023.
192 lpp.

Rakstu krājums publicēts ar Latvijas Universitātes Humanitāro un sociālo zinātņu padomes
2023. gada 13. aprīļa lēmumu, protokols Nr. 5.

**LATVIJAS
UNIVERSITĀTE**

Sastādītāja un zinātniskā redaktore *Dr. phil.* Ineta Kivle

Zinātniskā redkolēģija / Editorial Board:

Dr. phil. Ineta Kivle (Latvija)

Dr. phil. Raivis Bičevskis (Latvija)

PhD Natalia Anna Michna (Polija)

PhD Lenart Škof (Slovēnija)

PhD Maja Bjelica (Slovēnija)

Zinātniskie recenzenti:

Dr. phil. Maija Kūle

Dr. philol. Ināra Klekere

Literārā redaktore Gita Kļaviņa

Angļu tekstu redaktore Andra Damberga

Tulkotājs no vācu valodas Raivis Bičevskis

Dizainu un maketu veidojusi Andra Liepiņa

Vāka noformējumā izmantota Ingūnas Miļūnas glezna “Autumn, piano II”. Iekšlapu noformējumā izmantoti
Dainas Šulcas gleznu fragmenti.

Ingūna Miļūna un Daina Šulca atļāvušas bez atlīdzības šajā izdevumā publicēt savas gleznas.

Par attēlu autortiesībām atbild rakstu autori.

- © Latvijas Universitāte, LU Akadēmiskā bibliotēka, LU Akadēmiskās bibliotēkas Starptozaru pētniecības centrs, 2023
- © Autori: Anna Auzāne, Raivis Bičevskis, Jana Dreimane, Ilze Garda, Linda Gediņa, Ineta Kivle, Venta Kocere, Rihards Kūlis, Inta Līsmāne, Beata Paškeviča, Daina Šulca, Velga Vēvere, 2023
- © Tulkojums no vācu valodas: Raivis Bičevskis, 2023
- © Gleznas: Ingūna Miļūna, Daina Šulca, 2023

ISBN 978-9934-36-054-1

e-ISBN 978-9934-36-055-8

<https://doi.org/10.22364/ilt.23>

Saturs

Ineta Kivle Ievadam	6
Ineta Kivle Preface	8
Frīdrihs Šlēgels Sholijas	10
Ineta Kivle Dzīves fragments bibliotēkā: personības un fragmentu stīgojums	16
 1. daļa. Bibliotēka un personība	
Raivis Bičevskis Filozofa bibliotēka – no Artemīdas tempļa līdz internetam	28
Rihards Kūlis Imanuels Kants, bibliotēka un Rietumu racionālisms	38
Ilze Garda Vīnes bibliotekārs Roberts Mūzils un neizlasīto grāmatu fenomens	46
Jana Dreimane Gustavs Šaurums – mācītājs, bibliotekārs, bibliofils	52
Jana Dreimane Filozofe un literāte iekšējā trimdā: ieskats Ženijas Sūnas-Peņģerotes dienasgrāmatas lappusēs	78
Beata Paškevica Ziņas par Vidzemes mācītāja Frīdriha Bernharda Blaufūsa personīgo bibliotēku, grāmatu lasītāja un izplatītāja pieredzi	92
Venta Kocere Ojāra Zandera darba gadi bibliotēkā (1968–2000)	102

2. daļa. Fragmentu bibliotēkas

Raivis Bičevskis

- “... tikai fragments, kura centrs ir bezgalība”.
Romantisma fragmenta filozofija un mūsdienas 112

Anna Auzāne

- Benjamins un Cveigs: grāmatu krāšana kā fragmentu
kopojumus. Haoss, kolāža, sistēma? 118

Velga Vēvere

- Ārteksti – priekšvārdi kā filosofiski fragmenti:
Sērens Kirkegors un Frīdrihs Vilhelms Nīče 128

Linda Gedīņa

- Elementu formas vienība mākslas darbā –
abstrakcijas topogrāfija 142

Linda Gedīņa

- Bibliotēka un lasīšana.
Lasīšanas hermeneitiski fenomenoloģiska analīze 150

Inta Līsmāne

- No daļas uz veselo, no veselā uz daļu 158

Daina Šulca

- Teksta fragments ierīces ekrānā 164

- Annotations** 170

- Autori** 184

- Pielikumi** 186

Ineta Kivle

Ievadam

Rakstu krājums “Bibliotēka un personība. Fragmentu bibliotēkas” ir trešais izdevums grāmatu sērijā *phronesis* (gudrība), *praxis* (darbība), *paideia* (izglītība), kuru, balstoties uz ikgadējiem Latvijas Universitātes starptautisko zinātnisko konferenču sēžu materiāliem, publicēšanai gatavo LU Akadēmiskās bibliotēkas Starpnozaru pētniecības centrs. *Phronesis*, *praxis*, *paideia* veido grāmatu sērijas konceptuālo identitāti, tādējādi iezīmējot globālu un vēsturisku dimensiju no zināšanu rašanās sākuma, kad zināšanas vēl netika dalītas nozarēs un to vērtība bija gudrība un morāles pilnveidošana, un spēja zināšanas izmantot sabiedrības labā, līdz 21. gadsimta zinātņu tīklojumiem un starpdisciplināriem pētniecības projektiem. Daudzdimensionālais humanitāro zinātņu tematiskais aptvērums ietiecas kultūras, filosofijas, mākslas, valodas un sabiedrības pētniecībā. Autoru rakstītais paver ceļu starpdisciplināriem pētījumiem, iezīmējot atšķirīgas nozares vienojošos elementus un veidojot jaunas teorētiskas un konceptuālas pieejas. Šoreiz filosofu, filologu un bibliotekāru kopīgs pētījums par personībām bibliotēkās, viņu veidotajām bibliotēkām un fragmentiem.

Rakstu krājuma “Bibliotēka un personība. Fragmentu bibliotēkas” pirmajā daļā publicēti pētījumi, kuri tika lasīti 2021. gada 7. oktobra konferencē “Bibliotēka un personība”. Otrajā daļā publicēti pētījumi, par kuriem runāts 2022. gada 17. maija konferencē “Fragmentu pasaule”. Starpdisciplināritāte aicina meklēt vienojošu saikni starp līdz šim kopā neskatītiem konceptiem. Jau Sokrats mācīja: “Es zinu, ka nekā nezinu”, bet patiesībā aicināja saglabāt spēju arvien no jauna vērot un zināt lietas. Tāds arī ir starpdisciplināritātes uzdevums – ar citādu pieeju iegūt jaunas zināšanas, atvērt līdz šim nepieredzētas

domāšanas šķautnes, meklēt jaunas pētnieciskas pieejas un citādi paskatīties uz zināmām lietām.

Iezīmēšu pāris rosinošu jautājumu. Kāpēc gan rakstu krājumus metaforiski nevarētu dēvēt par “fragmentu bibliotēkām”? Ikviens rakstu krājums pēc savas uzbūves ir veidots atbilstoši bibliotēkas kārtšanas principiem. Tāpat kā bibliotēkas plauktā rindojas grāmatas, tā rakstu krājumā teksti – cits aiz cita. Tie katrs ir pašpietiekama vienība, kas kopā veido veselumu, un ik raksts ir daļa (fragments) krājumā. Katrs raksts ir atšķirīgs gan pēc stila un formas, gan teorētiskās pieejas, bet tie visi ir kāda veseluma daļa.

Šajā grāmatā autori uz personību, fragmentu un bibliotēku galvenokārt skatās Eiropas un pasaules kontekstā, mēģinot vienot grāmatniecību, lasīšanu, fragmentus un bibliotēkas ar filosofiju, kultūras vēsturi un cilvēka izpratni vairāku gadsimtu griezumā. Šeit savās pārdomās dalās zinātņu doktori: Raivis Bičevskis, Rihards Kūlis, Linda Gedīņa, Jana Dreimane, Venta Kocere, Beata Paškeviča,

Inta Līsmāne, Velga Vēvere, Ineta Kivle, doktorantūras studente Anna Auzāne, mākslas maģistres Ilze Garda un Daina Šulca. Grāmatā ir ievietotas Ingūnas Miļūnas un Dainas Šulcas gleznas. Ar Ingūnu mums izveidojusies ilgu gadu sadarbība – viņas mākslas darbi tiek izmantoti grāmatu sērijas dizainā, un iepriekšējās grāmatās publicēti Ingūnas tulkotie H. L. Borhesa darbu fragmenti. Šoreiz grāmatā Raivja Bičevska tulkotais fragments no romantisma filosofijas mantojuma. PALDIES! Paldies autoriem, māksliniecēm un LU Akadēmiskajam apgādam par ieguldīto darbu, veidojot “Bibliotēku un personību. Fragmentu bibliotēku”.

Paldies visiem par sadarbību, atsaucību un interesi!

Dr. phil. Ineta Kivle,
LU Akadēmiskās bibliotēkas direktora
vietniece,
Starpnozaru pētniecības centra vadītāja, vadošā
pētniece
2023. gada janvārī

Preface

The collection of the scientific articles “Library and Personality. Libraries of Fragments” is the third volume in the book series *phronesis* (practical wisdom), *praxis* (process, action), *paideia* (education), which is being prepared for publication by Interdisciplinary Research Centre of Academic Library of the University of Latvia, based on the materials of the annual meetings of the University of Latvia international scientific conferences. *Phronesis*, *praxis*, *paideia* form the conceptual identity of the book series, thereby marking a global and historical dimension from the beginning of the emergence of knowledge, when knowledge was not yet divided into branches and its value was wisdom and moral improvement, and the ability to use knowledge for the benefit of society, to the networks of sciences of the 21st century and interdisciplinary research projects. The multidimensional thematic coverage of the humanities extends to the research of culture, philosophy, art, language and society. The authors’ writing contributes to interdisciplinary research, highlighting the unifying elements of different fields and creating new theoretical and conceptual approaches. In this case, it reflects a joint study by philosophers, philologists and librarians dedicated to personalities in libraries, the libraries they have created, and fragments.

The first part of the book “Library and Personality. Libraries of Fragments” contains the publication of studies presented at the conference “Library and Personality” on 7 October 2021. The second part contains the studies that were discussed at the conference “Fragments' World” on 17 May

2022. Interdisciplinarity calls for seeking a unifying connection among the concepts which until now have not been considered jointly. Socrates already anticipated this with his teaching: “I know that I know nothing”, – he actually called for retaining the ability to observe and get to know things again and again. Likewise, this is the task of interdisciplinarity – to gain new knowledge by different approaches, to open hitherto unexperienced facets of thinking, to seek new research abilities and to regard the known things in a different way.

I will outline a couple of thought-provoking questions. Why could not article collections be metaphorically called “libraries of fragments”? Each collection of articles, according to its structure, is created in accordance with the principles of library organization. Just as books are lined up on a library shelf, texts are lined up one after the other in a collection of papers. They are each a self-contained unit that together form a whole, and each article is a part (fragment) in the volume. Each article is different in style and form, as well as in theoretical approach, but they all are a part of a certain whole.

In this volume, the authors consider personality, fragment and library mainly in the context of Europe and the world, aspiring to unite book publishing, reading, fragments and libraries with philosophy, cultural history and understanding of a human across several centuries. Here the readers can share the thoughts proposed by doctors of humanities Raivis Bičevskis, Rihards Kūlis, Linda Gediņa, Jana Dreimane, Venta Kocere, Beata Paškeviča, Inta Līsmāne, Velga Vēvere, Ineta Kivle; doctoral student Anna Auzāne; masters of arts

Ilze Garda and Daina Šulca. The design of the book encompasses the paintings by Inguna Miļūna and Daina Šulca. We have shared many years of cooperation with Inguna, and her art is a consistent accompaniment in the design of the book series. The previous volumes also contain the fragments of J. L. Borges's works, which have been translated by Inguna, while the current collection contains a fragment of Romanticist philosophy heritage translated by Raivis Bičevskis. Furthermore, I would like to express gratitude to the authors, artists

and University of Latvia Academic Press for the work invested in creating "Library and Personality. Libraries of Fragments".

We deeply appreciate your cooperation, responsiveness and interest.

Dr. phil. Ineta Kivle
Deputy Director of the Academic Library of
the University of Latvia,
Head of Interdisciplinary Research Centre,
leading researcher
January, 2023

Sholijas

(No vācu valodas tulkojis¹ Raivis Bičevskis)

[156] Skatpunkts laikam gan ir ģeometrisks jēdziens tāpat kā konstrukcija – tiem abiem ir tik liela nozīme pašreizējā filozofijā.

[157] Sistemātiska filozofija ir pavisam subjektīva, absolūtais ir objektīvs.

[158] Gaisma ir Absolūts, gaiss ir sistemātisks, ūdens – transcendentāls, zeme – elementāra.

[159] Īstai fizikai būtu jābūt dabas fizikai, loģikai un politikai. Mācībai par tapšanu un mācībai par pilnigošanos.

[160] Tas, ka [Fihtes] zinātmācība nav nekas cits kā eksperiments, ir ļoti tuvu patiesībai; dižākais un svarīgākais, kas vēl paveikts. Ir arī pilnībā izdevies.

[161] Trigonometrijai jābūt ļoti ētiskai, un tai jāatklāj arī daudz par reliģiju – tāpat kā elektricitātei par mīlestību. – Vai gan apla kvadrātūra zināmā nozīmē neatrodas *trijstūrī*?

[162] Labākais, ko var atrast Šellingā, ir zināma ķīmiska apsēstība. Viņš ķimizē visu, tāpat kā vecs elēģiķis, piemēram, visu elēģizē. Saskaņā ar Šellingu visa daba ietilpst vienā procesā, Vienā eksperimentā. – Visa daba laikam gan ir ķīmiska, dievišķais – mehānisks, cilvēciskais – organisks; tas viss – skatoties lielos vilcienos. – Šellinga filozofija ir

dzīvs + un –. Mana prakse (skābeklis, slāpekļis = teorija) beidzas ar tuberkulozi kā elpošana skābeklī.

[163] Ūdeņradis un ogleklis kā idealitāte un realitāte.

[164] Ir tikai četras maņas; garša (realitāte) un smarža (idealitāte) ir dihotomiķes. Vai gan rokām un kājām nebija jābūt speciāliem sajūtu orgāniem kā degunam un mēlei? Jutekļu dihotomija ir kaut kas, kam jāpievērš uzmanība.

[165] Lai izprastu gara galvanismu, jāprecizē: kas *tajā* ir muskulis un nervs; tālāk: arī vadītāju teorija, arī saskares princips, saskares orgāni.

[166] Gars un ķermenis ir pavisam viens un tas pats. Tā ir absolūta evidence. Varbūt visa nervu darbība ir sistemātiska sastingšana un saraušanās. Dzīvība patiesi īstenībā ir krampji. Tā jāstudē kā organiskā daba cilvēkā, veģetatīvā daba puķē, tā šķiet arī minerālā daba metālos. Veselība nav nekas cits kā vidus, dzīvīga harmonija, lai arī tai nav sakara ar spēka mērīšanu. Slimība ir ekstrēms. Slimība ir nepareiza attiecība starp sastingumu un saraušanos – tā, ka abi gan mainās, nomaina viens otru, taču harmoniski nesavienojas.

[167] Drudzis ir šķidro daļu slimība, krampji – cieto [daļu], tuberkuloze – gāzveida [daļu].

[168] Dievišķuma esamība ir evidentā tāpat kā dabas [esamība], jo abi ir cilvēkam būšanas daļas.

[169] Šellinga filozofija ir pāroksidējusies.

[170] Skopums ir auksts drudzis, slavas kāre – karsts, baudkāre – slinks. – Ģikts kaite – neatlaidīgākā.

[171] Iedomība, paštaisnums un alkatība ir trīs tikumiska cilvēka slimības. To asni laikam gan ir katrā cilvēkā.

¹ Tulkots no izdevuma: *Kritische Friedrich-Schlegel-Ausgabe*. Hrsg. von Ernst Behler unter Mitwirkung von Jean-Jacques Anstett und Hans Eichner. Zweite Abteilung: Schriften aus dem Nachlass. Bd. 18; Philosophische Lehrjahre 1796–1806 nebst philosophischen Manuskripten aus den Jahren 1796–1828. Erster Teil. Mit Einleitung und Kommentar hrsg. von Ernst Behler. München, Paderborn, Wien: Verlag Ferdinand Schöningh; Zürich: Thomas-Verlag, 1963, S. 135–140.

[172] Jūsmošana un aizrautība ir drudža analogi. Ikviens luksuss ir drudžains, arī poēzijā; izšķērdība.

[173] Krampji ir ģikts darbībā, un ģikts ir krampji miera stāvoklī. Īstais baudkāris ir parastais egoists; tas arī garīgā nozīmē beidz kā ģikts ķertais.

[174] Iedomību pielīdzināt tuberkulozei.

[175] Radot sanāk kopā viss, kas ir cilvēkā no elasticitātes, magnētisma, elektricitātes.

[176] Nomods ir krampji, miegs – stingums. Miršana, dzīves beigas ir stingums, sākums – krampji, dzīve pati tātad ir abi.

[177] Elementāri transcendentāli, absolūti sistemātiski daba, filozofija, poēzija, ētika ir dievišķais un mitoloģija, fizika, vēsture ir cilvēkam būšana. Universa raksturojums kā *ἕν και πάλιν* filozofijā aptvertu tos visus.

[178] Matēmatika ir zinātne pati; nevis tā, ar ko sāk, bet gan tā, ar ko beidz.

[179] Politika, loģika, fizika pašas par sevi drīzāk ir mākslas. Kritika turpretim – zinātne un māksla. Filozofija un valoda nav nodalāmas.

[180] Matēmatiku pašu laikam nemaz nevar izteikt valodā. Bet gan tikai matēmatikas filozofiju.

[181] Cilvēkam būšana ir vidū – tā ir triviāla patiesība. Pēc tam tā sadalās dievišķumā un dabā.

[182] Mūsdienu filozofi tikai konstruē loģisko universu.

[183] Filozofiska optika varētu būt svarīgāka par filozofisku algebru.

[184] Fizika, loģika un politika kā *viena* sistēma. Loģika kompresēta, proti, kriptiskā garā, dotu materiālo lielo loģiku, kuras asni ir Kanta un Fihtes [darbos].

[185] Spinoza[s darbs “Ētika”] ir abstrakciju sistēma. I grāmatā viss veselums, dievišķuma konstrukcija. II [grāmatā] idealitātes un realitātes identitāte, III [grāmatā] – objekta un subjekta [identitāte]. IV [grāmatā] – formas un matērijas [identitāte], V – teorijas un prakses [identitāte].

[186] Lielajai loģikai jāpaceļas no politikas līdz pat ģeometrijai. *Gramatika* kā zinātne jāaplūko kā augstākā loģika.

[187] Filozofija laikam gan nav nekas vairāk par *filozofijas vēsturi*, ja vien pareizi saprot to, kas ir vēsture.

[188] Modernās filozofijas pirmo periodu raksturo asa opozīcija pret sholastiem, otrais periods atkal jau atgriežas pie tiem.

[189] Metafizika ir universa konstrukcija, un loģika ir gara zinātne un māksla. Tātad gara abi poli.

[190] Ja Leibnics ir pašreizējā perioda aizsācējs, tad ir pavisam pareizi, ka Fihte kā [perioda] noslēdzējs atgriežas pie viņa.

[191] Psiholoģija Volfa iedalījumā ir transcendentāla zinātne (racionāla idealitāte [un] empīriskā realitāte). *Ontoloģija* [ir] elementār-filozofija. *Kosmoloģija* [ir] sistemātiska, un teoloģija [ir] absolūta [zinātne]. – Visas šīs zinātnes mērķē uz sabrukušo universa konstrukciju.

[192] *Morāle* un *daba patiesi* ir *pozitīva un negatīva*.

[193] Kantam īstenībā ir tikai trīs zinātnes. Tīrā prāta kritika ir loģika. Praktiskā prāta kritika ir politika, ētika. Spriestspējas kritika – fizika [un] estētika. Visam doktrinālajam pēc redakcijas [veikšanas] vajadzētu būt satilpināmam šajās trīs daļās.

[194] Dīvaini, ka bezgalīgā un galīgā savienojumu dvēsele un miesa atrod par grūtu, lai gan tie abi ir vienoti.

[195] Ticība ir zinātne, kurā vairs nemaz neuzdod jautājumu par patiesību. Ikvienu intuitīva atziņa ir vai nu diskursīva, vai simboliska, t. i., paziņojama. Nepastarpināta izziņa ir darīšana, domāšana.

[196] Kristīgās reliģijas mērķis ir fiziska savienošanās, sapārošanās ar Dievu. Ir nicināmi par to sašust. Vienīgi mistiķi šajā ziņā bija pavisam konsekventi. Dievu jāspēj ēst; tiesa, tā ir tikai zemākā pakāpe. Muhamedāņu jutekliskie priekšstati par debesīm ir pareizie. Sakramenti – katoliskās baznīcas spožākā daļa.

[197] Jūdaisms, muhamedānisms un kristietība šķiet veidojam sistemātisku trīsvienību Δ.

[198] Kāds ir ētiķis tikai tādā mērā, kādā tas ir poēts un filozofs.

[199] Varbūt patiesa loģika un universa raksturs ir identi? Ir tikai bezgaldaudzi filozofiski mākslasdarbi – tāpat kā poēmas – un *viena* sistēma.

[200] Filozofijas loģika, kritika būtu filozofiju raksturojošs tulkojums jeb tulkojošs raksturojums. – Vai varētu arī sarakstīt šādu universa raksturojumu, kas būtu tīri filozofisks darbs, vai varbūt drīzāk tāds [raksturojums] būtu *religijas principi*? – Tas būtu centrālteksts, ne vairs izolēts ētisks teksts, ne pilnībā poētisks un ne pilnībā filozofisks. *Bībele* vārda burtiskā nozīmē, svētie Raksti. →

[201] Ja [Fihtes] zinātmācību sintezē ar Kanta trim kritikām, tad iegūst varbūt kārtīgu loģiku, organonu, vismaz tāda formu; matērija ir tāda [organona] vēsture, filozofija – tā kritika.

[202] Maģijā un προφητεειν reliģija kļūst enerģiska un rada dabu.

[203] Romiešu filozofijas dižākais produkts ir *Corpus iuris*. Romiešu filozofija ir pavisam morālas dabas.

[204] Fragmenta priekšmets ir filozofisks indivīds, dzīva doma, *conceptus*.

[205] Senie ebreji ir tiktāl interesanti, ka poēzija un filozofija viņiem bija pavisam nenošķiramas [un] ka viņu literatūra sākas ar cilvēkam būšanas vēsturi un ar likumdošanu. Viņu poēzija ļoti enigmātiska. Arī tas, ka visa nācija uzrakstījusi tikai Vienu grāmatu.

[206] Tiklīdz filozofija ir artikulēta, zīmiskota, tā ienāk gramatikas laukā un tur tiek pakļauta rigorozam *patiesības* jēdzienam.

[207] Garve ir angļu filozofijas reprezentants Vācijā.

[208] Vai gan filozofiem nebūtu universs tikpat jāfilozofē, kā senie dzejnieki to poetizējuši?

[209] Rodas iespaids, ka ikvienai Šellinga [filozofijas jomai] vispirms dzimis nedzīvs bērns – gan *formai*, gan *Es*, gan *dabas* filozofijas paragrāfiem, *idejām* arī.

[210] Sievietēm ir daudz jutīgāka simpātija. Brutalitāte ir tās [tronī] nosēdināt tukumību; [tā būtu] *kalpošana dzīvnieciskajam* smalkākajā veidā.

[211] *Teorija un prakse* ir iedalījums cilvēkam, *forma un matērija* – māksliniekam.

[212] *Domās* filozofijā ir kas vairāk par ideāliem.

[213] Organiska filozofiska spēja ir *iztēle*, ķīmiska – *prāts*, mehāniska – *sapratne*.

[214] Ikvienā cilvēkā dzejošana un cenšanās, tiekšanās ir atklāsme, noslēpums, burvestība. Skaitlis un izplatība dod kustību. – Spēks ir bezgalīga kustība, bezgalīgs skaitlis, bezgalīga izplatība. – Kustība ar dotu skaitli – *mērs*. [Kustība] ar dotu izplatību – *veidols*.

[215] Nozīmīga noteiksme ir *pazīme*; nosakoša – *īpašība*.

[216] *Religijas, mākslas, poēzijas PRINCIPI* – *cilvēkam būšanas* [principi:] ētiska cilvēkam būšana ir bezgalīga mīlestība, bezgalīga patība un bezgalīga harmonija.

[217] Kurš ir filozofs, neesot cilvēks, tas var uztaisīt filozofiju, bet tas nav filozofs. Tikai cilvēks var būt filozofs.

[218] Tikai universa raksturojums ir [ista] filozofija. Tāpat kā bezgalīgā raksturojums.

[219] Patiess ideālisms nestāsta tikai to, ka mēs radām objektu; tas konstruē universu un parāda, *kā* [tieši] mēs to darām; šķiet, [tas] var konstruēt arī bezgalīgi daudzus objektus un pasaules.

[220] Cahariē *Valsts un baznīcas vienotība*.

Frīdriha Šlēgela sholijas

Romantisms ir domas, rakstības un dzīves eksperiments. Par to savā agrīnajā radošās darbības fāzē īpaši spilgtu liecību sniedz Frīdrihs Šlēgels. Saskaņā ar viņa paša un viņa sarunbiedru fragmenta teoriju viņš rada tūkstošiem fragmentu, no kuriem tikai daļa ir publicēta viņa dzīves laikā romantiķu programmatiskajā laikrakstā “Atheneum” un citos izdevumos. Šie fragmenti paši ir eksperimenti – fragmenta teorijas izmēģinājumi praksē un vienlaikus šīs teorijas radīšanas process. Laika gaitā mainās fragmentu un visa F. Šlēgela tekstu korpusa

nosacītā veseluma attiecības un arī paša fragmenta kā teksta žanra izpratne. Tomēr nemainīgs pavērsieniem bagātājā F. Šlēgela kā literāta un filozofa attīstībā paliek viens: šo fragmentu pārsteidzošums. Tāds ir arī romantisma fragmentu mērķis – pārsteigt tik lielā mērā, ka no pārsteiguma raisās doma, iztēle un reiz fiksētas nozīmes un priekšstati atkal ieplūst dzīves mainīgajā un radošajā fluidā.

Un tomēr, hermeneitiski raugoties, arī fragmentiem ir savs konteksts. Šlēgels, kuru pamatoti var uzskatīt par romantisma filozofu, fragmentos demonstrē filozofiju, par kuras jauno formu viņš cīnās. Viņš vērsas pret 17.–18. gadsimta filozofijas “bailīgi pierādošo domu mehāniku” un arī pret sava laika “ideālistiskajām sistēmkonstrukcijām”.² Romantisma filozofijas forma ir kā pati dzīve – neapreķināma un daudzveidīga, mainīga un brīva. Fragments ir šīs formas meklējumu pirmais propedeutiskais rezultāts, romāns – otrs mēģinājums. Šlēgels meklē un slīpē šo jaunās romantiskās filozofijas formu arī vēlinajos plašajos lekcijuursos “Dzīves filozofija” (1827), “Filozofiskās lekcijas it īpaši par valodas un vārda filozofiju” (1830) u. c. Tādējādi ne tikai saturiski, bet arī formas ziņā romantisma filozofija paliek *work in progress*. Šajā darbā, kā var redzēt arī “Sholijās”, Šlēgels iestrādā studiju gadu refleksijas – fragmentos parādās Kanta kritiskā filozofija (184., 193., 201.), Johana Gotlība Fihtes zinātmācība (*Wissenschaftslehre*) (160., 184., 190., 201.), Šellinga dabas filozofija (162., 169., 209.), taču arī atsauces uz Spinozu (185.), Leibnicu (190.), Volfu (191.), Kristiānu Garvi (207.), tiesību teoretīķi Karlu S. Cahariē fon Lingentālu (220.). Tāpat fragmentos labi redzams tālaika zinātņu diskusiju nospiedums – ķīmijas, mehānikas, fizikas, medicīnas jēdzieni parādās gan dabas filozofijas, gan cilvēka ķermeņa aplūkojumā,

gan – romantiskā veidā pārnesti uz romantisma stila, formas, mērķu raksturojumu.

Tomēr fragmentiem, kuri reprezentē Šlēgela (un līdz ar to – visa agrinā romantisma) filozofisko kredo, ir arī ģenētiskais jeb biogrāfiski personiskais aspekts: filozofiskie fragmenti ataino viņa tapšanu – “filozofiskos mācību gadus”. Šlēgels bija iecerējis fragmentus sakārtot atbilstīgi šīs tapšanas posmiem. Fragmentu tūkstoši piezīmju burtnīcās veido viņa dzīves “Bildungsroman” – tapšanas, veidošanās romānu. Tomēr arī savu dzīvi Šlēgels redz romantiski, t. i., tai nav kāda skaidra sociāla vai politiska, personības izaugsmes skalas vai reliģisku priekšstatu noteikta mērķa: dzīve pati “tās bezgalīgajā pārpilnībā” dzen attēlot to tikai ironiski, tikai paradoksāli, tikai atvērti iespējamībai, dzen tuvoties vēl nepamanītajam, sistēmā netveramajam. Romantiskā fragmenta un romantiskās ironijas definīcijas Šlēgela (un Novalisa) redakcijā skan gandrīz identiski: tie ir nebeidzams strīds “starp nenoteikto un noteikto, pilnīgas artikulācijas neiespējamību un nepieciešamību”.³ Fragmenti ir romantisma ironijas paraugstunda.

F. Šlēgela “Sholijas”, kuras latviešu valodā tulkotas pirmo reizi tieši šim krājumam, ir daļa no Šlēgela “Filozofisko mācību gadu” pirmā posma (1796–1797). “Sholijas” (no σχολιον, *scholium*) ir 156.–220. ieraksts Šlēgela fragmentu burtnīcā – 65 dažāda garuma un satura fragmenti, kas nedz tolaik, nedz vēlāk Šlēgela dzīves laikā netiek publicēti. Līdz to publicēšanai jāgaida gandrīz divi gadsimti – tāpat kā daudzus citus viņa fragmentus, to publicēšanu kritiskā izdevumā sagatavo pašu romantiķu aizsāktā interese par tekstuālajiem korpusiem, kas dzīves laikā parasti paliek zem darbu aisberga redzamās daļas. Ielūkojoties šajos fragmentos, mēs ielūkojamies zemūdens pasaulēs – romantisma tapšanas noslēpumos.

Tradicionāli sholija ir piezīme kāda klasiska teksta malā, kas paskaidro kādu tumšu šī teksta vietu, taču Šlēgela sholijas pašas ir

² Behler, E. Einleitung. In: Schlegel, Fr. *Kritische Friedrich-Schlegel-Ausgabe*. Bd. 18. Paderborn, München, Wien: Verlag Ferdinand Schöningh, 1963, S. X.

³ Behler, E. Einleitung, S. XVIII.

centrālais teksts. Tās ir piezīmes tāda bezgalīga teksta malās, kura vēl nav un kurš tikai top tieši no fragmentu bezgalīgās, t. i., paradoksālās, universālpoēzijas. Tobrīd, kad Šlēgels piezīmju burtnīcās ieraksta savas sholijas, viņš ir Jēnā: studē Fihtes filozofiju paša filozofa vadībā, taču jau agri uztver to tikai kā impulsu jaunu apvēršņu atklāšanai. Jēna tobrīd ir viena no pārsteidzošas domas intensitātes vietām, kam maz līdzinieku visā filozofijas un literatūras vēsturē: Fihte, Šillers, Gēte, brāļi Humbolti, brāļi Šlēgeli, Šellings, Novaliss, Tīks un daudzi citi tobrīd uzbūvē filozofisku, literāru, poētisku un zinātnisku radošas spriedzes lauku, kura ietekme būs dziļa un iestiepsies tālu visdažādākajās 19. un 20. gadsimta dimensijās un nodarbēs.

No šī lauka un šī laika nāk arī Frīdriha Šlēgela “Sholijas” kā neliela daļa no viņa filozofiskajiem mācību gadiem. Taču, pieminot šos “mācību gadus”, nevajag pieņemt, ka 1796.–1797. gada sholijas ir skolnieciskas. Jau tajās skaidri parādās Šlēgela spēja ienest lasītāja redzes laukā “svešādo”, kas viņa daudzkārt piesaukto netveramo bezgalīgo nepadara tikai par tukšu negatīvu lielumu, tikai “par deziluzionējošu momentu un negāciju”.⁴ Fragmenti māca acij to saskatīt. Ja arī, lasot “Sholijas”, šķiet, ka

jēdzienu konstelācijas un izteikumu lapidārums “traucē” vai galu galā atstāj lasītāju “tukšā”, tad jāatceras, ka fragmenti (tāpat kā valodiski kalambūri, pārpratumi un šķitums) saskaņā ar romantisma fragmenta teoriju “nekad nav tukši”.⁵ Tajos sarosās kāda sintēze, kāda cildenā nojausma, kāda jēga, kuras klātbūtne ir un nav skaidra: tā *ir*, ja lasītājs kļūst radoši aktīvs, un tās *nav*, jo pat artikulēta paliks tikai daļa, fragments no veseluma, kurš līcis sarosīties lasītājam un jēgai tekstā.

“Sholijas” tulkotas no Frīdriha Šlēgela darbu kritiskā izdevuma 18. sējuma. Kvadrātiekvāvs liktie vārdi ir tulkotāja mēģinājums fragmentus padarīt uztveramākus kaut pirmajā – gramatiski hermeneitiskas uztveres – līmenī. Tulkojumā nav atzīmēti vārdi, kurus Šlēgels pats pievienojis fragmentiem kā sholijas tradicionālā nozīmē. Šie vārdi integrēti tekstā. Ar teksta kontekstiem un edīcijas niansēm var iepazīties Ernsta Bēlera “Ievadā” minētajam sējumam (IX–LXX lpp.).

Raivis Bičevskis

⁴ Mennemeier, F. N. *Friedrich Schlegels Poesiebegriff*. München: Wilhelm Fink Verlag, 1971, S. 234–235.

⁵ Nüsse, H. *Die Sprachtheorie Friedrich Schlegels*. Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag, 1962, S. 90.

Dzīves fragments bibliotēkā: personības un fragmentu stīgojums

"Si hortum in bibliotheca habes, nihil deerit."

"Ja tev ir dārzs bibliotēkā, nekā vairs netrūkst."

Citāts no Cicerona vēstules draugam Var(r)onam 46. g. pr. Kr.

Atslēgvārdi: personālisms, postmodernisms, fragments, personība, bibliotēka.

Bibliotekāri – personības

Daudzi ievērojami politiķi, rakstnieki un filosofi, kuri ir sekmējuši ideju attīstību, kultūras un politikas norises un paši rakstījuši neatkārtojamus literārus un filosofiskus darbus, ir strādājuši bibliotēkās un daļu savas dzīves pavadījuši, kārtējot grāmatu plauktus. Minēšu dažus piemērus. Latvijā iecienīts un tulkots rakstnieks Lūiss Kerols (*Lewis Carroll, Charles Lutwidge Dodgson*, 1832–1898), grāmatas "Alises piedzīvojumi Brīnumzemē" autors, strādāja Oksfordas Universitātes Kristus baznīcas bibliotēkā kā bibliotekāra palīgs un, veldzējoties no lekcijām matemātikā, aizrāvās ar lasīšanu. Argentīniešu rakstnieks Horhe Luiss Borhess (*Jorge Luis Borges*, 1899–1986) vairākus gadus līdzās literatūras profesūrai Buenosairesas Universitātē vadīja Argentīnas Nacionālo bibliotēku. ASV Federālās izmeklēšanas biroja (FIB) direktora Edgara Hūvera (*Edgar Hoover*, 1895–1972) pirmā darbavieta bija Kongresa bibliotēka. Bibliotēku viņš dēvēja par pasaulē lielāko failu kabinetu, aizrāvās ar informācijas kārtošānā sistēmām un izveidoja Djūija decimālo sistēmu (*Dewey Decimal System*), kas attīstījās kā FIB dokumentu organizācijas sistēma.

Bibliotēkās strādājuši ievērojami apgaismības laikmeta filosofi. Vācu "vētras un dziņu" laikmeta dzejnieks un filozofs Johans Volfgangs fon Gēte (*Johann Wolfgang von Goethe*, 1749–1832) līdzās radītajiem literārajiem darbiem un prestižajiem valsts amatiem strādāja Veimāras bibliotēkā, katalogizēja un kārtoja grāmatu krājumu. Johans Gotfrīds fon Herders (*Johann Gottfried von Herder*, 1744–1803) – Gētes līdzgaitnieks un Imanuela Kanta (*Immanuel Kant*, 1724–1804) skolnieks – daļu savas dzīves veltīja bibliotēkai. Kants strādāja Kēnigsbergas Universitātē un darbojās arī kā bibliotekāra palīgs. Savukārt Herdera gaitas Rīgā ir saistītas ar Rīgas Domskolas izveidi un Rīgas pilsētas bibliotēku (*Bibliotheca Rigensis*, 1524–1945), kas tagad ir nonākusi Latvijas Universitātes pārziņā. Šobrīd Latvijas Universitātes Akadēmiskā bibliotēka ir izaugusi par bagātāko retumu un letonikas krātuvi ne tikai Latvijā, bet Baltijas reģionā kopumā un var lepoties ar izciliem darbiniekiem.

Pieminēšu bibliotekārus-personības, ar kuriem man ir bijusi iespēja tikties un strādāt kopā gan agrāk, gan tagad. Atmiņā palikuši atsaucīgie un smalkie Jāzepa Vītola Latvijas Mūzikas akadēmijas kolēģi, īpaši mūzikas zinātniece Ilma Grauzdiņa un mūzikas personāliju pārzinātāja, vecākā bibliotekāre Irēna Blūma. Viņa Mūzikas akadēmijas bibliotēkā izveidoja Latvijas mūzikas personību vēsturisko datubāzi.

LU Akadēmiskās bibliotēkas direktore Venta Kocere jau vairākus gadu desmitus attīsta starpkultūru dialoga tēmu un pēta izcilu Latvijas personību ceļus Ukrainā. Latvijas Universitātes Akadēmiskās bibliotēkas ilggadējais darbinieks Valdis Mazulis izcēlās ar rūpību ikviena jautājuma risināšanā, viņa precizitāte garantēja kvalitatīvu digitalizācijas procesu. Reto grāmatu un rokrakstu nodaļas vadītāja Aija Taimiņa ir atzītākā eksperte savā jomā ne tikai Latvijā, bet arī ārpus tās. Annas Šmites un Guntas Jaunmuktānes vadītā Misiņa bibliotēka turpina īstenot Jāņa Misiņa (1862–1945) misiju: veidot lielāko un nozīmīgāko letonikas krājumu, tajā iekļaujot visu, kas izdots latviešu valodā, un visu, kas izdots par Latviju un latviešiem. 1885. gadā Krācēs pēc Jāņa Misiņa vēlmes tika likti pamati vecākajai un pilnīgākajai latviešu grāmatu krātuvei. Tagad tā no publiskas bibliotēkas ir izaugusi par zinātnisku bibliotēku un kļuvusi par Latvijas inteliģences, literatūrzinātnieku un vēsturnieku iecienītu lasīšanas vietu. Misiņa bibliotēkas un Kārļa Egles (1887–1974) **1** 130. gadskārtai tika veltītas zinātniskās konferences un izdots rakstu krājums¹. Jāatzīmē arī iepriekšējo gadu detalizētie un faktoloģiskie pētījumi, kas veltīti Latvijas bibliotēku dižgariem.² Šeit līdzās Jānim Misiņam un viņa darba turpinātājam Kārlim Eglem minams izcilais grāmatniecības vēsturnieks Aleksejs Apinis (1926–2004) **2** un daudzi citi. Īpaša nozīme Latvijas reto grāmatu un rokrakstu fonda izpētē ir ilggadējai Latvijas Nacionālās bibliotēkas Retumu nodaļas vadītājai Inārai Klekerei un viņas veidotajai komandai. Latvijas bibliotēku vēsturē stabili vietu ir ieņēmusi Zanderu dzimta: seniora Ojāra Zandera (1931–2018) darbs Latvijas Universitātes Akadēmiskajā bibliotēkā

¹ *Meklējiet rakstos! Misiņa bibliotēkai un Kārlim Eglem 130*. Sast. un zin. red. I. Kivle. Rīga: Latvijas Universitātes Akadēmiskā bibliotēka, 2018.

² *Svēts mantojums Rīgai. J. Misiņš un viņa bibliotēka*. Rīga: Latvijas Akadēmiskā bibliotēka, 2002; *Grāmatas un grāmatnieki. Misiņa bibliotēkas 100. gadadienai. 1885–1985*. Rīga: Zinātne, 1985.

1 Jānis Misiņš (1862–1945) un Kārlis Egles (1887–1974) (LU Akadēmiskās bibliotēkas zinātnisko rakstu krājums "Meklējiet rakstos! Misiņa bibliotēkai un Kārlim Eglem 130")

2 Aleksejs Apinis (1926–2004)

un viņa dēla Viestura Zandera, Latvijas Universitātes profesora, ieguldījums baltvācu grāmatniecības izpētē. 2024. gadā Latvijas Universitātes Akadēmiskā bibliotēka (dibināta 1524. gadā) atzīmēs 500. gadskārtu un bibliotekāru-personību nozīme aktualizēsies atkal un atkal.

Humanitas: personība un struktūras cilvēks

Mūsdienu dzīvi arvien vairāk ietekmē digitālajā pasaulē valdošie procesi, atvērtās piekļuves dati un attālinātā saziņa. Personības loma mazinās, to aizstāj procesu pārraudzība un modelēšana. Vai ir iespējams “reabilitēt” personību kā neaizstājamu procesu virzītāju? Kāda ir cilvēka, personības nozīme sabiedrībā, kultūrā un zinātnē? Personība tiešā veidā ir saistīta ar cilvēka un humanitātes izpratni, kas nebūt nav universāli definējama, bet ir laikmetu un teorētisko strāvojumu caurausta. Raksturīgi, ka ekonomisko un sabiedrības krīžu laikā aktivizējas cilvēka ietekmes apvāršņu meklējumi: cik lielā mērā cilvēks var mainīt sev apkārt esošo (ne)kārtību?

Ar *humanitas* apzīmē to vērtību un īpašību kopumu, kas cilvēku šķir no pārējās pasaules, – humanitāte ir cilvēcība. Kanta pārliecība, ka cilvēks ir augstākā vērtība, mērķis un nekad ne līdzeklis, mūsdienu pasaulē nav viennozīmīga, un cilvēks dažkārt kļūst par rīku kalkulējošās realitātes uzturēšanai. Citiem vārdiem, cilvēks kļūst par funkcionāru un izpildītāju, darbojas konstruētā racionalitātē, un individuālais prāts galvenokārt ir tikai līdzeklis mērķu sasniegšanā, nevis humanitātes mērs. 21. gadsimtā cilvēki darbojas pašu radītajos tīklojumos, un viņu dzīve veidojas no vietas varas, ekonomikas, kultūras un izglītības struktūrās. Bet līdzīgi ir bijis arī iepriekš – daudzu gadsimtu garumā vieta sabiedrībā, nauda un varai pietuvināts stāvoklis ir noteicis ietekmes un komforta zonas. Atšķirība ir tajā, ka mūsdienās pašpieietiekamība ir aizstāta ar

funkciju izpildi un augstskolās tiek gatavoti speciālisti bez zināšanām filosofijā un ētikā. Līdz ar to filosofisks jautājums par personību paliek nomaļus. Cilvēki mazāk cenšas radīt ko jaunu, bet tiecas pēc ātrākas informācijas aprites un piekļuves tai. Dažkārt pat veiksmīgāk ir cilvēku aizstāt ar mākslīgo intelektu un viedajām tehnoloģijām, un augšgalā nostājas nevis pašpieietiekamie un pašapzinīgie, bet gan tie, kam dots talants veikt manipulācijas, pārraudzīt struktūras un spēja aizstāt vienu elementu ar otru pat tad, ja elements ir cilvēks. Žans Bodrijārs (*Jean Baudrillard*, 1929–2007) darbā “Fragmenti” atzīst, ka tehnika un tehnoloģijas rada acumirkliņu, bet saistītu fragmentu tīklojumu. Mūsdienās vairs nav iespējams izveidot nepārtrauktības un veseluma formu, jo pati sistēma to nekavējoties iznīcinās.³ Vai šajā gadījumā cilvēks ir tikai fragments starp citiem līdzīgiem fragmentiem, elements starp citiem elementiem?

20. gadsimta otrajā pusē postmodernisma filosofijā⁴ ienāk *strukturālais cilvēks*, kas, pateicoties savai iztēles spēlei, domās pārdzīvo struktūras. Strukturālisms izpaužas kā domāšanas darbība, kurā tiek radīti objekta funkcionēšanas nosacījumi. Struktūrās domājošs cilvēks realitāti sadala fragmentos un tad tos no jauna savieno, bet, savienojot fragmentus no jauna, veidojas pavisam cits objekts nekā tas, kas bija sākotnēji. Veidojas jauna realitāte – strukturālā, modelētā realitāte, hiperrealitāte. Šādā modelētā pasaulē cilvēks pastāv un darbojas kā izpildītājs vai cilvēks-apzīmētājs, viņš pakļaujas jaunās struktūras funkcionalitātei un nodrošina tās darbību. Bet tēli, kas darbojas šajā virtuālajā realitātē, ir ieprogrammēti – viņi neveido references ārpus struktūras funkcijām, viņi nav brīvi, bet ir iepriekšparedzami un tāpēc garlaicīgi. Personība ir gara brīvībā, izvēles brīvībā un nemitīgā ceļā pie sevis.

³ Baudrillard, J. *Fragments : conversations with François L'Yvonnet*. Routledge, 2004.

⁴ Žils Delēzs, Žans Bodrijārs un citi franču postmodernie domātāji.

Tomēr tas nenozīmē, ka personības iezīmes mūsdienās vienmēr tiek novietotas otrā plānā. Bez personībām nebūtu iespējama māksla. Māksla pieprasa, lai staro dvēsele, ķermenis un prāts. Ar prāta kalkulāciju un funkcionēšanu vien nepietiek. Par personību tiek runāts ikreiz, kad gara spēks, zināšanas, morālās vērtības, talants, personīgā attieksme un citas vērtības izceļ cilvēku pāri vienmuļajam kopumam. Nenoliedzami, postmodernie filosofi Žils Delēzs (*Gilles Deleuze*, 1925–1995), Žans Bodrijārs, Žans Fransuā Liotārs (*Jean-François Lyotard*, 1924–1998) u. c. ir lielas personības, lai arī savā filosofijā viņi cilvēku raksturo kā iekļautu esamības un informācijas tīkļos, kas līdzinās struktūras un funkciju elementiem. Personība nav sevī noslēgta individualitāte, tā apliecinās globāli un darbojas ne tikai sevis pilnveidošanā, bet arī lielāku mērķu labā, tā ir saistīta ar izglītību un morāli, un spēju savas zināšanas un pieredzi nodot tālāk.

Kontrastam postmodernisma intelektuāļu atziņām minēšu pāris piemēru no filosofijas vēstures. Par cilvēka tieksmi sasniegt savu iespējamo prāta un morālo pilnību filosofijā tiek domāts kopš tās sākotnes. Antīkie filosofi, cildinot pašpietiekamu cilvēku, uzsvēra harmoniju starp tikumiem un zināšanām un to nozīmi valsts veidošanā. Sevis pilnveidošana ietvēra rūpes vienlīdz par ķermeni, cik prātu un zināšanām. Iegūtā pašpietiekamība liecināja par tikumisku noturību un nobriedušu morāli, kuru Aristotelis (Ἀριστοτέλης, 384.–322. g. pr. Kr.) raksturoja kā pašapzinīgu cilvēku, kas rīkojas atbilstoši un mērķtiecīgi, ir draudzīgs un labvēlīgs. “Pašapzinīgums kā rakstura kvalitāte ir savas vērtības apzināšanās augstākā mērā, bet ricībā pašapzinīga cilvēka pareizā nostāja izpaužas kā vidus un samērs, jo viņš pats sevi vērtē atbilstoši pienācīgajam.”⁵ Kad antīkā filosofija un kultūra atdzima Eiropā, renesanses humānisti pievērsās antīko tekstu tulkošanai un interpretācijām un augstu vērtēja

zināšanas, kas grezno cilvēku un ir skaistas pašas par sevi. Franču humānists Mišels Monteņs (*Michel de Montaigne*, 1533–1592) nereti atsauca uz Aristoteli un gan ar cieņu, gan ironiju izturējās pret antīkajā pasaulē cildināto pašpietiekama cilvēka ideālu. “Ja kādam nav zināms Aristotelis, tad, viņaprāt, tāds nepazīst pats sevi. Parastas un rupjas dvēseles nespēj saskatīt pacilāta prātojumā graciozitāti un nozīmību, bet šo divu dvēseļu veidi piepilda visu pasauli. Trešais veids, kuram jūs tiecaties sevi atdot, ir tīras un ar pašu spēku stipras dvēseles, bet tāda veida dvēseles ir tik retas, ka tām gluži pamatoti nav mūsu vidū nedz vārda, nedz iespaids; tādēļ tiekties pēc tā un censties tam patikt nozīmē gandrīz vai velti zaudēt laiku.”⁶

Prāta, tikumu un zināšanu vienība ir cilvēka pašpietiekamības iezīme arī apgaismībā. Kants uzskatīja, ka ikviena cilvēka ceļš uz apgaismību ir saistīts ar brīvību un spēju izmantot savu prātu – cilvēks sevī “atrod pats savu prātu”, tiecas pēc vispārīgā un spēj orientēties pats savā domāšanā. Pretēji tam: “Ja man ir grāmata, kas man aizstāj sapratni, dvēseļu aprūpētājs, kas man aizstāj sirdsapziņu, ārsts, kas man noteic diētu, utt., tad jau man pašam nav ko pūlēties. Man nav nepieciešams domāt, ja tik es varu samaksāt.”⁷ Herders humanitāti saistīja ar cilvēcisko dabu: “Tāpat īstenais prāts vienmēr saistīts arī ar taisnīgumu un labestību, labestība ved uz prātu, prāts ved uz labestību; prāts un labestība ir divi poli, ap kuriem asi griežas humanitātes lode.”⁸ Herders darba “Vēstules humanitātes veicināšanai” iesākumā raksta: “Ar katru dzīves gadu no mums nokrīt ievērojama daļa vizuļu, ar kuriem no pašas bērnības gan ricībā, gan zinātnēs, izpriecās un mākslās mūs rotājusi fantāzija. Nelaimīgs tas,

⁵ Aristotelis. *Nikomaha ētika*. Rīga: Zvaigzne, 1985, 88. lpp.

⁶ Monteņs, M. de. *Esejas*. Fragmenti no II un III sējuma. Rīga: Zvaigzne, 1984, 157. lpp.

⁷ Kants, I. Atbilde uz jautājumu: Kas ir apgaismība? No: Kants, I. *Kas ir apgaismība?* Rīga: Zvaigzne ABC, [b. g.].

⁸ Herders, J. G. Par cilvēcības dabu. No: Herders, J. G. *Darbu izlase*. Rīga: Zvaigzne ABC, 1995, 136. lpp.

kurš nēsājis tikai svešas spalvas un viltotus dārgakmeņus, laimīgs un trīskārtlaimīgs tas, kura rota ir vienīgi patiesība un kam sirdī plūst žēlsirdības avots. Viņš jūtas spirdzināts, kad citi – cilvēki tikai no ārpuses – viņam apkārt smilkst un nikuļo; viņš rod spēcīgāku vispārības labumā, cilvēces progresā, viņa krūtīs ir platākas, viņa esība nozīmīgāka un brīvāka.”⁹ Herdera pārlicība par brīvu, apgaismotu un morāli atbildīgu cilvēku raksturo personību tās ģenerālajās līnijās.

Pēc garīga spēka tiecas romantiķi, esošās kārtības noliedzēji un ideju pārņēmtie – Frīdriha Ničes (*Friedrich Wilhelm Nietzsche*, 1844–1900) pārlicība, ka ikvienam pašam jāspēj pārvarēt savu vājumu un tapt lielam, ietekmē arī latviešu kultūru un filosofiju, it īpaši Latvijas pirmās brīvvalsts laikā. Protams, Ničes pārcilvēks ir pretmets antikās kultūras ideālam – harmoniskajam, ieturētajam un savu kaislību pārvaldošajam pašpietiekamajam pilsonim. Bet Ničes filosofija bija pieteikums kaismīgajam, varošajam, drosmīgajam un neprātīgajam, kas spējīgs sagraut rutīnu un garlaicību. Vilis Plūdonis (1874–1940) Ničes darba “Tā runāja Zaratustra” tulkojuma ievadā uzsver, ka Niče piešķir cilvēkam viņa lielo vērtību un aicina neko neuztvert par pēdējo vārdu, bet iet tālāk, augstāk, dziļāk. Cik aktuāla mūsdienās ir morāli noturīga, pašpietiekama cilvēka klātbūtne un viedoklis? Cik nepieciešams ir Ničes drosmīgais neprātis?

Izglītība un audzināšana, lai cilvēku veidotu pēc iespējas harmoniskāku, kurš taisnīgi izturētos pret sevi un citiem, mūsdienu darba tirgu interesē maz. Jautājums par personību kļūst diskutabls un no pirmajām rindām pārvietojas uz perifēriju. Lai noteiktu procesus un ieņemtu amatu un vietu struktūrā, morālais noturīgums atkāpjas, svarīgāka ir atbilstība noteiktu funkciju veikšanai. Pārsteidzošs šķīstu jautājums darba intervijā: vai jūs esat gatavs draudzībai, labvēlībai un taisnīgamam?

⁹ Herders, J. G. Vēstules humanitātes veicināšanai. No: Herders, J. G. *Darbu izlase*, 128. lpp.

Mūsdienās satrauc jautājums, kā izturēt un nesabrukt, kā noturēties funkcionālajās struktūrās, saglabājot cilvēcību un *vispārīgu nojēgu* par lietām. 20. gadsimta hermeneitiskās filosofijas izveidotājs Hanss Georgs Gadamers (*Hans-Georg Gadamer*, 1900–2002) uzskatīja, ka izglītība līdzās spriestspējai, gaumei un *sensus communis* (kopīgai nojēgai) ir viens no galvenajiem humanitātes jēdzieniem un katras domājošas būtnes pienākums pret sevi ir izglīties. “Izglītota apziņa darbojas visos virzienos, un tai piemīt *vispārīga nojēga*. Vispārīga un kopīga nojēga faktiski ir izglītības būtības formulējums, kas ļauj ieskanēties plašai vēsturiskai sasaistei. [...] Tas, uz ko mēs tiekam atgriezti, ir *humānistiskā tradīcija*.”¹⁰ Gadamers, raksturodams izglītību, salīdzina to ar jēdzienu *Bildung*, kas domājams kā veidošanās, tapšana, celšana un tapšanas procesa nebeidzamais rezultāts, tādejādi izglītība ir jau dotā attīstīšana.¹¹

Personālisms

Personālisms uzplaukst 20. gadsimta sākumā un vijas cauri vācu, franču, amerikāņu, latviešu kultūrai. Tas veidojas kā pretstats pozitīvismam un materiālismam un skata cilvēka vietu esamībā, tā nozīmi vēstures veidošanā, aptverot metafizikas, eksistences un sociālpolitiskos jautājumus. Personālisma filosofija ir sazarota, daudzveidīga, tai ir daudzi kopīgi aspekti ar citiem filosofijas virzieniem. Laika posmā starp Pirmo un Otro pasaules karu saskaroties ar ekonomisko sabrukumu un morālo dezorientāciju, filosofi kā kritēriju, pēc kura jāveido krīzes risinājums, izvirzīja cilvēku.

Jēdzienu “personālisms” filosofijas diskusijā ievieš Frīdrihs Šleiermahers (*Friedrich*

¹⁰ Gadamers, H.-G. *Patiesība un metode*. Rīga: Jumava, 1999, 29.–30. lpp.

¹¹ Par personību izglītības kontekstā I. Kivle rakstījusi iepriekš savā monogrāfijā “Filosofija: teorētiska un praktiska mācība” (2011) un pedagoģiski sabiedriskajā mēnešrakstā “Audzinātājs” (2012).

Schleiermacher, 1768–1834) pāris gadsimtu pirms tam, kad sāka veidoties personālisms kā filosofijas virziens. Darbā “Par reliģiju” Šleiermahers ierāda reliģiskā personālisma ceļu, kur Dievs tiek uztverts kā personība. Vēl agrāk, pirms Šleiermahera, personālisma aizmetņi saskatāmi vācu matemātiķa un filosofa Gotfrīda Leibnīca (*Gottfried Wilhelm Leibniz*, 1646–1716)¹² metafizikā. Viņa mācība par mōnādēm kā nedalāmām vienībām ietekmē personālisma veidošanos. To it īpaši novērtē franču personālisma lielākā figūra, viens no 20. gadsimta redzamākajiem personālisma pārstāvjiem un žurnāla “Esprit” (1932) dibinātājs Emanuels Munjē (*Emmanuel Mounier*, 1905–1950). 3

Munjē ierosināja izcelt cilvēka individuālo garīgo pasauli iepretim masu kultūrai. Cilvēks ir centrs, lielākā vērtība un ir pat realitāti skaidrojošs epistemoloģisks, ontoloģisks un aksioloģisks princips. Līdzās Munjē franču personālisma veidošanos ietekmēja Gabriels Marsels (*Gabriel Marcel*, 1889–1973) un Žaks Maritēns (*Jacques Maritain*, 1882–1973). Maritēns bija arī Apvienoto Nāciju Organizācijas Vispārējās cilvēktiesību deklarācijas (1948) izstrādes dalībnieks. Zināmā mērā personālisms meklēja humanitātes (cilvēcības, cilvēciskuma) pamatojumu un cilvēka aizsardzības ceļus ne tikai filosofijā, bet arī reglamentējošos dokumentos. Žaka Maritēna un Emanuela Munjē desmit gadus (1929–1939) ilgā sarakste¹³ ir uzskatāma par 20. gadsimta 30. gadu franču personālisma rašanās kodolu. Viņus vienoja kopīgs mērķis cilvēku parādīt kā garīgu, radošu centru, kas ir spējīgs noteikt un pat mainīt dzīves gaitu. Franču personālisma idejas dzima neformālās sarunās, viesojoties Maritēna, Marsela u. c. franču intelektuāļu mājās Parīzē, diskusijās žurnāla

3 Emanuels Munjē (*Emmanuel Mounier*, 1905–1950). <https://www.pinterest.com/pin/1077767754551821084/>

¹² Arī Leibnīcs strādāja bibliotēkā un piecus gadus (1668–1673) katalogizēja barona Boineburga privāto bibliotēku un izveidoja *Bibliotheca Boineburgica* katalogu četros sējumos ar 9840 pamatierakstiem.

¹³ *Jacques Maritain / Emmanuel Mounier. Correspondences 1929–1939*. Ed. J. Petit. Paris: Desclée de Brouwer, 1973.

“Esprit” redakcijā. Šajās sarunās nostiprinājās uzskats par “integrālo personālismu”, kurā vienojas trīs personības vērtības: būt, domāt un darboties. Tas it īpaši nozīmīgi kļuva krīzes apstākļos starp abiem pasaules kariem, kad bija nepieciešams apzināt personības potenciālu, tās spēju ietekmēt procesus un sabiedrībā valdošo individuālisma dehumanizāciju un depersonalizētu totalitārismu. Munjē mēģināja izveidot personālismu, kura centrā ir “darbīga personība” – jēgpilna un radoša patība. Viņš iestājās nevis par mūžīgām, abstraktām garīgām vērtībām, bet gan par iemiesotu garīgumu, kur mūžīgais ir laiciskajā. Munjē aizrāvās ar Leibnica monādes kā nedalāmas substances principu un attiecināja to uz personību: tā kā substance nav sadalāma daļās, tad cilvēks ir ķermenis tādā pašā mērā kā gars. Leibnica “Monadoloģijas” (1714) centrālā ideja pauž, ka Visums sastāv no bezgala daudzām monādēm, katrai monādei ir sava individuālā identitāte un iekšējais princips, pēc kura tā darbojas. Nav iespējamās divas identiskas monādes.¹⁴ Leibnics uzskatīja, ka monādes pilnība ir darbība un nepilnība – pasivitātē. Šis darbības princips ietekmēja Munjē personālisma ideju par darbīgo personību kā nedalāmu vienību ar garu, prātu un ķermeni. Cilvēks nevar eksistēt ārpus sava ķermeņa. Ķermenis kā cilvēka bioloģiskā robeža ir apliecinājums tam, ka cilvēks ir šeit un tagad, un cilvēks ir aplūkojams ķermeniskajā un garīgajā sasaistē un saistībā ar ģimeni, sociālajiem un ekonomiskajiem apstākļiem, kuros cilvēks eksistē, pārvietojas un meklē jaunas iespējas kontaktēties ar realitāti. Šī kustība un darbība veido cilvēka dzīvi – būt, domāt, darboties.

¹⁴ Leibnica piedāvātais monāžu līmenis vai gradācija izšķir vienkāršās monādes bez atmiņas un ar neapzinātu uztveri; attīstītākas ir parastās dvēseles, tām katrai ir sava atšķirīga uztvere; augstākās ir racionālās dvēseles, kurām piemīt pašapziņa un saprāts. Monādes – racionālās dvēseles, lai arī ir spējīgas zināt mūžīgās patiesības, ir ierobežotas attiecībā pret neierobežoto Dievu – augstāko monādi un absolūto vienību.

Latvijā personālisms¹⁵ ienāca ar latviešu pirmo akadēmisko filosofu Jēkabu Osi (1860–1920). ⁴ 1897. gadā J. Osis Maskavā aizstāvēja doktora disertāciju “Personālisms un projektivisms Lotces metafizikā”. Pavisam nesen, 2022. gadā, Latvijas lasītājiem kļuva pieejams Andra Hirša apjomīgais un dziļais pētījums par Jēkaba Oša dzīvi un filosofiskajiem uzskatiem, par viņa ieguldījumu Tērbatas personālisma skolas veidošanā.¹⁶ Hirša pētījums iesākas ar jautājumiem: Kas ir personība? Kas veido individualitātes kodolu? Oša atbilde ir – lai apzinātos, ka esamības avots ir personībā, jānoiet ilgs pašizziņas ceļš: “Doma ir process, tā ir dzīva, un domāšanā mēs esam doti paši sev.”¹⁷ Līdzīgi kā citus personālisma filosofus, arī Oša filosofiskos uzskatus ietekmē Leibnica filosofija. Viņš 1887. gadā Tērbatas Universitātē aizstāv maģistra darbu “Pētījums par substances jēdzienu Leibnica filosofijā”. Personālistus piesaista substances aktivitātes princips. Diskusija par to, cik lielā mērā monāde ir domājama kā neķermeniska substancionāla vienība un cik lielā mērā monādes nedalāmība pamato cilvēka ķermeņa un gara nedalāmību, aizsāk diskusijas personālisma filosofijā. Tāpat arī Leibnica apgalvojums, ka monādēm nav ne logu, ne durvju, pa kurām kaut kas varētu iekļūt vai izkļūt, raisa jautājumu: ja monādes kā noslēgtas un nedalāmas vienības veido paralēles un līdzības ar personību, kā personība sazinās ar apkārteso pasauli un citām personībām? Viennozīmīgi personība nav identa monādei, lai gan daudzas monādes

¹⁵ Personālisma filozofijas elementi ir rodami vairākos 20. gadsimta 20.–30. gadu ievērojamāko Latvijas filozofu tekstos – Paula Dāles, Paula Jureviča, Pētera Zālītes u. c.

¹⁶ Tērbatā personālisma mācību aktualizēja Gustavs Teihmillers; ap viņu pulcējās neliela filozofiskā skola, kuras kodolu veidoja J. Osis, Rīgā dzimušais krievu filozofs Jevgēņijs Bobrovs (*Евгению Бобров*) un Vlodzimežs Šilkarskis (*Włodzimierz Szyłkarski*).

¹⁷ Hiršs, A. *Persona un personālisms: pārdzīvojot ideālista sabrukumu. Pirmā latviešu filosofa Jēkaba Oša dzīve un uzskati*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2022, 12. lpp.

īpašības tai ir raksturīgas: noturība pret ārējām ietekmēm un strāvojumiem, aktivitāte un darbīgums, citu monāžu (personību) esamības apzināšanās, neļaujot tām izjaukt pašas nedalāmo vienību. Katra monāde ir individuāla, tās atrodas pastāvīgā iekšējā mainībā, un to iekšējā pilnveidošanās dziņa virza nepārtrauktu pāreju no viena stāvokļa uz citu. Monāde ir dzīva, darbībai spējīga vienība, kas no sava skata punkta priekšstata sevi, Visumu, pasauli. Cilvēks var zināt tikai apziņā doto un uztverto: sajūtas, priekšstatus un emocijas. Arī par ārējo pasauli var zināt tikai tik daudz, cik tas ir uztverts apziņā. Vai konceptuāli ir iespējams, ka monāde un personība ir tikai fragmenti pasaules ainā?

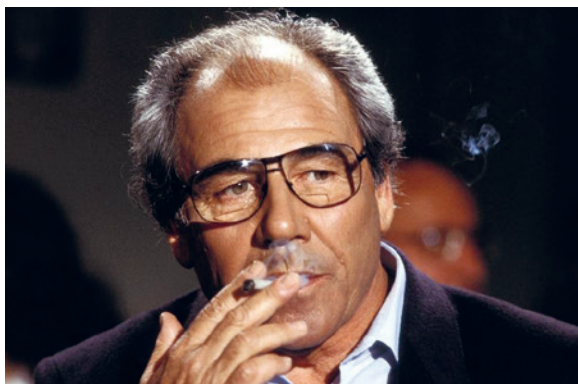
Cilvēks – fragments ainā

Ja iedomājamies, ka uz savu dzīvi raugāmies no skatu torņa, redzam nevis dzīves plūdumu, bet galvenokārt atmiņas fragmentus dažādās nokrāsās un atšķirīgās nozīmēs, un mūsu dzīve iegūst mozaikas ainu, kurā fragmenti vienojas pēc kāda likuma, kas tos visus saista kopā. Un, katru reizi no jauna uzkāpjot skatu tornī, mūsu skatam paveras cits fragmentu izkārtojums, kas liecina par šeit un tagad manī notiekošo iekšējo dzīvi. Ja uz cilvēka dzīvi spējam raudzīties kā uz paša veidotu un ieraudzītu “fragmentu pasauli”, tad kā mēs radām “fragmentu pasaules” no visa esošā, kas ir ap mums? Kā cilvēku radītās fragmentu pasaules ir filosofijā, gleznā, mūzikā, tekstā, valodā, un vai cilvēks pats arī ir domājams kā kustīgs fragments lielajā pasaules ainā? Kā un no kādiem fragmentiem veidojas mākslas, filosofijas, literatūras, valodas, arhitektūras un citas pasaules? Kas ir fragments cilvēka jēgpilnajā apziņā? Kas ir fragments valodā?

Uzskatāmākie piemēri valodas fragmentiem ir aforismi, parunas, sakāmvārdi un mīklas. Žans Bodrijārs ⁵ darbā “Fragmenti” rakstīja, ka aforismiem, videoklipiem un reklāmai ir kopīgs acumirkīgums, ātrums un īslaicīgums, taču aforisms ir atšķirīgs. Aforismā kā fragmentā ir vēlme lietas atbrīvot, cik vien tas

4 Jēkabs Osis (1860–1920)

5 Žans Bodrijārs (*Jean Baudrillard*, 1929–2007).
<https://postmodernisminanutshell.wordpress.com/thinkers/>

iespējams. Etimoloģiski *aforizein* ietver domu par atdalīšanu, izolāciju. Aforismā mēs redzam lietas eliptiskā tukšumā, tās ap sevi rada simbolisku telpu un plaisu. Vai fragments var palikt fragments, ja tas veido plaisu un pārrāvumu ar visu, kas tam apkārt, atdalās no veseluma, kura fragments tas bija, un iesāk pats savu jauno dzīvi?

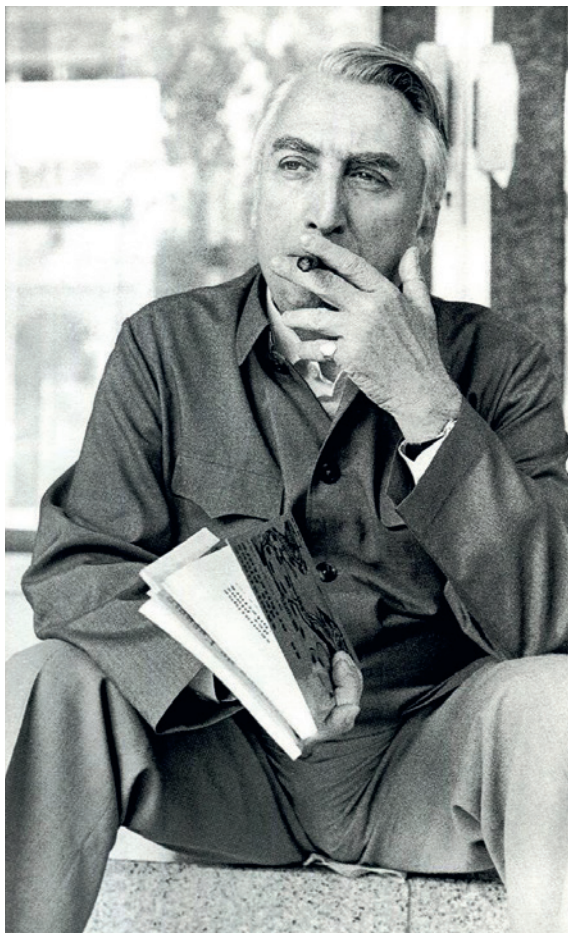
Fragments

Fragmentu var definēt kā izcēlumu, kas pastāv kā kopības daļa, – cilvēka dzīves fragmenti, mākslas darbu fragmenti, pilsētas fragmenti, valodas fragmenti, mūzikas fragmenti. Lai labāk saprastu realitāti, mēs to fragmentējam – no fragmentiem veidojam darbus un ainas, ar fragmentiem izskaidrojam vēstures procesus un politiskās aktualitātes. Fragmenta izņemšana un izcelšana no veseluma vienlīdz var būt gan nejaušība, gan apzināta prakse, bet abos gadījumos tiek ietekmēta veseluma nedalāmība un kopību vienojošā saikne. Vienu no filosofijas atbildēm, kā saprast fragmentu, dod hermeneitiskā tradīcija, kurā veidojas metodoloģisks un filosofisks ceļš, kur caur daļu tiek meklēts kopsakars. Veselā saprašana caur daļu un daļas saprašana caur veselo ir turpinājusies gadsimtiem ilgi.¹⁸ Atsevišķa fragmenta sapratne nosaka kopības sapratni, un, redzot ainu kopumā, mēs redzam fragmentus tajā – fragmenti kārtojas

¹⁸ Šajā sakarā ir neiespējami neminēt Fridriha Šleiermahera atklāto teksta saprašanas hermeneitisko apli no daļas uz veselo un no veselā uz daļu, Vilhelma Dilteja (*Wilhelm Dilthey*, 1833–1911) vēsturiskā kopsakara meklējumus, Martina Heidegera (*Martin Heidegger*, 1889–1976) filosofiju, Hansa Georga Gadamera hermeneitiku, Pola Rikēra (*Paul Ricoeur*, 1913–2005) darbus teksta un valodas hermeneitikā. Hermeneitiskajā tradīcijā nebūt nevalda vienprātība visos jautājumos, tā attīstās iekšējā diskusijā, bet, nenoliedzami, tā ir filosofija par saprašānu, patiesības pieredzi un saprastā interpretāciju.

un veido pasauli, bet mēs saprotam pasauli, izprotot kādu tās daļu.¹⁹

Izceltais fragments spēj gan saglabāt pierību veselumam, gan zināmo apgriezt kājām gaisā un turpināt dzīvot citā interpretācijā. Tas ir neaizsargāts savā izcēlumā, bet reizē spēj būt jauna konteksta (laba vai ļauna, veiksmīga vai neveiksmīga, patiesa vai nepatiesa utt.) radītājs vai arī jau esošā uzturētājs. Arī fotogrāfija ir dzīves mirkļa fragments, un, vērojot tajā fiksēto, mēs esam fotogrāfijas iekļauti. Rolāns Barts (*Roland Barthes*, 1915–1980) ⁶ darbā “*Camera lucida*. Piezīmes par fotogrāfiju” raksta: “Šajā drūmajā tuksnesī man pēkšņi gadās kāds foto, tas mani atdzīvina, un es atdzīvinu to. Lūk, tā man jāsauc tās izraisītais valdzinājums: atdzīvināšana. Foto pašā nav nekā dzīva (es neticu “dzīvajiem” foto), taču tas mani atdzīvina, un tieši tas ir piedzīvojums.”²⁰ Nebūt nepastāv vienots uzskats, kas ir fragments. Postmodernie domātāji uz fragmentu raugās kā uz patstāvīgu, laikmetu izskaidrojošu principu, pat metodoloģisku pieeju. Bodrijārs uzsver, ka mēs atrodamies kultūrā, kurā viss virzās no laba uz labāku, bet tajā pašā laikā – no slihta uz sliktāku, un tas notiek abos virzienos vienlaikus. Katrā no šīm virzībām mēs pamanām kādu izcēlumu, daļu no veseluma, kas uzrunā un lielākā vai mazākā mērā ietekmē dzīves virzību. Ja palūkojamies, kā pašpietiekams cilvēks no personības gadsimtu laikā pārtop par struktūras cilvēku un kā bibliotēka no kultūras un izglītības iestādes pārorganizējas par informācijas tīklojumu, tad veidojas jaunas kopīgas tematiskās saiknes starp konceptiem, kas līdz šim pat šķīstu nesalīdzināmi un vienotā kontekstā neskatāmi.

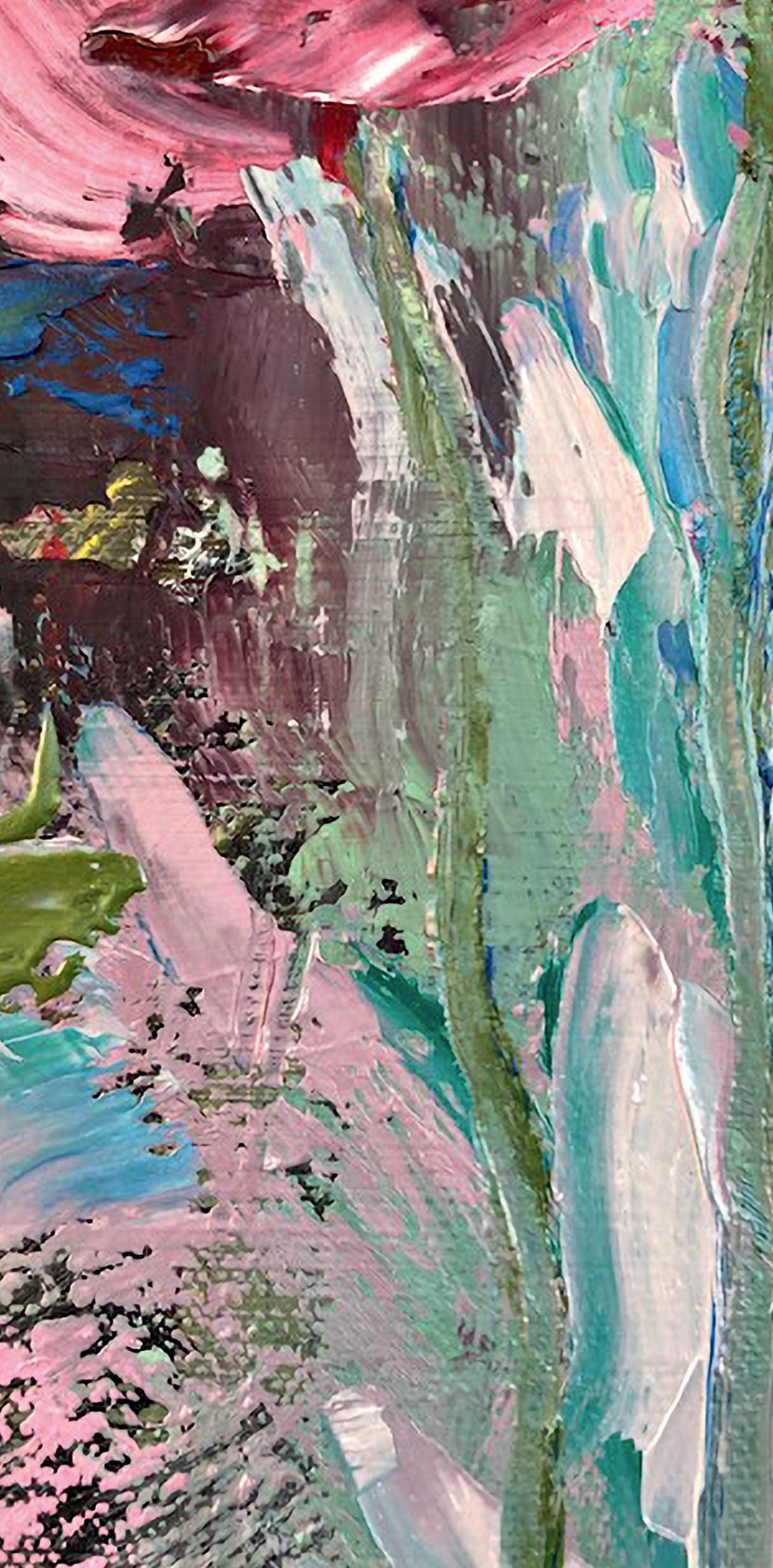
⁶ Rolāns Barts (*Roland Barthes*, 1915–1980). <https://www.pinterest.com/pin/8514686787475465/>

¹⁹ *Piektā starpdisciplinārā konference “Fragmentu pasaule”: konferences programma un tēzes. 2022. gada 17. maijs*. Sast., ievada aut. I. Kivle. Rīga: Latvijas Universitātes Akadēmiskā bibliotēka, 2022.

²⁰ Barts, R. *Camera lucida. Piezīme par fotogrāfiju*. Rīga: Laikmetīgās mākslas centrs, 2006, 30. lpp.

Avoti un literatūra

- Aristotelis. *Nikomaha ētika*. Rīga: Zvaigzne, 1985.
- Barts, R. *Camer lucida. Piezīme par fotogrāfiju*. Rīga: Laikmetīgās mākslas centrs, 2006.
- Baudrillard, J. *Fragments : conversations with François L'Yvonnet*. Routledge, 2004.
- Gadamer, H.-G. *Patiesība un metode*. Rīga: Jumava, 1999.
- Grāmatas un grāmatnieki. Misiņa bibliotēkas 100. gadadienai. 1885–1985*. Rīga: Zinātne, 1985.
- Herders, J. G. Par cilvēcības dabu. No: Herders, J. G. *Darbu izlase*. Rīga: Zvaigzne ABC, 1995.
- Herders, J. G. Vēstules humanitātes veicināšanai. No: Herders, J. G. *Darbu izlase*. Rīga: Zvaigzne ABC, 1995.
- Hiršs, A. *Persona un personālisms: pārdzīvojot ideālisma sabrukumu. Pirmā latviešu filosofa Jēkaba Oša dzīve un uzskati*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2022.
- Jacques Maritain / Emmanuel Mounier. Correspondences 1929–1939*. Ed. J. Petit. Paris: Desclee de Brouwer, 1973.
- Kants, I. Atbilde uz jautājumu: Kas ir apgaismība? No: Kants, I. *Kas ir apgaismība?* Rīga: Zvaigzne ABC, [b. g.].
- Kivle, I. *Filosofija: teorētiska un praktiska mācība*. Rīga: Autorizdevums, 2011.
- Kivle, I. Personība postmodernisma laikmetā. *Audzinātājs: Pedagoģiski Sabiedriska Mēnešraksts*, 2012, Nr. 2.
- Meklējiet rakstos! Misiņa bibliotēkai un Kārlim Eglem 130*. Sast. un zin. red. I. Kivle. Rīga: Latvijas Universitātes Akadēmiskā bibliotēka, 2018.
- Monier, E. *Personalism*. University of Notre Dame Press, 1989.
- Monteņs, M. de. *Esejas*. Fragmenti no II un III sējuma. Rīga: Zvaigzne, 1984.
- Piektā starpdisciplinārā konference "Fragmentu pasaule": konferences programma un tēzes. 2022. gada 17. maijs*. Sast., ievada aut. I. Kivle. Rīga: Latvijas Universitātes Akadēmiskā bibliotēka, 2022.
- Svēts mantojums Rīgai. J. Misiņš un viņa bibliotēka*. Rīga: Latvijas Akadēmiskā bibliotēka, 2002.

1. daļa
**Bibliotēka
un
personība**

Filozofa bibliotēka – no Artemīdas tempļa līdz internetam

Atslēgvārdi: Zemes bibliotēka, filozofija, Johans Georgs Hāmanis, Martins Heidegers, Ernsts Jingers.

Ieejot bibliotēkas telpās, mēs atrodamies ļoti senu (un – raugoties no mūsdienu sabiedrības skatpunkta jeb tādas sabiedrības ieskatā, kura dzīvo laika paātrinājumā, – pat neticami senu) ideju un prakšu vietā. Mūsdienu sociologs Hartmuts Roza (1965), kurš izveidojis attiecību ar pasauli socioloģiju, apraksta paātrinātā laika kultūru kā deontoloģizētu, t. i., tādu, kurā indivīdam pietrūkst stabilu attiecību ar lietām, cilvēkiem un sevi, – viss ir tik dinamizēts, tik ļoti ierauts pārmaiņu procesā, ka šajā kultūrā ievērojami samazinās iespējas “rezonēt ar pasauli”¹, proti, tajā atliek pavisam maz laika neplānotiem, neizskaitļotiem un nekontrolējamiem satikšanās notikumiem ar to, kas prasa daudz laika, prasa iedziļināšanos, prasa uzkavēšanos un vēlreizēju atgriešanos. Grāmatas un krājumi bibliotēkās pieder pie tā, ko varētu dēvēt par ilglaicīgas kultūras atmiņas praksēm, kas arī pašas prasa ilglaicīgu koncentrēšanos. Par spīti kultūrai, kas dzīvo laika paātrinājumā, daudzi šo prakšu elementi vēl ir te: bibliotēku pastāvēšana cilvēces vēsturē mērāma gadu tūkstošos, un tomēr – par spīti inovācijām un jaunām un superjaunām tehnikām – pietiekami daudzas dimensijas, satiekoties ar uzglabāto, mūsdienu bibliotēkās ir tās pašas, senās.

Loka vārds ir dzīvība, darbs – nāve

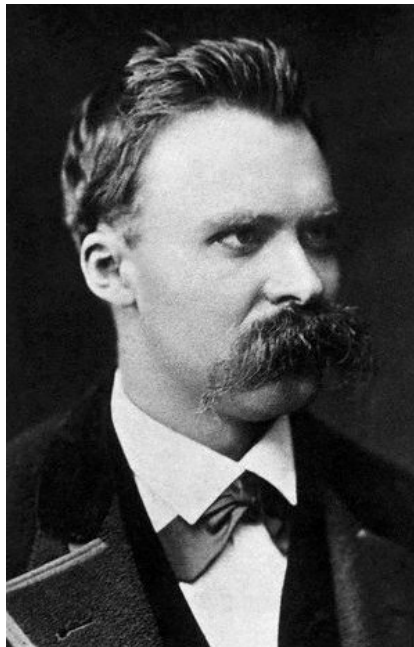
Šīs senās un cienījamās pagātnes un seno prakšu fons tomēr nevar pilnībā aizsegt to, ka tādas sirmās pagātnes bibliotēkas kā Aleksandrijas bibliotēka vai bibliotēka Pergamā parādījās laikā, kuru gan daudzi laikabiedri, gan vēlākie šī laika skaidrotāji uzlūkoja drīzāk kā laiku *pēc* dižā laika – kā epigoņu laikmetu. Tādi 20. gadsimta filozofi kā Martins Heidegers (1889–1976), rakstnieki kā Ernsts Bertrams (1884–1957) un sengrieķu mantojuma apgaroti pētnieki kā “Grieķijas dievu” (1929) autors Valters Oto (1874–1958) raudzījās uz hellēnisma laiku kā uz dižā sengrieķu laikmeta beigām. Tur, kur parādās bibliotēka, svarīgākais jau ir noticis. Bibliotēka ir mēģinājums tikt galā ar notikušo, skaidrot to, savākt tā liecības. Bibliotēka ir – paralēli un viņpus tā, ka tā ir kultūras atmiņas forma, – sava veida terapeitiska prakse, kurā pārāk dižais, pārāk spēcīgais tiek uztverts krājumu kvantitatīvajos un interpretāciju spektra kvalitatīvajos tīklos. Aleksandrijas skolas mācītie, kuri pulcējās Aleksandrijas Mūseiona (mūzu tempļa) sienās un Lielās bibliotēkas un Mazās bibliotēkas ejās, no šīs perspektīvas raugoties, bija tikai dižā lielā sākuma mantinieki, kuri stāvēja uz milžu pleciem.

Šie milži, titāni sākumā bija sengrieķu filozofi, kurus pirmos kāds pasaulē nosauca par filozofiem: Hērakleits (ap 544. – ap 483. g. pr. Kr.), Parmenīds (ap 540.–470. g. pr. Kr.), Pītagors (ap 570. – ap 500. g. pr. Kr.), Empedokls (ap 490. – ap 430. g. pr. Kr.), Anaksimandrs (ap 610.–546. g. pr. Kr.). Ja izmanto Frīdriha Ničes (1844–1900) darba “Traģēdijas dzimšana no mūzikas gara” (1872) jēdzienus “apolonisks” un “dionīsisks”, tad varētu teikt, ka šis sākums

¹ Rosa, H. *Weltbeziehungen im Zeitalter der Beschleunigung. Umriss einer neuer Gesellschaftskritik*. 2. Aufl. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 2013, S. 14.

bija īsti dionīsisks uzliesmojums, kultūras aizsākums, iniciācija un ienākšana jaunā pasaulē. Aleksandrijas bibliotēkas uz šī fona tad būtu apoloniskais moments kultūrā – savācošais, sakārtojošais, sistematizējošais un arī limitējošais, tas, kas sākuma liesmai piešķir formu un ilglaiību, attālinot pietuvina un pietuvinot attālina, t. i., glabā liecību par notikušo, taču – vairs nav pats notikums. ¹

Edmunda Huserla (1859–1938) skolnieks Eigens Finks (1905–1975) oriģinālā Ničes lasījumā “Ničes spēles metafizika” (1946) reiz izteicās, ka apoloniskais elements kultūrā vienmēr ir tur, kur ir kāds pastarpinājums, proti, tur, kur tiekamies ar realitāti nevis skarbi un asi tieši, bet gan caur skaidrojumiem, interpretācijām, caur dažādiem medijiem, kas reālo uztver, apaudzē, izlīdzina un nomierina reālā tiešumu un skarbumu.² Darbā “Par vēstures derīgumu un kaitīgumu dzīvei” (1874) Niče tik tiešām izsakās, ka ikviena dzīvība, ikviens dzīvais var būt vesels un spēcīgs tad, kad izveido apli ap sevi, – tas ir (cilvēka gadījumā) skaidrojumu, kultūrā iestrādātu tradīciju, paražu, ieradumu un jau zināmā aplis. Tomēr pie dzīves, kas nu reiz ir “pārgalvīgāka par sevi pašu” (Niče), piederas arī apļu pārraušana, jauns sākums, jauna uzdrīkstēšanās – bez medijiem un pastarpinājumiem nostāties aci pret aci ar Reālo, ar īstenību, kura tad jānosauc jaunā vārdā, tiesa, ja vien šis vārds atnāk un dzimst. Šī spriedze starp dionīsisko iziešanu pāri apļa malām un organizējošo, savācošo apolonisko apli arī nozīmē dzīvību, tā ir dzīvīgā dinamisko norišu pamatā. Hērakleits reiz vienā no fragmentiem, kas nonācis līdz mūsdienām (48. fragmentā), izteicās par to, ka “dzīvība” (βίος βίος) – mainot tikai akcentu tajā pašā vārdā – ir “loks” (βίος βίος): “Loka vārds ir dzīvība, bet darbs – nāve,” vēsta Hērakleita izteikums.³ Sākt nozīmē arī iznīcināt, taču reiz

¹ Engadinas vientuļnieks (Fridrihs Niče (*Friedrich Nietzsche*), 1844–1900)

² Fink, E. Nietzsches Metaphysik des Spiels. In: *Welt denken. Annäherungen an die Kosmologie Eugen Finks*. Hrsg. C. Nielsen und H. R. Sepp. Freiburg, München: Karl Alber, 2011, S. 25–37.

³ Hērakleits. *Pirmssokrātisko domātāju darbu fragmenti*. Rīga: Vaga, 1994, 116. lpp.

sāktais ir jākopj. Nāve un dzīves laiks, kurā kaut kas tiek uzturēts un kurā kaut kas tiek atgādānāts, ir ne tikai dzīves robežas un ietvari, bet arī dzīves *spēki*, kas dzīvi virza un uztur.

Akmens modernitātes dīķī

Hērakleita izteikums varētu būt labs sākumpunkts dažām pārdomām par *filozofa* un bibliotēkas attiecībām. Kā zināms no sen grieķu filozofu dzīves apcerētāja Lāertas Diogena (3. gs. 1. p.), Hērakleits savu darbu “Περὶ Φύσεως” / “Par dabu” aiznesis uz dzimtās pilsētas Efesas Artemīdas templi (Vitae Philosophorum IX, I, 6). Šis templis ir *pirmā* filozofu bibliotēka. Tiesa, Hērakleits esot ar nodomu rakstījis neizprotami, lai viņa darbam nepieklūtu pūlis. Viņš padara savu darbu divkārt nepieejamu – raksta neizprotami un novieto to templī, t. i., aiznes prom no cilvēku pūļa acīm. Tātad jau pašā filozofijas sākumā redzama pretruna un spriedze starp filozofu un lasītāju, starp domātāju un sabiedrību, starp domu un pateikto. Šo pretrunu apzinās jau pirmie filozofi. Hērakleita skolnieks, par kuru tāpat vēsta Lāertas Diogens, esot metis ar akmeņiem visiem, kuri pārāk pietuvojušies viņa mājai, un sazinājies ar citiem tikai zīmju valodā. Platons (428/427–348/347) savā tikpat pazīstamajā, cik autentiskuma ziņā apšaubītajā VII (341b–342a) vēstulē izsakās, ka filozofiju uzrakstīt nevar.

Mūsdienu interneta iespējas piedāvā ieskatu filozofu domās daudziem. Šīs iespējas ir kā milzīga virtuāla bibliotēka, kurai ir neierobežota pieeja. Tiesa, joprojām nav zināms, vai tas ir labi: vai informācijas pieejamība, atvērtā zinātne un filozofu domu vienkāršojoši pārstāsti interneta laukos un sociālo mediju vidēs ir zināšanu un domāšanas demokratizācijas vai tomēr plebejiskošanas procesi? Laika paātrinājums, dažu sekunžu kadri, informācija, kas tūlīt tiek aizmirsta, jo tās vietā ir miljons citu piedāvājumu, – tas viss iedzen mūsdienu cilvēku gandrīz vairs neizturamā iespēju hiperspirālē: ir tik daudz iespēju, ko un kā lasīt, skatīties, apgūt, bet līdz ar to ir tikpat daudz iespēju kaut ko

palaist garām, nesatikt īsto, nesasniegt autentisko, kļīst zināšanu un interneta bezgalīgo nomaļu delirijā. Kas palīdz pārredzēt zināt vērti? Un kas palīdz to nošķirt no nevērtīgā? Filozofija? Bibliotēka? Izglītības sistēma? ChatGPT?

Lai pie šādiem jautājumiem nonāktu un izdarītu secinājumus par bibliotēkas novietojumu mūsdienu pasaulē, vispirms tomēr jāpajautā: kādas attiecības valda starp filozofu un nevis publisko informācijas telpu, bet gan viņa paša mājas bibliotēku? Kā filozofs dzīvo mājās? Ko lasa? Ko uztver un ko atzīst par vērtīgu?

Arī te mājā kāds, kuru nepazīsti

Pēc Hērakleita laikiem filozofu mājas bibliotēkas parādās un uzmlst, ar laiku kļūst arī par pragmatiski risināmu problēmu – to daudzajos plauktos nekad neko nevar atrast istajā brīdī, plaukti apkopo heterogēno, nesavienojamo, naidīgo un pretējo – filozofa bibliotēka ir daudzveidīgā un pretrunīgā simbols un reāls “savienojums”, kurā grūti pamanīt kādu harmoniju. Tiesa, palīgā nāk senāki un modernāki bibliotēku sakārtošanas modeļi – klasifikācijas principi, bibliotēku iekārtošanas koncepcijas. Lietu un grāmatu klasifikāciju, katalogu un sakārtošanas sistēmu vēsture ir interesants pētījumu lauks, kurā šodien tikpat lielā mērā sastopamies ar dīvaino, cik ar šķietami pazīstamo. No visiem bibliotēku iekārtošanas meistariem var atcerēties kaut vai tikai divus: pazīstamās “*Historia animalium*” (1551–1558) autors Konrāds Gesners (1516–1565) piedāvā “*Universālās bibliotēkas*” (1545/1549) modeli, kurā tiecas bibliogrāfiski apkopot visu līdz viņa laikam publicēto kā ideālo bibliotēku,⁴ turpretim jezuīts Antonio Posevīno (1533–1611) – kā katolisku reakciju uz

⁴ Gessner, C. *Bibliotheca Universalis, sive Catalogus omnium Scriptorum locupletissimus, in tribus linguis, Latina, Graeca, & Hebraica; extantium & non extantium, veterum et recentiorum in hunc usque diem ... publicarum et in Bibliothecis latentium, etc.* Zurich: Christophorum Foschouerum, 1545.

protestantisma un humānisma garā veidoto visu publicēto grāmatu sarakstu – piedāvā izvēlētu “īsto” grāmatu sarakstu savā “Bibliotheca selecta” (1593).⁵ Viens modelis rāda visu rakstīto kā vērtīgu, otrs izvirza kritērijus tam, ko atzīt par vērtīgu, labu, pareizu un īstu, lai to lasītu un ieteiktu lasīt.

Taču vēlreiz: kā zināt, kas ir vērtīgs? Varbūt atbilde uz šo jautājumu nav meklējama klasifikatoru un principu meistarų katalogos un to sistematoloģijās?

Starp izmeklēto, vērtīgo un visu, ko uzrakstījusi cilvēka roka, savu bibliotēku Kēnigsbergā veido Johans Georgs Hāmanis (1730–1788). Šodien no t. s. Biga, t. i., *Biga Bibliothecarum* – Hāmaņa bibliotēkas kataloga, uzzinām par viņa lielās mājas bibliotēkas saturu.⁶ Hāmaņa bibliotēkā ietilpst arī viņa Kēnigsbergas un Rīgas paziņas Johana Gothelfa Lindnera (1729–1776) bibliotēka, kuru Hāmanis manto no drauga. Hāmaņa biogrāfs un viņa darbu izdevējs Jozefs Nādleris (1884–1963), kurš 20. gadsimta 20. gados viesojas Rīgas Herdera institūtā, šim katalogam, ko publicē Hāmaņa Darbu V sējumā, kā moto izvēlas... Hērakleita vārdus par to, ka arī šeit mājō dievi.⁷ 2 Kā stāsta, reiz filozofu Hērakleitu apmeklējuši ziņkārīgi ļaudis, kuri vēlējušies redzēt filozofu domājam. Tie iegājuši viņa mājokli, bet pārsteigti ieraudzījuši nevis titānisku figūru Ogista Rodēna (1840–1917) domātāja pozā, bet gan nosalušu cilvēku, kas sildījies pie pavarda uguns. Viesi mulsi atkāpušies, bet Hērakleits tos iedrošinājis, sakot, lai viņi ienāk, jo arī te mājō dievi jeb daimoni. Arī mājas bibliotēkā mājō dievi, mājō daimoni. Tie te ir patvērušies, te ir to templis kā reiz Aleksandrijas Mūseionā.

2 Ziemeļu mags (Johans Georgs Hāmanis (*Johann Georg Hamann*)), 1730–1788)

⁵ Possevino, A. *Bibliotheca selecta de ratione studiorum in Historia, In Disciplinis, in salute omnium procuranda*. Roma: Domenico Basa, 1593.

⁶ Hamann, J. G. *Werke*. Bd. 5. Wuppertal: R. Brockhaus, 1999, S. 13–121.

⁷ Turpat, 9. lpp.

Okeāns ūdens lāsē

Hāmanis gan asi izsakās par apgaismības priesteru “saprāta enciklopēdijām”, ar to pirmām kārtām domājot franču filozofu Lielo enciklopēdiju, tomēr pats ir daudzlasītājs un sevi sauc par žurku, kas visu savelk savā migā. Jā, pele vai žurka, kas savelk kaut ko migā, savelk kopā, salasa un saliek un savieno nesavienojamo. Tā var palūkoties uz Hāmaņa paša tekstiem, kuri ir divaini un savdabīgi jau viņa laikabiedru acīs. Savu lasītāja praksi viņš reiz tekstā “Burta h jaunā apoloģija” (1773) raksturo šādi: lasīt un salasīt tā, lai neviens burts nezustu, t. i., lai ikvienā burtā lasītājs mācītos sajast garu, kas lido, kur tam tīk. Daži apgaismotāji, ievērojot racionālus principus (tādus kā vienkāršība un skaidrums, nevajadzīgu tradīciju sloga nokratīšana, liekā atmešana un valodas attīrīšana), vēlējušies ieviest valodas reformu, kurā paredzēts izmest no rakstītā to, kas runātajā valodā nav dzirdams. Hāmanis vērsās pret šo reformu asi un sarkastiski, nevis lai aizstāvētu sava vārda rakstību, bet gan lai aizstāvētu neredzamo vārdā un burtā. Gesnera universālo bibliotēku viņš pārveido burtu mikroloģijā, kurā ikviens burts ir izraudzīts, un valodas makroloģijā, kurā elpas, rikles, mēles un zobu, aukslēju un balsenes, plaušu un bronhu veidotās skaņas ir cita elpa – pneuma, kuru nevar aplūkot fizioloģiski, un nav vērts par to runāt fizikālos terminos. *Ikvienā* uzrakstītajā vārdā un burtā, *ikvienā* grāmatā – pat pret tās autora gribu un nodomu – vējo gars, ko tas nepazīst, bet kas runā it visā daudzās mēlēs un skaņās, burtos un teikumos, sējumos un krājumos. Ikviens teksts pasaka vairāk par to, ko pasaka autors; ikviena bibliotēka ietver vairāk par savu krājumu. Kā kultūras atmiņas forma tā savieno laikus un ir veids, kā apieties ar laiku, taču tā ir arī liecība par Garu, kas pūš, kur tam tīk, par Vārdu, kurš, izrunāts neskaitāmās valodās un grāmatās, dziesmās un lūgšanās, ir ikvienā no tām, lai gan neskaidri, stostoties (Hāmanis runājot stostījās!), nedroši un nesaprotami; un tomēr bez Vārda un Gara nebūtu bangojošā valodu, pierakstu un sarakstu

okeāna. Nav iespējams aptvert *visu* šo okeānu, taču *ikvienā* tā sāļajā lāsē spoguļojas viss sāļi zaļgani tumšais plašums.

Pats savus tekstus Hāmanis reiz vēstulē (1786) paziņam Francam Kasparam Buholcam (1760–1812) divus gadus pirms savas nāves raksturoja šādi: “Mani drukātie darbi vienkārši ir teksts, kura izpratnei trūkst vadlīniju; tās ir bijušas, taču nejaušas – *auditis, visis, lectis et oblitis*; un mēma mīmika ir visas manas autorības spēle.”⁸ Es kaut ko saklausu (*auditis*), taču ne visur; kaut ko redzu (*visis*), taču ne visu; es kaut ko lasu (*lectis*) un lasītajā kaut ko pamanu, taču ne visu; daudz es aizmirstu, sajaucu un neatceros vairs skaidri (*oblitis*). No šīm drupatām es dzīvoju. Tomēr drupatās – kādā burtā, kādā vārdā, kādā bibliotēkā – nojaušu par neaptveramo: to, kas ir, lai gan ikdienu novienādo un nolīdzina, neparasto burtā padara par parasto prasto. Es dzīvoju no neaptveramā drupačām. Tās var atrast it visur, patniecīgākajā kāda izdevuma drukas kļūdā vai aizmirstas valodas uzsvārā uz pirmo zilbi.

Zemes bibliotēka

Un tomēr – arī viss rakstītais, drukātais, publicētais, uzšvikātais, uzzīmētais un iespiestais kā nozīmīgā, svarīgā nesējs filozofa skatījumā var tikt relativizēts. Viss, ko ir radījusi kultūras vēsture, cilvēka ekspresijas un izpausmes vēsture, ir liecība, tačuniecīga uz dabas fona.

Šveiciešu rakstnieks un publicists Hanss Pēters Kunišs (1962) dzejnieka Paula Cēlana (1920–1970) jubilejai rakstītajā grāmatā “Totnauberga. Stāsts par Paulu Cēlanu, Martinu Heidegeru un viņu neiespējamo tikšanos” (2020)⁹ aplūko 20. gadsimta ievērojamākā

⁸ Cit. no: Unger, R. *Hamann und die Aufklärung*. Bd. 1. Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 1968, S. I.

⁹ Kunisch, H.-P. *Todtnauberg. Die Geschichte von Paul Celans, Martin Heidegger und ihrer unmöglichen Begegnung*. 2. Aufl. München: dtv Verlagsgesellschaft, 2020.

domātāja un par liriskās dzejas ģēniju uzlūkotā dzejnieka attiecības, tikšanos un mēģinājumus tuvoties vienam otra rakstītajam. Savā grāmatā Kunišs īpaši pakavējas pie dzejnieka un domātāja otrās kopīgās pastaigas Švarcvaldes purvā. Pirmā pastaiga, kuras laikā viņi abi apmeklēja arī Heidegera mājiņu Melnā meža Nāves kalnā, ir saspringta, klusa, Cēlanam nav piemērotu apavu; šis pirmās tikšanās rezultāts ir Cēlana dzejolis “Totnauberga”. Otrā tikšanās ir nosvērtāka, arī īsāka, purva pārgājienam abi sagatavojušies labāk. Aprakstot pārgājienu purvā, Kunišs raksta (un tieši šo vārdu dēļ atceros par Heidegera un Cēlana tikšanos, domājot par bibliotēkas un filozofa attiecībām): “Purvi ir *zemes vēstures bibliotēkas*, konservē arī to lietu un cilvēku vēsturi, kuri purvā nonāk.”¹⁰ 3

Dzejnieks un filozofs purvā, kas ir zemes vēstures bibliotēka, – lieliska parabola un metafora, kuras gaismā bibliotēkai kā kultūras atmiņas formai, kurā kultūras mantojums tiek saglabāts un nodots tālāk, pievienojas vēl cits aspekts: bibliotēkas, kādas mēs tās pazīstam, ir viens no trauslajiem cilvēka veidojumiem uz zemes vēstures fona, uz kura arī bibliotēkas vēsture pat tad, ja to pastieptu līdz ķīļrakstu plāksnišu laikam senajās šumeru pilsētās, ir iss laika nogrieznis.

Purvā – divi sava laika bibliotēku izglītoti vīri ar sava laikmeta skaudro pieredzi, brūcēm, ērkšķiem miesā, nu jau vairs nedziedināmām kaitēm, ar dzeju un Hērakleitu, par kuru Heidegers notur vairākus seminārus. Sava laika kultūras kompleksajos un plūstošās mijiedarbēs mainīgajos kontekstos iekļautie domātājs un dzejnieks purvā, kuru tikai šķietami civilizē tuvās šosejas klātbūtne un iekārtotās, tomēr slidenās gājēju laipas... Cēlans gandrīz pakrīt, Heidegeram tobrīd jau ir 80 gadu. Te nav grāmatu, te nav pat valodas – saruna nevedas arī tagad, vārdi drīzāk iestrēgst zemes bibliotēkas rēnajā gaisā. Heidegera mājas bibliotēka, kurā

3 Ziemeļgauja. Maijs. Ledus purvs

¹⁰ Kunišch, H.-P. *Todtnauberg*, S. 234–238.

4 Melnajā mežā, Nāves kalnā (Martins Heidegers
(Martin Heidegger), 1889–1976)

ir pamatā visu Eiropas filozofijas klasiķu izdevumi no Senās Grieķijas līdz skolotāja Huserla tekstiem, palikusi Freiburgā.

Vēl kādu vārdu?

Vai dzejnieka un domātāja tikšanās purvā (pat abstrahējoties no viņu konkrētajiem vārdiem un likteņiem) nav jauna sākuma mēģinājums? Saruna, kas varētu sākties, nebūtu saruna par savu laiku, par vācu traģēdiju, par sadegušām grāmatām un bibliotēkām, – tā būtu pirmo jauna sākuma vārdu izmēģinājums. Arī pēc pirmās tikšanās tapušo dzejoli “Totnauberga” Cēlans ir licis iespiest atsevišķā bibliofilā, numurētā izdevumā, kas nav pieejams visiem; eksemplāru viņš nosūta arī Heidegeram. Zemes bibliotēkas fons ir pārvarīgs un nomācošs, pagaidām tas ir pārāk klātbūtnīgs, vārdam vēl nav vietas, vēl nav vietas pirmajam teikumam. Tā reiz par mākslas darbu rakstīja Heidegers pats, kad krājuma “Malkasceļi” tekstā “Par mākslasdarba sākotni” (1936/1937) runāja par Zemi kā par apslēpto, aizklāto, no kura (tad, kad notiek “rāviens”, kad izdodas sākums) esošais iznāk atklātībā un redzamībā. Zemes bibliotēka ir apslēptā neaptveramā sākumu krātuve, no kuras kaut kas reiz iznāk vārdā, tēlā, kustībā no savas apslēptības un tad ir tapis redzams, ir nosaukts. Reiz nosauktais ir te, ir esošs priekš mums, cilvēkiem, ir tapis izrunājams, aprunājams, sadzejots un apdzejots, tas tagad ir ienācis *pasaulē kā cilvēka artikulētās attiecībās ar apslēpto*, vēl nenosaukto un savā neaptveramībā arī līdz galam nenosaucamo. Vienmēr ir vērts iepazīt cilvēku bibliotēku plašumus un krājumus, kvantitātes un kvalitātes, lai uz Zemes bibliotēkas fona to visu arī relativizētu. Aplis ap dzīvi ir jāvelk, un reiz tas arī ir jāpārkāpj. 4

Filozofu bibliotēkas – mājas bibliotēkas, dažbrīd haotiskas, dažbrīd rūpīgi izraudzītas, darba bibliotēkas vienam noteiktam posmam, pazaudētas bibliotēkas un dāvinātas bibliotēkas, vērtīgas bibliotēkas un reti lietotas bibliotēkas – tās ir un aizvien paliek bibliotēkas uz

Zemes bibliotēkasfona; bez šī fona filozofs nav filozofs, un tikai uz tā reiz cilvēku bibliotēkās lasītais un tajās izlasāmais iegūst vajadzīgo samēru, iegūst pienācīgo svaru. Bez Zemes bibliotēkas klātbūtnes cilvēku bibliotēkas kļūst par pašreferenciālu karnevālu, noburto bezgalīgo Horhes Luisa Borhesa (1989–1986) Bābeles bibliotēku, no kuras eju spoguļiem, kas tūkstoškārt atspoguļo bezgalīgi daudzus plauktus, nevar izrauties.¹¹ Un tomēr – ir tie, kuri, bibliotēku skoloti, māk nonākt purvā kā Zemes bibliotēkā, nonākt pie sākuma, nonākt pie vārda, kuru būtu vērts izteikt un kuru būtu vērts uz kādu laiku saglabāt.

Žiletēs

Hērakleitam, Hāmanim, dzejniekam un domātājam purvā – šiem tēliem, kuri dodas pie sākuma, pie vēl nenosauktā un vēl neizrunātā, noslēdzot pārdomas par bibliotēku, vēlētos pievienot vēl tikai vienu tēlu. Reiz, apmeklējot Heidegera dzimto vietu Meskirhi, ar Heidegera biedrības kolēģu draudzīgu palīdzību man izdevās nonākt arī Ernsta Jingera (1895–1998) mājā Vilflingenē.¹² Tajā starp daudzajām grāmatām, kurām Jingers nekad nav taupījis naudu (un tā dažbrīd nonācis visai spiedīgos apstākļos un izcīnījis dažu labu cīņu ar sievu), ir arī liecības par viņa daudzajiem piedzīvojumiem – ķiveres no kariem, jūras dziļu iemītņieki, gliemežnīcas, protams, plašā Jingera-entomologa vaboļu kolekcija, smilšu pulksteņu kolekcija, spieķi, draugu dāvanas, čūsku ādas un dažādu kultūru artefakti. **5**

5 Simts un vairāk vēstures vējā (Ernsts Jingers (*Ernst Jünger*), 1895–1998)

¹¹ Borhess, H. L. Bābeles bibliotēka. No: Borhess, H. L. *Stāsti*. Rīga: Jumava, 2002, 65.–73. lpp.

¹² Sk. Jingeru memoriālās mājas mājaslapu: <https://www.juenger-haus.de>, arī brāļu Jingeru biedrības mājaslapu: <https://juenger-gesellschaft.com>

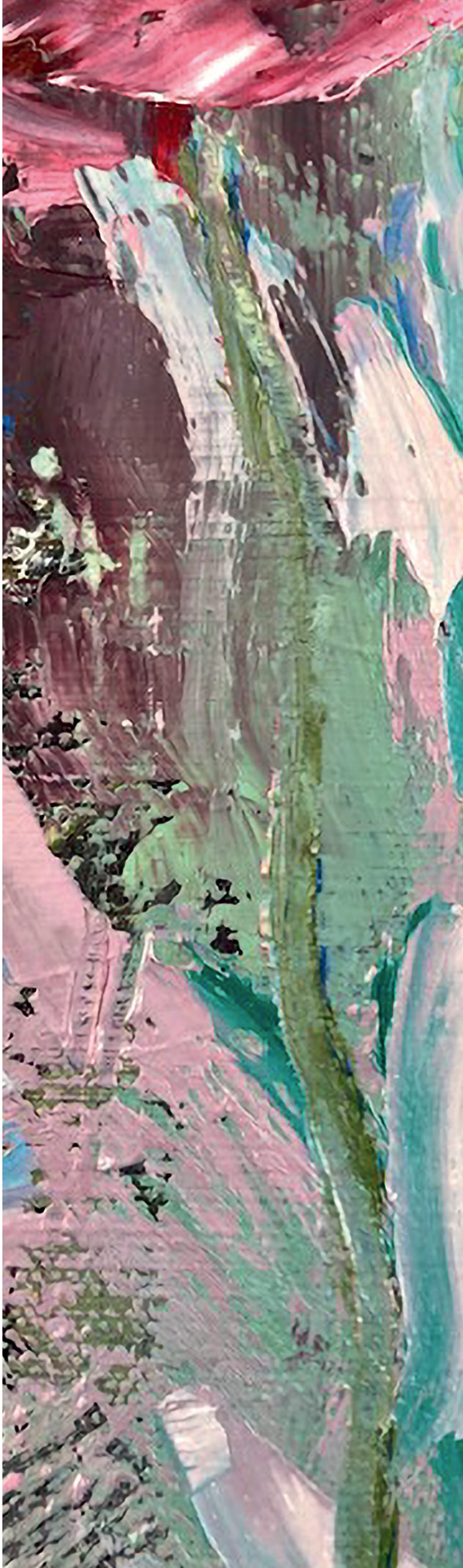
Mūsu pavadone ieveda mūs arī Jingera vannas istabā, kurā viņš mēdza katru rītu mazgāties ledusaukstā ūdenī. Skapja atvilktnē viņš saglabājis izlietotās žiletas. Tas ir labs Jingera dzīves uztveres simbols – ar žileti var dzīvei piešķirt zināmu estētisku efektu, tomēr tā ir arī asa un ar to var ātri sagriezties. Dzīves estētiku un asumu Jingers ir aprakstījis savos tekstos. Šķiet, tie un citas grāmatas ir jāglabā kā žiletas

skapī – kā liecības dzīves pārmērīgajam krāšņumam un skaudrumam, pie kurām atgriezties pat tad, kad tās reiz jau izlasītas!

Publikācija izstrādāta ar LZP FLP projekta “Institutum Herderianum Rigense: Herdera institūts Rīgā kā zinātnes tīkls Eiropas zinātnes tīklojumā” (LZP reģistrācijas Nr. lzp-2020/2-0083, LU reģistrācijas Nr. LZP2020/9) atbalstu.

Avoti un literatūra

- Bertram, E. *Nietzsche: Versuch einer Mythologie*. Berlin: Georg Bondi, 1920.
- Borhess, H. L. *Stāsti*. Rīga: Jumava, 2002.
- Fink, E. Nietzsches Metaphysik des Spiels. In: *Welt denken. Annäherungen an die Kosmologie Eugen Finks*. Hrsg. von C. Nielsen und H. R. Sepp. Freiburg, München: Karl Alber, 2011.
- Gessner, C. *Bibliotheca Universalis, sive Catalogus omnium Scriptorum locupletissimus, in tribus linguis, Latina, Græca, & Hebraica; extantium & non extantium, veterum et recentiorum in hunc usque diem ... publicatorum et in Bibliothecis latentium, etc.* Zurich: Christophorum Foschouerum, 1545.
- Hamann, J. G. *Werke*. Bd. 5. Wuppertal: R. Brockhaus, 1999.
- Hērakleits. *Pirmssokrātisko domātāju darbu fragmenti*. Rīga: Vaga, 1994.
- Kunisch, H.-P. *Todtnauberg. Die Geschichte von Paul Celans, Martin Heidegger und ihrer unmöglichen Begegnung*. 2. Aufl. München: dtv Verlagsgesellschaft, 2020.
- Otto, W. *Die Götter Griechenlands*. Bonn: Friedrich Cohen, 1929.
- Possevino, A. *Bibliotheca selecta de ratione studiorum in Historia, In Disciplinis, in salute omnium procuranda*. Roma: Domenico Basa, 1593.
- Rosa, H. *Weltbeziehungen im Zeitalter der Beschleunigung. Umriss einer neuer Gesellschaftskritik*. 2. Aufl. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 2013.
- Unger, R. *Hamann und die Aufklärung*. Bd. 1. Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 1968.

Imanuels Kants, bibliotēka un Rietumu racionālisms

Atslēgvārdi: Imanuels Kants, bibliotēka, Rietumu racionālisms, kultūras forma, universālisms.

Imanuela Kanta dzīvē bibliotēka un grāmatniecība kā darba lauks un intelektuālisma eksistences telpa ieņem ievērojamu vietu. Paralēli pasniedzēja darbam Kēnigsbergas Universitātē Kants vairākus gadus strādā Kēnigsbergas pils bibliotekāra palīga amatā. Kādu laiku Kants dzīvo grāmatu tirgotāja Johana Jakoba Kantera mājā, kas kļuvusi par ievērojamu intelektuāļu pulcēšanās vietu un reizē par savdabīgu grāmatu krātuvi ar bibliotēkas iezīmēm. Te uzklausā aktuālās idejas, iepazīst jaunākās grāmatas, apmainās ar tām. Varētu teikt, ka bibliotēka Kantam tāpat kā vairumam Rietumu intelektuāļu bija neatņemams dzīves un darbības lauks.

Tāču, ja bibliotēku apzināties kā specifiski izvērstu un uzturētu Rietumu kultūras formu, Kanta saistību ar bibliotēku var aplūkot daudz plašākā un principiālā nozīmē. Tādā gadījumā bibliotekārisma iezīmes caurauž visu Kanta filosofiju.

Kanta filosofiju var uztvert kā maksimāli sakārtotu un racionāli organizētu bibliotēku, kurā ikvienam plauktam vai atvilktni ir sava un būtiski neaizstājama vieta. Kanta filosofija ir nevis aforismu vai gudru domu uzplaisnījums un krātuve, bet gan rūpīgi izrisinātu un argumentētu atziņu apkopojums. Kants, balstoties uz Rietumu racionalitātes principiem, būvē grandiozu filosofisko sistēmu, kurā, tāpat kā labi organizētā un gadsimtos veidotā bibliotēkā, var meklēt un rast atbildes uz cilvēkam būtiskiem jautājumiem.

Varētu domāt, ka vēsturiskās attīstības gaitā ir realizējusies saistība (savstarpēja ietekme) starp bibliotēku kā specifisku un universālu Rietumu kultūras organizācijas formu un

Rietumu filosofiju kopumā. Intelektuālās dzīves, filosofijas un bibliotēkas organizācijā ir saskatāmas līdzīgas struktūras.

Savā rakstā būtībā centīšos iezīmēt tikai **divas tēmas:** 1) Kants, Rietumu racionālisms un *klasiskās filosofijas un bibliotēkas* centieni tvert pasauli visaptveroši un veselumā. Šādā iestādnē es runāju par Kanta bibliotekārismu. Nebūtu neiespējami runāt arī par Gotfrīda Leibnica, Georga Vilhelma Frīdriha Hēgeļa vai, piemēram, Frīdriha Šellinga, bibliotekārismu. Taču nekādā ziņā šo jēdzienu nevarētu attiecināt uz Blēza Paskāla filosofiskajām atziņām (kaut arī orientētas uz mūžīgo reliģiskā nozīmē, tās neveido filosofisku sistēmu kā veselumu). 2) Bibliotēkas (universālbibliotēkas) bezgalīgums un cilvēka dzīves galīgums; *lieta par sevi* kā cilvēciskās pasaules robežzīme un alkas pēc bezgalīgā Kanta filosofijā.

Itāļu rakstniekam, filosofam un semiotiķim Umberto Eko (1932–2016) ir darbs “Kants un pīlknābis”.

“Kāds sakars Kantam ar pīlknābi? Eko atbild – Nekāds.”¹ Sakars tomēr atklājas, ja iedomājamies, ka pīlknābis negaidīti nostātos Kanta priekšā, sagādājot vērā ņemamas problēmas filosofa izzinošajai sapratnei. Kants pīlknābi nekad nav redzējis, tas nepakļaujas nekādai sapratniskās darbības shēmai (shēma – būtisks izzinošās sapratnes elements Kanta filosofijā), tas izrauj dīvainu robu universālajā izzināšanas procesā, kas teorētiķim būtu steidzami jāaizpilda. Neteiksim, ka šo robu īpaši labi aizpildīt izdošas Umberto Eko.

¹ Eco, U. *Kant und das Schnabeltier*. München, Wien: Carl Hanser Verlag, 2000. Teksts uz apvāka.

Tēmas *Kants un pīlknābis* pieteikums varētu izsaukt nelielu šoku filosofiskajās spēlēs nepieredzējušam lasītājam. Bet kā ar tēmu *Kants un bibliotēka*? Pieļauju, ka arī šāda tēma lielai daļai lasītāju varētu šķist krietni vien samākslota. Mēģināšu argumentēt, ka tas tā nepavisam nav, – saikne ir būtiska un visai pārlicinoša, ja aplūkojam Kanta filosofiju (ne tikai Kantu kā personu) un Rietumu universālbibliotēku (*biblioteca universalis*) plašā kultūras kontekstā.

Taču visupirms pievērsīsim uzmanību vienkāršākajam un acimredzamajam – kā jau iepriekš teikts, Kanta dzīve un radošā darbība visā mūža garumā bija saistīta ar grāmatniecību un bibliotēku. Daudzu Rietumu intelektuāļu biogrāfijas vēsti par viņu principiālu saistību ar bibliotēku – turklāt tā ir ne tikai informācijas avots un studiju vieta, bibliotēka filosofiskajos meklējumos laika gaitā kļūst par simbolisku formu, kuras uzdevums ir vēstīt par pasauli tās veselumā. *Biblioteca universalis* savā ideālā kļūst par intelektuālu pasaules modeli. Kā raksta Rietumu universitāšu vēstures pētnieks Viljams Klārks (*William Clark*): “Lielāko daļu baroka laikmeta universitāšu bija pārņēmis mērķis – ar sevi demonstrēt Visumu.”² Šis iedomātais mērķis iezīmē intelektuālo meklējumu ideoloģisko pamatievirzi. Tomēr realitātē bibliotēka visai bieži atšķiras no iztēlotā vēlamā ideāla. To atzīmē arī V. Klārks: “.. realitātē tā bieži vien bija kolekcionāru veidots visai savdabīgu lielu vai mazu krājumu haotisks krāvums”³.

Rietumu bibliotēku izveidošanās vēsturē izcila loma ir filosofam G. Leibnicam (1646–1716). Viens no visu laiku ievērojamākajiem domātājiem – Leibnics – bija arī bibliotēku darbības teorētiķis un bibliotekārs šā vārda ierastajā nozīmē. Pēc filosofijas un tiesību studijām Maincā un Parīzē Leibnics uzsāk bibliotekāra darbu un 1676. gadā kļūst par hercogu

bibliotekāru Hanoverē. Šo amatu viņš ieņem līdz pat mūža beigām. Leibnics uzskata, ka laba bibliotēka ir grandiozs **vispārējs arhivs**. Ar šo atziņu sadzīvo filosofiskajā racionālismā dibinātā pārliecība, ka bibliotēkās, sekojot Rietumu universitāšu tradicionālajam iedalījumam četras fakultātēs, jāveido sistemātiskie katalogi. Pēc filosofa domām, tieši šāda sistematizācija orientē uz pasaules metafiziskās kārtības redzējumu, universālām zināšanām.

Rietumu kultūras vēsture liecina, ka darbs bibliotēkā paralēli pamatprofesijai kādā zinātnes jomā Leibnics un Kanta laikā, arī vēlāk, tiek uztverts kā dabiska parādība. Šā raksta uzdevums nekādā ziņā nav izsekot visus gadījumus, kad izcils zinātnieks, filosofs vai literāts veic atzīstamu darbu bibliotēkas laukā. Tomēr, lai aina būtu skaidrāka, minēšu vēl dažus piemērus.

Tomasu Torildu (*Thomas Thorild*, 1759–1808) varētu uzskatīt par Kanta laikabiedru. Viņš bija zviedru dzejnieks un filosofs. Dažkārt viņu mēdz dēvēt par feministu, katrā ziņā viņam rūpēja sieviešu tiesības. Par brīvdomību viņš uz četriem gadiem tika izraidīts no Zviedrijas. Torilds apmetās Vācijā (tolaik zviedriskajā Greifsvaldē), kur pēc kāda laika kļuva par Greifsvaldes Universitātes literatūras profesoru un bibliotekāru, paralēli veidojot savu filozofisko uzskatu sistēmu, kas apkopota darbā “Maksimums vai Arhimetrija” (“Maximum seu Archimetria”). Sekojot “vētras un dziņu” laika aicinājumiem, Torilds sliecas atainot lielas kaislības, brīva gara meklējumus. Brīvais gars, kā redzams, viņam netraucē strādāt bibliotēkā.

Arī mūsdienu pasaulē bieži vien bibliotēkās, dažādu apstākļu un apsvērumu virzīti, darbu guvuši citu specialitāšu pārstāvji – galvenokārt filosofi un literāti.

Viens no spožākajiem mūsdienu “bibliotekāriem” bija argentīniešu dzejnieks un esejists Horhe Luiss Borhess (*Jorge Luis Borges*, 1899–1986). Vārds “bibliotekārs” likts pēdīnās ne tāpēc, ka Borhess būtu bijis slikts bibliotekārs, bet gan tāpēc, lai pateiktu, ka viņš nav tikai bibliotekārs. Viņš ir “rakstnieks-bibliotekārs” – viens, bet divās hipostāzēs. Un bibliotekārs viņš ir pirmām kārtām nevis tāpēc, ka strādātu bibliotēkā, bet gan tāpēc, ka bibliotēka

² Кларк, У. *Академическая харизма и истоки исследовательского университета*. Москва: Издательский дом Высшей школы экономики, 2017, с. 417.

³ Turpat.

kā arhetipiska forma ir ienākusi, iesakņojusies viņa filosofisko pārdomu centrā, šķiet, ka šī forma Borhesa apziņā brīžiem gūst eksistenciālas realitātes aprises, reizēm rādot biedējošus vaibstus bezgalības vai bezjēgas labirintu veidolā. Arī Borhesa iztēlotās Bābeles bibliotēkas bezgalīgie gaiteni iedves šausmas. Vienlaikus pasaule “filosofa-bibliotekāra” priekšā nober neizmērojamu lietu un parādību kaudzi, kas rosina tajā meklēt būtisko un paliekošo, – to, kas cauri laikmetiem uzrunā arī mūsdienu cilvēku, iekļaujas viņa eksistenciālajā telpā.

Raksturojot Borhesa daiļradi, literatūrzinātnieks Guntis Berelis raksta: “Borhess funkcionēja kā filtrs, kas atsijāja šīs aizlaiku būšanas un izbidija mūsai kultūras priekšplānā – bet nu jau eleganti paradoksālu metaforu skatā; precīzāk, kultūra jau to visu gaidīja – un Borhesam bija jānāk, gribi vai negribi. Būtībā Borhess tikai pārtulkoja mūsai literatūras valodā dažas prātnieciskas idejas, kuru cilme meklējama tajos tālajos laikos, kad racionālās un iracionālās būšanas vēl netika šķirtas. Tā vien liekas, ka Borhess bija nevis rakstnieks, bet ģeniāls bibliotekārs, kurš, labi orientēdamies milzīgajos kultūras mantojuma krājumos, atlasīja tos tekstus un autorus, kuru gaidības viņš kādā miklainā veidā bija saklausījis literatūras zemslāņos.”⁴

Borhess un Kants. Vai iespējams abu domātāju jēgpilns salīdzinājums? Pieļauju, ka daudziem lasītājiem centieni salīdzināt Kanta un Borhesa atziņas varētu atsaukt atmiņā Umberto Eko grāmatas nosaukumu – “Kants un pīļknābis”. Protams, abu domātāju filosofiskās orientācijas radikāli atšķiras. To nosaka arī laiks un kultūra, pie kuras viņi pieder. Kants ir viens no spilgtākajiem Rietumu racionālisma pārstāvjiem. Borhesa darbos drīzāk vēsti eksistenciālas ievirzes iracionālists. Tomēr abus vieno daži fundamentāli (pat eksistenciāli) jautājumi. Abi jautā par mūžību, bezgalību, par mūžīgā attiecībām ar laicisko, ar pasaulisko lietu un parādību gūzmu. Kantu mūžīgais nebiedē, tas liek jautāt,

raisa izbrīnu, turklāt filosofu, sekojot Rietumu racionālisma tradīcijai, meklē iespējas parādību pasauli kārtot ap kādu nemainīgu kodolu, ko viņa filosofijā iezīmē apriorās sapratnes un prāta formas. Šīs formas apvalda arī mūžību un bezgalību, tās samierina bezgalīgo ar galīgo. Borhesā bezgalīgais raisa neizpratni un mulsumu, viņš necenšas tajā iedomāt (iefilosofēt) kārtību, tomēr jautājums par paliekošo bezgalīgajā lietu un parādību lavīnā nezūd, – Borhess šajā lavīnā tiecas rast mūžsenas, vairāk vai mazāk nemainīgas kultūrformas. Ap šīm formām centrējas katra konkrētā reālā cilvēka pasaule. Šīs formas veido arī Borhesa garīgo bibliotēku.

Runājot par Kantu un bibliotēku, gribētos pieminēt filosofu un Kanta tulkotāju Ati Rolavu (1897–1969). Tikai 150 gadus pēc pirmizdevuma iznāca galvenais Kanta darbs “Tīrā prāta kritika” Ata Rolava tulkojumā. Līdz ar to aizsākās ceļš Kanta darbu tulkošanai un izdošanai, apguvei un interpretācijai. A. Rolavs uzcītīgi strādā, tulkojot citus ievērojamākos Kanta darbus. Tulko arī pēc 1940. gada, kad nav ne mazāko cerību tuvākajā nākotnē tos izdot. 1944. gadā top “Spriešanas spēju kritikas” tulkojums, no 1950. līdz 1966. gadam tiek pārtulkots darbs “Reliģija vienīgi prāta robežās”, 1955. gadā – “Tikumu metafizikas pamati”. Šķiet, tikai nebeidzama mīlestība uz patiesi dzienu filosofiju, kantiska nesavtība, mūžības izjūta un ticība cilvēcības uzvarai ļauj Rolavam veikt šo titānisko darbu. Tiek pārtulkoti visi nozīmīgākie Kanta sacerējumi. Taču šim darbam nenoliedzami ir uzlikts traģisma zīmogs. Būdam viens no sava laika filosofiski izglītotākajiem cilvēkiem Latvijā, A. Rolavs pēc kara bija spiests strādāt atrautībā no filosofijas terminoloģijas un zinātniskās valodas veidošanās procesa, bet tas viņa tulkojumus ir darījis nelasāmus. Maizes darbs tika darīts, strādājot dažādās bibliotēkās. Līdz ar to Rolava dzīve iezīmē vēl kādu iespējamu bibliotēkas funkciju: bibliotēka kā patvēruma vieta garīgās nebrīves apstākļos. Šo rindu autoram nav informācijas par Rolava attieksmi pret bibliotekāra darbu, taču viņa dzīve un darbība rāda, ka prioritāte vienmēr ir bijusi Kanta darbu tulkojumiem.

Taču atgriezīsimies pie Kanta. Tātad Kants kā personība nepārprotami ir saistīts ar

⁴ Berelis, G. Borhesa evaņģēlijs. No: Borhess, H. L. *Stāsti*. Rīga: Jumava, 2002, 244.–245. lpp.

bibliotēku, taču šīs saistības dziļākās sakarības sapratīsim, ja analizēsim to cilvēka pasauli, kurā mīt Kants un kurā savu vietu radusi arī specifiski organizēta bibliotēka.

Ir runa par šās “cilvēka pasaules” **elementu sakārtotību, to funkcionalitāti.**

Katrā kultūrā atradīsim atšķirīgus pasaules skatījuma, izpratnes un sakārtojuma principus, eksistenciālās telpas strukturējuma rīkus un līdzekļus, kas galarezultātā iedibina specifiski organizētu cilvēka pasaules vienību. Austrumu, Rietumu, antīkā, viduslaiku, jaunlaiku kultūra, vācu, latviešu kultūra – ar to ir jāsaprot noteikta pasauli veidojošo elementu organizācija, funkcionālās sakarības starp šiem elementiem.

Dažādos laikmetos un pasaules reģionos “cilvēka pasaules” var būt ļoti atšķirīgas. Protams, tajās atradīsim arī cilvēciski kopīgus elementus (kā norādīju, tieši tādus meklē Borhess). Atsaucoties uz Borhesa paradoksu spēli (kādu Borhesa darbu), šo atšķirību akcentē franču filozofs Mišels Fuko. “Šajā darbā tiek citēta “kāda ķīniešu enciklopēdija”, kurā teikts, ka dzīvnieki iedalās 1) imperatoram piederošos dzīvniekos, 2) balzamētos, 3) pieradinātos, 4) piena sīvēnos, 5) sirēnās, 6) pasaku dzīvniekos, 7) klaiņojošos, 8) ietvertos šajā klasifikācijā, 9) tādos, kas plosās kā neprātīgi, 10) neskaitāmos, 11) uzgleznotos ar ļoti smalku kamieļspalvu otiņu, 12) un citos, 13) tādos, kas tikko sasītuši krūku, 14) tādos, kas no attāluma izskatās pēc mušām.”⁵

Ne mazāk spilgti par kultūru atšķirībām dažādos Rietumu pasaules laikmetos un reģionos runā dāņu kulturologs Rūdolfs Brobijs Johansens (*Rudolf Broby Johansen, 1900–1987*) darbā “Māksla un appasaule”. Johansens, analizējot dažādas kultūras pasaules, galvenokārt operē ar formas, gara, laikmeta un **laikmeta stila** jēdzieniem. Pēc viņa domām, ir parādības (formas), kas konkrētā laikmetā caurvij jebkuru cilvēciskās darbības rezultātu. Johansens raksta: “Tēlotājmākslu pārstāvošie mākslinieki zināmā

mērā ir cilvēces acis. Gars, kas darbojas ikreizējā sabiedrības laikmetā, kas to ir izsaucis, ir jūtams pilnīgā mākslasdarbā, taču arī mazāk godātu ikdienā lietojamu priekšmetu izskatā. Siksta madonna un Milosas Venēra piederas citādi pasaulei nekā tā, kurā mēs diendienā dzīvojam. To pašu garu, kurš savu komplicēto un izsmalcināto izpausmi guvis dižā mākslasdarbā, pavisam vienkārši var izjust arī tūkstošos lietu, ar kurām mums ik dienas ir darišana, vienalga, vai tie būtu darbarīki, ēkas, apģērba gabali vai transporta līdzekļi, pilsētu plāni vai galda rīki, mēbeles vai mašīnas, frizūras vai tiltu konstrukcijas.”⁶ Šo atziņu ilustrācijai Johansens izveidojis tabulas, kuras, pēc viņa domām, demonstrē noteikta laikmeta garu (gotika un baroks). **1 2** Johansens savos kulturoloģiskajos pētījumos pirmām kārtām meklē noturīgas formas, kas iezīmē konkrētas kultūras kodolu. Jādomā, ka šādu formu apkopojums arī veidotu viņa bibliotēku. Iespējams, ka Johansena mēģinājumus pilnībā, katedrālē un zābakā saskatīt vienotu stilu un garu gan varētu uzskatīt par nedaudz samākslotiem, taču grūti būtu apšaubīt raksturīgu formu esamību jebkurā konkrētā kultūrā.

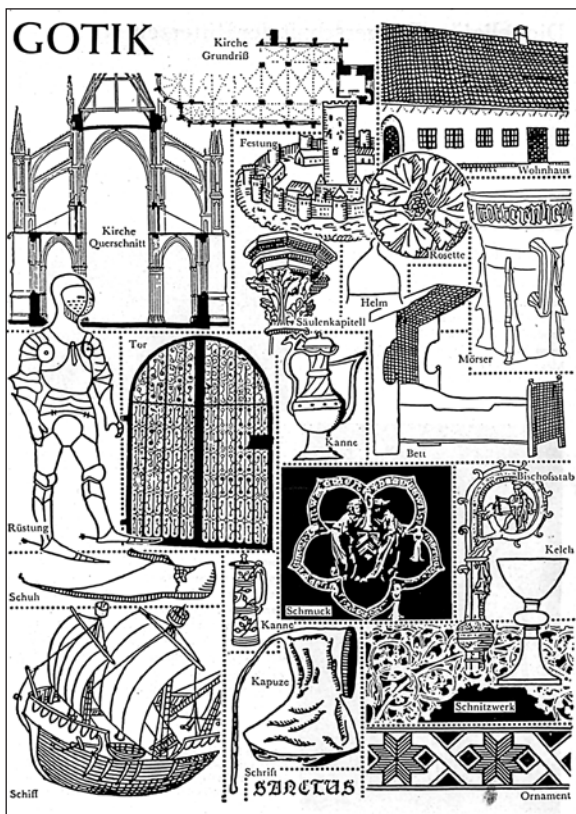
Tātad “cilvēka pasaule” ir noteikta pasauli veidojošo elementu organizācija, bet, ja runājam par “Rietumu pasauli”, kurā mīt arī Kants, tad šī organizācija jāaplūko Rietumu racionālisma horizontā. Varētu teikt, ka pat tā dēvētais “Rietumu misticisms” ir specifiski racionāli organizēts.⁷

Rietumu racionālisma noteicošā iezīme: skatīt pasaules uzbūves un pastāvēšanas principus no pirmsākumiem, pirmpamatiem. Pasauli var izprast un interpretēt, tikai aptverot to veselumā. **Pasaule veselumā ir grandioza universālbibliotēka.** Aizsteidzoties priekšā notikumiem – arī **Kanta filosofija** savā būtībā pretendē uz šādas grandiozas un bezgalībā

⁵ Foucault, M. *Die Ordnung der Dinge – Eine Archäologie der Humanwissenschaften*. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1966, S. 17.

⁶ Johansen, R. B. *Kunst und Umwelt*. Dresden: Verlag der Kunst, 1964, S. 11.

⁷ Par to detalizētāk sk.: Kūlis, R. Kant und Rahner (Karl Rahners und Immanuel Kants geteiltes Schicksal der westlichen Rationalität). In: *Die Grenze des Menschen ist göttlich*. Berlin: Parerga Verlag, 2007, S. 283–301.

1 Gotika

izvēršamas universālbibliotēkas statusu. Pēc Kanta ieceres tā ir dibināta uz nemainīgiem pamatprincipiem.

Pēc Kanta domām, šādus pamatprincipus piedāvā viņa filosofija. “Ja ir zinātne, kas patsies vajadzīga cilvēkam, tad tā ir tā, kuru es mācu, – proti, atbilstošā veidā ieņemt cilvēkam ierādīto vietu pasaulē – un tāda, no kuras var iemācīties, kādam jābūt, lai būtu **cilvēks** [izcēlums mans – R. K.]”⁸

Kā zināms, Kants “Tirā prāta kritikā” izvirza trīs slavenos jautājumus:

1. **Ko es varu zināt?** – Varam izzināt tikai parādības (Kants). Nav iespējamās objektīvas zināšanas (postmodernisms). Visu, bet pakāpeniski (marksisms).
2. **Kas man jā dara?** – Ko gribu, to daru, kā *jūtu*, tā daru (mūsdienas). Kalvinisms, luterānisms – protests pret katolicisma pārspīlēto racionalitāti, spekulatīvo racionālismu.
3. **Uz ko es drīkstu cerēt?** – Ne uz ko, eksistenciālisms.

Vēlāk šie jautājumi Kanta antropoloģijā rezultējas ceturtajā – **Kas ir cilvēks?**

Kur Kanta filosofijā meklēt atbildi uz šo jautājumu? **Darbu kopumā**, pat tad, ja kādā darbā tieši netiek runāts par cilvēku.

Kanta “Tirā prāta kritika” formāli, arī principiāli un konceptuāli nav Kanta galvenais darbs. Tas ir sagatavojums, lai varētu sniegt pamatotu atbildi uz ceturto jautājumu.

Kas ir cilvēks?

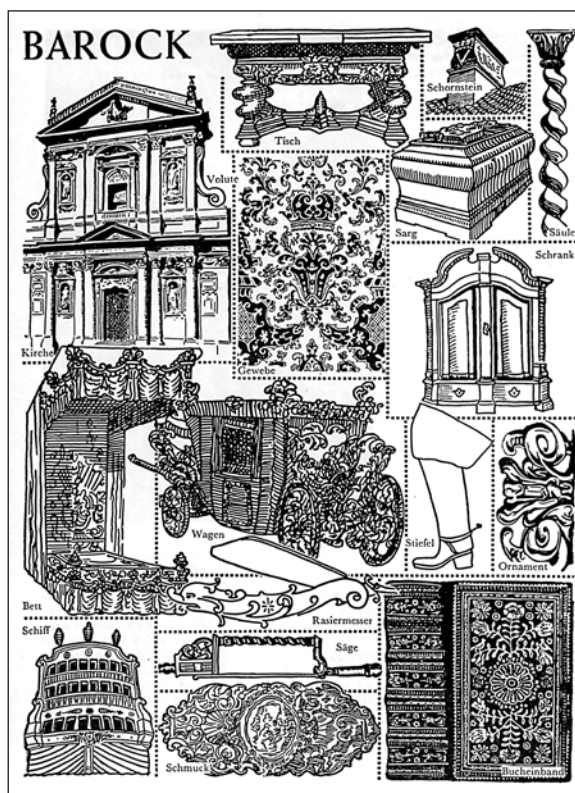
“Tirā prāta kritika” tieši nemeklē atbildi uz šo jautājumu. Taču jautājums vieš skaidrību arī par šā darba vietu un lomu Kanta filosofijas kopainā. “Tirā prāta kritiku” bieži mēdz dēvēt par filosofa galveno darbu, turklāt par darbu, kas radikāli orientēts uz izziņas teorijas problemātiku. Jautājuma **Kas ir cilvēks?** kontekstā kļūst skaidrs, ka “Tirā prāta kritika” tomēr ir tikai sagatavojums galvenā uzdevuma veikšanai – rast atbildi uz šo mūžseno jautājumu.

⁸ No: Кант, И. Заметки в книге «Наблюдения над чувством прекрасного и возвышенного», соч. в 8 т. Т. 2. Москва, 1994, с. 373.

Tas nemazina darba nozīmīgumu, un, neapšaubāmi, tam ir patstāvīga un grandioza loma zinātniskuma iedibināšanā Rietumu kultūrā. *Tā ir izziņas teorija, cilvēka prāta spēju analīze, taču tāda, kas vieš arī skaidrību par cilvēka vietu pasaulē.* Cilvēkam jāapzinās, ka viņš ir galīga, savās spējās un esamībā ierobežota būtne, – cilvēka prāts, lai cik sāpīgi arī to būtu apzināties, nelīdzinās dievišķajam intelektam. Izzinātspējai ir jutekliskuma un pieredzes noteiktas robežas. “Man tātad bija jāpaceļ [jāierobežo] zināšana (*das Wissen*), lai gūtu vietu *ticībai*,” raksta Kants.⁹ Kants ierobežo zināšanas vai, precīzāk izsakoties, cilvēka ilūzijas par savu izzinātspēju neierobežotību. Viņš nealkst līdzīgi spekulatīvajiem metafiziķiem ielauzties pārpasaulīgā noslēpumos. Kants vēlas rast ticībai cieņpilnu vietu, reizē paaugstinot zinātņi un ierādot tai (dabaszinātniskās izpētes aspektā) nepārkāpjamas robežas. Reizē būtībā tiek paaugstināta arī reliģija, prātā rodot tai nesatricināmus pamatus, nodalot to no sekla vizionārisma un mānticības. Tur, kur zinātnei jāapstājas, ja tā vēlas palikt zinātne, varam dot vietu ticībai, kas, pēc filosofa domām, ir cilvēciskās eksistences neatņemams elements.

Cilvēks, atzīst Kants, ir dabas daļa un kā tāds pakļauts fiziskajām likumsakarībām. Taču cilvēks ir arī brīvība. Cilvēks savā būtībā ir esamība starp brīvību un nepieciešamību. Tieši šī situācija un pretrunas, ko tā producē, padara “Tirā prāta kritiku” par **cilvēcisku drāmu**, kuras izvērsumu raksturo eksistenciāla spriedze un metafizisku atskaites punktu meklējumi. Šo spriedzi, kurai līdzvērtīgu varam ieraudzīt Šekspīra drāmās, būtiski nemazina tas, ka Kanta darbi uzrakstīti sausā un formalizētā valodā.

I. Kanta filosofiju varētu raksturot kā vienu no spilgtākajām Rietumu racionālistiskās kultūras izpausmēm. Veicot “Kopernikam līdzīgo” apvērsumu filosofijā, tā stingri iezīmē zinātniskās izpētes robežas. Kanta filosofijā teorētisko pamatojumu gūst apgaismības laikmeta

2 Baroks

⁹ Kants, I. *Tirā prāta kritika*. Rīga: Zinātne, 2011, B XXX, 35. lpp.

kultūrai adekvāta cilvēka izpratne, kas, apliecinot **universālismu, reizē paver ceļu cilvēka radošā gara un individualitātes realizācijai.**

Viens no Kanta filosofijas mezglpunktiem ir mācība par **lietu par sevi.**

Lieta par sevi ir izziņas situācija, kas atdala laicīgo no mūžīgā, cilvēcisko intelektu no dievišķā intelekta. “Lieta par sevi” ir nevis objektu vai personu raksturojums, bet gan apzīmējums cilvēciskās izziņas robežai. Būtu pat absurdi jautāt, vai galds, krēsls, kāda persona ir “lieta par sevi”. Pēc Kanta domām, izziņas procesu var turpināt bezgalīgi, taču jāpatur prātā viens nosacījums: šā procesa rezultātam nepiemīt absolūtu un pabeigtu atziņu raksturs. Tas būtu iespējams tikai dievišķajam intelektam, nevis cilvēka sapratnei. Tieši šī principiālā nepabeigtība nosaka cilvēka izziņas un eksistences traģiku.

Ar Kanta “lietu par sevi” principiāli sasaucas kāda universālbibliotēkas tēla šķautne, līdzīgā veidā iezīmējot cilvēciskās eksistences traģiku. Arī šajā gadījumā runa ir par bezgalības tēlu. Arī Borhesa “Bābeles bibliotēka” nostāda cilvēku bezgalības priekšā – lai cik tālu mēs ietu, nekad nebūs iespējams nonākt līdz galapunktam.

Kants nevērsas pret cilvēka centieniem pārkāpt zinātniskās izziņas robežas, ielauzties prāta ideju valstībā. Filozofs tikai, nonākot pie sapratniskās izziņas robežas, aicina atskatīties un paturēt prātā, kur esam nonākuši. Atšķirībā no Kanta viņa laikabiedri Johans Georgs Hāmanis un Johans Gotfrīds Herders, mēģinot iebrist pārdabiskā pasaulē, pat necenšas noslaucīt kājas.

Kopumā Kanta filosofijā kā “universālbibliotēkā” valda racionāli optimistiska gaisotne. Ja pabīdām malā cilvēka pretenzijas savās izziņātnspējās līdzināties dieviem, universālbibliotēkas plašais un racionāli noapaļotais tvērums mūs varētu apmierināt. Tajā ir skaidri iezīmēts centrs, tāpat arī labi strukturēta perifērija (grāmatplaukti), kurā labi var orientēties cilvēks, reizē saglabājot cieņu pret dievišķo noslēpumu un neizzināmo.

No universālbibliotēkas kā kultūras formas radikāli atšķiras mājas jeb **interesu** bibliotēka.

To varētu pārstāvēt, piemēram, Hāmanis, Īzaks Ņūtons, arī Paskāls un Martins Heidegers.

Interesu bibliotēkas metaforas lietojums ir adekvāts tad, ja jārunā par kādu pētnieku, kuru pilnībā savā varā pārņēmušas kādas idejas, kuras pilnībā aizēno racionālu skatījumu uz pasauli veselumā. Pētnieks vēlas teikt neizsakāmo, tuvoties dievišķajam noslēpumam, vēstīt esamības patiesību. Viņa “bibliotēka” var būt ģeniāla, taču tā neizbēgami būs fragmentāra. Plaši pazīstamas ir Blēza Paskāla metaforas: viņa redzējumā cilvēks stāv divu bezdibeņu priekšā, tie ir bezgalība un neesamība.

Heidegers runā par cilvēka eksistenci uz draudošas nogāzes. Esamība viņa redzējumā ir mīkla un noslēpums.

Pārsteidzošā kārtā līdzīgs misticisms nav svešs arī Kantam – filosofam, kurš strikti centās nospraust zinātniskās izziņas robežas. Taču daudzi ļoti bieži aizmirst, ka centieni noteikt šīs robežas, noskaidrot cilvēciskās izziņas specifiku nav Kanta pašmērķis. Viņa darbības patiesais stimulē ir tieksme pēc nenosacītā. Filozofā dziļu godbijību un izbrīnu raisa zvaigžņotā debess, morālais likums dvēselē. Taču ar tādu pašu apbrīnu un godbijību Kants dziļi sirdī nes Dieva ideju, nespējot iedomāties, ka varētu to pazaudēt. Kants meklē iespēju, kā bez pretrunām Absolūto varētu domāt un varētu tam ticēt. Absolūtais vienmēr ir attālināts, tas aicina bezgalībā, neļaujot ne mirkli apstāties. Kantam bezgalības mistiskais aicinājums reizē ir arī aicinājums iedziļināties neizsmeļamā lietu daudzuma galīgumā. Turklāt ir svarīgi noteikt dabaszinātniskās izziņas robežas, lai rastu īsto vietu ticībai.

Kants aizvien vairāk sliecas domāt, ka pastāv divas patiesīguma formas: ar pieredzi un loģiski matemātiskās metodes izmantojumu saistītās dabas nepieciešamības patiesīgums un tāds patiesīgums, kas mīt metafizikas, cilvēka iztēles un fantāzijas – arī morāles – jomā. Tas iezīmē brīvības jomu. Taču, veicot zinātnisku darbību, cilvēks nedrīkst aizmaldīties fantāzijas pasaulē.

Savulaik neoplatonisma filosofijas ietekmē (nevis balstoties uz empīriskiem pētījumiem)

Nikolajs Koperniks atzina, ka nevis Saule riņķo ap mums, bet mēs riņķojam ap Sauli. Šo Kopernika neoplatonisko atziņu vēlāk apstiprināja dabaszinātne. Kants veic Kopernikam līdzīgu apvērsumu filosofijā. Viņš ierauga, ka izziņas procesā nevis prāts piemērojas lietām, bet gan lietas prātam.

Šī atziņa pārvērš lietas fenomenos – parādībās –, visā asumā izvirzot jautājumu par adekvātas izziņas iespējamību. Kā fenomenu pasaulē iespējamas precīzas zināšanas?

Pēc Kanta domām, atbilstība starp saprātu un pasauli pastāv, tomēr pastāv īpaša – nevis ierastajā naivajā nozīmē, t. i., Kants domā, ka pasaule, kuru izskaidro zinātne, jau ir prāta sakārtota pasaule. Līdz ar to tas, ko mēs dēvējam par dabas procesu likumiem, būtībā ir radies no vērotāja iekšējās organizācijas un viņa savstarpējās iedarbības ar ārējo objektu, bet tieši tādēļ šie objekti paši par sevi ir neizzināmi, jo nodalīt vērotāja iekšējās organizācijas struktūras no vērojama objekta praktiski ir neiespējami.

Tomēr zinātniskā izziņa, uzsver Kants, var realizēties tikai saistībā ar pieredzi, t. i., vienotā veselumā sakausējot juteklisko pasauli, tās uztveri un sapratnes darbību. Jebkurš mēģinājums iziet ārpus pieredzes sfēras ved fantāzijas un sapņu valstībā.

Kants noliek cilvēku izzināmās pasaules centrā, piedēvējot primāro lomu viņa izzinošajai prāta aktivitātei, kura veido pasaules ainu.

Kants, humanizējot zinātņi, satricina tradīciju, uz kuras balstījās Renē Dekarta un Ņūtona iedibinātās dabaszinātnes.

Kanta kopernikāniskā revolūcija nenoliedzami nostiprināja zinātniskās izziņas pozīcijas, izslēdzot no tās metafiziskas spekulācijas. Reizē, noraidot metafiziskās pretenzijas izdibināt pārpasaulīgo un apliecinot cilvēka neremdināmo sliecību uz to, Kants iezīmē brīvības sfēru, atdod zvaigžņotajai debesij noslēpumu, neizdibināmību, kuru tai būtībā bija laupījis spekulatīvais racionālisms.

Kā to apliecina mūsdienu literatūra (un kultūra kopumā) un socioloģiskie pētījumi, cilvēks bez kantiski racionālu ideju pasaules ir realitāte, kas bieži izpaužas kā pasaules ainas sadrumstalotība, fragmentāra apziņa un bieži arī kā asi izjūsts pasaules vienības apziņas deficīts, kas tiek remdēts mūsdienu reliģiskajā sektantismā, baudas meklējumos utt.

Biblioteca universalis kā garīga parādība lielā mērā ir sabrukusi. Tās vietā ir stājušās grandiozas informācijas krātuves, kurām, protams, ir izcila loma tehniskās civilizācijas attīstībā, sabiedrības materiālās labklājības nodrošināšanā.

Tomēr gribētos domāt, ka arī mūsdienu sabiedrība tikai iegūtu, ja tā savā pasaules redzējumā un izpratnē spētu apvienot kantiskā universalisma, *biblioteca universalis* un informācijas krātuves ideju.

Avoti un literatūra

Berelis, G. Borhesa evaņģēlijs. No: Borhess, H. L. *Stāsti*. Rīga: Jumava, 2002, 244.–245. lpp.

Eco, U. *Kant und das Schnabeltier*. München, Wien: Carl Hanser Verlag, 2000.

Foucault, M. *Die Ordnung der Dinge – Eine Archäologie der Humanwissenschaften*. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1966.

Johansen, R. B. *Kunst und Umwelt*. Dresden: Verlag der Kunst, 1964.

Kants, I. *Tīrā prāta kritika*. Rīga: Zinātne, 2011.

Kūlis, R. Kant und Rahner (Karl Rahners und Immanuel Kants geteiltes Schicksal der westlichen Rationalität). In: *Die Grenze des Menschen ist göttlich*. Berlin: Parerga Verlag, 2007, S. 283–301.

Кант, И. Заметки в книге «Наблюдения над чувством прекрасного и возвышенного», соч. в 8 т. Т. 2. Москва, 1994.

Кларк, У. *Академическая харизма и истоки исследовательского университета*. Москва: Издательский дом Высшей школы экономики, 2017.

Vīnes bibliotekārs Roberts Mūzils un neizlasīto grāmatu fenomens

Atslēgvārdi: Roberts Mūzils, bibliotēka, bibliotekārs, Vīne, Vīnes Tehniskā universitāte, grāmatas, modernisms, rakstnieks.

Diezin vai izcilajam austriešu rakstniekam Robertam Mūzilam (1880–1942) varētu piedēvēt īpašas simpātijas pret bibliotēkām, tomēr dažus savas dzīves gadus viņš pavadīja bibliotēkas zīmē. 1911. gada 1. martā, kad R. Mūzilam bija 31 gads, viņam radās iespēja uzsākt praksi Vīnes Tehniskās universitātes bibliotēkā, kur pēc gadu ilgas kalpošanas kā praktikantam viņam tika piešķirta 2. klases bibliotekāra pakāpe. Mūzils kā bibliotekārs tika augstu vērtēts, jo viņam, neskatoties uz padziļinātajām studijām un iegūto doktora grādu filozofijā, bija arī zinātniskais grāds inženierzinātnēs. Vīnes sabiedrībā 20. gadsimta sākumā bija raksturīgi, ka augstāko šķiru atvases studēja ilgi, un ģimene jaunā sabiedrības indivīda centienus pēc patstāvības atbalstīja pat vēl tad, kad viņam jau bija ap 30 gadiem. Ar bibliotekāra algu 4000 kronu gadā Mūzils vairs nebija atkarīgs no tēva labvēlības.

Roberts Mūzils (dz. 1880. gada 6. novembrī) bija vienīgais bērns inženiera Alfrēda Mūzila un viņa sievas Hermīnes ģimenē, dzimis Klāgenfurtē, audzis Augšāustrijā, Štirijā un Brno. No 1892. gada viņš apmeklēja kadetu skolu Eizenštatē un Hranicē (Mērišā-Veiskirhenē). 1897. gadā Roberts Mūzils studēja Vīnes Militārajā akadēmijā un pēc virsnieka apmācībām astoņpadsmit gadu vecumā sāka studēt mašīnbūvi Brno Tehniskajā augstskolā, kuru pabeidza 1901. gadā. Brno Tehniskajā augstskolā Roberta tēvs Alfrēds Mūzils strādāja par profesoru. Tomēr vairāk par tehniskajām studijām Robertu interesēja literatūra

un filozofija, īpaši Frīdrihs Niče, Ernsts Mahs, Ralfs Voldo Emersons. 1903. gadā Roberts Mūzils sāka studēt filozofiju un eksperimentālo psiholoģiju Berlīnē. Pēc trim gadiem viņš izveidoja krāsu apli – metodi, kas nosaka cilvēka krāsu izjūtu un tika nosaukta viņa vārdā (*Robert Musils Variationskreisel*).

No 1902. gada Roberts Mūzils strādāja pie pirmā romāna “Audzēkņa Tērlesa raizes” (“Verwirrungen des Zöglings Törleß”), kurš iznāca pēc četriem gadiem un kurā stāstīts par pieredzi kadetu skolā. Ar šo romānu Mūzils nostiprināja savu psiholoģiski analītiskā prozaiķa slavu. Strādājot Vīnes Tehniskās universitātes bibliotēkā, viņš aizsāka piezīmes savam slavenākajam romānam “Cilvēks bez īpašībām” (“Der Mann ohne Eigenschaften”), kura pirmais sējums iznāca vien 1931. gadā. 1933. gadā pēc Ādolfā Hitlera nākšanas pie varas Roberts Mūzils pameta Vāciju un pārcēlās uz Vīni. ① ② ③

Romānā rakstnieks izklāstīja savus uzskatus un izjūtas Rietumeiropā gadsimtu mijā. Augsta ranga komitejai, kurā ietilpst arī Ulrihs, “cilvēks bez īpašībām”, jāsaprot Austroungārijas ķeizara Franča Jozefa I valdīšanas 70. jubileja. Viņš atrodas tronī par 40 gadiem ilgāk nekā Vācijas ķeizars Vilhelms II. Ir sācies Pirmais pasaules karš, bet 1918. gads – jubilejas gads – ir abu monarhiju bojāejas gads. Romānā Roberts Mūzils atspoguļo laikmeta ideoloģiju. Ulrihu neapmierina sabiedrisko lietu kārtība, un viņš kopā ar savu māsu Agati dodas uz kādu vienu Vidusjūras salu. Romāns ar tā komplicēto struktūru, autoram polemizējot par gandrīz visām zinātnes nozarēm, viņa dzīves laikā neguva lielus panākumus. Pēc Vācijas īstenotās Austrijas okupācijas un aneksijas Roberts

Mūzils emigrēja uz Ķīrihi, bet 1939. gadā pārcēlās uz Ženēvu. Tajā laikā Roberta Mūzila grāmatas Austrijā tika aizliegtas. Apjomīgais romāns “Cilvēks bez īpašībām” palika nepabeigts. 1942. gadā autors mira no smadzeņu triekas.

Atgriežoties pie laika, kad Roberts Mūzils iegāja trešajā gadu dekādē, jāatzīmē, ka tieši viņa tēvs uzņēmās iniciatīvu, meklējot bibliotekāra vietu savam dēlam, jo, viņaprāt, šis amats ļāva gūt garantētus ienākumus un bija savienojams ar publicista darbību. Arvien neizbēgamāki kļuva vecāku priekšlikumi Robertam uzsākt bibliotekāra darbu Vīnē.

Vīnes Tehniskās universitātes bibliotēka ir atbalstījusi universitātes zinātniekus, pasniedzējus un studentus jau kopš universitātes dibināšanas 1815. gadā. Ar vairāk nekā 1,5 miljonu mediju vienību krājumu (grāmatas, žurnāli, universitātes publikācijas un citi izdevumi gan drukātā, gan elektroniskā formātā) bibliotēka nodrošina lielāko zinātniskās un inženierzinātņu literatūras un specializētās informācijas kolekciju Austrijā. Daļa no universitātes bibliotēkas kolekcijas ir vēsturiski vērtīgi krājumi, piemēram, Austrijas Inženieru un arhitektu biedrības bibliotēka.

Vīnes Tehniskās universitātes bibliotēka bija ieinteresēta uzsākt sadarbību ar potenciālo praktikantu Dr. Robertu Mūzilu. 1910. gada 28. oktobrī Vīnes Tehniskās universitātes bibliotēkas direktors Dr. E. Fehters rakstīja universitātes rektoram, ka bibliotēka ar 67 938 lasītājiem un 165 061 grāmatu vienību uzreiz aiz Vīnes Universitātes un Prāgas Universitātes bibliotēkas ir viena no visvairāk apmeklētajām valsts bibliotēkām, un salīdzināja to ar Grācas Universitātes bibliotēku, kurai tajā laikā bija uz pusi mazāk lasītāju un grāmatu, tomēr ne uz pusi mazāks personāla sastāvs. No E. Fehtera rakstītā var saprast, ka viņš pamatoja, kādēļ, pēc Grācas Universitātes bibliotēkas parametriem, Vīnes Tehniskajā universitātē vajadzētu būt nevis 7, bet gan 32 darbiniekiem. Ņemot vērā izglītību, kandidāts Dr. Roberts Mūzils bija ļoti piemērots darbam šajā bibliotēkā. Un, tā kā praktikants,

1 Roberts Mūzils (*Robert Musil*, 1880–1942)

2 Vīnes Tehniskās universitātes bibliotēka 20. gs. sākumā

iespējams, tiks pieņemts darbā tikai pēc viena gada, nekādas nopietnas kļūmes universitātes darbībā nevarētu rasties. 1911. gada 12. janvārī Austrijas Kultūras un izglītības ministrija nominēja Robertu Mūzilu par Tehniskās universitātes bibliotēkas praktikantu. Tika uzskatīts, ka filozofijas doktors un Brno Tehniskās augstskolas absolvents bibliotēkai ir vērtīgs ieguvums. Roberts Mūzils uzsāka praksi bibliotēkā 1911. gada aprīļa sākumā. Neviens no kolēģiem bibliotekāriem nebija lasījis viņa romānu “Audzēkņa Tērlesa raizes”. Savā veidā Mūzils no bibliotēkas direktora Fehtera pārņēma savā romānā “Cilvēks bez īpašībām” pausto: “Ģenerāļa kungs! Jūs vēlaties zināt, kā man izdodas zināt katru grāmatu? Varu atbildēt jums tikai vienu: tāpēc, ka es tās nelasu! Visu labu bibliotekāru noslēpums ir tāds, ka no visas viņiem uzticētās literatūras viņi nekad nelasa neko, izņemot grāmatu nosaukumus un satura rādītājus. Tas, kurš iedziļinās saturā, kā bibliotekārs ir pagalam! Viņš nekad neaptvers ar skatienu visu!”¹

Tieši bibliotekāra karjeras posmā Mūzils ieguva pieredzi, kas atspoguļota grāmatas “Cilvēks bez īpašībām” 100. nodaļā “Ģenerālis Štumms nokļūst valsts bibliotēkā un smeļas pieredzi par bibliotekāriem un prāta skaidrību”.

Uzreiz pēc darba uzsākšanas ierēdņa amatā 1911. gada aprīlī Roberts Mūzils apprecējās ar Martu Markovaldi (dz. Heimane), ar kuru bija iepazinies 1907. gadā. Cerībā, ka dēla praktikanta postenis pāraugs labi atalgotā bibliotekāra darbā, tēvs turpināja finansiāli viņu atbalstīt. Jau uzreiz pēc prakses uzsākšanas bija manāma Roberta Mūzila nepatika pret darbu bibliotēkā, visvairāk jau tāpēc, ka priekšpusdienas stundas, kuras viņš parasti varēja veltīt radošai literārajai darbībai, tagad nozaga darbs bibliotēkā. Strādājot bibliotēkā, viņš izjuta garīgu nebrīvi: “Jau trīs nedēļas, kā eju

¹ Musil, R. *Der Mann ohne Eigenschaften*. Hamburg, 2008, S. 459.

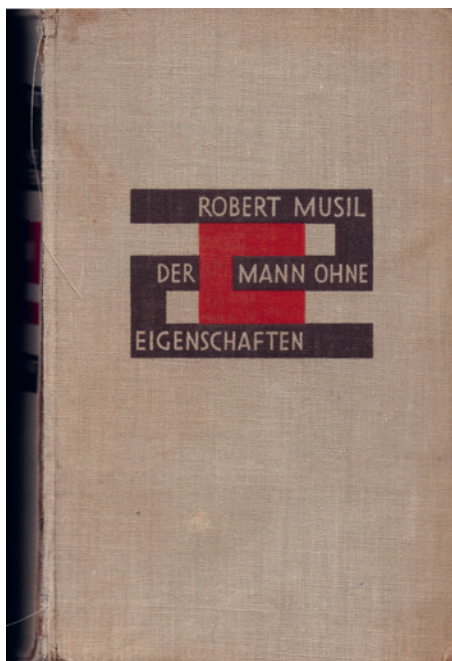
uz bibliotēku. Neizturami, slepkavnieciski (salīdzinoši izturami, kamēr esmu tur uz vietas). Es to pametišu un atkal iestūrēšu nezināmajā. Ikdienas pārdomas šurpu turpu par bibliotēku. Ir pilnīgi skaidrs, ka es iešu prom.”²

Nestabilitāte privātajā dzīvē, politiskais fons valstī, kā arī nespēja pilnībā realizēt savu radošo potenciālu noveda Robertu Mūzilu pie veselības stāvokļa pasliktināšanās. Tā kā vecāki loloja cerības, ka dēls strādās bibliotēkā, Roberts nevarēja uzteikt darbu, bet turpināt kā līdz šim arī nevēlējās. Slimība bija kā glābiņš, izeja no šīs situācijas. 1911. gada oktobrī Mūzils četrpadsmit dienas slimoja ar angīnu, ko pavadīja augsta temperatūra. Literārā neproduktivitāte padarīja viņu slimu. 1912. gads radošajai darbībai un veselībai nebija labvēlīgs, mēnešrakstā “Brivais Putns” (“Lose Vogel”) visa 1912. gada laikā publicēti vien 12 Mūzila raksti.³ Sākot ar 1912. gada 7. martu, nav neviena ieraksta dienasgrāmatā par 1912. gadu, tāpat arī nav atrodamas viņa vēstules.

1912. gads bija Roberta Mūzila krīzes gads, un krīze turpinājās arī 1913. gadā. Tajā laikā viņš meklēja palīdzību pie psihiatra Oto Pecla. 1913. gada 30. martā savā dienasgrāmatā Mūzils raksta par šo apmeklējumu, kas viņam pašam šķiet nedramatisks un mierīgs. Mūzils psihiatram uzdāvina savas pirmās grāmatas “Audzēkņa Tērlesa raizes” eksemplāru ar ierakstu “Dr. Peclam ar mīļām atmiņām”.

Dienās, kad Roberta Mūzila ciešanas pieaug, viņu mierina atmiņas par Dantes laikiem. Viņš raksta savā dienasgrāmatā: “Taču tas, ko 1913. gadā uzskata par garīgu slimību, 1300. gadā varēja būt tikai ekscentriskums.”⁴

Četras dienas pēc psihiatra apmeklējuma Roberts Mūzils saņem izrakstu no ārsta

3 Grāmatas “Der Mann ohne Eigenschaften” (1931) vāks

² Musil, R. *Tagebücher, Aphorismen, Essays und Reden*. Hamburg, 1955, S. 134.

³ Corino, K. *Robert Musil. Eine Biographie*. Hamburg, 2003, S. 417.

⁴ Illies, F. *1913. Der Sommer des Jahrhunderts*. Frankfurt am Main, 2012, S. 208.

Pecla – tas signalizē trauksmi. Pecls apraksta, ka pēc vairākkārtējas medicīniskas izmeklēšanas Mūzilam ir diagnosticēta smaga neirastēnija un viņš cieš no nopietnām sirds neirozes izpausmēm, tādām kā sirdsklauves, lēkmes ar paaugstinātu pulsu, palpitācija aizmigšanas laikā, gremošanas traucējumi ar psihosomatiskām izpausmēm un augstu fiziskā un psihiskā noguruma līmeni. Psihiatrs rekomendē vismaz sešu nedēļu terapiju un atslodzi no darba, un bibliotēkars saņem darbnespējas lapu. Mūzils ļoti vēlējas vasaru brīvu no darba bibliotēkā, lai varētu nodoties literārajam darbam. Kopā ar sievu viņš dzīvo Vīnes 3. rajonā un spēj baudīt laikmeta elpu Vīnes kafejnīcās, kur ierodas glīti saģērbies, nospodrinātām korpēm un labā fiziskā formā. Viena no Roberta Mūzila daudzajām īpašībām ir pašdisciplīna un pedantisms, par ko liecina gan viņa piezīmju grāmatiņā atrodami ieraksti par katru izsmēķēto cigareti, gan intīmas privātas piezīmes.

Jau 1913. gada jūlijā Mūzils saņem nākamā rekomendāciju slimības lapai no psihiatra Pecla, tā tiek apstiprināta līdz 1913. gada novembra beigām, un nākamais slimošanas pagarinājums tiek izrakstīts 1913. gada 27. decembrī. Ilgstoša darbnespēja un konsultācijas psihiatrijas klīnikā konstanti pavadija viņa gandrīz trīs gadus ilgo darbošanos Vīnes Tehniskās universitātes bibliotēkā.

“Roberts Mūzils nav tik slim, kā tiek no teikts slēdzienā, lai viņam nebūtu jāpilda savi pienākumi Vīnes Tehniskās augstskolas bibliotēkā, bet viņš varētu rakstīt. 28. jūlijā Dr. Pecls Mūzilam uzraksta jaunu slēdzienu, ka Mūzils jau pusotru gadu atrodas viņa uzraudzībā ar “smagu neirastēniju”. Pecls raksta: “Joprojām pastāvošā nervu izsīkuma augstais līmenis prasa ilgāku miera stāvokli nekā iepriekšējais, no nervu ārsta viedokļa jau šodien jāusāk vismaz sešus mēnešus ilga atturēšanas no darba pienākumu pildīšanas.” Mūzils saskaņā ar šo slēdzienu raksta lūgumu “piešķirt sešus mēnešus ilgu atvaļinājumu”. Arodārsts Dr. Blanka diagnosticē: “Viņam ir vispārēja neirastēnija smagā formā reizē ar sirds neirozi.” Neirastēnija reizē ar sirds neirozi – skaistāku

formulējumu kaislībai pret modernismu grūti sakombinēt.”⁵

Kā bibliotēkas lasītājam Robertam Mūzilam bija ļoti pozitīvs skatījums uz bibliotēku, savukārt kā darbiniekam, ņemot vērā darba specifiku – shematisko darbu ar reģistriem, kur izpaliek radošums, – darbs bibliotēkā šķita ļoti nomācošs.

“Ir skaista 1913. gada augusta diena. Respektīvi: “Virs Atlantijas okeāna vērojams barometra rādījumu minimums. Tas pārvietojas uz austrumiem, tuvojas virs Krievijas esošajam maksimumam, tomēr saglabā tendenci novirzīties uz ziemeļiem. Izoterma un izotēras darija savu darbu. Gaisa temperatūra bija atbilstīga gada vidējai temperatūrai, gada aukstākā un gada siltākā mēneša temperatūrai un periodiskajām mēneša temperatūras svārstībām Saules un Mēness lēkts un riets, Mēness, Veneras un Saturna gredzenu gaismas mija un daudzas citas nozīmīgas parādības atbilda to prognozēm astronomijas gadagrāmatā. Ūdens tvaiku līmeņa rādījumi bija sasnieguši augstāko blīvumu, un gaisa mitrums bija ļoti zems, Vārdu sakot, patiesība liecina, lai gan diezgan vecmodīgi: tā bija skaista 1913. gada augusta diena.” Ar šādiem vārdiem sākas Roberta Mūzila romāns “Cilvēks bez īpašībām”. Līdztekus Marsela Prusta romānu ciklam “Zudušo laiku meklējot” un Džeimsa Džoisa “Ulislam” viņš ir modernisma trešais klasiķis, kurā sakrājies viss 1913. gada eksplozijas spēks.”⁶

“Tiešām daudz iekšējā dzīvīguma, tīra patiesība. Roberts Mūzils tumšā decembra naktī strādā pie piezīmēm, no kurām vēlāk ļoti daudz iekļaus romānā “Cilvēks bez īpašībām”. Pašlaik viņš raksta skaistu teikumu: “Ulrihs paredzēja likteni, bet viņš to pat nenojauta.” Nav slikti. Viņš iedzer malku sarkanvīna un aizdedzina cigareti (vismaz mēs to varam tā iztēloties), tad no Ulriha pārslēdzas uz Diotimu, apskaužamu skaistuli, sievieti ar neskaitāmām rakstura

⁵ Iljess, F. 1913: *gads pirms kara*. Rīga, 2017, 160.–161. lpp.

⁶ Iljess, F. 1913: *gads pirms kara*, 178. lpp.

īpašībām, un jau krietnu laiku viņa prātā rosās kāds teikums. Viņš raksta: “Kaut kas bija vaļā: tā bija nākotne, bet katrā ziņā tās bija arī viņas lūpas.””⁷

Floriana Iljesa grāmata “1913: gads pirms kara” ir elpu aizraujošs viena neparasta gada portrets, kurā ilgais 19. gadsimts saskaras ar īsu karu un ekstremālu notikumu pārpilno 20. gadsimtu un 1913. gads pārtop augstākā uzplaukumā un vienlaikus norieta mesē, grandiozās dzīvās tagadnes panorāmā.

Ar lielu atvieglojumu Roberts Mūzils 1914. gada februārī uzraksta atlūgumu bibliotēkas vadībai, pamatojot, ka darbs privātā struktūrā, laikrakstā “Jaunais Apskats” (“Neuer Rundschau”), varētu viņa personīgajā un profesionālajā izaugsmē sniegt nozīmīgas priekšrocības, jo, strādājot par bibliotekāru, viņš nespēj pietiekami daudz laika veltīt literārajai darbībai.

Tomēr bibliotēkas darbā iegūtie praktiskie paņēmieni darbam ar lielu skaitu informācijas

avotu un materiālu klāstu, specifiskās zināšanas un padziļinātā izpratne par administratīvajām procedūrām lieki noderēja Roberta Mūzila radošajā darbībā, ko viņš īpaši klasificēja grāmatā “Cilvēks bez īpašībām”, kas tiek uzskatīts par nozīmīgāko darbu autora daiļradē. Grāmatu “Cilvēks bez īpašībām” Mūzils bija rakstījis pēdējos 20 savas dzīves gadus, bet tā arī to nepabeidza. Tagad šis modernisma romāns tiek uzskatīts par nozīmīgāko 20. gadsimta romānu vācu valodā. Latvijas lasītāju auditorija var vien cerēt, ka reiz tas tiks iztulkots arī latviešu valodā, lai varētu iepazīt vienu no izglītotākajiem un daudzpusīgākajiem 20. gadsimta autoriem.

Līdz šim romāna fragmentu latviešu valodā tulkojis Ingus Liniņš, kurš uzskata, ka R. Mūzila attēlotais cilvēks vairumā gadījumu nav konkrētais cilvēks, bet iespējama. Rakstnieks it kā polemizē pats ar sevi, uzdodams jautājumu – vai tāds cilvēks vispār ir iespējams?⁸

⁷ Iljess, F. *1913: gads pirms kara*, 274. lpp.

⁸ Mūzils, R. *Cilvēks bez rakstura: stāsts, kas nemaz nav stāsts. Literatūra un Māksla*, 13.11.1987., 11. lpp.

Avoti un literatūra

100 mūsu laikmeta rakstnieki. Rīga: Zvaigzne ABC, 2003.

Berghahn, W. *Robert Musil*. Hamburg, 1998.

Cīrulis, K. *Literatūrzinātne, folkloristika, māksla. Kultūru dialogs: Austrijas kultūra un literatūra starptautiskā un starpdisciplinārā diskursā*. Rīga, 2008.

Corino, K. *Musil. Leben und Werk in Bildern und Texten*. Hamburg, 1988.

Corino, K. *Robert Musil. Eine Biographie*. Hamburg, 2003.

Iljess, F. *1913: gads pirms kara*. Rīga, 2017.

Illies, F. *1913. Der Sommer des Jahrhunderts*. Frankfurt am Main, 2012.

Musil, R. *Der Mann ohne Eigenschaften*. Bd. 2. Berlin, 1933.

Musil, R. *Tagebücher, Aphorismen, Essays und Reden*. Hamburg, 1955.

Mūzils, R. *Cilvēks bez rakstura: stāsts, kas nemaz nav stāsts. Literatūra un Māksla*, 13.11.1987., 11. lpp.

Gustavs Šaurums – mācītājs, bibliotekārs, bibliofils

Atslēgvārdi: Latvijas Evaņģēliski luteriskā baznīca, mācītāji, Tartu Universitāte, Rīgas pilsētas bibliotēka, reliģiskā literatūra, izdevējdarbība, padomju okupācija.

Bibliotēku nozarē ir daudz personību, kurām ir ievērojami sasniegumi ne tikai bibliotekārājā darbā, bet arī citās, ar to tieši nesaistītās jomās. Viena no tām ir mācītājs, bibliotekārs, bibliofils Gustavs Šaurums (1883–1952). Viņa dzīve un darbība, kurai veltīts šis pētījums, pelnījusi īpašu uzmanību arī tādēļ, ka viņš bija viens no retajiem Latvijas Evaņģēliski luteriskās baznīcas (LELB) mācītājiem, kurš garīgajā kalpošanā aizvadīja gandrīz četrdesmit gadu, sākot no Pirmā pasaules kara līdz pat atkārtotās padomju okupācijas pirmajiem gadiem, turklāt šajā laikā ieņēma salīdzinoši augstus amatus baznīcas vadībā. Savukārt Šauruma plašā bibliogrāfiskā un bibliotekārā darbība, kā arī apjomīgā personīgā Latvijas un Baltijas iespieddarbu kolekcija, kuras lielāko daļu mūsdienās glabā Latvijas Universitātes (LU) Akadēmiskā bibliotēka (AB), ierindo viņu nozīmīgāko latviešu grāmatniecības darbinieku vidū.

Šauruma darbība ritējusi vismaz četros virzienos.

1. Atbilstoši izglītībai un pārliecībai – mācītāja amatā LELB. Kristīgo reliģiju viņš popularizēja arī rakstos un grāmatās, visvairāk pievērsdamies jaunatnes izglītošanai. Ar to cieši saistīta bija arī viņa kā ticības mācības un klasisko valodu pedagoga darbība.
2. Kultūras, izglītības, reliģijas vēstures izziņāšana un popularizēšana, dažkārt pašam uzņemoties arī grāmatu izdošanu un izplatīšanu. No 1933. līdz pat 1940. gadam viņš sastādīja kristīgās literatūras sēriju “Rakstu

Avots”. Sākumā izdošana ritēja Valmieras aprinča Dāmu komitejas paspārnē, bet vēlāk tā oficiāli nonāca LELB Virsvaldes pārziņā. “Rakstu Avota” sērijā iznākusi daļa populāro Šauruma sacerējumu.

3. Bibliogrāfiskā darbība – Šaurums apzinājis latviešu seniespiedumus un kalendārus, viņam bija iestrādes seniespiedumu un kalendāru vēsturē.
4. Bibliofilā darbība – zināms, ka Šaurums bija dedzīgs Baltijas literatūras kolekcionārs, viņa bibliotēka bija izaugusi līdz 20 000 sējumu. Pēc Šauruma nāves lielākā daļa nonākusi Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas Fundamentālajā bibliotēkā (mūsdienās – LU AB). Neviens no Šauruma darbības aspektiem nav pienācīgi apgūts, atspoguļots publikācijās. Viens no iespējamiem skaidrojumiem – Šauruma daudzpusība un ar to saistītā biogrāfijas avotu izklaidētība dažādās atmiņas institūcijās. Turklāt viņa kā mācītāja darbības izpētē neizbēgami būtu jautājumi par Šauruma un viņa līdzgaitnieku kolaborāciju ar padomju varu.

Šis raksts ir viens no pirmajiem pētījumiem, kurā mēģināts noskaidrot Šauruma biogrāfijas nozīmīgākos faktus, novērtēt viņa ieguldījumu kultūrā un iezīmēt turpmākos pētniecības virzienus, kas saistīti ar šis ievērojamās personības biogrāfiju. Raksta izstrādē izmantots galvenokārt Šauruma personālfonds LU AB Rokrakstu un reto grāmatu nodaļā (RRGN) (Nr. 37), kurā rodama viņa korespondence, autobiogrāfija, atmiņas par darbu Rīgas pilsētas bibliotēkā (Rātsnamā), sprediķi, latviešu seniespiedumu bibliogrāfijas un citi grāmatniecības vēstures materiāli. Nozīmīgs Šauruma darbības izpētes avots ir arī viņa sarakstītās un izdotās grāmatas, rediģētie preses izdevumi un laikabiedru publicētās

atmiņas. Vērtīga informācija par Šauruma izglītības ceļu iegūta digitalizētajā Tartu Universitātes fondā (Nr. 402) Igaunijas Nacionālajā arhīvā (*Rahvusarhiiv*, RA). Šis fonds ietver gan studentu imatrikulācijas grāmatas, gan studentu un mācītspēku personu lietas, gan latviešu studentu korporācijas (“Lettonia”) dokumentāciju. Dati par Šauruma dzīvi precizēti arī Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīvā, Latvijas Nacionālās bibliotēkas fondā (Nr. 235), jo Šaurums nacistiskās okupācijas gados strādāja apvienotajā Zemes bibliotēkā, kuras sastāvā bija iekļauta arī Valsts bibliotēka (mūsdienās – Latvijas Nacionālā bibliotēka). Ziņas par Šauruma darbību atkārtotās padomju okupācijas laikā meklētas PSRS Ministru padomes Reliģijas kultu lietu padomes pilnvarotā Latvijas PSR fondā (Nr. 1419), kur apkopotas ziņas par mācītājiem. ¹

Dzīves sākums, skolas gaitas un studiju gadi

Gustavs Makss Johans Šaurums dzimis Kuldīgas apriņķa Lielezeres muižā 1883. gada 28. janvārī (pēc vecā stila – 16. janvārī) kuciēra Jāņa un viņa dzīvesbiedres Lavīzes (dz. Blusiņa) ģimenē.¹ Kad Gustavs kļuva deviņus gadus vecs (1892. gadā), ģimene pārcēlās uz Rīgu, kur viņš uzsāka skolas gaitas. 1896. gadā viņš pabeidza Pētera-Pāvila elementārskolu, bet desmit gadus vēlāk absolvēja Rīgas pilsētas ģimnāziju, teicamas zināšanas uzrādīdams ticības mācībā un vācu valodā.² 1906. gada augustā viņš iestājās Tērbatas Universitātes (toreiz – Jurjevas Ķeizariskā universitāte,

¹ Gustavs Šaurums kopā ar dzīvesbiedri Maiju (dz. Vitola, 1887–1970) un meitu Austru (dz. 1924), 20. gadsimta 20. gadu otrā puse. Latvijas Nacionālās bibliotēkas rokrakstu krājums, RX 18, 1, 6, 10. lp.

¹ Mācītāja G. Šauruma autobiogrāfija. Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīvs (LNA LVA), 1419. f., 2. apr., 7. l., 2. sēj., 150. lp. Sk. arī: Izraksts no Griezes baznīcas grāmatas, dzimušo un kristīto saraksta [krievu val.]. *Rahvusarhiiv* (RA), EAA 402, 1. apr., 29194. l., 4. lp.

² Rīgas pilsētas ģimnāzijas gatavības atestāts, 14.07.1906. [krievu val.]. RA, EAA 402, 1. apr., 29194. l., 5. lp.

turpmāk tekstā Šauruma izmantotais un tolaik plaši izplatītais apzīmējums – Tērbatas Universitāte, TU) Teoloģijas fakultātē.³ TU bija tikko atjaunojusi darbību, jo iepriekšējā mācību gadā bija slēgta studentu nemieru dēļ.⁴

TU Šaurums apguva ne tikai dažādus teoloģiskos kursus, bet arī ebreju vēsturi un valodu, filozofiju, ētiku, latviešu literatūras vēsturi un klasiskās valodas.⁵ Pirmajos gados Šaurums studēja jo citīgi, par to liecina viņam piešķirtā sudraba medaļa par apcerējumu “Anselma satīsfakcijas teorija salīdzinājumā ar Augustīna mācību par Kristus darbu” 1911. gadā.⁶ Filozofiju, starp citu, viņš apguva latvieša – profesora Jēkaba Oša (Oze, 1860–1919) vadībā, kurš gan lekcijas lasījis krievu valodā, tomēr “ar stipru latvisku akcentu”.⁷ Tāpat Šaurums izmantoja iespēju padziļināt zināšanas latviešu literatūrā, ko sniedza viens no pirmajiem latviešu valodniekiem – Jēkabs Lautenbahs (1847–1928), kurš, jādodomā, lekcijas lasījis latviešu valodā.⁸ Vācu valodā tapušie Šauruma studiju darbi tomēr liecina, ka, neraugoties uz pieaugošo rusifikācijas spiedienu, 20. gadsimta sākumā augstskolā dominēja vācu valoda.⁹

³ Jurjevas ķeizarkās universitātes matrikula, 25.08.1906. [krievu val.]. RA, EAA 402, 1. apr., 29194. l., 17. lp.

⁴ Šaurums, G. *Tērbatas universitāte*. Rīga: autora apg., 1932, 69. lpp.

⁵ G. Šauruma studijas apliecinājošie dokumenti [krievu un vācu val.]. RA, EAA 402, 1. apr., 29195. l.

⁶ Anon. Vom Stiftungstage der Universität. *Rigasche Zeitung*, 1911, Nr. 287, S. 2.

⁷ Jurevičs, P. Pirmais latviešu filozofs: atmiņas par profesoru Jēkabu Osi. *Latviešu Ziņas: Latvian News*, 1949, Nr. 16, 6. lpp.

⁸ Aprakstot studiju procesu vecākiem, Šaurums uzsvēra, ka lekcijas klausījies trīs valodās: visvairāk priekšlasījumu bijis vācu valodā (22), krietni mazāk krievu valodā (4) un viens – latviešu valodā. Šaurums, G. Vēstule vecākiem. Mētraine, 15.09.1906. Latvijas Universitātes Akadēmiskās bibliotēkas Rokrakstu un reto grāmatu nodaļa (LU AB RRGN), 37. f., 2. glab. vien., Rk 657.

⁹ Sk.: G. Šauruma studijas apliecinājošie dokumenti [krievu un vācu val.]. RA, EAA 402, 1. apr., 29195. l.

Sākot jau no otrā kursa (1908. gada), Šaurums ik pa laikam uzņēmas arī sprediķu lasījumus Tērbatas Sv. Jāņa baznīcā,¹⁰ ko organizēja Teoloģijas fakultātes docētājs, Jelgavā dzimušais Tērbatas latviešu draudzes mācītājs Oto Zēzemanis (*Otto Emil Seesemann*, 1866–1945). Tērbatas Sv. Jāņa baznīcā Šaurums pirmoreiz sprediķoja 1908. gada 2. martā.¹¹ Savu pirmo sprediķi viņš bija rūpīgi izstrādājis, rakstijis un pārrakstijis vairākas dienas un vispirms nolasījis profesoram Zēzemanim, kurš ar šo darbu bijis itin apmierināts.¹² Šaurums ar gandarijumu aprakstīja savu uzstāšanos: “.. vārdi plūda kā ūdens, ticis ārā no aizsprosta, un es tos nemaz nevarēju valdīt. Ka mani vārdi gāja pie sirds, to redzēju no asarām, kas mirdzēja dažu klausītāju acīs”¹³. Vienīgais aizrādījums bijis – viņš runājis par ātru, taču kopumā priekšlasījums bija labi novērtēts. Otrā kursa studentam tas bija arī pagodinājums, tādēļ Šaurums Zēzemanim atcerējās ar pateicību: “Latviešu vidējās paaudzes teologiem viņš paliks labā atmiņā ar to, ka devis iespēju vingrināties sprediķošanā jau pirms oficiālā eksāmena sprediķa universitātes baznīcā.”¹⁴

Tūlīt pēc ierašanās Tērbatā Šaurumam izveidojās ciešas draudzības saites ar latviešu studentu korporāciju “Lettonia” (1882. gada 14. maijā uzņemta šaržēto konventā), kas viņu laipni uzņēmusi, palīdzējusi noformēt un iesniegt mācībām nepieciešamos dokumentus augstskolas kancelejā un aprast ar dzīvi tolaik vēl svešajā pilsētā.¹⁵ Korporācijā bijis daudz Rīgas paziņu un, kas nebija mazsvarīgi, “labs lasāmais galds – latviešu un vācu avīzes, bibliotēka”, iespēja saviesīgi pavadīt laiku, piemēram, noklausīties

¹⁰ Tā bija arī TU baznīca.

¹¹ Šaurums, G. Vēstule vecākiem. Valmiera, 03.03.1908. LU AB RRGN, 37. f., 3. glab. vien., Rk 658.

¹² Turpat.

¹³ Turpat.

¹⁴ Šaurums, G. *Tērbatas universitāte*, 74. lpp.

¹⁵ Šaurums, G. Vēstule vecākiem. Mētraine, 25.08.1906. LU AB RRGN, 37. f., 2. glab. vien., Rk 657.

dažādus priekšlasījumus.¹⁶ Tāpat kā citiem korporācijā jaunuzņemtajiem fukšiem,¹⁷ viņam bijis jāizvēlas “krusttēvs”, pie kura vērsties pēc padoma un palīdzības. Šaurums izvēlējies medicīnas studentu Albertu Ziediņu (1879–1940), kurš viņu pirmais bija atsaucīgi uzņēmis Tērbatā, vispār bijis ļoti “dūšīgs un krietns jauneklis”¹⁸. Šaurumam gan sagādāja grūtības samērā augstā korporācijas biedra maksa (piemēram, 1907./1908. akadēmiskā gada 1. semestrī puse no pilna maksājuma bija 21 rublis)¹⁹ un komeršu (svētku) izmaksas, taču korporāciju viņš augstu vērtēja un tādēļ allaž centās veikt visus maksājumus. 1906. gadā korporācijas stāvoklis bijis grūts – tā bijusi izslēgta no “šaržēto” konventa par “simpatizēšanu nemierniekiem”²⁰. Vēlāk tā noslēdza draudzības līgumu ar igauņu korporāciju “Fraternitas Estnica”, jo “lettoņi jau vienmēr bija simpatizējuši igauņu studentu centieniem iegūt savu korporāciju un dziļi skumuši, kad dažādu nelabvēlīgu apstākļu dēļ šie centieni nebija vainagojušies panākumiem”²¹. Kopīgajos pasākumos arī Šaurumam izveidojās pastāvīgi kontakti ar igauņu teologiem, piemēram, vēlāko Tallinas Ev. luteriskās Kārļa baznīcas draudzes mācītāju Frīdrihu V. K. Stokholmu (*Friedrich Stockholm*, 1884–1968),

kuru viņš uzaicinājis par sava oficiālā sprediķa oponentu.²² Interesanti, ka pirmo pieredzi bibliotekāra darbā Šaurums ieguva korporācijā, no 1909. gada rudens četrus semestrus pārziņādams tās bibliotēku.²³ Zināms, ka 1912. gada nogalē korporācijas īpašumā bija 4879 grāmatas, no tām aptuveni puse vācu valodā, nepilns tūkstotis – latviešu valodā.²⁴ Turklāt bijis pieejams lasāmgalds ar astoņiem periodiskajiem izdevumiem krievu valodā, četriem – vācu valodā un vienpadsmit – latviešu valodā.²⁵ Tādējādi korporācijas biedriem bija labas iespējas iegūt lasāmvielu dzimtajā valodā un aizvien būt informētiem par norisēm dzimtenē.

Pirmā studiju gada beigās, 1907. gada vasarā, Šaurums meklēja mājskolotāja darbu, lai piepelnītos, jo studijas un dzīvošana Tērbatā bija dārga un 24 gadus vecajam studentam nepatika aizvien lūgt finansiālu atbalstu vecākiem, kuriem bija radušās materiālas grūtības.²⁶ Augustā viņš uzsāka darbu Valmierā ārsta, sabiedriskā darbinieka Georga Apiņa (1859–1920) ģimenē.²⁷ Šaurums bija viņa audzudēla, faktiski – pusmāsas dēla Georga Dinstmaņa (1895–1955; no 1940. gada aprīļa

¹⁶ Šaurums, G. Vēstule vecākiem. Mētraine, 25.08.1906. LU AB RRGN, 37. f., 2. glab. vien., Rk 657.

¹⁷ Fuksis – studentu korporācijas loceklis (pirmajā studiju gadā), kas vēl nav ieskaitīts tautiešos, proti, nav dabūjis “krāsas”. Šaurums korporācijā (sarakstē viņš to dēvēja par biedrību) uzņemts 1906. gada 14. septembrī un tūlīt pat ievēlēts par fukšu prezidentu. Šaurums, G. Vēstule vecākiem. Mētraine, 15.09.1906. LU AB RRGN, 37. f., 2. glab. vien., Rk 657.

¹⁸ Turpat. Alberts Ziediņš vēlāk kļuva par Valmieras ārstu, pilsētas slimnīcas direktoru. Iespējams, ka viņš palīdzējis Šaurumam iegūt mājskolotāja darbu Georga Apiņa ģimenē.

¹⁹ Šaurums, G. Vēstule vecākiem. Mētraine, 16.09.1907. LU AB RRGN, 37. f., 2. glab. vien., Rk 657.

²⁰ Šaurums, G. Pirmās vagas dzinēji. *Universitas*, 1968, Nr. 22, 20. lpp.

²¹ Turpat.

²² Šaurums, G. Pirmās vagas dzinēji. *Universitas*, 1968, Nr. 22, 21. lpp.

²³ Turpat, 20. lpp. Šaurums, G. Vēstule vecākiem. Mētraine, 26.09.1909. LU AB RRGN, 37. f., 3. glab. vien., Rk 659.

²⁴ Ziņas par Jurjevas Ķeizariskās Universitātes studentu korporāciju “Lettonia” [krievu val.]. RA, EAA 402, 7. apr., 789. l, 15. lp. Arī Šaurums vecākiem adresētajā vēstulē minējis, ka bibliotēkā ir ap 5000 grāmatu. Sk.: Šaurums, G. Vēstule vecākiem. Mētraine, 26.09.1909. LU AB RRGN, 37. f., 3. glab. vien., Rk 659.

²⁵ Turpat.

²⁶ Šaurums, G. Vēstule vecākiem. Mētraine, 29.04.1907. LU AB RRGN, 37. f., 2. glab. vien., Rk 657.

²⁷ Šaurums, G. Vēstule vecākiem. Valmiera, 01.08.1907. LU AB RRGN, 37. f., 2. glab. vien., Rk 657.

Georgs Apinis) mājskolotājs.²⁸ Iespējams, viņš palīdzēja Dīnstmanim sagatavoties mācībām Rīgas pilsētas ģimnāzijā, kuru pats pirms gada bija absolvējis.

Dzīves apstākļi Valmierā bijuši lieliski: ārstam piederēja plaša māja, kurā Šaurumam tika ierādīta atsevišķa, skaista istaba ar skatu uz iekoptu dārzu. Dzīve ritējusi bez saimnieciskām raizēm, jo visus darbus – mazgāšanu, pārtikas sagādi un ēdiena gatavošanu – veikuši kalpotāji.²⁹ Labas attiecības Šaurumam veidojušas ar Georgu Apini, kurš pret viņu izturējies kā pret paša bērnu: “Kur vien notiek kāds izrikojums, tur tieku ņemts līdzī.”³⁰ Tādējādi Šaurumam bijusi iespēja iepazīties ar ievērojamākajiem pilsētas vīriem, piemēram, Kurlmēmo skolas direktoru Jāni Enkmani (1856–1915) un kādu mācītāju Vitmani.³¹ Vakari ārsta mājās nereti aizritējuši ilgās sarunās, jo Apinis bijis “stingrs latvietis un mēs citādi nerunājam, kā vienīgi latviski”³². Tika apspriestas gan pilsētas vajadzības, gan sacerēti iesniegumi augstām amatpersonām.³³ Šaurums iesaistījies arī sabiedriskajā dzīvē, piemēram, uzņēmies priekšā lasītāja pienākumus kundzēm cienījamos gados Valmieras

Nabagu apgādāšanas dāmu komitejā.³⁴ Turklāt viņš darbojies vietējā latviešu biedrībā un amatierteātrī.³⁵

Arī ar audzēkni veidojusies cieņpilna komunikācija: abi ik rītu sākuši ar pastaigu pa pilsētu, tad sekojusi vingrošana un mācības. Vakaros Šaurumam atlicis laika studijām, lai sagatavotos pārbaudījumiem TU.³⁶ Tomēr tik sistemātiska zinību apguve kā Tartu Valmierā nebija iespējama, jo lekcijās varēja piedalīties vien tik daudz, “lai profesori mani pavisam neaizmirstu”³⁷. Tā kā 1908. gada rudenī Apīņa audzudēls Dīnstmanis iestājās Rīgas pilsētas ģimnāzijā, Šaurumam nācās meklēt jaunu darbavietu. Tiesa, viņš saglabāja ciešu draudzību ar Valmieras ārstu Apini līdz pat viņa aiziešanai mūžībā, gan regulāri apmeklējams Apini Valmierā, gan aicinot viņu pie sevis ciemos svarīgos dzīves brīžos. Šaurums turpināja sadarbību arī ar Valmieras Latviešu biedrību, sniedzams dažādus priekšlasījumus. Viens no visplašāk reklamētajiem Šauruma referātiem, kas izskanēja biedrībā 1911. gada 19. februārī, bija “Materiālisms, viņa izcelšanās, izplatīšanās un ciņas līdzekļi pret to”.³⁸ Priekšlasījums prasīja zināmu drosmi, jo bija pulcējies prāvs klausītāju pulks, kuram nebija viegli pretstatīt kristīgo ētiku materiālismam.

1908. gada rudenī Šaurums kļuva par mājskolotāju bagātu lielsaimnieku – Baložu –

²⁸ Kopš 1908. gada G. Dīnstmanis mācījās Rīgas pilsētas ģimnāzijā. Sk.: Dīnstmanis Georgs. No: Jēkabsons, Ē., Ščerbinskis, V. *Latvijas tiesneši: Senāts, Tiesu palāta un apgabaltiesas biogrāfijās, 1918–1940*. Biogrāfiskā vārdnīca. Rīga: Tiesu administrācija, 2017, 69.–70. lpp.

²⁹ Šaurums, G. Vēstule vecākiem. Valmiera, 01.08.1907. LU AB RRGN, 37. f., 2. glab. vien., Rk 657.

³⁰ Šaurums, G. Vēstule vecākiem. Valmiera, 23.08.1907. LU AB RRGN, 37. f., 2. glab. vien., Rk 657.

³¹ Šaurums, G. Vēstule vecākiem. Valmiera, 16.08.1907. LU AB RRGN, 37. f., 2. glab. vien., Rk 657.

³² Šaurums, G. Vēstule vecākiem. Valmiera, 05.08.1907. LU AB RRGN, 37. f., 2. glab. vien., Rk 657.

³³ Šaurums, G. Vēstule vecākiem. Valmiera, 16.09.1907. LU AB RRGN, 37. f., 2. glab. vien., Rk 657.

³⁴ Šaurums, G. Vēstule vecākiem. Valmiera, 03.12.1907. LU AB RRGN, 37. f., 2. glab. vien., Rk 657.

³⁵ Šaurums, G. Vēstule vecākiem. Valmiera, 16.02.1908. LU AB RRGN, 37. f., 3. glab. vien., Rk 658.

³⁶ Šaurums, G. Vēstule vecākiem. Valmiera, 16.08.1907. LU AB RRGN, 37. f., 2. glab. vien., Rk 657.

³⁷ Šaurums, G. Vēstule vecākiem. Valmiera, 01.11.1907. LU AB RRGN, 37. f., 2. glab. vien., Rk 657.

³⁸ Anon. No iekšzemēm. *Jaunās Latviešu Avīzes*, 1911, Nr. 18, 1. lpp.

ģimenē Mārsnēnos.³⁹ Aizņemts divu bērnu izglītošanā, viņš tomēr centās atrast laiku regulāriem Tērbatas apmeklējumiem, lai noklausītos vairākas lekcijas augstskolā un piedalītos korporācijas "Lettonia" pasākumos. Viņš arī atsaucās uz mācītāja Ādama Jendes aicinājumu lasīt sprediķus tuvējās Raunas latviešu draudzes dievkalpojumos.⁴⁰ Baložu mājās "Velliņos" viņš iepazīnās ar latviešu valodnieka, etnogrāfa Pētera Šmita (1869–1938) ģimeni, kura dzīvoja kaimiņos un kurai viņa dzīvē bija nozīmīga loma, – ar tās starpniecību viņš iepazīnās ar savu nākamo sievu Maiju Vitolu (1887–1970), kura cēlusies no Šmitu dzimtas.⁴¹ 1940. gadā Šaurums P. Šmitam veltījis apcerējumu "Profesors Pēteris Šmits", kura veidošanā izmantojis izcilā zinātnieka autobiogrāfiskos materiālus.⁴²

1909. gada aprīlī Šaurums pārtrauca darbu Baložu ģimenē.⁴³ Acimredzot vecāki viņam varēja sniegt pienācīgu materiālu atbalstu studiju turpināšanai. Tās bija krietni iekavētas, jo ceturrtā kursa programmu Šaurums apguva tikai 1911./1912. studiju gadā.⁴⁴

1913. gada janvārī, nolīcis visus gala eksāmenus, Šaurums pabeidza studijas graduētā studenta pakāpē.⁴⁵ Kaut arī pēdējo studiju pakāpienu viņam neizdevās pārvarēt – teoloģijas

kandidāta disertāciju viņš neaizstāvēja, jo pēc Igaunijas Republikas proklamēšanas 1918. gadā par TU mācībvalodu kļuva igauņu valoda, ko Šaurums neprata, – jādodomā, ka TU prestižam un tajā iegūtajām zināšanām bija nozīmīga loma viņa karjerā.

Pirmie gadi mācītāja amatā

Jau 1912. gadā G. Šaurums kļuva par ticības mācības un klasisko valodu skolotāju Šmithena un Bērziņa ģimnāzijā Dubultos, vienlaikus kalpoja mācītāja kandidāta amatā vietējā draudzē mācītāja, arī TU absolventa un korporācijas "Lettonia" filistra Jāņa Opsa (1865–1930) vadībā,⁴⁶ šad un tad vadīja dievkalpojumus arī Rīgas latviešu draudzēm.⁴⁷ 1914. gada 28. novembrī Rīgas Sv. Jēkaba katedrālē viņu ordinēja par Cēsu apriņķa vikāru ar dzīvesvietu Lazdonā,⁴⁸ bet pēc dažiem mēnešiem, 1915. gada 29. februārī, – par Lazdonas draudzes mācītāju. Turklāt viņš bija ticības mācības un seno valodu skolotājs Biržu Izglītības biedrības ģimnāzijā Madonā,⁴⁹ kur viņu ievēlēja arī par skolas kura torijas priekšsēdētāju, vēlāk – par pedagoģiskās padomes priekšsēdētāju.⁵⁰ Pirmā pasaules kara laikā viņš noorganizēja un pārzināja Lazdonas bēgļu skolu, diemžēl, ienākot lieliniekiem, 1918. gada decembrī bija spiests pārcelties uz Liepāju, kur turpināja pedagoga gaitas un

³⁹ Šaurums, G. Vēstule vecākiem. Mārsnēni, 04.09.1908. LU AB RRG, 37. f., 3. glab. vien., Rk 658.

⁴⁰ Šaurums, G. Vēstule vecākiem. Mārsnēni, 03.11.1908. LU AB RRG, 37. f., 3. glab. vien., Rk 658.

⁴¹ Šaurums, G. Vēstule vecākiem. Mārsnēni, 04.09.1908. LU AB RRG, 37. f., 3. glab. vien., Rk 658.

⁴² Šaurums, G. *Profesors Pēteris Šmits*. Npublicētā apcerējums. Rīga, 1940. Pieejams: <https://dspace.lu.lv/dspace/handle/7/48934> [skatīts 04.10.2022.].

⁴³ Šaurums, G. Vēstule vecākiem. Mētraīne, 20.04.1909. LU AB RRG, 37. f., 3. glab. vien., Rk 659.

⁴⁴ Gustava Šauruma lekciju grāmatiņa. RA, EAA 402, 1. apr., 29195. l., 24.–22. lp.

⁴⁵ Jurjevas ķeizariskās universitātes Teoloģijas fakultātes studenta Gustava Šauruma graduālo pārbaudījumu protokols: ceturrtā daļa [krievu val.]. 25.01.1913. RA, EAA 402, 1. apr., 29195. l., 30. lp.

⁴⁶ Šaurums, Gustavs. No: Kroders, P. (red.). *Latvijas darbinieku galerija, 1918–1928*. Rīga: Grāmatu Draugs, 1929, 190. lpp.

⁴⁷ Mācītāja G. Šauruma autobiogrāfija. LNA LVA, 1419. f., 2. apr., 7. l., 2. sēj., 150. lp.

⁴⁸ Klēmanis, G. *Lazdonas draudze senāk un tagad*. Lazdonas ev. lut. Baznīcas valde, 1929, 20. lpp. Citā, padomju laikā rakstītā autobiogrāfijā kļūdaini norādīts, ka ordinēts par Lazdonas draudzes mācītāju 1912. gada 29. decembrī. Sk.: Šaurums, G. *Biogrāfija [pēc 1949. gada]*. LU AB RRG, G. Šauruma kolekcija, 37. f., inv. Nr. 656, 1. lp.

⁴⁹ Mācītāja G. Šauruma autobiogrāfija. LNA LVA, 1419. f., 2. apr., 7. l., 2. sēj., 150. lp.

⁵⁰ Kroders, P. *Latvijas darbinieku galerija, 1918–1928*, 190. lpp.

strādāja par tulku Apsardzības ministrijā.⁵¹ Līdz pirmajai padomju okupācijai, kad mācītājiem pedagoģiskais darbs tika aizliegts, Šaurums nepārtraukti darbojās jaunatnes kristīgajā audzināšanā, gan strādājot par ticības mācības un klasisko valodu skolotāju vispārizglītojošās skolās, gan iesaistoties kristīgās jaunatnes literatūras sagatavošanā un izdošanā.

Neilgi pirms ordinācijas Šaurums uzsāka arī publicistisko darbību, uzrakstot savu pirmo grāmatu "Iekšējā misija" (Rīga: Sv. Jāņa biedrības rakstu apgādība, 1914). Ievadā viņš uzsvēra grāmatas novatorismu: "Nav mums latviešu valodā vēl gandrīz nevienas grāmatas, [...] nav arī neviena laikraksta, kas sniegtu kārtīgas ziņas par iekšējo misiju."⁵² Tādēļ viņš daudz uzmanības veltīja iekšējās misijas skaidrojumam: tā ir labprātīga kristīga kalpošana, kas ietver visaptverošu savstarpēju palīdzību, sevišķi morālu un materiālu atbalstu trūkcietējiem, bāreņiem, grūti audzināmiem bērniem, vientuļiem sirmgalvjiem, ieslodzītajiem, smagi slimiem cilvēkiem u. tml.⁵³ Lasītāji tika iepazīstināti ar iekšējās misijas vēsturi kopš Mārtiņa Lutera (*Martin Luther*, 1483–1546) reformācijas, taču plašāk raksturots jaunākais posms – pēdējā septiņdesmitgade. Iekšējās misijas būtiska darba daļa – kristīgās ticības nostiprināšana kā pilsētās, tā laukos, atsevišķās sociālajās un profesionālajās kopienās, izplatot gan Bībeles, gan cita satura kristīgo literatūru, piemēram, sprediķu apkopojumus, laikrakstus, kalendārus un citus "krietnus un derīgus rakstus"⁵⁴. Pienācīgai sabiedrības ārpuskolas izglītošanai dibināmas arī tautas bibliotēkas un izdodami ieteicamo grāmatu saraksti, "lai bibliotēku pārziņiem būtu mēraukla, pie kuras turēties"⁵⁵. Aplūkojot Sv. Jāņa biedrības – agrākās kristīgo

rakstu aģentūras – ieguldījumu kristīgo rakstu izplatīšanā, Šaurums uzsvēra, ka nepieciešami "enerģiskāki soļi pret sēnalu literatūru, kura tagad pārpludina mūsu grāmatu tirgu"⁵⁶. Šaurums centās arī praktiski iesaistīties iekšējā misijā: 1919. gadā viņš bija viens no Latvijas iekšējās misijas biedrības statūtu izstrādātājiem, organizācijas dibinātājiem, tika ievēlēts biedrības direktoriņā. Biedrības uzdevumā Šaurums un mācītājs Edgars Bergs (1878–1961) uzsāka rediģēt mēnešrakstu "Svētdienas Rīts" (iznāca no 1920. gada janvāra, sākumā mēnešraksts, kopš 1921. gada aprīļa – nedēļas laikraksts).⁵⁷

Latvijas Neatkarības kara otrajā posmā, kad Rīga bija atbrīvota no lieliniekiem, Šaurums atgriezās dzimtajā pilsētā, kur uzņēmās Mārtiņa baznīcas (Pārdaugavā) latviešu draudzes mācītāja pienākumus, jo līdzšinējais draudzes gans Pēteris Rozenbergs (1871–1919) bija smagi slim un drīz tika aizsaukts mūžībā. Vissaspringtākās dienas (1919. gada oktobrī–novembrī), kad Pāvela Bermonta (*Павел Бермондт-Авалов*, 1877–1973) vadītā provāciskā Rietumu brīvprātīgo armija centās pārņemt kontroli pār Rīgu un tādēļ bieži "virs galvām dūca aeroplāni, mezdami bumbas, un šņāca šrapneli"⁵⁸, skanēja lielgabalu dunoņa, valdīja aukstums un bads, viņš aprakstīja paša izdotajā grāmatā "Pārdaugavas garīgā dzīve zem lielgabalu uguns".⁵⁹ Neraugoties uz grūtajiem apstākļiem, Mārtiņa draudzes dāmu komitejai izdevās sagādāt pārtiku gan vietējiem trūkcietējiem, gan latviešu kareivjiem, kuri ārstējās pilsētas 2. slimnīcā. Raksturojot draudzes sieviešu neatlaidību pārtikas sagādē, Šaurums savilņoti atzina: "[...] nekad neaizmirsīšu šo mīlestības

⁵¹ Kroders, P. *Latvijas darbinieku galerija, 1918–1928*, 190. lpp.

⁵² Šaurums, G. *Iekšējā misija*. Rīga: Jonck und Poliesky, 1914, 7. lpp.

⁵³ Turpat, 6. lpp.

⁵⁴ Turpat, 20.–21. lpp.

⁵⁵ Turpat, 22. lpp.

⁵⁶ Šaurums, G. *Iekšējā misija*, 43. lpp.

⁵⁷ Šaurums, G. Latvijas iekšējās misijas pirmie soļi. *Svētdienas Rīts*, 1920, Nr. 1, 22. lpp.

⁵⁸ Šaurums, G. *Pārdaugavas garīgā dzīve zem lielgabalu uguns: Bermonta laika atmiņas ar 8 tani laikā Mārtiņa baznīcā sacītiem sprediķiem*. Umurga: autora apg., 1929, 8. lpp.

⁵⁹ Turpat.

darbu un viņa darītājas”⁶⁰. Visgrūtākā, nemierīgākā bijusi 11. novembra nakts, kad skaļās lielgabalu donoņas dēļ nav bijis iespējams aizmigt. Taču – Rīga beidzot tika atbrīvota no Bermonta armijas, un tādēļ “prieks pārņēma sirdi, kad, rītam austot, redzējām pa ielām staigājam latviešu kareivjus. Pēc vairāk kā mēneša bijām atsvabināti no ienaidnieka varas. Pa ielām plūda priecīgu ļaužu bari, kas gavilēm apveica savus atsvabinātājus”⁶¹.

Darbība un sasniegumi Umurgā

1920. gadā Šaurums kļuva par Umurgas un Ārciema draudzes mācītāju, un šajā amatā viņš aizvadīja 14 darba gadus.⁶² Vienlaikus viņš bija valodu skolotājs Limbažu pilsētas ģimnāzijā⁶³ un islaicīgi – mācītājs arī Straupes un Sv. Katrīnas draudzēs.⁶⁴ Neraugoties uz šo lielo slodzi, viņš kopā ar mācītāju Edgaru Bergu (1878–1968) veica jaunā LELB izdevuma “Svētdienas Rīts” redaktora pienākumus.⁶⁵ Mēnešraksta informācija 1920. gada oktobri liek domāt, ka izdevuma faktiskais sastādītājs bija Šaurums, jo redakcijas adrese bija viņa dzīvesvieta – Umurgas mācītājmuiža.⁶⁶ Par mēnešraksta iespiešanas vietu tika izraudzīta Kārļa Pauciša (1866–1919) tipogrāfija Limbažos, kuru

pēc īpašnieka nāves vadīja viņa dzīvesbiedre Līze Paucīte (1870–1975).⁶⁷ Ar šo uzņēmumu Šaurumam izveidojās pastāvīga sadarbība, ko veicināja arī tā tuvums Umurgas mācītājmuižai – vien daži kilometri. Pauciša spiestuvē tika pasūtīti “Svētdienas Rīta kalendāri”, kā arī Umurgas–Ārciema draudzes kalendāri.⁶⁸

Šaurums atrada laiku arī pētniecībai un rakstīšanai. No 1921. līdz 1933. gadam viņš uzrakstīja un izdeva deviņas grāmatas, no tām sešas iznāca Umurgā.⁶⁹ Visnozīmīgākā ir autora apgādā Rīgā iespiestā monogrāfija “Tērbatas Universitāte, 1632–1932”, kurā, kā viņš norādīja priekšvārdā, pirmoreiz mēģināts “attēlot Tērbatas universitātes vēsturi pa visu viņas 300 gadu pastāvēšanas laiku”⁷⁰. Tādēļ tā ir ievērojama ne tikai Latvijas, bet visas Baltijas izglītības vēstures historiogrāfijā. Tajā gan aplūkota augstskolas dibināšana, darbība dažādos laikposmos, gan sniegts ieskats atsevišķu fakultāšu darbībā, ietverot biogrāfisku informāciju arī par to mācībspēkiem un ievērojamākajiem studentiem. Darba lielākā vērtība: tajā apkopota informācija par latviešu mācībspēkiem un studentiem, grāmatas nobeigumā sniegts plašs “Tērbatas universitātē studējošo latviešu” saraksts.⁷¹ Kaut arī grāmatā trūka personu rādītāja un bija “iezagusies viena otra nepilnība un nepareizība”, tā uzskatāma par ievēribas cienīgu darbu, kuru “ar prieku uzņems katrs mētrainietis un interesents”⁷². Jādomā, šai

⁶⁰ Šaurums, G. *Pārdaugavas garīgā dzīve zem lielgabalu uguns*, 11. lpp.

⁶¹ Turpat, 12. lpp.

⁶² Šaurums, G. Biogrāfija [pēc 1949. gada janvāra]. LU AB RRGN, 37. f., inv. Nr. 656.

⁶³ Mācītāja G. Šauruma autobiogrāfija [nedatēta]. LNA LVA, 1419. f., 2. apr., 7. l., 2. sēj., 150. lp.

⁶⁴ Šaurums, G. Biogrāfija [pēc 1949. gada janvāra]. LU AB RRGN, 37. f., inv. Nr. 656.

⁶⁵ Par mēnešraksta dibināšanu sk.: Šlihta, K., Rohtmets, P. *Eesti Kirik un Svētdienas Rīts – evaņģēliski luteriskās baznīcas oficiālie laikraksti Igaunijā un Latvijā 1920–1925. Ceļš*, 2010, Nr. 60, 116.–117. lpp. Pieejams: <https://dspace.lu.lv/dspace/bitstream/handle/7/31046/Cels-60.pdf?sequence=1&isAllowed=y> [skatīts 08.09.2022.].

⁶⁶ *Svētdienas Rīts*, 1929, Nr. 10, 200. lpp.

⁶⁷ Ozola, I. *Limbažu grāmatizdevēji: Paucišu dzimta*. Bibliogrāfiskais rādītājs. Rīga: Latvijas kultūras koledža, 2010, 7. lpp. Pieejams: [https://www.limbazubiblioteka.lv/files/editor/indra_ozola_paucisu_dzimta%20\(1\).pdf](https://www.limbazubiblioteka.lv/files/editor/indra_ozola_paucisu_dzimta%20(1).pdf) [skatīts 08.09.2022.].

⁶⁸ Šaurums, G. (sast.). *Umurgas–Ārciema draudzes kalendārs 1928. gadam: 366 dienas*. Limbaži: [Gustavs Šaurums], 1927. Kalendārs iznāca arī 1929. gadam un 1930. gadam.

⁶⁹ Gustava Šauruma iespiesto darbu saraksts. LU AB RRGN, 37. f., inv. Nr. 656.

⁷⁰ Šaurums, G. *Tērbatas universitāte*.

⁷¹ Turpat, 141.–214. lpp.

⁷² Ķiploks, E. Gustavs Šaurums. Tērbatas universitātē 1632.–1932. Rīgā, 1932. Autora apgādībā. *Universitas*, 1932, Nr. 10, 167. lpp.

grāmatai bijusi izšķiroša nozīme valsts augstākā apbalvojuma piešķiršanā: 1932. gada 15. novembrī Šaurums saņēma IV šķiras Triju Zvaigžņu ordeni.⁷³

K. Barona prēmiju komisija ieteica Kultūras fondam grāmatu izplatīt vidusskolas bibliotēkās.⁷⁴ Šis ierosinājums tika ņemts vērā: nepieciešamo eksemplāru iegādei 1933. gada novembrī Kultūras fonds piešķīra 300 latus.⁷⁵ 1935. gadā Šaurums Kultūras fondam uzdāvināja vēl 500 eksemplārus izdalīšanai Vidzemes, Zemgales un Kurzemes bibliotēkām, “lai mūsu jaunatne varētu iepazīties ar Tartu universitātes attīstības gaitu, jo Tartu mums devusi daudz izcilu zinātnieku un sabiedrisku darbinieku”⁷⁶. Grāmata esot izpelnījies pat Zviedrijas karaļa Gustava V (*Gustaf V*, 1858–1950) ievēribu.⁷⁷

Rosinot LELB mācītāju saimi pārskatīt un modernizēt Vecās Derības tulkojumu latviešu valodā, lai tas “lietojams nevien mājās, bet arī skolās, kur būtu izskausti visi piedauzīgie vārdi”, Šaurums piedāvāja Bībeles pārlabotāju komisijai Vecajā Derībā rodamās pravieša Hosejas grāmatas tulkojumu.⁷⁸ To viņš papildināja arī ar pravieša Hosejas laikmeta, dzīves un personības raksturojumu. Grāmatā skaidrota Hosejas grāmatas struktūra un tās galvenās atziņas, savukārt tulkotā teksta daļā pievienoti komentāri gan par atsevišķu vārdu izcelsmi, gan ebreju vēsturi u. c. Salīdzinot pēc Otrā pasaules kara trimdā rediģēto un 1965. gadā

publicēto Bībeles tekstu⁷⁹ ar Šauruma tulkojumu, jāsecina, ka viņa darbs diemžēl nav izmantots. Iemesli nav skaidri, iespējams, viens no tiem – jaunajai Bībeles tulkotāju komisijai tas nebija pieejams.

Šauruma rakstura iezīmes atklāj viņa paša izdotā brošūra “Gustavs Ādolfs un viņa rūpes par Vidzemes garīgās dzīves pacelšanu” (Umurga, 1933, 31 lpp.), kas veltīta ievērojamā Zviedrijas karaļa Gustava II Ādolda (*Gustaf II Adolf*, 1594–1632) nāves 300. gadskārtas atcerei. 1621. gadā karalis iekaroja Rīgu, Pierīgu (lielāko daļu Pārdaugavas hercogistes) un vēlāk ieguva arī Vidzemi. Viņa nāves 300. gadskārta 1932. gadā Rīgā tika plaši atzīmēta: Valsts vēsturiskajā muzejā pili bija sarīkota “zviedru laikmeta” izstāde ar eksponātiem gan no Latvijas, gan Zviedrijas atmiņas institūcijām, tika izdots ilustrēts izstādes katalogs.⁸⁰ A. Gulbja apgādā iznāca vēstures pedagoga Evalda Bredausa (arī Bredavs vai Bredovs, 1881–1935) populārzinātniskā grāmata “Gustavs Ādolfs”, kurā galvenā uzmanība pievērsta Zviedrijas karaļa gara gaitām, kā arī viņa iekšpolitikai dzimtenē.⁸¹ Arī Šauruma darbs nepretendēja uz akadēmisku objektivitāti, tajā Gustavs Ādolfs bija atainots diezgan vienpusīgi – kā “lielais protestantisma varonis

⁷³ Anon. Ar Triju zvaigžņu ordeni apbalvoto 13. saraksts: IV šķira 1932. gada 16. novembrī. *Valdības Vēstnesis*, 1932, Nr. 261, 3. lpp.

⁷⁴ Anon. Krišjāņa Barona prēmiju komisijas atzinumi 1933. gada 8. martā. *Valdības Vēstnesis*, 1933, Nr. 56, 1. lpp.

⁷⁵ Anon. Kultūras fonda domes sēde 1933. gada 6. novembrī. *Valdības Vēstnesis*, 1933, Nr. 252, 1. lpp.

⁷⁶ Anon. Jauni dāvinājumi lauku skolām. *Brīvā Zeme*, 1935, Nr. 47, 8. lpp.

⁷⁷ Dūnis, V. Mācītāja G. Šauruma 25 darbības gadi. *Svētdienas Rīts*, 1939, Nr. 48, 400. lpp.

⁷⁸ Šaurums, G. *Pravietis Hoseja (Jaunās Derības skaņas Vecajā)*. Umurga: autora apg., 1932, 5. lpp.

⁷⁹ Vecās Derības redakcija, respektīvi, tulkošana, tika uzsākta 20. gadsimta 60. gadu sākumā trimdā. Rediģētais izdevums iznāca 1965. gadā Londonā. Sk.: Andrejevs, Ņ., Tēraudkalns, V. Bībeles tulkojumi latviešu, latgāliešu rakstu un libiešu valodā. No: Nacionālā enciklopēdija, 2022. Pieejams: <https://enciklopedija.lv/skirklis/22199-B%C4%ABbeles-tulkojumi-latvie%C5%A1u,-latgalie%C5%A1u-rakstu-un-l%C4%ABbie%C5%A1u-valod%C4%81> [skatīts 08.09.2022.].

⁸⁰ Gustava Ādolda un zviedru laikmeta pieminekļu izstāde. *Gustava Ādolda un zviedru laikmeta pieminekļu izstādes katalogs* (Gustava Ādolda nāves dienas 300 gadu atcerei, 1632–1932, Rīgā, 1932, Valsts vēsturiskais muzejā). Rīgā: [Valsts vēsturiskais muzejs], 1932.

⁸¹ Bredaus, E. *Gustavs Ādolfs*. Rīga: A. Gulbis, 1932.

un aizstāvis”⁸². Grāmatā sevišķi izcelti Gustava Ādolfā ieceltā Vidzemes superintendenta, teologa, pedagoga Hermaņa Samsona (1579–1943) sasniegumi: viņš normalizējis luteriskās baznīcas darbību Vidzemē pēc ilgiem bada, mēra un iznīcības gadiem. Samsons piesaistījis desmitiem jaunu mācītāju, apvienojis mazās draudzes, kurām trūka garīgo aprūpētāju, organizējis mācītāju sinodes baznīcas problēmu risināšanai un apmeklējis draudzes, lai noskaidrotu to stāvokli. Šaurums īsi raksturoja arī Gustava Ādolfā dibināto Tērbatas ģimnāziju (vēlāk – Universitāti) un pēc tā paša parauga izveidoto Rīgas ģimnāziju, kur Samsons ieņēma teoloģijas profesora un ģimnāzijas pārziņa amatu. Grāmatas nobeigumā – LELB kritika: Šaurums uzskatīja, ka Latvijā draudzes ir sabrukuma stāvoklī, savukārt skolās “vienpusīgi kultivēta tikai cilvēka prāta izglītība, atstājot sirdsizglītību gandrīz pilnīgi neievērotu”⁸³. Latvijas valdībai Šaurums pārmeta vienaldzību pret baznīcas krīzi, norādot, ka mūsu valstī “nav “Gustava Ādolfā”, kas “Samsonam” stāvētu aiz muguras un veicinātu viņa darbu”⁸⁴. Šie vārdi vedina domāt, ka Šaurums bija stingrās vadonības piekritējs, kuram, iespējams, nebija pa prātam tolaik pastāvošais laicīgās varas un baznīcas varas nodalījums, LELB patstāvība.

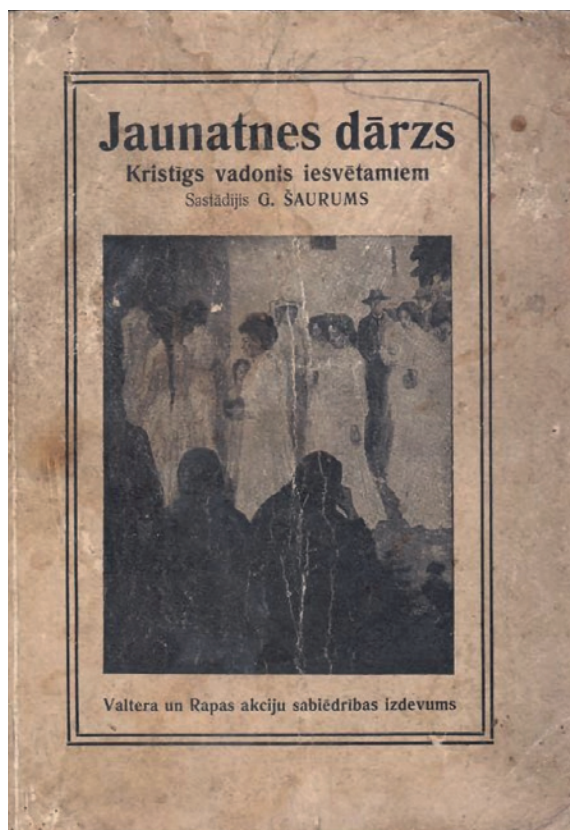
Kaut arī Šaurums savus darbus galvenokārt izdevis pats, viņa vispopulārāko grāmatu – ievadu kristīgajā reliģijā iesvētāmiem jauniešiem “Jaunatnes dārzs” – piedāvāja apgāds “Valters un Rapa”. ② No 1925. līdz 1943. gadam tai bija vismaz 15 iespaidumi.⁸⁵ Grāmatas popularitāte skaidrojama ar Šauruma pedagoga gaitās iegūto prasmi izskaidrot visplašākajai

⁸² Šaurums, G. *Gustavs Ādolfs un viņa rūpes par Vidzemes garīgās dzīves pacelšanu*. Umurga: autora apg., 1933, 5. lpp.

⁸³ Turpat, 31. lpp.

⁸⁴ Turpat, 30. lpp.

⁸⁵ To skaitā tikai vienu iespaidumu – pirmās padomju okupācijas gadā – nodrošināja LELB Virsvalde: Šaurums, G. *Jaunatnes dārzs: kristīgs vadonis iesvētāmiem*. Rīga: Ev.-Lut. baznīcas virsvalde, 1941.

② "Jaunatnes dārzs" (1931)

3 Gustava Šauruma eklībris. Mākslinieks – Jūlijs Madernieks. Latvijas Nacionālās bibliotēkas sikiespieddarbu krājums

auditorijai sarežģītā un daudzslāņainā Bībeles teksta struktūru un saturu. Lasītāji īsumā vienkāršā, bet saistošā valodā tika iepazīstināti arī ar LELB vēsturi, tās svētkiem un dievkalpojumu kārtību. Grāmata liecina, ka Šaurums bija talantīgs publicists, kurš spēj savu domu paust kodolīgos teikumos, tomēr neaizmirstot par mākslinieciskās izteiksmes līdzekļiem. ³

1932. gadā Šaurumam radās ideja par reliģisku darbu sērijas “Rakstu Avots” izdošanu, lai “pārpludinātu mūsu mīlo dzimteni krietnām, reliģiozi tikumiska satura grāmatām”⁸⁶ un tādējādi kavētu kaitīgās lubu literatūras izplatību. Plašā LELB mācītāju saime, kā arī citas potenciāli ieinteresētās personas varēja iepazīties ar sērijas prospektu gan LELB laikrakstā “Svētdienas Rīts”,⁸⁷ gan viņiem piesūtītajos atsevišķos novilkumos līdz ar aicinājumu sameklēt aģentus, kas apzinātu ieinteresētos sērijas abonentus un tādējādi nodrošinātu sērijas finansējumu. Darbu pārdošana grāmatveikalos vai ar kolportāžas palīdzību nebija paredzēta, vienīgais ieņēmums – abonentu maksājumi. Prospekts liecina, ka Šaurums bija iecerējis pielāgot sēriju daudzveidīgajām LELB draudžu locekļu interesēm: piedāvāt gan mūsdienu un klasiskās latviešu literatūras darbus, gan stāstus bērniem un jaunatnei, reliģiskus un populārzinātniskus sacerējumus, kalendārus, ievērojamu baznīcas personību portretus u. c. Vienprātīga atbalsta Šauruma idejai tomēr nebija. Sajūsmu pauda Nabes pagasta valdes darbvedis Jānis Baumanis, no Limbažu spiestuves īpašnieka Pauciša saņēmis izdevuma prospektus.⁸⁸ Savukārt Baldones draudzes mācītājs Andrejs Zuzāns (1888–1962) 1932. gada 14. oktobrī bažijās, ka “pabalstīt nodomāto rakstu izdošanu un izplatīšanu savās draudzēs

⁸⁶ Valmieras apriņķa dāmu komiteju “Rakstu Avota” izdošanas komisija. Prospekts Valmieras apriņķa dāmu komiteju izdodamam “Rakstu Avotam”. *Svētdienas Rīts*, 1932, Nr. 48, 382. lpp.

⁸⁷ Turpat, 381.–382. lpp.

⁸⁸ Baumanis, J. Vēstule mācītājam G. Šaurumam. Nabe, 05.12.1932. LU AB RRG, 37. f., 106. glab. vien.

nespēs”, jo jau pastāvošiem izdevumiem grūti izdzīvot – “garīgu rakstu tiešām netrūkst [...] Trūkst tikai tādi raksti, kurus tauta pati ķertu un lasītu”⁸⁹. Jaunjelgavas draudzes mācītājs Ādolfs Zemnieks (1894 – pēc 1941) uzsvēra, ka jauna reliģiska izdevuma (laikraksta) veidošana jaunatnei gan radītu labu pretstraumi lubu literatūrai, taču saskaldītu lasītāju auditorijas uzmanību. Tādēļ Zemnieks bija nolēmis nogaidīt, viennozīmīgu atbildi nesniedzot.⁹⁰

Neraugoties uz amatbrāļu skepsi, Šaurums no sava nodoma neatkāpās un no 1933. gada ik mēnesi laida klajā jaunu kristīgu grāmatu, kas sākumā iznāca “Rakstu Avots” izdevniecībā, bet kopš 1935. gada – LELB Virsvaldes apgādā. Aģentu un abonentu tīkla veidošana bija uzticēta LELB mācītājiem, kas šo uzdevumu varēja deleģēt citiem draudzes locekļiem. Lai arī komplekta cena bija ļoti zema, pielāgota lauku iedzīvotāju pirktspējai – viens lats gadā par 12 iespieddarbu komplektu (ik mēnesi viens izdevums), Šaurumam neizdevās aptvert visas draudzes. 1933. gadā sērijai bija 250 aģenti, kas bija piesaistījuši 8644 abonentus,⁹¹ visvairāk – Valmieras prāvesta iecirknī, sevišķi Umurgas (186), Mazsalacas (171), Burtnieku (173), Rūjienas Dienvidu un Valmieras Veides draudzē (abās pa 142 abonentiem).⁹² Tomēr 80 draudzes uz aicinājumu vispār nebija atsaukušās.⁹³

Sērijas eksemplaritāte jau pirmajā gadā bija iespaidīga: vairāk nekā 100 000 vienību, to skaitā 88 700 grāmatu.⁹⁴ Kopumā no

1933. līdz 1940. gadam sērijā iznāca gandrīz 90 darbu, neskaitot sikiespieddarbus, piemēram, portretus. Sēriju ievadīja Šauruma priekšgājēja, Umurgas draudzes mācītāja, literāta un sabiedriskā darbinieka Jura Neikena (1826–1868) stāsts “Vai devītais bauslis vēl spēkā?” un turpināja citu latviešu draudžu mācītāju (Alfrēda Skrodeļa, Kārļa Beldava, Alfrēda Pipīra, Alberta Vītola, Bernharda Kasara, Kārļa Bilzena u. c.) sacerējumi, vairāki kristīgi ievirzīti latviešu prozas un dzejas darbi (autoru skaitā: Reinis Dievkociņš, Pilsoņu Jēkabs (Jēkabs Birgers), Milda Priedulāja) un tulkojumi. 4

Galveno organizatorisko darbu veica Šaurums. Tā pirmajā gadā tika “Izsūtīti vairāk tūkstoši uzsaukumu un apkārtrakstu, atbildētus uz daudziem pieprasījumiem, vadītājam bieži bija jābūt arī grāmatu ekspeditoram, nemaz jau nerunājot par korektora pienākumiem”⁹⁵. Cerības uz intereses pieaugumu tomēr nepiepildījās: nākamajā gadā abonentu skaits nokritās līdz 6756.⁹⁶ Turklāt ieņēmumi, tāpat kā pirmajā gadā, nesedza visus izdevumus (1934. gada deficīts bija 356 lati⁹⁷). Šaurums domāja, ka “Vaina [...] vispirms būs meklējama pie manis paša, jo sakarā ar manu ievēlēšanu par Rīgas pilsētas direktoru, man nebija iespējams tik lielā mērā nodoties “R. A.” darbam, kā tas būtu bijis nepieciešams”⁹⁸.

Raksta autores skatījumā nelielais pieprasījums pēc kristīgās literatūras drīzāk gan būtu skaidrojams ar lielo un daudzveidīgo lasāmvielas, arī dažādu reliģisku izdevumu, piedāvājumu iespieddarbu tirgū. 1933. gadā sarežģītā ekonomiskā stāvokļa dēļ jaunu grāmatu skaits latviešu valodā gan bija krietni krities salīdzinājumā ar iepriekšējo periodu (1931. gadā – 1014, 1932. gadā – 629,

⁸⁹ Zuzāns, A. Vēstule mācītājam G. Šaurumam. Baldone, 14.10.1932. LU AB RRG, 37. f., 106.b glab. vien.

⁹⁰ Zemnieks, Ā. Vēstule mācītājam G. Šaurumam. Jaunjelgava, 06.09.1932. LU AB RRG, 37. f., 106.b glab. vien.

⁹¹ “Rakstu Avota” aģenti. No: Dzirne, F. *Bārenīte Elizabete*. “Rakstu Avota” 1934. g. kalendāra pielikums. Rīga: Rakstu Avots, [1936], 61.–72. lpp. Turpat.

⁹² Šaurums, G. Atskats uz “Rakstu Avota” pirmo gadu. No: Dzirne, F. *Bārenīte Elizabete*, 60. lpp.

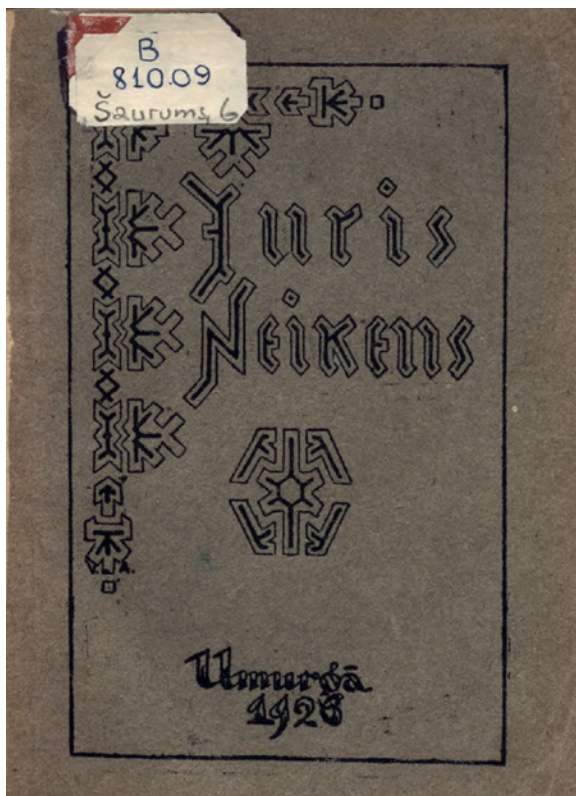
⁹⁴ Turpat, 61. lpp.

⁹⁵ Šaurums, G. Atskats uz “Rakstu Avota” pirmo gadu, 61. lpp.

⁹⁶ Šaurums, G. “Rakstu Avota” otrais gads. No: Dzirne, F. *Alvas lējēja meitiņa*. Rīga: Rakstu Avots, [1936], 76. lpp.

⁹⁷ Turpat.

⁹⁸ Turpat.

4 Šaurums, G. *Juris Neikens, savas tautas mācītājs*. Umurga: autora apgādībā, 1926

1933. gadā – 690 grāmatu), taču drīz tas atkal sāka strauji kāpt, 1936. gadā teju divkārt pārsniedzot krīzes laikā izdoto darbu skaitu (1384 grāmatas).⁹⁹ Pieticīgi noformētās (gan drīz bez ilustrācijām), gotiskajā rakstā iespīestās didaktiskās “Rakstu Avota” grāmatas vairs nevarēja raisīt tik lielu latviešu lasītāju interesi kā pirms gadsimteņa.¹⁰⁰ Turklāt elastīgāka, mainīgajam lasītāju pieprasījumam pielāgoties spējīgāka bija kristīgā prese, kas Latvijā bija pieejama plašā izvēlē. Pa vienam vai vairākiem periodiskiem izdevumiem bija katrai lielākajai konfesijai, neskaitot lokālos, atsevišķu draudžu izdevumus. Arī LELB paspārnē iznāca vairāki laikraksti un žurnāli, to skaitā kā stabilākais izceļams jau iepriekš pieminētais “Svētdienas Rīts” (1920–1940), kura redakcijā darbojās Šaurums, kā arī jaunajai paaudzei adresētais mēnešraksts “Jaunatnes Draugs” (1924–1936), ko viņš rediģēja līdz 1936. gadam. Jauniešiem bija paredzēti arī “Jaunatnes Ceļš” (1927–1940) ar pielikumiem “Ārmisija” (mēnešraksts, 1928–1940), “Bitīte” (kalendārs bērniem, 1928–1933) un “Svētdienas skolotāju palīgs” (mēnešraksts, 1933–1938). Turklāt 1933. gadā izdevniecībā “Rakstu Avots” sāka iznākt vēl viens nedēļas laikraksts “Kristīga Tautas Balss” (1933–1935), kura redakcijā darbojās Šaurums. Tam bija īss mūžs – abonentu trūkuma dēļ tas pēc diviem gadiem darbību pārtrauca. Taču 1935. gadā LELB literatūras klāstu papildināja jaunajiem teologiem adresētais izdevums “Ceļš” (iznāca sešas reizes gadā), kura pirmais redaktors arī bija Šaurums. Tādējādi viņš pats bija viens no sērijai “Rakstu Avots” konkurējošu izdevumu veidotājiem. Grūti pateikt, kādi motīvi rosināja Šaurumu iesaistīties četru LELB preses izdevumu

⁹⁹ VIII. Grāmatniecība. No: Salnītis, V. (sast.), Skujenieks, M. (red.). *Latvijas kultūras statistika: 1918.–1937. g. = Statistique de la culture intellectuelle de Lettonie*. Rīga: Valsts Statistiskā pārvalde, 1938, 127. lpp.

¹⁰⁰ “Rakstu Avota” sērijas publikācijas tika reklamētas gan sērijas izdevumu vākos, gan laikrakstā “Ceļš”, ko rediģēja Šaurums.

redakcijās (vairākās pat vienlaicīgi). Lai atbildētu uz šo jautājumu, būtu padziļināti pētāma izdevumu vēsture. Iespējams, viņu vadīja vēlme ne tikai popularizēt kristīgas vērtības, sevišķi jaunatnē, un gūt papildu ienākumus, bet arī nostiprināt savu autoritāti LELB vidē.

Rīgas pilsētas bibliotēkas vadībā

Kaut arī Šaurums rosīgi darbojās Umurgas un Ārciema draudzē, pret viņu arvien stiprāka kļuva vietējo Zemnieku savienības biedru opozīcija ar ārstu, pretrunīgi vērtēto Limbažu Saviesīgās biedrības priekšnieku un politiķi Dāvidu Aleksandru Keselu (arī Kessels, 1892–1955) priekšgalā.¹⁰¹ Tādēļ Šaurums bija spiests meklēt jaunu darbavietu. Ar plašām pētniecības, izdevējdarbības un reliģiskās darbības iespējām vilināja Rīga. 1933. gada vasarā Šaurums pieteicās uz Rīgas pilsētas bibliotēkas¹⁰² direktora palīga vietu, taču pēc bibliotēkas direktora Nikolausa Buša (1864–1933) nāves 13. oktobrī kļuva vakants direktora amats, kuram Šaurums izvirzīja savu kandidātūru.¹⁰³ 1933. gada 16. decembrī viņš tika ievēlēts Rīgas pilsētas bibliotēkas direktora amatā un darbu uzsāka 1934. gada janvārī, līdztekus tam līdz novembra beigām turpinot Umurgas draudzes gana pienākumus.¹⁰⁴ Senās Rīgas pilsētas bibliotēkas vadišanu Šaurums uzņēmas ar lielām cerībām: “[.] gribu darboties arī zinātnes laukā, kas provincē grūtāk iespējams”¹⁰⁵.

Laikraksta “Jaunākās Ziņas” korespondentam Šaurums atzina, ka ir iecerējis uzrakstīt darbus par pirmajiem latviešu studentiem, kā arī dažām universitātēm. Daļēji šis nodoms tika īstenots, par to liecina 1968. gadā trimdas žurnālā “Universitas” publicētais raksts “Pirmās vagas dzinēji”.¹⁰⁶ Tajā raksturoti pirmie TU latviešu un igauņu studenti, mācībspēki, korporācijas un to vadītāji, materiālu bagātina Šauruma atmiņas par studiju gadiem, latviešu un igauņu attiecībām. Diemžēl šis trimdā publicētais Šauruma raksts okupētās Latvijas iedzīvotājiem tikpat kā nebija pieejams, tāpat kā visa cita aiz dzelzs priekškara, brīvajā pasaulē iznākusi latviešu prese. Latvijā TU vēsture tika atspoguļota jo daudzās publikācijās, tajā skaitā zinātnes vēsturnieka Jāņa Stradiņa (1933–2019) grāmatā “Etīdes par Latvijas zinātņu pagātņi” (1982),¹⁰⁷ tomēr padomju cenzūras dēļ publikācijās nebija pieminēti nedz latviešu, nedz igauņu teologi, kas tur bija apguvuši zinības, nedz studentu korporācijas, kurām bija nozīmīga loma 19.–20. gadsimtā studentu un mācībspēku dzīvē.

Par Šauruma palīgu Rīgas pilsētas bibliotēkā tika izraudzīts vācbaltietis, vēstures zinātņu doktors, Herdera privātās augstskolas docētājs Alberts Bauers (1894–1961),¹⁰⁸ kurš sākotnēji arī bija pretendējis uz direktora amatu.¹⁰⁹ Viņam bija spoža vēsturnieka izglītība: studējis Tērbatas Universitātē un Latvijas Universitātē, ko absolvēja 1922. gadā, un vairākus gadus papildinājis zināšanas Tibingenes Universitātē, kur ieguvis doktora grādu.¹¹⁰ Bija gaidāms, ka viņš kļūs par ievērojamu Rīgas pilsētas bibliotēkas vēsturiskā krājuma speciālistu, dažādu avotu edīciju sastādītāju.

¹⁰¹ Šaurums, G. Pilsētas bibliotēkas direktors (1934–1938): [nedatētas atmiņas]. LU AB RRGN, 37. f., inv. Nr. 123, 2. vien.

¹⁰² Tolaik tika dēvēta par Rīgas pilsētas bibliotēku (Rātsnamā) vai vienkārši par Rātsnama bibliotēku.

¹⁰³ Anon. Sarkano baronu cels par Rīgas pilsētas bibliotēkāju? *Latvis*, 1933, Nr. 3631, 2. lpp.

¹⁰⁴ Kulta kalpotāja Gustava Šauruma anketa [krievu val.]. LNA LVA, 1419. f., 2. apr., 7. l., 2. sēj., 152. lp.

¹⁰⁵ Anon. Atstāj savu lauku dzīvi, lai nodotos zinātniskam darbam. *Jaunākās Ziņas*, 1933, Nr. 284, 17. lpp.

¹⁰⁶ Šaurums, G. Pirmās vagas dzinēji, 16.–23. lpp.

¹⁰⁷ Stradiņš, J. *Etīdes par Latvijas zinātņu pagātņi*. Rīga: Zinātne, 1982, 181.–196. lpp.

¹⁰⁸ Anon. Neuer Stadtbibliothekar. *Rigasche Rundschau*, 1933, Nr. 287, 16. lpp.

¹⁰⁹ Anon. Sarkano baronu cels par Rīgas pilsētas bibliotēkāju?, 2. lpp.

¹¹⁰ Johansen, P. Albert Bauer (1894–1961): Nachruf. *Zeitschrift für Ostforschung*, 1962, Bd. 11, Nr. 3, S. 476–478.

Darbi tika sadalīti atbilstoši interesēm: līdztekus administratīviem pienākumiem Šaurums uzņēmās inkunābulu krājuma sakārtošanu un katalogizēšanu, savukārt Bauers – rokrakstu apstrādi.¹¹¹ Šaurums darbu veicis ar sajūsmu, sākumā arī attiecības ar vadību¹¹² bijušas labas: tā atbalstījusi bibliotēkas papildināšanu ar kādu lielu likvidētas biedrības krājumu, kurā bijis ārkārtīgi daudz retu un vērtīgu nelegālu izdevumu.¹¹³ Problēmas sākušās pirmā darba gada nogalē: Izglītības valde liegusi finansējumu Šauruma iecerētajam bibliotēkas izdevumam, kurā būtu dažādi raksti par krājumu, informācija par jaunieguvumiem un pārmaiņām personālsastāvā.¹¹⁴ “Tas bija pirmais sarūgtinājums manā darba priekā, kam tad drīzumā sekoja daudzi citi,” atmiņās atzina Šaurums.¹¹⁵ Tālākās neveiksmes viņš saistīja ar pārmaiņām Izglītības valdē, kuras vadībā nonāca Šauruma skatījumā “neinteliģentais” pedagogs Krišjānis Milgrāvis (1881 vai 1882–1972) – viņam “bibliotēka pavisam nebija sirds lieta un tāpat arī mana persona nevēlama”¹¹⁶. Sākušies uzbrukumi vācu minoritātei un ar to saistītā darbinieku atlaišana arī bibliotēkā. Tādēļ drīz direktora palīga amatu zaudēja Bauers,¹¹⁷ kurš gan bez darba nepalika, – viņš turpināja vadīt

Rīgas Vēstures un senatnes pētītāju biedrības bibliotēku un arhīvu.

1938. gada 16. septembrī arī Šaurums tika atbrīvots no direktora amata it kā tā “likvidēšanas un pārorganizēšanas dēļ”¹¹⁸. Viņš devās pensijā un pievērsās bibliogrāfiskajam darbam, ko jau bija aizsācis, strādādams bibliotēkā. Šauruma nozīmīgākais veikums – viņš apzināja līdz 1800. gadam izdotos latviešu seniespiedumus, kas glabājās ārzemju bibliotēkās.¹¹⁹ 1938.–1939. gadā viņš saņēma atbildes no Lietuvas, Igaunijas, Polijas, Somijas, Zviedrijas, Vācijas, Austrijas, Nīderlandes, Lielbritānijas un ASV lielākajām zinātniskajām bibliotēkām. Šo informāciju viņš iestrādāja “Latviešu [seniespiedumu] bibliogrāfijas” manuskriptā.¹²⁰

Neskatoties uz lielo bibliotēkas direktora slodzi, Šaurums nebija atteicies arī no citiem atbildīgiem darbiem. 1934. gada oktobrī LELB Virsvalde viņu iecēla par jauna, reliģijai un gara dzīvei veltīta izdevuma “Ceļš” redaktoru.¹²¹ No šī amata Šaurums tika atsvabināts 1938. gada 1. martā, kad izdevuma vadību pārņēma mācītājs – teoloģijas doktors Alberts Freijs (1903–1968).¹²² Šaurums tomēr palika redkolēģijā.

Uzņemoties Rīgas pilsētas bibliotēkas vadību, Šaurums iestājās Latvijas Bibliotekāru biedrībā un tūlīt aktīvi iesaistījās organizācijas dzīvē. 1937. gadā viņš sāka rediģēt pirmo pastāvīgo bibliotēku nozares žurnālu “Bibliotekārs” bez jēlkāda atalgojuma. Šo darbu viņš turpināja arī pēc atbrīvošanas no direktora amata, būdams pensijā, līdz pat padomju

¹¹¹ Šaurums, G. Pilsētas bibliotēkas direktors (1934–1938): [nedatētas atmiņas]. LU AB RRGN, 37. f., inv. Nr. 123, 2. vien.

¹¹² Turpat. Šauruma informācija ir neprecīza: no 1931. gada 23. aprīļa līdz 1934. gada 15. maija apvērsumam Aberbergs vadīja Jaunatnes un kultūras nodaļu, kuras pakļautībā darbojās pilsētas bibliotēkas. Savukārt vēsturnieks un pedagogs Andrejs Vičs (1879–1943) vadīja Izglītības valdi un Skolu valdi līdz 1936. gadam, kad it kā pēc paša vēlēšanās no šiem amatiem tika atbrīvots.

¹¹³ Šaurums, G. Pilsētas bibliotēkas direktors (1934–1938): [nedatētas atmiņas]. LU AB RRGN, 37. f., inv. Nr. 123, 2. vien.

¹¹⁴ Turpat.

¹¹⁵ Turpat.

¹¹⁶ Turpat.

¹¹⁷ Johansen, P. Albert Bauer (1894–1961): Nachruf, S. 478.

¹¹⁸ Anon. Pārmaiņas galvas pilsētas darbinieku saimē. Pašvaldības. *Pašvaldību Darbinieks*, 1938, Nr. 9, 623. lpp.

¹¹⁹ G. Šaurumam piesūtītās atbildes no ārzemju bibliotēkām, 1938–1939. LU AB RRGN, 37. f., 102. glab. vien., Rk 905.

¹²⁰ Šaurums, G. Latviešu [seniespiedumu] bibliogrāfija. LU AB RRGN, 37. f., 111. glab. vien., Rk 929.

¹²¹ Anon. Beschlüsse des Oberkirchenrats. *Rigasche Rundschau*, 1934, Nr. 239, S. 2.

¹²² Baznīcas Virsvalde. Paziņojums Nr. 1126. *Svētdienas Rīts*, 1938, Nr. 12, 95. lpp.

okupācijai 1940. gadā, kad žurnāla izdošana tika pārtraukta. Kopumā iznāca 13 numuri, kuros iekļauti raksti par atsevišķām Latvijas un ārzemju bibliotēkām, grāmatniecības vēsturi, bibliotēku aktuālajām problēmām. Visinteresantākā, daudzveidīgākā bija rubrika “Hronika”, kurā apkopotas ziņas par aktualitātēm bibliotēkās un biedrībā. Šaurums sastādīja arī “Latvijas illegālās literatūras bibliogrāfiju”, kurā apkopota informācija par 323 izdevumiem kopš 1897. gada, turklāt nepilna puse no tiem atradās viņa personīgajā īpašumā.¹²³ Mūsu rīcībā šis bibliogrāfijas nav, taču tās esamība ir visnotaļ ticama, jo Šaurumam bija pieejams arī 1934. gadā Rīgas pilsētas bibliotēkas jauniegādātais nelegālās literatūras krājums.

Pārtraukuma nebija arī mācītāja darbā. No 1938. līdz 1940. gadam Šaurums bija mācītājs-vikārijs¹²⁴ un Latvijas dzelzceļa aizsargu mācītājs.¹²⁵ 1940. gada 15. aprīlī viņš kļuva par jaundibinātās Rīgas Reformātu latviešu un lietuviešu draudzes mācītāju.¹²⁶

1935. gadā sērijā “Rakstu Avots” iznāca vēl viens ievērības cienīgs Šauruma darbs – “Latviešu bībeles vēsture”, kas veltīta Jaunās Derības tulkojuma pirmizdevuma (1685) 250. gadskārtai.¹²⁷ Tā bija publikācija ar pirmreizīgu tematu – Bībeles tulkojumi un izdevumi latviešu valodā.

Bībeles tulkošanas tradīciju latviešu kultūrā Šaurums gan saistīja vienīgi ar reformāciju: “Katoļi bibeli tautai nedeva; ka tauta varēja iepazīties ar šo grāmatu, tas ir reformācijas

nopelns. Gandrīz visām tautām, kuras skārusi reformācija, tai pašā laikā tikusi tulkota arī Bībele, izņēmums ir tikai latvieši, kas tikai 170 gadu pēc reformācijas ieguva šo ticības pamatu.”¹²⁸ Grāmatā uzskaitīti pirmie Bībeles daļu tulkošanas mēģinājumi kopš 16. gadsimta pirmās puses, plašāk aprakstot Alūksnes mācītāja un prāvesta Ernsta Glika (1652–1705) ieguldījumu pilna apjoma Bībeles tulkošanā,¹²⁹ sniegta viņa biogrāfija, aplūkoti Bībeles pilnizdevuma finansējuma avoti, tulkošana, redaktūra, iespiešana un izplatīšana. Izklāstīts arī izdevuma nolūks, izmantojot izdošanas organizatora, Vidzemes ģenerālsuperintendenta Johana Fišera (1636–1705) un Glika ievadus.¹³⁰ Pēc tāda paša principa aprakstīti arī turpmākie uzlabotie Bībeles izdevumi latviešu valodā līdz 1932. gadam.

Diemžēl, tāpat kā citās Šauruma grāmatās, arī šajā darbā nav nedz atsauču uz izmantotajiem avotiem, nedz bibliogrāfijas. Teologs Ludvigs Adamovičs (1884–1942) novērtēja Šauruma grāmatas novatorismu, uzsverot, ka “Šauruma brošūra iet ceļu, ko vēl neviens vēsturnieks pie mums nav staigājis”, tomēr aizrādīja, ka autors, “sekodams pie mums diezgan izplatītai peļamai parašai, nemin nevienā vietā avotus, no kuriem viņš smēlies ziņas savam darbam”¹³¹.

Nacistiskās okupācijas gados

Nacistiskās okupācijas laikā Šaurums varēja atgriezties darbā bibliotēku nozarē. Jau 1941. gada jūlijā, īsi pēc vācu ienākšanas Rīgā, armiju grupējuma “Ziemeļi” aizmugures spēku komandiera ģenerāļa Franca fon Roka (*Franz von Roques*, 1877–1967) pilnvarotais muzeju un bibliotēku lietās Nilss fon Holsts (*Niels von*

¹²³ Kļaviņš, J. Savāksim visus vēsturiskos dokumentus. *Liesma (Valmiera)*, 1947, Nr. 63, 3. lpp.

¹²⁴ Mācītāja G. Šauruma autobiogrāfija. LNA LVA, 1419. f., 2. apr., 7. l., 2. sēj., 150. lp.

¹²⁵ Dūnis, V. Mācītāja G. Šauruma 25 darbības gadi, 400. lpp. Pirms tam Šaurums bija pildījis Latvijas aizsargu organizācijas 8. Valmieras pulka mācītāja pienākumus. Sk. Anon. Izvilki iz aizsargu pulka pavēlēm. *Aizsargu Organizācijas Dzīve*, 1933, Nr. 1, 4. lpp.

¹²⁶ Mācītāja G. Šauruma autobiogrāfija. LNA LVA, 1419. f., 2. apr., 7. l., 2. sēj., 150. lp.

¹²⁷ Šaurums, G. *Latviešu bībeles vēsture*. Rīga: Ev.-lut. Baznīcas virsvalde, 1935.

¹²⁸ Šaurums, G. *Latviešu bībeles vēsture*, 3. lpp.

¹²⁹ Turpat, 8. lpp.

¹³⁰ Turpat, 15. lpp.

¹³¹ Adamovičs, L. Raksti par latviešu bibeli. *Ceļš*, 1935, Nr. 6, 427. lpp.

Holst, 1907–1993) Šaurumu iesaistīja nevēlamo grāmatu sarakstu sastādīšanas komisijā.¹³² 1. augustā Šaurums kļuva par jaunizveidotās Zemes bibliotēkas direkcijas priekšsēdētāju (Zemes bibliotēkā apvienoja kādreizējo Valsts bibliotēku, Misiņa bibliotēku, Rīgas Vēstures un senatnes pētītāju biedrības bibliotēku, no ugunsliesmām izglābto Rīgas pilsētas bibliotēkas krājumu),¹³³ par Holsta pastāvīgo vietnieku bibliotēkā. Lidztekus Šaurumam direkcijā bija iecelti arī arheologs un Rīgas Universitātes docents Eduards Šturms (1895–1959), Verners Tepfers (1893–1958), kurš darbojās Pieminekļu valdē, kā arī bibliotekārs un publicists Žanis Unāms (1902–1989), taču atalgojums bija paredzēts tikai pārvaldes direktoram Unāmam.¹³⁴ Lai arī Šaurums varētu saņemt atalgojumu “par bibliotēkas zinātnisko lietu kārtošanu”, saziņā ar latviešu pašpārvaldi Unāms Šaurumu iecēla direktora palīga amatā.¹³⁵ Savā atmiņu grāmatā “Karogs vējā” Unāms gan norādījis, ka Holsts rīkojumus bibliotēkai nodevis vienīgi Šaurumam, kurš ticis uzskatīts par bibliotēkas reprezentantu vācu iestādēs.¹³⁶ Pagaidām nav skaidrs, kā Šaurums bija iemantojis Holsta “uzticību”, jo kopumā, uzsvēra Unāms, Holsts latviešiem neuzticējās, viņu viedokli neņēma vērā un bija pret viņiem arogants.¹³⁷ Domājams, Holstam imponēja Šauruma izglītība – TU iegūtais diploms, kā arī plašās zināšanas latviešu, vācbaltiešu grāmatniecībā un vēsturē. Labas atsauksmes par Šaurumu gan Holsts, gan citu nacistisko iestāžu darbinieki

varēja gūt arī no kādreizējā Šauruma palīga Rīgas pilsētas bibliotēkā – Alberta Bauera, ar kuru Šaurums bijis labos draugos.¹³⁸ Bauers gan visu kara laiku tika nodarbināts tulka amatā militārajā dienestā, taču viņa dzīvesbiedre Eva Bauere (*Eva Haensell*, no 1964. gada *Kirschfeld*, 1912–?) ilgāku laiku uzturējās Rīgā, strādāja Rīgas Vēstures un senatnes pētītāju biedrības bibliotēkā.

Šauruma izvirzīšana vadošā amatā bibliotēku nozarē nacistiskās okupācijas sākumā varēja būt arī kompensācija par nepamatoto, intrigu raisīto Šauruma atlaišanu no Rīgas pilsētas bibliotēkas direktora amata, jo tikpat ne taisnu atbrīvošanu bija piedzīvojis Bauers.

Šauruma uzdevumi Zemes bibliotēkā nav skaidri. Viņa personas lietas dokumenti liecina – arī šeit viņš tika iecelts par “nevēlamo” grāmatu sarakstu pārbaudes un papildināšanas komisijas priekšsēdētāju.¹³⁹ Taču komisija, kurā bija iesaistīti 12 darbinieki, nesteidzās nedz ar “nevēlamo” grāmatu identificēšanu, nedz ar to pārvietošanu uz speciālo “N” krājumu, kas bija glabājams atsevišķās telpās un izmantojams vienīgi ar direktora atļauju.¹⁴⁰ Vēl 1942. gada 13. februārī tas nebija izveidots. Taču 1942. gada 26. februārī Šaurumu apstiprināja arī Bibliogrāfijas nodaļas vadītāja vietā.¹⁴¹ Tas bija atbildīgs un sarežģīts amats, jo kara, okupācijas, cenzūras un strauji sarūkoša finansējuma apstākļos nodaļas vadītājam vajadzēja gādāt par bibliotēkas kārtējās un retrospektīvās bibliogrāfijas rādītāju sastādīšanu un izdošanu, iespieddarbu katalogizācijas standartizēšanu u. c. Taču Unāms ar Šauruma darbu bija nepmierināts, jo “Šaurumam trūka aktivitātes.

¹³² Unāms, *Ž. Karogs vējā: kara laika atmiņas divos sējumos*. 1. sēj. [Vaiverlija, Aijova]: Latvju Grāmata, 1969, 63. lpp.

¹³³ Zemes bibliotēkas direkcijas pavēle Nr. 60. Rīga, 04.08.1941. LNA LVA, 235. f., 1.p apr., 99. l., 1. lp.

¹³⁴ Turpat. Sk. arī: Izglītības un kultūras nozares galvenā direktora v. i., skolu pārvaldes direktora 110./131. rīkojums. Rīga, 12.08.1941. LNA LVA, 235. f., 1.p apr., 99. l., 2. lp.

¹³⁵ Zemes bibliotēkas direktora Ž. Unāma iesniegums Izglītības lietu pārvaldniekam. Rīga, 05.08.1941. LNA LVA, 235. f., 1.p apr., 99. l., 1. lp.

¹³⁶ Unāms, *Ž. Karogs vējā*, 67. lpp.

¹³⁷ Turpat, 64.–67. lpp.

¹³⁸ Unāms, *Ž. Karogs vējā*, 88. lpp.

¹³⁹ Zemes bibliotēkas pārvaldes direktora Ž. Unāma rīkojums Nr. 62. Rīga, 22.10.1941. LNA LVA, 235. f., 1.a apr., 3. l., 45. lp.

¹⁴⁰ Zemes bibliotēkas pārvaldes direktora Ž. Unāma rīkojums Nr. 65. Rīga, 28.11.1941. LNA LVA, 235. f., 1.a apr., 3. l., 48. lp.

¹⁴¹ Izglītības un kultūras ģenerāldirektora 100./71. rīkojums. LNA LVA, 235. f., 1.p apr., 99. l., 11. lp.

Pēc Holsta aizbraukšanas viņš palika pavisam pasīvs. Viņš ieradās darbā 10 vai 11, izlasīja avīzes un uz stundu vai divām aizgāja uz bibliotēkas neizšķīrotajiem grāmatu krājumiem vai dubletu nodaļu pameklēt retākus izdevumus un tad gāja uz mājām¹⁴². Šaurums kļuvis arvien flegmatiskāks, tādēļ 1942. gada 18. jūnijā Unāms pieņēma lēmumu par viņa atlaišanu no darba.¹⁴³

Nacistiskās okupācijas laikā Šaurums turpināja Reformātu baznīcas latviešu un lietuvišu draudzes mācītāja pienākumus. Ar to saistīts stāsts, ka Šaurums palīdzējis pasargāt no sadedzināšanas vienīgo atlikušo horālo sinagogu Rīgā, Peitavas ielā, kas atrodas Reformātu baznīcas tuvumā.¹⁴⁴ Pēc kara izrādījās, ka tajā neskarti, paslēpti pie austrumu sienas, saglabājušies arī Toras tīstokļi. Mūsu rīcībā nav pirmavotu par Šauruma lomu sinagogas glābšanā, taču tā ir ticama, jo viņš varēja samērā netraucēti darboties, tā kā baudīja nacistisko iestāžu ierēdņu cieņu.

Sludinājums laikrakstā “Baznīcas Ziņas” 1944. gadā liecina, ka Šaurumam bija nodoms sastādīt grāmatu par LELB darbības divdesmitpiecgadi, kas bija svinama 1947. gadā, iekļaujot tajā arī LELB izdevumu bibliogrāfiju. Šim nolūkam viņš lūdza draudzes iesūtīt viņam pa eksemplāram no katra izdevuma, ieskaitot tādus sīkiespieddarbus kā dziesmu lapiņas ar vēsturisku vērtību, uzsaukumus, gada pārskatu un sprediķu iespiedumus.¹⁴⁵ Arī citas publikācijas presē liecina, ka mācītājs bija pievērsies LELB

jaunākā posma vēstures un atsevišķu mācītāju darbības apzināšanai.¹⁴⁶

Atkārtotās padomju okupācijas gadi

LELB situācija pirmajos pēckara gados bija sarežģīta: “Nepietika mācītāju, lai apkalpotu draudzes, gan pilsētās, gan laukos baznīcas kara darbības rezultātā bija nopostītas, Padomju armija un vara baznīcas un draudžu telpas kara laikā izmantoja savām vajadzībām, karam beidzoties, vispārējais posts bija pasliktinājis LELB īpašumu stāvokli.”¹⁴⁷ Pēc LELB arhibīskapa vietas izpildītāja Kārļa Irbes (1885–1966) ziņām, 60% draudžu bija palikušas bez mācītājiem.¹⁴⁸ Tādēļ arī Šaurumam bija jāuzņemas vairāku draudžu aprūpe vienlaikus. No 1944. gada 16. oktobra viņš bija Doma baznīcas pirmās draudzes mācītājs; baznīcas otru draudzi aprūpēja prāvests Jānis Liepiņš (1916–2007).¹⁴⁹ Turklāt Šaurums bija arī Katlakalna-Olaines draudžu mācītājs.¹⁵⁰ Viņa turpmākā karjera cieši saistāma ar padomju varas iniciētām pārmaiņām LELB vadībā. 1946. gada 21. februārī LPSR Valsts drošības ministrija (VDM) arestēja okupācijas varai nepakļāvīgo

¹⁴² Unāms, Ž. *Karogs vējā*, 92. lpp.

¹⁴³ Oficiāli atbrīvots ar 1942. gada 1. jūliju. Zemes bibliotēkas direktora informācija. Rīga, 18.06.1942. LNA LVA, 235. f., 1.p. apr., 99. l., 16. lp.

¹⁴⁴ Vestermanis, M. Pelēks laukakmens Rīgas centrā. *Rīgas Balss*, 1989, Nr. 152, 2. lpp.

¹⁴⁵ Šaurums, G. Lūgums. *Baznīcas Ziņas*, 1944, Nr. 30, 4. lpp. Kā redzams no LU AB RRGN rodamā G. Šauruma fonda, atsevišķas draudzes materiālus jau bija iesūtījušas. Sk. LELB Zalves draudzes mācītāja Nikolaja Plātes vēstule G. Šaurumam. Lielzalve, 22.07.1944. LU AB RRGN, 37. f., 122. glab. vien., Rk 1140.

¹⁴⁶ Šaurums, G. Andrieva Niedras pastorālā darbība. *Baznīcas Ziņas*, 1942, Nr. 30, 3.–4. lpp.; Šaurums, G. Biskapa Dr. Kārļa Irbes [(1861–1934)] rakstu bibliogrāfija. *Baznīcas Ziņas*, 1944, Nr. 12, 4. lpp.

¹⁴⁷ Grīnvalde, D. Reliģiskais konformisms LPSR: LELB attiecības ar padomju varu, 1946–1954 = Religious conformism in Latvian SSR: relations of ELCL with Soviet power, 1946–1954. No: *LU studentu zinātniskā konference “Homo et”*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2019, 54. lpp.

¹⁴⁸ PSRS Tautas komisāru padomes Reliģijas kultu lietu padomes locekļa K. Pugo pilnīgi slepena atskaite Reliģijas kultu lietu padomes priekšsēdētājam I. Poļanskim par komandējumu uz Latviju, Rīga–Maskava, 16.10.1945. No: *Ārvalstu arhivu dokumenti par okupācijas režīmu politiku Latvijā, 1940–1968*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2008, 288. lpp.

¹⁴⁹ Mācītāja G. Šauruma autobiogrāfija. LNA LVA, 1419. f., 2. apr., 7. l., 2. sēj., 150. lp.

¹⁵⁰ Turpat.

LELB arhibīskapa v. i. Kārli Irbi.¹⁵¹ 8. martā pēc Reliģisko kultu lietu padomes pilnvarotā Latvijas PSR Voldemāra Šeškēna (1895–?) norādījuma LELB Virsvaldē palikušās personas – Kandavas iecirkņa prāvests Alberts Virbulis (1890–1946) un Jāņa draudzes vecākais Krišjānis Šlosbergs (1879–1954) – “ievēlēja” arhibīskapa v. i. amatā Alūksnes draudzes mācītāju Gustavu Tursu (1890–1973). Domājams, Šaurums nokļuva LELB Virsvaldē, pateicoties Tursam, jo abi gandrīz vienlaikus bija studējuši teoloģiju TU un kopā darbojušies studentu korporācijā “Lettonia”.¹⁵² 1946. gada 14. septembrī Turss oficiāli iecēla Šaurumu arhibīskapa katedrāles – Doma baznīcas – dekāna amatā. 1947. gadā, saprotams, arī ar Šeškēna akceptu, Šaurums kļuva par Baznīcas Virsvaldes locekli.¹⁵³ No 1947. gada 29. oktobra viņš bija Jelgavas iecirkņa prāvests un no 1949. gada 11. janvāra – Svētā Pāvila draudzes mācītājs.¹⁵⁴ Turklāt no 1948. gada 14. marta Šaurums bija

LELB eksaminācijas komisijas loceklis praktiskajā teoloģijā.

Reliģijas pētniece Solveiga Krūmiņa-Koņkova domā, ka Šeškēns izvēlējies Šaurumu, “lai uzturētu spriedzi virsvaldē, vai arī lai demonstrētu draudzēm un ārpus Latvijas esošajai luterāņu garīdzniecībai, ka reformētā virsvalde ir likumīga vecās virsvaldes tiesību un tradīciju turpinātāja. Kaut arī Šaurums VDM darbiniekiem bija liecinājis pret Irbi, to, jādāmā, bija izsaukusi krīze Baznīcā, personiska nepatika un viņa vēlēšanās saglabāt Baznīcā vietu arī vācu draudzei”¹⁵⁵.

Tomēr, neraugoties uz augstajiem amatiem, Reliģijas kultu lietu padomes pilnvarotā spriedums par Šaurumu nebija labvēlīgs: viņš tika uzskatīts par reakcionāri noskaņotu, provācisku, mantkārīgu individu, kuram gan baznīcas vidē bijusi autoritāte.¹⁵⁶

Vai Šaurums bija padomju varas kolaborants? Atbilde nevar būt vienkārša. Viņa darbība neapšaubāmi bija konformistiska – dievkalpojums viņš slavināja padomju varu, par to liecina mašīnrakstā fiksētie Šauruma sprediķi, kas atrodami LU AB Rokrakstu un reto grāmatu krājumā. Ar viņa līdzdalību tika iedzīvināta un stiprināta nedemokrātiska LELB pārvaldība. Lai pieņemtu jaunu LELB Satversmi, kas “visā pilnībā būtu saskaņota ar Padomju Savienības likumiem un noteikumiem”¹⁵⁷, Šaurums aktīvi iesaistījās pirmajā padomju okupācijas laika Ģenerālajā Sinodē, kas 1948. gada 14.–15. martā notika Doma baznīcā. Atšķirībā no neatkarīgās Latvijas Republikas perioda sinodēm, kas notika vismaz reizi trijos gados gan ar augstākās garīdzniecības līdzdalību, gan plašu draudžu pārstāvniecību, šajā

¹⁵¹ Rozentāls, L. *Sinodālais pārvaldes princips Latvijas evaņģēliski luteriskajā Baznīcā 1948.–1984. gadā*. Promocijas darbs. Rīga: Latvijas Universitāte, 2014, 90. lpp. Pieejams: https://dspace.lu.lv/dspace/bitstream/handle/7/28315/298-46684-Linards_Rozentals_2015.pdf [skatīts 08.09.2022.]. PSRS Tautas komisāru padomes Reliģijas kultu lietu padomes loceklis Kārlis Pugo (1896–1955) bija pārliecināts, ka Irbe ir noskaņots pret padomju varu. Sk.: PSRS Tautas komisāru padomes Reliģijas kultu lietu padomes locekļa K. Pugo pilnīgi slepena atskaite, 286. lpp.

¹⁵² Lieta par latviešu studentu korporācijas “Lettonia” darbību, 12.02.1911.–17.02.1916. RA, EAA 402, 7. apr., 789. l.

¹⁵³ Krūmiņa-Koņkova, S. Sadarbība starp LPSR drošības iestādēm un PSRS Reliģisko kultu lietu padomes pilnvaroto LPSR (1944–1954). No: *Totalitārisma zinātniskās sabiedrības kontrole un represijas starptautiskās zinātniskās konferences “Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas: dokumentu izpēte un tās metodoloģija” 2015. gada 15., 16. un 17. decembrī Liepājā ziņojumi*. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, 2015, 169. lpp.

¹⁵⁴ Mācītāja G. Šauruma autobiogrāfija. LNA LVA, 1419. f., 2. apr., 7. l., 2. sēj., 150. lp.

¹⁵⁵ Krūmiņa-Koņkova, S. Sadarbība starp LPSR drošības iestādēm un PSRS Reliģisko kultu lietu padomes pilnvaroto LPSR (1944–1954), 169. lpp.

¹⁵⁶ Baznīcas kalpotāja Gustava Šauruma raksturojums [krievu val., nedatēts]. LNA LVA, 1419. f., 2. apr., 7. l., 2. sēj., 149. lp.

¹⁵⁷ Šaurums, G. Uzruna Ģenerālās Sinodes dalībniekiem un draudzei, 14.03.1948. LU AB RRGN, 37. f., 107. glab. vien.

sanāksmē drikstēja piedalīties vienīgi Reliģijas un kultu lietu padomes apstiprinātie 28 iecirkņu prāvesti un laji. Viņi pieņēma jauno baznīcas Satversmi, kas samazināja draudžu pārstāvniecību Sinodē un palielināja arhibīskapa pilnvaras.¹⁵⁸ Kā arhibīskapa katedrāles dekāns Šaurums atklāja Ģenerālo Sinodi ar svinīgu uzrunu, kurā uzsvēra: “Pēc 16 gadus ilga pārtraukuma ar Valdības atļauju un atbalstu ir dota iespēja mūsu draudžu pārstāvjiem atkal pulcēties kopā dažādu svarīgu, mūsu baznīcas dzīvi skarošu jautājumu apspriešanai un izlemšanai.”¹⁵⁹ Sinodē Šaurums tika ievēlēts Virsvaldē, viņš arī svētīja jauno arhibīskapu Tursu.

Gadu vēlāk, Ģenerālās Sinodes atceres dievkalpojumā 1949. gada 15. martā, Šaurums atklāti atzina LELB patstāvības zaudējumu, gan ietērpdam to pateicības vārdos: “.. gribas [...] ar pateicību pieminēt visus tos, kas veicinājuši un sekmējuši mūsu baznīcas darbību pagājušā gadā, par visām lietām mūsu Valdību, ar kuras atbalstu un piekrišanu bija iespējams pirms viena gada sasaukt Ģenerālo sinodi, kas nebija sanākusi ilgu laiku, pieņemt pārstrādāto Baznīcas satversmi, kā arī izvēlēti Latv. Ev. luteriskās baznīcas arhibīskapu un Baznīcas virsvaldi; tāpat arī nākas godam pieminēt Valdības pārstāvi – pilnvaroto reliģisko kultu lietās, kas ar saviem padomiem un aizrādījumiem lielā mērā sekmējis baznīcas sadarbību ar valsti un arī materiālā ziņā veicinājis mūsu baznīcas dzīvi, sevišķi kas attiecas uz mūsu izpostīto dievnamu atjaunošanu”¹⁶⁰.

¹⁵⁸ Balode, D. Latvijas Evaņģēliski luteriskā baznīca. No: *Nacionālā enciklopēdija*, 2022. Pieejams: <https://enciklopedija.lv/skirklis/22210-Latvijas-Eva%C5%86%C4%A3%C4%93liski-luterisk%C4%81-bazn%C4%ABca> [skatīts 08.09.2022.].

¹⁵⁹ Šaurums, G. Uzruna Ģenerālās Sinodes dalībniekiem un draudzei 14.03.1948. LU AB RRGN, 37. f., 107. glab. vien.

¹⁶⁰ Šaurums, G. Sprediķis, sacīts Doma baznīcā Ģenerālās Sinodes sanāksšanas atceres svētkos 15.03.1949. LU AB RRGN, 37. f., 107. glab. vien.

Vērtējot Šauruma, Tursa un citu LELB augstāko amatpersonu attiecības ar padomju varu, paturams prātā – par lojalitāti tika solīta zināma pretimnākšana baznīcas vajadzībām. PSRS Ministru padomes Reliģijas kultu lietu padomes priekšsēdētāja vietnieks J. Sadovskis 1946. gada 12. decembrī atzina: “Kā mēs izturamies pret jebkura kulta, jebkuras baznīcas garīdzniecību, sevišķi augstāko? Mūsu attieksme ir atkarīga no tās attieksmes pret mums. [...] Ja šī garīdzniecība uzklausa mūsu rekomendācijas un ne tikai uzklausa, bet arī izpilda, kā vajadzīgs, mēs ievērojam atbilstošu līniju. Ja mēs to nesaņemam, pilnīgi dabiski, mums savs darbs jāveido mazliet citādi.”¹⁶¹ Pēc jaunās Virsvaldes apstiprināšanas tika atļauts izdot baznīcas kalendārus,¹⁶² veikt baznīcas remontus, piemēram, Doma baznīcā tika atjaunoti skaņas pastiprinātāji, kas ļāva mācītāju teikto saklausīt visā baznīcā.¹⁶³

Personīgā bibliotēka

Šaurums bija dedzīgs kolekcionārs, kurš specializējās divos galvenajos virzienos: filatēlijā (pastmarku vākšanā un pētniecībā) un Baltijas kalendāru un citu periodisku izdevumu apkopošanā, kā arī izzināšanā.¹⁶⁴ Iespējams,

¹⁶¹ Reliģijas kultu lietu padomes sēdes debašu stenogramma par Reliģijas kultu lietu padomes pilnvarotā V. Šeškēna atskaites ziņojumu Maskavā 21.12.1946 [dokuments krievu val.]. No: *Ārvalstu arhīvu dokumenti par okupācijas režīmu politiku Latvijā, 1940–1968*, 318. lpp.

¹⁶² Ģenerālajai Sinodei veltītā svētku dievkalpojuma noslēgumā Šaurums aicināja iegādāties LELB Virsvaldes izdotos tabulāros kalendārus, kā arī grāmatveida ilustrētos kalendārus, kas bija nopērkami turpat baznīcā. Šaurums, G. Uzruna Ģenerālās Sinodes dalībniekiem un draudzei, 14.03.1948. LU AB RRGN, 37. f., 107. glab. vien.

¹⁶³ Turpat.

¹⁶⁴ Anon. Mācītājs, literāts, bibliogrāfs un filatēlists: pie Jura Neikena pēcteča, Umurgas mācītāja Gustava Šauruma. *Pēdējā Bridī*, 1932, Nr. 282, 5. lpp.

laikabiedriem viņš bija labāk pazīstams nevis kā nozīmīgu kultūrvēsturisku grāmatu autors, bet kā bibliofils.¹⁶⁵ Kā liecina Šauruma sarakste ar vecākiem, periodiku viņš bija sācis krāt jau studiju gados. Tā 1911. gadā viņš ar Georga Apiņa starpniecību no Valmieras Latviešu biedrības ieguva vairākas kastes latviešu laikrakstu.¹⁶⁶ Vēstulēs vecākiem viņš paudis rūpes par laikraksta "Rīta Vēstnesis" trūkstošo numuru iegādi, tādēļ noprotams, ka kolekcijas veidošanā viņam palīdzējuši vecāki.¹⁶⁷

Šauruma plašo bibliotēku 1932. gadā raksturoja laikraksta "Pēdējā Briedī" korespondents: "No priekšnama pa labi ienākam lielā, garā, spodrā zālē, kuras iekārta nepavisam nelīdzinās parasto lauku māju "zāļu" iekārtai: daudzējie grāmatu skapji gar sienām un vienkāršs galds zem elektrības spuldzes viņas vidū runā gaišu, nepārprotamu valodu – ka atrodami grāmatu drauga mājoklī. Bet tas, ko mēs redzam šeit, ir tikai tā milzu koka ziedi, kura zari un zariņi stiepjas pa visām Umurgas draudzes gana dzīvokļa mājīgām telpām: dažās istabās ir visas četras sienas aizaugušas grāmatām un solidi iesietiem laikrakstu foliantiem, burtiski no grīdas līdz pašiem griestiem: vairāki atzarojumi aizstiepušies pat līdz bēniņu telpām,

"mansardam". Neatlaidīgā un ne vieglā darbā, milzīgiem naudas upuriem šē sakopots un savākts ar ļoti nedaudziem izņēmumiem viss, kas "iznācis drukā" latvju mēlē un vēl vairāk: gandrīz viss, kas parādījies agrākās Baltijas provincēs – vācu valodā. [...] Īsā avižu rakstā, protams, nav dota ne mazākā iespēja uzskaitīt Šauruma bibliotēkas "naglas". Pietiks ar faktisko konstatējumu, ka Šauruma īpašumā atrodas visbagātākā, tātad arī vislielākā Latvijas privātā bibliotēka, ar citiem vārdiem: Umurgas bibliogrāfs ir otrais "Latvijas Misiņš"."¹⁶⁸

Līdztekus grāmatām un periodikai jau 1932. gadā Šaurumam piederējuši trīspadsmit prāvi pastmarku sējumi, kuru vērtība, pēc "Pēdējā Briža" korespondenta aprēķiniem, "pārsniedza 60 000 zelta marku (ap 8 trīs ceturtd. milj. L. rbļ.)!"¹⁶⁹. Bagāta bijusi arī Latvijas pastmarku kolekcija, kur līdzās retiem, mazpilsētu spiestuvēs tapušiem darbiem atrodami paraugiespiedumi un, protams, filatēliskā literatūra.¹⁷⁰

Saskaņā ar kultūrvēsturnieka, bibliotekāra, bukinista Aleksandra Jansona (1916–1991) sniegto informāciju Šauruma bibliotēkā bijis vairāk nekā 20 000 grāmatu, kalendāru, žurnālu un laikrakstu komplektu.¹⁷¹ Jansons norāda, ka Šauruma sakrātās vērtības aizpildīja daudzus robus Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas bibliotēkas (patlaban – LU AB) periodisko izdevumu kolekcijā, ko sāka veidot atkārtotās

¹⁶⁵ Anon. Mācītājs, literāts, bibliogrāfs un filatēlists, 5. lpp.

¹⁶⁶ Šaurums, G. Vēstule vecākiem. Valmiera, 20.02.1911. LU AB RRGN, 37. f., 6. glab. vien., Rk 661. Vēstulē viņš lūdza vecākus Torņakalna dzelzceļa stacijā saņemt un pārvest uz mājām četras prāvas kastes ar avizēm, ko viņam bija atvēlējuši Valmieras biedriba. No vēstules noprotams, ka no Valmieras uz mājām jau iepriekš nosūtīta liela kaste ar avizēm.

¹⁶⁷ Šaurums, G. Vēstule vecākiem. Mētraine, 18.01.1911. LU AB RRGN, 37. f., 6. glab. vien., Rk 661; Šaurums, G. Vēstule vecākiem. Mētraine, 07.11.1911. LU AB RRGN, 37. f., 6. glab. vien., Rk 661.

¹⁶⁸ Šaurums, G. Vēstule vecākiem. Mētraine, 18.01.1911. LU AB RRGN, 37. f., 6. glab. vien., Rk 661; Šaurums, G. Vēstule vecākiem. Mētraine, 07.11.1911. LU AB RRGN, 37. f., 6. glab. vien., Rk 661.

¹⁶⁹ Anon. Mācītājs, literāts, bibliogrāfs un filatēlists, 5. lpp.

¹⁷⁰ Anon. Mācītājs, literāts, bibliogrāfs un filatēlists: pie Jura Neikena pēcteča, Umurgas mācītāja Gustava Šauruma (beigas). *Pēdējā Briedī*, 1932, Nr. 283, 5. lpp.

¹⁷¹ Jansons, A. Grāmatnieku pieminot. *Padomju Zeme (Saldus)*, 1968, Nr. 17, 3. lpp.

padomju okupācijas pirmajā desmitgadē.¹⁷² LU AB RRGN glabājas Šauruma sastādītās “Latviešu kalendāru” bibliogrāfijas manuskripts, kurā ir vairāki simti lappušu.¹⁷³

Secinājumi

Šaurums bija ievērojama un spilgta personība Latvijas kultūrā. Kā ilggadējam LELB mācītājam, vairāku reliģisko laikrakstu un žurnālu redaktoram, kristīgo grāmatu sērijas “Rakstu Avots” sastādītājam un redaktoram, ticības mācības skolotājam Šaurumam bija nozīmīga loma kristīgās ticības, luterisma un LELB nostādņu popularizēšanā un nostiprināšanā neatkarīgajā Latvijas Republikā 20. gadsimta 20.–30. gados. Augstu vērtējams arī viņa ieguldījums kultūras vēsturē, ar vairākām grāmatām rosinot pievērsties mazapgūtiem aspektiem, piemēram, pirmajam latviešu Bībeles pilnteksta tulkojumam latviešu valodā un tā izdevumam, TU nozīmei latviešu akadēmiskās inteliģences tapšanā. Liela mērā pateicoties Šaurumam – viņš uzņēmās žurnāla “Bibliotekārs” redaktora pienākumus un tos bez atlīdzības pildīja četrus gadus –, iedzīvinātas bibliotekārās preses izdošanas tradīcijas Latvijā. Tikai dažus gadus pavadot Rīgas pilsētas bibliotēkas direktora amatā, Šaurums paspēja uzsākt darbu vairākos nozīmīgos virzienos: apzināt latviešu seniespiedumus ārzemju (galvenokārt Vācijas) bibliotēkās un sastādīt

latviešu seniespiedumu kopkatalogu. Arī viņa bibliofilā darbība atstājusi dziļas pēdas latviešu kultūrā: gadu desmitiem veidotā iespieddarbu kolekcija, kurā nozīmīgāko daļu ieņēma periodika, krietni bagātinājusi LU AB. Šauruma sastādītā “Kalendāru bibliogrāfija” bijusi pamats izsmēlošajam LU AB bibliogrāfiskajam rādītājam “Latviešu kalendāri, 1758–1919” trijos sējumos.

Pētījums liecina, ka Šaurumam piemita apbrīnojama mērķtiecība un neatlaidība. Jau uzsākot mācītāja darbu, viņam bija skaidrs, ka evaņģelizācija un kristīgās ticības nostiprināšana Latvijas sabiedrībā iespējama ar reliģiskās literatūras un citu derīgu rakstu izplatīšanu. Šim nolūkam kalpoja arī viņa sastādītā kristīgās literatūras sērija “Rakstu Avots”. Lai gan sērijas izdošana un izplatīšana nebija finansiāli ineseīga, Šaurums darbu tomēr turpināja un to pārtrauca vienīgi pirmās padomju okupācijas gadā, kad reliģiskās literatūras masveida izdošana vairs nebija iespējama cenzūras dēļ. Neatlaidību viņš parādīja arī žurnāla “Bibliotekārs” sagatavošanā – pat tad, kad visai nepatīkamā kārtā bija zaudējis amatu bibliotēku sistēmā, viņš šī izdevuma redaktūru turpināja.

Patlaban vēl pilnībā nav viennozīmīgas atbildes par Šauruma sadarbību ar padomju okupācijas varu un nacistiskās pārvaldes ierēdņiem. Skaidrs vienīgi tas, ka atklātu pretestību viņš neizrādīja nevienai politiskajai varai. Jāpieņem, ka viņš deva priekšroku manevrēšanas taktikai: izrādīja ārēju lojalitāti, lai gūtu zināmu varas pārstāvju pretimnākšanu savām un LELB vajadzībām.

Šauruma biogrāfiju nevar uzskatīt par pilnībā apgūtu. Katrs no šajā rakstā aplūkotojumiem darba virzieniem pelnījis atsevišķu detaļpētījumu – gan Šauruma darbība LELB un reliģisko preses izdevumu redakcijās, gan viņa izdevējdarbība un aktivitātes bibliotēku nozarē, gan personiskās bibliotēkas veidošana un tās liktenis pēc Šauruma nāves. Šo pētījumu galvenā avotu bāze būtu LNA glabātā LELB un bibliotēku nozares dokumentācija, kā arī LU AB rodamie materiāli par Rīgas pilsētas bibliotēku un Šauruma plašo iespieddarbu un rokrakstu krājumu.

¹⁷² Jansons, A. Grāmatnieku pieminot, 3. lpp. Jansons bija LPSR Valsts vēsturiskās bibliotēkas (vēlāk pārveidota par LPSR Zinātņu akadēmijas Fundamentālo bibliotēku) direktora vietnieks no 1944. gada novembra līdz 1945. gada augustam, kad tika apcietināts. Dreimane, J. *Valsts bibliotēkas darbinieki, 1919–1944*. Rīga: Latvijas Nacionālā bibliotēka, 2021, 121. lpp.

¹⁷³ *Latviešu kalendāri, 1758–1919*. Bibliogrāfisks rādītājs. Pirmā daļa. Rīga: Latvijas Akadēmiskā bibliotēka, 2004, 6. lpp.

Avoti un literatūra

- Adamovičs, L. Raksti par latviešu biblii. *Ceļš*, 1935, Nr. 6, 427.–429. lpp.
- Andrejevs, N., Tēraudkalns, V. Bibeles tulkojumi latviešu, latgaliešu rakstu un lībiešu valodā. No: *Nacionālā enciklopēdija*, 2022. Pieejams: <https://enciklopedija.lv/skirklis/22199-B%C4%ABbeles-tulkojumi-latvie%C5%A1u,-latgalie%C5%A1u-rakstu-un-l%C4%ABbie%C5%A1u-valod%C4%81> [skatīts 08.09.2022.].
- Anon. Ar Triju zvaigžņu ordeni apbalvoto 13. saraksts: IV šķira 1932. gada 16. novembrī. *Valdības Vēstnesis*, 1932, Nr. 261, 3. lpp.
- Anon. Atstāj savu lauku dzīvi, lai nodotos zinātniskam darbam. *Jaunākās Ziņas*, 1933, Nr. 284, 17. lpp.
- Anon. Beschlüsse des Oberkirchenrats. *Rigasche Rundschau*, 1934, Nr. 239, S. 2.
- Anon. Izvilcumi iz aizsargu pulka pavēlēm. *Aizsargu Organizācijas Dzīve*, 1933, Nr. 1, 2.–8. lpp.
- Anon. Jauni dāvinājumi lauku skolām. *Brīvā Zeme*, 1935, Nr. 47, 8. lpp.
- Anon. Krišjāņa Barona prēmiju komisijas atzinumi 1933. gada 8. martā. *Valdības Vēstnesis*, 1933, Nr. 56, 1. lpp.
- Anon. Kultūras fonda domes sēde 1933. gada 6. novembrī. *Valdības Vēstnesis*, 1933, Nr. 252, 1. lpp.
- Anon. Mācītājs, literāts, bibliogrāfs un filatēlists: pie Jura Neikena pēcteča, Umurgas mācītāja Gustava Šauruma. *Pēdējā Brīdī*, 1932, Nr. 282, 5. lpp.; Nr. 283, 5. lpp.
- Anon. Neuer Stadtbibliothek. *Rigasche Rundschau*, 1933, Nr. 287, 16. lpp.
- Anon. No iekšzemēm. *Jaunās Latviešu Avīzes*, 1911, Nr. 18, 1. lpp.
- Anon. Pārmaiņas galvas pilsētas darbinieku saimē. Pašvaldības. *Pašvaldību Darbinieks*, 1938, Nr. 9, 623. lpp.
- Anon. Sarkano baronu cels par Rīgas pilsētas bibliotekāru? *Latvis*, 1933, Nr. 3631, 2. lpp.
- Anon. Vom Stiftungstage der Universität. *Rigasche Zeitung*, 1911, Nr. 287, S. 2.
- Ārvalstu arhīvu dokumenti par okupācijas režīmu politiku Latvijā, 1940–1968*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2008.
- Balode, D. Latvijas Evaņģēliski luteriskā baznīca. No: *Nacionālā enciklopēdija*, 2022. Pieejams: <https://enciklopedija.lv/skirklis/22210-Latvijas-Eva%C5%86%C4%A3%C4%93liski-luterisk%C4%81-bazn%C4%ABca> [skatīts 08.09.2022.].
- Baumanis, J. Vēstule mācītājam G. Šaurumam. Nabe, 05.12.1932. LU AB RRGN, 37. f., 106.b glab. vien.
- Baznīcas kalpotāja Gustava Šauruma raksturojums [krievu val., nedatēts]. LNA LVA, 1419. f., 2. apr., 7. l., 2. sēj., 149. lp.
- Baznīcas Virsvalde. Rīkojumi un paziņojumi: paziņojums Nr. 1126. *Svētdienas Rīts*, 1938, Nr. 12, 95. lpp.
- Bredaus, E. *Gustavs Ādolfs*. Rīga: A. Gulbis, 1932.
- Dreimane, J. *Valsts bibliotēkas darbinieki, 1919–1944*. Rīga: Latvijas Nacionālā bibliotēka, 2021.
- Dūnis, V. Mācītāja G. Šauruma 25 darbības gadi. *Svētdienas Rīts*, 1939, Nr. 48, 400. lpp.
- Dzirne, F. *Alvas lējēja meitiņa*. Rīga: Rakstu Avots, [1936].
- Dzirne, F. *Bārenīte Elizabete*. "Rakstu Avota" 1934. g. kalendāra pielikums. Rīga: Rakstu Avots, [1936].
- G. Šauruma iespiesto darbu saraksts. LU AB RRGN, 37. f., 1. glab. vien., Rk 656.
- G. Šauruma studijas apliecināšie dokumenti [krievu un vācu val.]. RA, EAA 402, 1. apr., 29195. l.
- G. Šaurumam izsniegts Rīgas pilsētas ģimnāzijas gatavības atestāts, 14.07.1906. [krievu val.]. RA, EAA 402, 1. apr., 29194. l., 5. lp.
- G. Šaurumam piesūtītās atbildes no ārzemju bibliotēkām, 1938–1939. LU AB RRGN, 37. f., 102. glab. vien., Rk 905.
- Grīnvalde, D. Reliģiskais konformisms LPSR: LELB attiecības ar padomju varu, 1946–1954 = Religious conformism in Latvian SSR: relations of ELCL with Soviet power, 1946–1954. No: *LU studentu zinātniskā konference "Homo et"*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2019, 51.–61. lpp.
- Izglītības un kultūras ģenerāldirektora 100./71. rīkojums. LNA LVA, 235. f., 1.p apr., 99. l., 11. lp.
- Izglītības un kultūras nozares galvenā direktora v. i., skolu pārvaldes direktora 110./131. rīkojums. Rīgā, 12.08.1941. LNA LVA, 235. f., 1.p apr., 99. l., 2. lp.
- Izraksts no Griezes baznīcas grāmatas, dzimušo un kristīto saraksta [krievu val.]. RA, EAA 402, 1. apr., 29194. l., 4. lp.
- Jansons, A. Grāmatnieku pieminot. *Padomju Zeme (Saldus)*, 1968, Nr. 17, 3. lpp.
- Jēkabsons, Ē., Ščerbinskis, V. *Latvijas tiesneši: Senāts, Tiesu palāta un apgabaltiesas biogrāfijās, 1918–1940*. Biogrāfiskā vārdnīca. Rīga: Tiesu administrācija, 2017.

- Johansen, P. Albert Bauer (1894–1961): Nachruf. *Zeitschrift für Ostforschung*, 1962, Bd. 11, Nr. 3, S. 476–478.
- Jurevičs, P. Pirmais latviešu filozofs: atmiņas par profesoru Jēkabu Osi. *Latviešu Ziņas: Latvian News*, 1949, Nr. 16, 6. lpp.
- Jurjevas ķeizariskās universitātes matrikula, 25.08.1906 [krievu val.]. RA, EAA 402, 1. apr., 29194. l., 17. lp.
- Klēmanis, G. *Lazdonas draudze senāk un tagad*. Lazdonas ev. lut. Baznīcas valde, 1929.
- Kļaviņš, J. Savāksim visus vēsturiskos dokumentus. *Liesma (Valmiera)*, 1947, Nr. 63, 3. lpp.
- Kroders, P. (red.). *Latvijas darbinieku galerija, 1918–1928*. Rīga: Grāmatu Draugs, 1929.
- Krūmiņa-Koņkova, S. Sadarbība starp LPSR drošības iestādēm un PSRS Reliģisko kultu lietu padomes pilnvaroto LPSR (1944–1954). No: *Totalitārisma zinātniskās sabiedrības kontrole un represijas starptautiskās zinātniskās konferences "Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas: dokumentu izpēte un tās metodoloģija" 2015. gada 15., 16. un 17. decembrī Liepājā ziņojumi*. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, 2015, 147.–204. lpp.
- Kulta kalpotāja Gustava Šauruma anketa [krievu val.]. LNA LVA, 1419. f., 2. apr., 7. l., 2. sēj., 152. lp.
- Ķiploks, E. Gustavs Šaurums. Tērbatas universitāte 1632.–1932. Rīgā, 1932. Autora apgādībā. *Universitas*, 1932, Nr. 10, 166.–167. lpp.
- Latviešu kalendāri, 1758–1919*. Bibliogrāfisks rādītājs. Rīga: Latvijas Akadēmiskā bibliotēka, 2004.
- Lieta par latviešu studentu korporācijas "Lettonia" darbību 12.02.1911.–17.02.1916. RA, EAA 402, 7. apr., 789. l.
- Mācītāja G. Šauruma autobiogrāfija. LNA LVA, 1419. f., 2. apr., 7. l., 2. sēj., 150. lp.
- Ozola, I. *Limbažu grāmatizdevēji: Paucīšu dzimta*. Bibliogrāfiskais rādītājs. Rīga: Latvijas kultūras koledža, 2010, 7. lpp. Pieejams: [https://www.limbazubiblioteka.lv/files/editor/indra_ozola_paucisu_dzimta%20\(1\).pdf](https://www.limbazubiblioteka.lv/files/editor/indra_ozola_paucisu_dzimta%20(1).pdf) [skatīts 08.09.2022.].
- Plāte, N. Vēstule G. Šaurumam. Lielzāle, 22.07.1944. LU AB RRGN, 37. f., 122. glab. vien., Rk 1140.
- Rozentāls, L. *Sinodālais pārvaldes princips Latvijas evaņģēliski luteriskajā Baznīcā 1948.–1984. gadā*. Promocijas darbs. Rīga: Latvijas Universitāte, 2014. Pieejams: https://dspace.lu.lv/dspace/bitstream/handle/7/28315/298-46684-Linards_Rozentals_2015.pdf [skatīts 08.09.2022.].
- Salnītis, V. (sast.), Skujenieks, M. (red.). *Latvijas kultūras statistika: 1918.–1937. g. = Statistique de la culture intellectuelle de Lettonie*. Rīga: Valsts Statistiskā pārvalde, 1938.
- Stradiņš, J. *Etīdes par Latvijas zinātņu pagātņi*. Rīga: Zinātne, 1982.
- Šaurums, G. Andrieva Niedras pastorālā darbība. *Baznīcas Ziņas*, 1942, Nr. 30, 3.–4. lpp.
- Šaurums, G. Biogrāfija [pēc 1949. gada janvāra]. LU AB RRGN, 37. f., 1. glab. vien. Rk 656.
- Šaurums, G. Bīskapa Dr. Kārļa Irbes [(1861–1934)] rakstu bibliogrāfija. *Baznīcas Ziņas*, 1944, Nr. 12, 4. lpp.
- Šaurums, G. *Gustavs Ādolfs un viņa rūpes par Vidzemes garīgās dzīves pacelšanu*. Umurga: autora apg., 1933.
- Šaurums, G. *Iekšējā misija*. Rīga: Jonck und Poliesky, 1914.
- Šaurums, G. *Jaunatnes dārzs: kristīgs vadonis iesvētījamiem*. Rīga: Valtera un Rapas akciju sabiedrība, 1925.
- Šaurums, G. *Jaunatnes dārzs: kristīgs vadonis iesvētījamiem*. Rīga: Ev.-Lut. baznīcas virsvalde, 1941.
- Šaurums, G. *Kalendāru bibliogrāfija*. [Rīga, pēc 1939]. 1. d.: 1750–1916, 464 lp.; 2. d.: 1917–1919, 30 lp. Mašīnraksts. LU AB Misiņa bibliotēka, G. Šauruma fonds, 2. glab. vien.
- Šaurums, G. Latviešu [seniespiedumu] bibliogrāfija. LU AB RRGN, 37. f., 111. glab. vien., Rk 929.
- Šaurums, G. *Latviešu bībeles vēsture*. Rīga: Ev.-lut. Baznīcas virsvalde, 1935.
- Šaurums, G. Latvijas iekšējās misijas pirmie soļi. *Svētdienas Rīts*, 1920, Nr. 1, 21.–23. lpp.
- Šaurums, G. Lūgums. *Baznīcas Ziņas*, 1944, Nr. 30, 4. lpp.
- Šaurums, G. *Pārdaugavas garīgā dzīve zem lielgabalu uguns: Bermonta laika atmiņas ar 8 tani laikā Mārtiņa baznīcā sacītiem sprediķiem*. Umurga: autora apg., 1929.
- Šaurums, G. Pilsētas bibliotēkas direktors (1934–1938): [nedatētas atmiņas]. LU AB RRGN, 37. f., 123. inv. vien., 2. vien.
- Šaurums, G. Pirmās vagas dzinēji. *Universitas*, 1968, Nr. 22, 16.–23. lpp.
- Šaurums, G. *Pravietis Hoseja (Jaunās Derības skaņas Vecajā)*. Umurga: autora apg., 1932.
- Šaurums, G. *Profesors Pēteris Šmits*. Npublicēts apcerējums. Rīga, 1940. Pieejams: <https://dspace.lu.lv/dspace/handle/7/48934> [skatīts 08.09.2022.].
- Šaurums, G. Sprediķis, sacīts Doma baznīcā Ģenerālās Sinodes sanāksšanas atceres svētkos 15.03.1949. LU AB RRGN, 37. f., 107. glab. vien.

- Šaurums, G. *Tērbatas universitāte*. Rīga: autora apg., 1932.
- Šaurums, G. *Umurgas-Ārciema draudzes kalendārs 1928. gadam: 366 dienas*. Limbaži: [Gustavs Šaurums], 1927.
- Šaurums, G. Uzruna Ģenerālās Sinodes dalībniekiem un draudzei. Rīga, 14.03.1948. LU AB RRGN, 37. f., 107. glab. vien.
- Šaurums, G. Vēstule vecākiem. Mārsnēni, 03.11.1908. LU AB RRGN, 37. f., 3. glab. vien., Rk 658.
- Šaurums, G. Vēstule vecākiem. Mārsnēni, 04.09.1908. LU AB RRGN, 37. f., 3. glab. vien., Rk 658.
- Šaurums, G. Vēstule vecākiem. Mētraine, 07.11.1911. LU AB RRGN, 37. f., 6. glab. vien., Rk 661.
- Šaurums, G. Vēstule vecākiem. Mētraine, 15.09.1906. LU AB RRGN, 37. f., 2. glab. vien., Rk 657.
- Šaurums, G. Vēstule vecākiem. Mētraine, 18.01.1911. LU AB RRGN, 37. f., 6. glab. vien., Rk 661.
- Šaurums, G. Vēstule vecākiem. Mētraine, 20.04.1909. LU AB RRGN, 37. f., 4. glab. vien., Rk 659.
- Šaurums, G. Vēstule vecākiem. Mētraine, 25.08.1906. LU AB RRGN, 37. f., 2. glab. vien., Rk 657.
- Šaurums, G. Vēstule vecākiem. Mētraine, 26.09.1909. LU AB RRGN, 37. f., 3. glab. vien., Rk 659.
- Šaurums, G. Vēstule vecākiem. Mētraine, 29.04.1907. LU AB RRGN, 37. f., 2. glab. vien., Rk 657.
- Šaurums, G. Vēstule vecākiem. Valmiera, 01.08.1907. LU AB RRGN, 37. f., 2. glab. vien., Rk 657.
- Šaurums, G. Vēstule vecākiem. Valmiera, 01.11.1907. LU AB RRGN, 37. f., 2. glab. vien., Rk 657.
- Šaurums, G. Vēstule vecākiem. Valmiera, 03.03.1908. LU AB RRGN, 37. f., 3. glab. vien., Rk 658.
- Šaurums, G. Vēstule vecākiem. Valmiera, 03.12.1907. LU AB RRGN, 37. f., 2. glab. vien., Rk 657.
- Šaurums, G. Vēstule vecākiem. Valmiera, 05.08.1907. LU AB RRGN, 37. f., 2. glab. vien., Rk 657.
- Šaurums, G. Vēstule vecākiem. Valmiera, 16.02.1908. LU AB RRGN, 37. f., 3. glab. vien., Rk 658.
- Šaurums, G. Vēstule vecākiem. Valmiera, 16.08.1907. LU AB RRGN, 37. f., 2. glab. vien., Rk 657.
- Šaurums, G. Vēstule vecākiem. Valmiera, 16.09.1907. LU AB RRGN, 37. f., 2. glab. vien., Rk 657.
- Šaurums, G. Vēstule vecākiem. Valmiera, 20.02.1911. LU AB RRGN, 37. f., 6. glab. vien., Rk 661.
- Šaurums, G. Vēstule vecākiem. Valmiera, 23.08.1907. LU AB RRGN, 37. f., 2. glab. vien., Rk 657.
- Šlihta, K., Rohmets, P. Eesti Kirik un Svētdienas Rīts – evaņģēliski luteriskās baznīcas oficiālie laikraksti Igaunijā un Latvijā 1920–1925. *Ceļš*, 2010, Nr. 60, 111.–144. lpp. Pieejams: <https://dspace.lu.lv/dspace/bitstream/handle/7/31046/Cels-60.pdf?sequence=1&isAllowed=y> [skatīts 08.09.2022.].
- Unāms, Ž. *Karogs vējā: kara laika atmiņas divos sējumos*. 1. sēj. [Vaiverlija, Aijova]: Latvju Grāmata, 1969.
- Valmieras apriņķa dāmu komiteju "Rakstu Avota" izdošanas komisija. Prospekts Valmieras apriņķa dāmu komiteju izdošanai "Rakstu Avotam". *Svētdienas Rīts*, 1932, Nr. 48, 381.–382. lpp.
- Valsts vēsturiskais muzejs. *Gustava Ādolda un zviedru laikmeta pieminekļu izstādes katalogs* (Gustava Ādolda nāves dienas 300 gadu atcerei, 1632–1932, Rīgā, 1932, Valsts vēsturiskā muzejā). Rīgā: [Valsts vēsturiskais muzejs], 1932.
- Vestermanis, M. Pelēks laukakmens Rīgas centrā. *Rīgas Balss*, 1989, Nr. 152, 2. lpp.
- Zemes bibliotēkas direkcijas pavēle Nr. 60. Rīga, 04.08.1941. LNA LVA, 235. f., 1.p apr., 99. l., 1. lp.
- Zemes bibliotēkas direktora informācija. Rīga, 18.06.1942. LNA LVA, 235. f., 1.p apr., 99. l., 16. lp.
- Zemes bibliotēkas direktora Ž. Unāma iesniegums Izglītības lietu pārvaldniekam. Rīga, 05.08.1941. LNA LVA, 235. f., 1.p apr., 99. l., 1. lp.
- Zemes bibliotēkas pārvaldes direktora Ž. Unāma rīkojums Nr. 62. Rīga, 22.10.1941. LNA LVA, 235. f., 1.a apr., 3. l., 45.–46. lp.
- Zemes bibliotēkas pārvaldes direktora Ž. Unāma rīkojums Nr. 65. Rīga, 28.11.1941. LNA LVA, 235. f., 1.a apr., 3. l., 48. lp.
- Zemnieks, Ā. Vēstule G. Šaurumam. Jaunjelgava, 06.09.1932. LU AB RRGN, 37. f., 106.b glab. vien.
- Zuzāns, A. Vēstule G. Šaurumam. Baldone, 14.10.1932. LU AB RRGN, 37. f., 106.b glab. vien.

Filozofe un literāte iekšējā trimdā: ieskats Ženijas Sūnas-Peņģerotes dienasgrāmatas lappusēs

Atslēgvārdi: dienasgrāmata, padomju okupācija, latviešu literatūra, iekšējā trimda, Staļina režims.

Latvijas Nacionālās bibliotēkas (LNB) rok-rakstu krājumā atrodas filozofes, literātes un bibliotekāres Ženijas Sofijas Sūnas-Peņģerotes personālfonds (RXA 236). Tajā ir 96 glabāšanas vienības: galvenokārt lugas (viencēlieni), apcerējumi, esejas par ievērojamiem latviešu un ārzemju kultūras darbiniekiem, korespondence un viena dienasgrāmata, ko filozofe rakstījusi no 1952. gada 1. septembra līdz 1954. gada 26. septembrim. Atteikusies no pastāvīga algota darba okupētās Latvijas iestāžu sistēmā, viņa pilnībā pievērsās kultūras vēstures pētniecībai un rakstniecībai, skaidri apzinoties, ka darbus nebūs iespējams publicēt. Ž. Sūnas-Peņģerotes (1898–1975) dzīves situāciju var raksturot kā “iekšējo trimdu” – tā bija fiziska palikšana dzimtenē, norobežojoties no apkārtējiem politiskajiem, ekonomiskajiem, sociālajiem un kultūras pārveides procesiem. Analizējot Ž. Sūnas-Peņģerotes ierakstus dienasgrāmatā, kā arī izmantojot citus viņas dokumentus, mēģināts atbildēt uz jautājumu – kādi bija Ž. Sūnas-Peņģerotes ieguvumi un zaudējumi, izvēloties neatkarīga rakstnieka ceļu padomju okupācijas pirmajā desmitgadē Latvijā? Viņas biogrāfija ir neliels, bet spilgts fragments latviešu dzīvesstāstu virknē, kas vēsta par indivīda centieniem saglabāt personisko neatkarību komunistiskā režīma apstākļos.

Latvijas iedzīvotāju attieksmē pret padomju okupācijas varu vēsturnieku uzmanību visvairāk saistījuši divi pretstati – aktīva pretošanās un aktīva sadarbība –, jo tiem bija lielākā

nozīme okupētās valsts iedzīvotāju likteņos.¹ Pievērsoties tuvāk iedzīvotāju uzvedībai padomju okupācijas laikā, ieraugāmi daudzi starpstāvokļi, ko dažkārt grūti precīzi nošķirt. Vēsturnieks Hanss Lembergs (*Hans Lemberg*, 1933–2009) uzsver: “Attiecībā uz iedzīvotāju izturēšanos ārvalsts militāras okupācijas apstākļos starp abām galējībām – mērķtiecīgu pretošanos un bezierunu kolaborāciju – pletās un vienmēr pletīsies plašs *ad hoc* pielāgošanās situācijai (tā saukto *attentisme*) spektrs.”²

Viens no starpstāvokļiem, kas ietilpināms “nepakļaušanās” spektrā, bija labprātīga došanās iekšējā trimdā, lai nenāktos iesaistīties okupētās Latvijas sovietizācijā (padomju prakšu un institūciju ieviešanā), kas skāra itin visas nozares.

¹ Viena no jaunākajām kolektīvajām monogrāfijām ir Latvijas Vēsturnieku komisijas sagatavotais sējums: Ščerbinskis, V., Nollendorfs, V. (red.). *The Impossible Resistance: Latvia between Two Totalitarian Regimes 1940–1991*. Rīga: Zinātne, 2021. Pieminams arī apjomīgais Zigmāra Turčinska pētījums: Turčinskis, Z. *Ziemeļlatgales “Neatkarības vienība”: pretošanās padomju okupācijai, 1947.–1954. gads*. Rīga: Latvijas Mediji, 2021.

² Lembergs, H. Kolaborācija kā īstermiņa un ilgtermiņa fenomēns. No: Nollendorfs, V., Oberlenders, E. (red.). *Okupācija, kolaborācija, pretošanās: vēsture un vēstures uztvere. Starptautiskās konferences materiāli, 2009. gada 27.–28. oktobrī, Rīgā = Occupation, Collaboration, Resistance: History and Perception. Proceedings of an international conference, 27–28 October 2009 in Riga*. Rīga: Latvijas Okupācijas muzeja biedrība, 2010, 21. lpp.

Literatūrzinātnē termins “iekšējā trimda” pirmoreiz attiecināts uz neebreju izcelsmes rakstniekiem, žurnālistiem, māksliniekiem, kuri palika Vācijā, nākot pie varas Ādolfam Hitleram (*Adolf Hitler*, 1889–1945), taču nesadarbojās ar nacistisko režīmu un tiecās saglabāt individuālo radošo un morālo integritāti.³ Saprotams, ka šis fenomens bija (un ir) novērojams arī citviet valdošo nedemokrātisko politisko režīmu apstākļos, kuros gan cilvēki ir spiesti dzīvot, tomēr nevēlas akceptēt politisko realitāti.

Šajā rakstā ar labprātīgu iekšējo trimdu saprasta fiziska esamība (palikšana) dzimtenē, izvairoties no kontaktiem ar padomju varas institūcijām un amatpersonām. Tā ietver atsacīšanos no pastāvīga darba padomju ideoloģijas propagandas iestāžu sistēmā, samierinoties ar šīs izvēles sekām: materiālu nestabilitāti, pat trūkumu un ierobežotu sociālo kontaktu loku. Iekšējam trimdiniekam – literātam – turklāt jārēķinās, ka nebūs iespējas uzrakstīt darbus publicēt, gūt to vērtējumu literātu vidē un plašākā sabiedrībā. Tā kā rakstniekam nepieciešama zināma auditorija, trimda ir smags pārbaudījums, kas var sagraut personību vai gluži otrādi – kalpot tās pašizgausmei.⁴

Kādi faktori noteica cilvēka izvēli doties iekšējā trimdā? Kāda bija trimdinieka dzīve okupācijas pirmajā desmitgadē līdz Padomju Savienības diktatora Josifa Staļina (*Иосиф Сталин*, 1878–1953) nāvei 1953. gada 5. martā un pēc tam, kad bija vērojama zināma politiskās varas liberalizācija? Kāda bija

iekšējā trimdinieka attieksme pret okupācijas varu, pašredzējums un skatījums uz pasauli, kā veidojās un tika uzturētas attiecības ar līdzcilvēkiem?

Atbildes uz šiem jautājumiem meklējamas trimdinieku privātajos dokumentos: dienasgrāmatās, piezīmēs, nerediģētos un nepublicētos literārajos sacerējumos, korespondencē – materiālos, kas nebija pakļauti padomju cenzūrai.

Par šī pētījuma objektu izraudzīta diplomētas filozofes, literātes un bibliotekāres Ženijas Sūnas-Peņģerotes dienasgrāmata, kas ietver autores pierakstus par ikdienas gaitām, izjūtām un radošo darbību no 1952. gada 1. septembra līdz 1954. gada 26. septembrim.⁵ Hronoloģiski tā iekļauj Staļina totalitārās varas pēdējos mēnešus un pusotru gadu pēc viņa nāves. Šī dienasgrāmata saista uzmanību ar autores noraidīto izturēšanos pret padomju okupācijas režīmu: aizgājusi no darba valsts iestādē (bibliotēkā) un līdz ar to zaudējusi stabilu iztikas avotu, viņa nepieņēma vakantu kvalificētu amatu piedāvājumus, bet nodevās rakstniecībai, skaidri apzinoties, ka viņas darbus nepublicēs.

Ž. Sūnas-Peņģerotes dienasgrāmata glabājas viņas personālfondā LNB vienkāršoti apstrādāto rokrakstu krājumā. Personālfondā ir 96 vienības: literāro darbu manuskripti, iestrādņu un piezīmju burtniņņas, klades, korespondence un minētā dienasgrāmata. Tā ir vienīgā personālfondā rodamā dienasgrāmata 61 lapas apjomā (autores pašas numerācijā – 89 lappuses). Teksts rakstīts galvenokārt ar zilu tinti, dažkārt – ar zīmuli. Personu vārdi tajā pasvītroti ar vienu vai divām svītrām,⁶ bet atziņas – ar pārtrauktu līniju. Tas vedina domāt, ka Ž. Sūna-Peņģerote dienasgrāmatu pārslāpējusi un, iespējams, izmantojusi savā radošajā darbā,

³ Viens no pirmajiem autoriem, kas izmantoja šo jēdzienu, bija vācbaltu rakstnieks Franks Tiss (*Frank Theodor Thiess*, 1890–1977). Sk. plašāk: Gołaszewski, M. “Intra muros et extra”. Innere Emigration als Problem. Ein literaturwissenschaftlicher Überblick. *Acta Universitatis Wratislaviensis*, 2014. Pieejams: <https://wuwr.pl/gwr/article/view/2183/2126> [skatīts 27.02.2023.].

⁴ Speier, H. The social conditions of the intellectual exile. *Social Research*, 1937, Vol. 4, No. 3, pp. 316–328.

⁵ Sūna-Peņģerote, Ž. Dienasgrāmata, 01.09.1952.–26.09.1954. Latvijas Nacionālā bibliotēka (LNB), RXA 236, Nr. 87.

⁶ Ar divām svītrām pasvītrots tikai viens iniciālis “T”. No konteksta noproto, ka tas ir L. Taivāna uzvārda iniciālis.

jo daļa sacerējumu veltīta viņas laikabiedriem, ar kuriem viņa bijusi personīgi pazīstama, piemēram, pedagogiem Jānim Grestem (1876–1951) un Fricim Dravniekam (1873–1967), pedagogam un mācītājam Leonam Taivānam (1896–1965), dzejniekam Atim Ķeniņam (1874–1961) u. c.

Darba mērķis – analizējot Ž. Sūnas-Peņģerotes dienasgrāmatu, noteikt, kādi bija viņas ieguvumi un zaudējumi iekšējās trimdas situācijā, tādejādi paplašinot izpratni par Latvijas iedzīvotāju dažādo attieksmi pret padomju okupācijas varu. Raksta autore cer rosināt pētnieku interesi arī par citām kultūras personībām, kuras padomju okupācijas laikā apzināti izvēlējās iekšējo trimdu.

Precizējoša informācija par filozofes dzīvi meklēta arī viņas korespondencē un radošo darbu iestrādņēs. Tā, piemēram, Ž. Sūnas-Peņģerotes veidotajā materiālu kopā par L. Taivānu iekļautas viņas piezīmes par 1953.–1964. gadu.⁷

Vispirms – ieskats Ž. Sūnas-Peņģerotes dzīves gaitās līdz atkārtotajai padomju okupācijai.⁸ Viņas vecāki bija sabiedriski aktīvi cilvēki. Tēvs Krišjānis Sūna (1863–1935) – tautskolotājs un ekonomists, māte Alise Sūna (dz. Bange, 1869–1956) – darbojusies Kristīgo sieviešu apvienības valdē, 1929. gadā par sabiedrisko darbību saņēmusi Triju Zvaigžņu ordeni.⁹ Ženija bija otrais bērns ģimenē, dzimusi Siguldā 1898. gada 27. augustā. Pirmos dzīves gadus viņa pavadīja gleznainajā Vidzemes kūrortpilsētā, pēc tam ģimene pārcēlās uz Rīgu, kur Ženija uzsāka skolas gaitas. Līdz 1915. gadam viņa apmeklēja Ludmilas Tailovas privāto sieviešu ģimnāziju ar krievu mācību valodu.

Sūnu ģimenes dzīves mierīgo ritējumu pārtrauca Pirmais pasaules karš. Ģimene evakuējās uz Krieviju, kur, mācoties F. L. un V. S. Novicku sieviešu ģimnāzijā Lidā (*Лидская частная женская гимназия Ф. Л. и В. С. Новитских*) un pēc tam Petrogradā, Ž. Sūna ieguva vidējās izglītības diplomu.

Pēc ģimnāzijas absolvēšanas Ž. Sūna pabeidza Petrogradas Candra institūta (*Цандеровский институт*) žēlsirdīgo māsu kursus un uzņēmas žēlsirdīgās māsas pienākumus.¹⁰ Pēc Latvijas neatkarības proklamēšanas ģimene atgriezās dzimtenē un Ž. Sūna iesaistījās mātes vadītajā Sieviešu palīdzības korpusā un turpināja žēlsirdīgās māsas darbu Latvijas kara slimnīcā Rīgā. 1919. gada novembrī viņa iestājās jaundibinātās Latvijas Augstskolas Filoloģijas un filozofijas fakultātes Filozofijas nodaļā kā hospitante, bet 1920. gada septembrī kļuva par pilntiesīgu studentu. Ž. Sūna mēģināja apvienot studijas ar darbu – 1920. gadā viņa strādāja Izglītības ministrijas Mazākumtautību izglītības pārvaldes Ebreju izglītības nodaļā par tulci, taču šo darbu samērā drīz atstāja. Kā liecina dokumenti, tulka atalgojums bija necilš, bet darba slodze pamatīga, jo līdztekus dokumentu tulkošanai bija jāveic arī darbveža pienākumi. 1926. gada martā Ž. Sūna salaulājās ar diplomēto inženieri ķīmiķi, žurnālistu, mākslas kritiķi Teodoru Visvaldi Peņģerotu (1897–1938). Viņa tēvs Jānis Peņģerots-Svešais (1863–1932) bija pazīstams dārzkopis, literāts, beletrizētu lauksaimniecības padomu grāmatu autors. 1927. gadā Ž. Sūna-Peņģerote absolvēja Latvijas Universitāti, izstrādājot un aizstāvēdama filozofijas kandidāta darbu “Attīstības ideja, viņas rašanās un dažādas interpretācijas filozofijas vēsturē”, taču algota darba gaitas neuzsāka, jo palīdzēja vīram mākslas vēstures pētniecībā, piepeļnīdamās vien ar valodu

⁷ Sūna-Peņģerote, Ž. Materiāli par L. Taivānu. LNB, RXA 236, Nr. 63, 345 lpp.

⁸ Ž. Sūnas-Peņģerotes biogrāfiju sk.: Dreimane, J. *Valsts bibliotēkas darbinieki, 1919–1944*. Biogrāfiskā vārdnīca. Rīga: Latvijas Nacionālā bibliotēka, 2021, 178.–179. lpp.

⁹ Šmits, P. (red.). *Latvijas vadošie darbinieki*. Rīga: Latvju kultūrvēsturiskā apgāde, 1935, 421. lpp.

¹⁰ Latvijas Rakstu un mākslas kameras darbinieka un kandidāta aptaujas lapa: Peņģerots Ženija. Rīga, 10.05.1939. Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīvs (LNA LVVA), 1694. f., 1. apr., 300. l., 224. lp.

mācīšanu. Ž. Sūna-Peņģerote līdztekus dzimtajai latviešu valodai pilnīgi pārvaldīja krievu un vācu valodu un daļēji arī franču un angļu valodu.¹¹ Kā liecina V. Peņģerota biogrāfiskie materiāli, sieva dzīvesbiedram palīdzējusi gan sagatavot dokumentus svešvalodās, gan vākt materiālus rakstiem par dažādiem tematiem u. c.¹² Kopdzīves gados ar viņas vārdu presē publicēti vien daži raksti par Latvijas kultūrvēstures jautājumiem,¹³ kamēr V. Peņģerota publikāciju skaits pārsniedz simtu.¹⁴

Tolaik Ž. Sūnas-Peņģerotes uzmanību saistīja galvenokārt radošu sieviešu un sieviešu – radoša darba iedvesmotāju – likteņi. Ar iejūtību viņa rakstīja par Krišjāņa Valdemāra (1825–1891) dzīvesbiedri Luīzi (dz. *von Ramm*, 1841–1914), kura, būdama turīgu vācu tirgotāju atvase, pretēji ģimenes gribai salaulājusies ar vienkāršas izcelsmes latviešu puisi, palīdzējusi vīram dažādos darbos, tomēr nav atstājusi novārtā savas radošās ambīcijas – rakstījusi un publicējusi prozu, rakstus par ekonomiku un

vēsturi.¹⁵ Ievērojams ir arī viņas raksts “Pirmās latviešu gleznotājas” – ieskats Emilijas Gruzītes (dz. Upīte, 1873–1945), Leontīnes Zēbaueres (1878–?), Emilijas Zeidmanes-Savinas (dz. Liepiņa, 1874–1925), Lilijas Sērmūkšas (1882–?) un Mildas Grīnfeldes (1881–1966) dzīvesstāstos.¹⁶

Ž. Sūnas-Peņģerotes kopdzīve ar V. Peņģerotu nebija viegla. Asā un nepiekāpīgā rakstura dēļ viņam itin bieži nācās mainīt darbavietu, tādēļ ģimenes ienākumi nebija stabili. Viss viņa dzīves saturs bija māksla, uzsvēra rakstnieks Anšlavs Eglītis (1906–1993) apcerējumā par V. Peņģerotu: “Enerģijas daudzums, ko viņš patērēja, darbodamies ar mākslu, gūtīe materiālie labumi atradās gluži nesamērīgā attiecībā, un šī ziņā Peņģerots bija īsts ideālists... Kāda šķietami nenozīmīga data vai gadaskaitļa pēc viņš varēja veselām dienām rakties arhīvos vai bibliotēkās, apstaigāt neskaitāmas personas, veidot plašu korespondenci, un viņam neienāca ne prātā nožēlot, ka veltījis tik daudz pūļu, lai sastādītu nelielu rakstiņu no honorāra ar 10, 8 pat 6 santīmi par rindu.”¹⁷ Šie honorāri bija ģimenes galvenais iztikas avots.¹⁸

Pieauga spriedze attiecībās ar V. Peņģerota vecākiem: viņi vēlējās, lai vienīgais dēls pārņemtu saimniecības vadību nesen uzceltajās mājās Kokneses “Atcerēs”, taču Visvaldi lauksaimniecība nesaistīja, tādēļ viņš vecākus apciemoja samērā reti. Ogu lasīšanā vecākiem palīdzēja Ženija, lai arī viņai šis darbs šķita vienmuļš, apnicīgs, garu bendējošs.¹⁹ Pastāvīga klātbūtne vecāku lauku mājās tomēr nebija iespējama, un Visvalža tēvs, strādājot

¹¹ Latvijas Rakstu un mākslas kameras darbinieka un kandidāta aptaujas lapa: Peņģerots Ženija. Rīga, 10.05.1939. LNA LVVA, 1694. f., 1. apr., 300. l., 224. lp.

¹² Visvalda Peņģerota biogrāfiski materiāli: dokumenti, autobiogrāfija, bibliogrāfija. LNB, RXA 118, Nr. 3. Daļu lietā iekļauto dokumentu rakstījusi Ž. Sūna-Peņģerote.

¹³ Sūna-Peņģerote, Ž. Herders – latviešu tautas dziesmu krājējs. *Brīvās Zemes Ilustrētais Pielikums*, 1935, Nr. 7, 50.–51. lpp.; Sūna-Peņģerote, Ž. Francijas karaļmeitas kāzas Jelgavas pili. *Brīvās Zemes Ilustrētais Pielikums*, 1935, Nr. 14, 106.–107. lpp.; Sūna-Peņģerote, Ž. Filozofa Kanta brālis – Pētera ģimnāzijas rektors. *Brīvā Zeme*, 1935, Nr. 15, 9. lpp.; Sūna-Peņģerote, Ž. Krišjāņa Valdemāra dzīves biedre, *Latviete*, 1935, Nr. 3, 43.–46. lpp.; Sūna-Peņģerote, Ž. Pirmās latviešu gleznotājas: [Emilija Gruzīte, Leontīne Zēbauere, Emilija Zeidmane-Savina, Lilija Sērmūkša, Milda Grīnfelde]. *Latviete*, 1936, Nr. 6–11, 39.–44. lpp.

¹⁴ Visvalda Peņģerota biogrāfiski materiāli: dokumenti, autobiogrāfija, bibliogrāfija. LNB, RXA 118, Nr. 3.

¹⁵ Sūna-Peņģerote, Ž. Krišjāņa Valdemāra dzīves biedre, 43.–46. lpp.

¹⁶ *Latviete*, 1936, Nr. 6–11, 39.–44. lpp.

¹⁷ Eglītis, A. Materiāli par Visvaldi Peņģerotu. Latvijas Universitātes Akadēmiskās bibliotēkas Misiņa bibliotēka. Anšlava Eglīša fonds, 36, 5.

¹⁸ Sūna-Peņģerote, Ž. Tēvs un dēls: biogrāfisks tēlojums par Jāni un Visvaldi Peņģeroti. 1957. LNB, RXA 118, Nr. 9, 74. lp.

¹⁹ Turpat, 103. lp.

saimniecībā pāri saviem spēkiem, smagi saslima. 1932. gada novembrī viņš aizgāja mūžībā, dēlam klāt neesot.²⁰ Drīz pēc tam V. Peņģerots zaudēja darbu arī Pieminekļu valdē.

V. Peņģerota nesaudzīgie, atklātie uzbrukumi ievērojamiem māksliniekiem presē un daudzsējumu darbā “Mākslas vēsture” (1934–1936),²¹ kura veidošanā viņš bija iesaistīts, protams, raisīja pretreakciju, aizvien grūtāk bija panākt rakstu publicēšanu. Samezgotās cilvēciskās attiecības, neveiksmes algota darba gaitās, nosliece uz depresiju – galvenie iemesli V. Peņģerota pašnāvībai 1938. gada 1. jūnijā. Ž. Sūnas-Peņģerotes apcerējumā “Tēvs un dēls” par dzīvesbiedru lasāms, ka viņš izdzēris indi un aizmidzis uz mūžu Daugavas krastā.²²

Pēc šīs traģēdijas Ž. Sūnas-Peņģerotes un vīramātes Mades Svīles-Peņģerotes (1864–1953) sakari nepārtrūka, tie turpinājās līdz pat koknesietes nāvei 1953. gadā. Pateicoties vīramātei – vienam no Rūdolfa Blaumaņa (1863–1908) noveles “Purva bridējs” un lugas “Uguni” Kristīnes tēla prototipiem –, viņa iepazinusies ar skolotāju, literātu Jāni Gresti, kura draugi vēlāk kļuva par filozofes galveno patvērumu iekšējās trimdas gados padomju okupācijas laikā.

Pēc vīra nāves, 1938. gada augustā, Ž. Sūna-Peņģerote uzsāka bibliotekāres karjeru. Dažus mēnešus viņa strādāja Rīgas pilsētas 4. un 5. bibliotēkā, bet no 1939. gada janvāra bija Latvijas Preses biedrības darbvede un bibliotekāre Latvijas Rakstu un mākslas kamerā.²³ Pirmajā padomju okupācijas gadā kamerai likvidējoties, Ž. Sūnai-Peņģerotei bija jāmeklē jauns darbs. 1941. gada 6. martā viņa kļuva par Valsts bibliotēkas zinātnisko darbinieci,

jo bija ieguvusi augstāko izglītību. Nacistiskās okupācijas laikā, 1941. gada rudenī, viņa tika pārcelta bibliotekāres amatā.²⁴ Kā padomju okupācijas, tā nacistiskās okupācijas laikā prasības bibliotekāriem bija augstas, turpretī atalgojums – nožēlojams. Tādēļ 1943. gada februārī Ž. Sūna-Peņģerote aizgāja no bibliotēkas un iestājās darbā Vācu militāro grāmatu krātuvē, pēc tam bija kancelejas ierēdne citās nacistiskās iestādēs. 1944. gada augustā viņa evakuējās uz Vāciju, kur dzīvoja pārvietoto personu nometnēs. Pēc gada viņa tomēr atgriezās Rīgā un lūdza Valsts bibliotēkas direktoru Arturu Ģermani (1899–1993) atjaunot viņu darbā bibliotēkā. Sākumā viņa tika iecelta vecākās bibliotekāres amatā, pēc nepilna mēneša paaugstināta par galveno bibliogrāfi un iesaitīta uzzīņu-bibliogrāfiskajā darbā.²⁵ 1946. gada aprīlī A. Ģermani atcēla no direktora amata, jo padomju amatpersonu skatījumā bibliotēkas darbinieki bija sabotējuši augstākstāvošo iestāžu rīkojumus.²⁶ Direktora vietu ieņēma bijušais Sarkanās armijas virsnieks Arnolds Rīdzenieks (1902–1991), kurš intensificēja bibliotēkas sovetizāciju. Tāpat kā daudzi citi kolēģi, kas bibliotēkā bija strādājuši pirms otrās padomju okupācijas, Ž. Sūna-Peņģerote dažu gadu laikā tika vairākkārt pārcelta un pazemināta amatā. 1952. gada 19. martā viņa aizgāja no darba bibliotēkā pēc pašas vēlēšanās. Šī izšķiršanās nebūs bijusi viegla, jo tolaik viņas apgādībā bija māte. Tēvs un brālis – advokāts Arsēnijs Sūna (1889–1944) – jau bija miris. Tādēļ Ž. Sūnas-Peņģerotes izjūtas bija pretrunīgas. Viņas pirmajā dienasgrāmatas ierakstā 1952. gada 1. septembrī, nepilnu pusgadu pēc aiziešanas no bibliotēkas, lasāms: “Dārziņā lūdzu, lai ņem mani prom no šejienes. Kroplais vīrs

²⁰ Sūna-Peņģerote, Ž. Tēvs un dēls, 312. lp.

²¹ Purvītis, V., Peņģerots, V. (red.). *Mākslas vēsture*. 3 sēj. Rīga: Grāmatu draugs, 1934–1936.

²² Sūna-Peņģerote, Ž. Tēvs un dēls, 348. lp.

²³ Latvijas Rakstu un mākslas kameras darbinieka un kandidāta aptaujas lapa: Peņģerots Ženija. LNA LVVA, 1694. f., 1. apr., 300. l., 224. lp.

²⁴ Dreimane, J. *Valsts bibliotēkas darbinieki, 1919–1944*, 178. lpp.

²⁵ Turpat, 179. lpp.

²⁶ Turpat, 111. lpp.

stāstīja, kā iznīkst ģimenes, izmirst, slikt.”²⁷ Pēc dažām dienām, saņēmusi piedāvājumu kļūt par rēķinvedi, viņa atzina: “Šausminājos, ka būs jāzaudē brīvība. Satiku G. Tas arī tāds pat saules brālis kā es. Cik labi, ka vēl nav jāuzliek uzpurns.”²⁸ Vēl pēc divām nedēļām, kad viņai piedāvāts bibliotekāres amats vecmāšu un feldšeru skolā, viņa apzinājās, ka nāksies kļūt par audzēkņu politisko audzinātāju, un tas viņai nebija pieņemami. Dienasgrāmatā viņa atzina: “To nu nevaru.”²⁹

Dienasgrāmatā nav ne rindas par Staļinu vai padomju okupācijas varu, radot iespaidu, it kā filozofe dzīvotu citā pasaulē, tomēr pastāvošā politiskā vara raisīja smagu, tumšu ēnu pār viņas dzīvi. Materiālās raizes, nereti pat izmisums, kļuva par neatņemamu viņas dzīves pavadoni. Ieraksts dienasgrāmatā 1953. gada 1. janvārī: “Sāku šo gadu gan ar šampanieti, bet – ar 75 rubļiem kabatā. Ir baiga sajūta, lūdzu visu nakti Tēvu, lai palīdz. Šodien jau baznīcā radās tāda kā pašāvēība, lai gan izejas vēl neredzu.”³⁰ Viens no risinājumiem – iepriekšējos gados uzkrāto materiālo vērtību pārdošana. Tomēr arī tā nebija viegla – vispirms bijusi pazemojuma sajūta, noskaidrojot, ko un kā varētu pārdot. Bet, kad tas izdarīts, radusies “liela pateicības izjūta sirdī”,³¹ jo uz kādu laiku atkal bijusi nodrošināta iztika.

Šajā situācijā viņa mēģināja saskatīt pozitīvo. 1953. gada 7. februārī viņa rakstīja bijušajai kolēģei, tuvai domubiedrenei, Latvijas PSR Valsts bibliotēkas darbiniecei Martai Apīnei (1920–1984): “[.] es jau esmu pilnīgi samierinājies un pat atzīstu, ka tā ir labi – atliek vairāk laika darbam”³². Ar

draugu starpniecību Ž. Sūna-Peņģerote tomēr saņēma nelielus tulkošanas darbus, kurus, cik noprotams, veica anonīmi. Galveno uzmanību viņa veltīja latviešu literātu, mūziķu un mākslinieku biogrāfiju pētniecībai, viencēlienu, apcerējumu, eseju rakstīšanai – tas bija viņas patvērums no ikdienas rūpēm³³ un mokošās vientulības.³⁴

Pirmajos padomju okupācijas gados viņas tuvāko draugu pulkā bija skolotājs, literāts, muzeju darbinieks, krājējs Jānis Grete. Pēc J. Grestes aiziešanas mūžībā 1951. gada 2. februārī viņa draugi – sevišķi pedagogs un teologs Leons Taivāns, bibliotekāre, rakstniece Tatjana Rauhingere (pseudonīmi – Jāna Priede, Priedīte, Saiva, Taiva, Toivo, 1907–1974),³⁵ literāts Gotfrīds Ansabergs (1871–1955), pedagogs Indriķis Ansabergs (1886–1971), Fricis Dravnieks – bija nozīmīgs atbalsts Ž. Sūnas-Peņģerotes iekšējās trimdas gados. Radošā darba idejas, palīdzību pētījumos un kultūrvēsturisku materiālu iegūšanā sniedza arī bijušie Valsts bibliotēkas kolēģi, Ž. Sūnas-Peņģerotes domubiedri – Marta Apīne un viņas dzīvesbiedrs, grāmatzinātnieks, ilggadējais Reto grāmatu un rokrakstu nodaļas vadītājs Aleksejs Apinis (1926–2004). Pēc viņa ierosinājuma tapa viencēliens “Jāņu vabole” par pedagogu, literātu Frici Mālbergu (arī Mālbergi, 1824–1907), tika vākti materiāli darbam par skolotāju, dzejnieku, mūziķi Augustu Kažoku (1863–1893).³⁶ Arī darbam nepieciešamā informācija iegūta galvenokārt Valsts bibliotēkā. No Ž. Sūnas-Peņģerotes un M. Apīnes sarakstes noprotams, ka Ž. Sūna-Peņģerote Apīņus

²⁷ Sūna-Peņģerote, Ž. Ieraksts dienasgrāmatā 17.09.1952. LNB, RXA 236, Nr. 87, 1. lpp.

²⁸ Turpat.

²⁹ Turpat, 6. lpp.

³⁰ Sūna-Peņģerote, Ž. Ieraksts dienasgrāmatā 01.01.1953. LNB, RXA 236, Nr. 87, 17. lpp.

³¹ Sūna-Peņģerote, Ž. Ieraksts dienasgrāmatā 06.05.1954. LNB, RXA 236, Nr. 87, 47. lpp.

³² Sūna-Peņģerote, Ž. Vēstule M. Apīnei. Rīga, 07.02.1953. LNB, RXA 300, Nr. 338, 1. lpp.

³³ Sūna-Peņģerote, Ž. Ieraksts dienasgrāmatā 26.12.1952. LNB, RXA 236, Nr. 87, 16. lpp.

³⁴ Sūna-Peņģerote, Ž. Ieraksts dienasgrāmatā 22.05.1954. LNB, RXA 236, Nr. 87, 49. lpp.

³⁵ Sūna-Peņģerote, Ž. Jāņa Grestes ugunīgs mūžs viņa paša tēlojumā. LNB, RXA 236, Nr. 6, 407. lpp.

³⁶ Sūna-Peņģerote, Ž. Vēstule M. Apīnei. Rīga, 08.10.1965. LNB, RXA 300, Nr. 338, 25. lpp.

1 Ž. Sūna-Peņģerote un kādreizējais Valsts bibliotēkas direktors A. Ģērmanis (vidū) J. Grestes piemiņas istabas atklāšanā Rembates astoņgadīgajā skolā 1971. gada 22. augustā. LNB Reto grāmatu un rokrakstu krājums, RXA 356, Nr. 1727.

bibliotēkā apmeklējusi regulāri, kontakti tika uzturēti arī ar vēstuļu starpniecību.³⁷

Agrīnās jaunības gados Ž. Sūna-Peņģerote bija rakstījusi dzeju,³⁸ J. Greste viņu rosināja pievērsties latviešu kultūras vēstures pētniecībai un rakstniecībai. J. Grestes ietekmē viņa nolēma mūsu izcilās kultūras personības atveidot viencēliena lugās. Pirmajā Ž. Sūnas-Peņģerotes viencēlienā “Saulriets”, kas tapa 1946. gadā, atspoguļots izcilā latviešu rakstnieka Rūdolfa Blaumaņa dzīves noslēgums Takaharju sanatorijā. J. Greste bija lugu paslavējis un aicinājis šāda veida darbu rakstīšanu turpināt.³⁹ Savukārt nākamie darbi veltīti J. Grestem – viencēliens “Rūcošais akmens” un apcerējums “Jāņa Grestes ugunīgais mūžs viņa paša tēlojumā” (abi darbi nedatēti, taču, domājams, uzrakstīti pēc pedagoga nāves). 1

Pēc aiziešanas no Valsts bibliotēkas radošais darbs kļuva intensīvāks un ražīgāks. Tā no 1952. gada septembra līdz 1953. gada septembrim, gada laikā, tapa vairāk nekā desmit viencēlienu, to skaitā par komponistiem Emīlu Dārziņu (1875–1910) un Alfrēdu Kalniņu (1879–1951), latviešu tautasdziesmu vācēju Frici Brīvzemnieku (1846–1907), literātu, skolotāju, mācītāju Juri Neikenu (1826–1868), literatūrvēsturnieku, literatūrkritiķi Teodoru Zeifertu (1865–1929), dzejnieku Frici Bārdu (1880–1919), Jāni Poruku (1871–1911), dramaturgu, režisoru Ādolfu Alunānu (1848–1912).

Literāro darbu pirmvarianti pēc faktoloģiskās informācijas apzināšanas gan bibliotēkās, gan intervijās tapa ļoti ātri – dažās nedēļās. Ž. Sūna-Peņģerote radošo procesu aprakstīja šādi: “Materiālus krāju lielā drudzainībā, liekas, ka nekad nav diezgan, un tad nāk

³⁷ Sūna-Peņģerote, Ž. Vēstules M. Apinei. Rīga, 1953–1975. LNB, RXA 300, Nr. 338, 67 lp.

³⁸ Ar zināmu lepnumu viņa atzina: “Savā laikā Rainis mani nosauca par dzejnieci savā dienasgrāmatā. Vēl jau pati šos titulus neatļaujos lietot.” Sūna-Peņģerote, Ž. Ieraksts dienasgrāmatā 27.08.1953. LNB, RXA 236, Nr. 87, 29. lp.

³⁹ Sūna-Peņģerote, Ž. Vēstule Fricim Dravniekam. Rīga, 12.02.1965. LNB, RX 26; 4, 17, 14. lp.

vēstules. Kā gribētas vēl citas Jūsu
vēstules lasīt.

M atļauju iekratīties jūsu bi-
bliotēkas materiālos ir bēdīgāk, jo
Egle katru reizi, kad viņam par kādu
mūsu kultūras darbinieku aprašos,
pēcnes rakstīdams jautā: "Prieks,
kam tad par to rakstīt?" Viņš jau
arī nav vairs nekāds noteicojs bibliu
tekā. Bet es jau neļauju atbaidīties.
Man tik ļoti patīk Jūsu tēva vārdi:
"Kas tas an'is, ko cilvēks nevar"

Jūsu sīsnispiņš sveiciens no Taivana.
Mēs abi būtu ļoti priecīgi, ja Jūs mums
katram atbūlīti kādu Jūsu bildīti –
Taivanam mīn albumam, mūsu kultūras
darbiniekam veltītam, bet man, lai
es varētu – labāk rakstīt.

Pajaidam nosūtīt Jūsu misijonā-
kos sveicienus. Droši vien drīz atkal
Jūs rakstīsi.

Jūsu Zēniņa Penģerote

12. febr. 65.
Pen. 15. II. 65.
Atb. 15. II.
65.

Mīlais Dravnieka tēms!

Liels paldies par vēstuli. Bet Jūsu brī-
dinājums, ka par Jums veltīto ludziņu ne-
vienam nebūs intereses, mani nebaida.
Esmu jau pie tā pieradusi, ka par manām
ludziņām "neinteresējas", bet es jau pie-
deru pie tiem cilvēkiem, kurus Greste
sauca par "ķertiem". Kāts ir eītadi ķerts
un es tajā zinā, ka cenšos atveidot
mūsu kultūras darbiniekus.

Pats pirmais viencēliens bij veltīts
Blaušanim un Grestem. Greste pats to
vēl papildināja, ludziņu apzāģēja un
noteica, lai tāda veida darbu turpinot.
Pa šiem gadiem tādu darbu ir jau
krietni daudz parādies.

Man saka, ka ar to darot cilvē-
kultūrvēsturisku darbu, jo pie iespējas

14

2 Ž. Sūnas-Penģerotes vēstule F. Dravniekam 1965. gada 12. februārī. LNB Reto grāmatu un rokrakstu krājums, RX 26, 4, 17, 14. lp.

brīdis, kad stāvu šī sakrātā materiāla priekšā un šaubos, ka tīri vai izsamistu – liekas, ka nevarēšu to izveidot lugā. Bet, tikko tas it kā pats no sevis sāk kārtoties ainās, tad mostas liels prieks, tīri vai gavilēt gribas.⁴⁰ Literāro darbu tēmu izvēle šķiet loģiska – tie veltīti izcilām latviešu kultūras personībām, tomēr Ž. Sūnai-Penģerotei bija savs skaidrojums: "Gribas rādīt mūsu gara vēsturi dzīvās ainās, gribas, nē, tas ir nepareizi, – kaut kas liek man to rādīt."⁴¹ "Vienmēr ir tāda izjūta," viņa

uzsvēra, "ka tas ir mans pienākums par viņiem rakstīt. Par sevi nedrīkstu domāt, lai gan nauda tikai vēl vienam mēnesim."⁴²

Ž. Sūna-Penģerote centās nesatraukties par to, ka šie kultūrvēsturiskās informācijas piesātinātie viencēlieni paliks nepublicēti. Vēstulē pedagogam F. Dravniekam 1965. gada 12. februārī viņa uzsvēra: "Jūsu bridinājums, ka par Jums veltīto ludziņu nevienam nebūs intereses, mani nebaida. Esmu jau pie tā pieradusi, ka par manām ludziņām "neinteresējas", bet es jau piederu pie tiem cilvēkiem, kurus

⁴⁰ Sūna-Penģerote, Ž. Ieraksts dienasgrāmatā 22.10.1953. LNB, RXA 236, Nr. 87, 35. lp.

⁴¹ Sūna-Penģerote, Ž. Ieraksts dienasgrāmatā 22.10.1954. LNB, RXA 236, Nr. 87, 51. lp.

⁴² Sūna-Penģerote, Ž. Ieraksts dienasgrāmatā 26.09.1953. LNB, RXA 236, Nr. 87, 32. lp.

Greste sauca par “ķertiem”.⁴³ 2 Kā liecina dienasgrāmata, patiesībā līdzilvēku viedoklis par daiļdarbiem viņai bija svarīgs. Tikko sace-rējums bija pabeigts, Ž. Sūna-Peņģerote to deva lasīt (vai lasīja priekšā) kādam draugam, lūdzot viņa vērtējumu. Tā 1953. gada jūnijā viņa sāka rakstīt lugu par literatūrkritiķi Teodoru Zeifertu – “Vadītāja roka” (sākotnējais nosaukums – “Vērtētājs”),⁴⁴ jau augusta sākumā darbs šķitis pabeigts.⁴⁵ Vēlāk viņa bija spiesta atzīt: “Man tagad liels kauns par pavirši uzrakstīto “Vērtētāju”. Tikai Zeifertam piegriezta vērība, citi [tēli] neizveidoti. Jāpārraksta viss no jauna.”⁴⁶ Vai šis vērtējums bija veidojies dzejnieka, T. Zeiferta drauga Gotfrīda Ansaberga ietekmē, ar kuru Ž. Sūna-Peņģerote pastāvīgi pārrunāja radošā darba grūtības un kurš arī bija atveidots lugā, nav zināms. Taču 1953. gada 8. septembrī dienasgrāmatā viņa pauda prieku par G. Ansaberga labvēlīgo spriedumu par lugas pilnveidoto variantu: “Izlasīju nupat G. Ansabergam savu pārveidoto darbu par Zeifertu “Vadītāja roka” priekšā. Jutu, ka nu tas ir labs, un Ans. man to apstiprināja, pat par pieminekli Zeifertam. [...] Nu ir atkal tāda izjūta, ka velti vis nedzīvoju. Nu ir drosme ķerties pie nākošā darba...”⁴⁷

Ž. Sūnu-Peņģeroti saistīja draudzība ar vēl vienu Ansabergu dzimtas locekli – pedagogu Indriķi Ansabergu, kurš, neraugoties uz aizņemtību, vienmēr atlicināja viņai dažus “mie-ra pilnus brīžus”⁴⁸. Viņš lasīja viņai priekšā savus aforismus, stāstīja par skolotāja darba

problēmām.⁴⁹ I. Ansabergs deva iespēju literātei pārrakstīt lugas ar savu rakstāmmašīnu.⁵⁰ Ž. Sūna-Peņģerote sakārtojusi un pārrakstījusi I. Ansaberga aforismus,⁵¹ diemžēl grāmatā tie nav publicēti.⁵²

Ž. Sūnas-Peņģerotes tuvāko līdzgaitnieku lokā bija T. Rauhingere, kas bija izvēlējusies līdzīgu dzīves ceļu – turpināt radošo darbību, kaut gan Staļina laikā viņai nebija publicēšanās iespēju,⁵³ – varbūt tādēļ, ka 20. gadsimta 30. gados viņa bija vairākus gadus uzturējusies ārzemēs, strādājusi Ēģiptes un Āfrikas pētniecības institūtā Vinē (*Institut für Ägyptologie und Afrikanistik in Wien*).⁵⁴ Turklāt T. Rauhingeres vīru – Austrijas ebreju izcelsmes sociāldemokrātu, grafiķi Georgu Rauhingeru (*Georg Rauchinger*, 1907–2000), kurš 1938. gadā, no nacistu represijām glābdamies, bija pārcēlies uz dzīvi Latvijā, 1941. gadā arestēja Valsts drošības ministrijas pārstāvji un deportēja uz Sibīriju.⁵⁵ Soda no-metnēs G. Rauhingers pavadīja 18 gadus, tikai

⁴³ Sūna-Peņģerote, Ž. Vēstule F. Dravniekam. Rīga, 12.02.1965. LNB, RX 26, 4, 17, 14. lp.

⁴⁴ Sūna-Peņģerote, Ž. Ieraksts dienasgrāmatā 14.06.1953. LNB, RXA 236, Nr. 87, 26. lp.

⁴⁵ Sūna-Peņģerote, Ž. Ieraksts dienasgrāmatā 09.08.1953. LNB, RXA 236, Nr. 87, 26. lp.

⁴⁶ Sūna-Peņģerote, Ž. Ieraksts dienasgrāmatā 27.08.1953. LNB, RXA 236, Nr. 87, 29. lp.

⁴⁷ Sūna-Peņģerote, Ž. Ieraksts dienasgrāmatā 08.09.1953. LNB, RXA 236, Nr. 87, 30. lp.

⁴⁸ Sūna-Peņģerote, Ž. Ieraksts dienasgrāmatā 02.10.1953. LNB, RXA 236, Nr. 87, 33. lp.

⁴⁹ Sūna-Peņģerote, Ž. Ieraksts dienasgrāmatā 02.10.1953. LNB, RXA 236, Nr. 87, 33. lp.

⁵⁰ Sūna-Peņģerote, Ž. Ieraksts dienasgrāmatā 04.04.1954. LNB, RXA 236, Nr. 87, 45. lp.

⁵¹ Sūna-Peņģerote, Ž. Vēstule M. Apinei. Rīga, 23.07.1965. LNB, RXA 300, Nr. 338, 21. lp.

⁵² Daļa izlasāma pedagoga personālfondā Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīvā (LNA LVA). Sk.: I. Ansaberga rokkrasti (citāti, aforismi, horoskops, saraksts, burtnicas-vārdnicas). LNA LVA, 1724. f., 1-vp apr., 3. l.

⁵³ Rakstnieks Jānis Liepiņš (1930–2022) norādījis, ka divi T. Rauhingeres stāsti (“Divi Pēteri” un “Revolūcijas mazmeita”) publicēti Latvijas presē tā sauktā N. Hruščova atkušņa laikā 1957. gadā: Priede, J. Divi Pēteri. *Zvaigzne*, 1957, Nr. 2, 8.–9. lpp. [autores pseidonīms publikācijā – Jana Priede]; Priede, J. Revolūcijas mazmeita. *Bērība*, 1957, Nr. 2, 2.–5. lpp. Sk.: Priede, J. Biezādainis: stāsts [ar Jāņa Liepiņa ievadu]. *Varavīksne*, 1975, 188.–193. lpp.

⁵⁴ Briedis, R. Tatjana Rauhingere. No: *Latviešu rakstniecība biogrāfijās*. Rīga: Zinātne, 2003, 458. lpp.

⁵⁵ Vogl, J. Aufbruch in den Osten: Österreichische Migranten in Sowjetisch-Kasachstan. *DÖW Mitteilungen*, 2019, Folge 243, S. 5.

1959. gadā viņam tika atļauts doties atpakaļ uz Austriju.

T. Rauhingerei bija lielāka pieredze rakstniecībā nekā Ž. Sūnai-Peņģerotei. Līdz padomju okupācijai bija iznākušas divas viņas grāmatas: 1938. gadā Valtera un Rapas apgādā – stāsts “Tālais ceļš”,⁵⁶ kas 1939. gadā bija novērtēts ar Jaunatnes Sarkanā Krusta godalgu,⁵⁷ un Anša Gulbja apgādā – stāstu krājums “Purva taka”.⁵⁸ Abām grāmatām bija labvēlīgs kritiķu vērtējums. Erna Freija (1904–1993) teoloģijas žurnālā “Ceļš” atzina, ka maza bērna bēgļu gaitām veltītā prozas darba “Tālais ceļš” “autore labi ir izpratusi mazās meitenes psiholoģiskos pārdzīvojumus un ir pratusi tos labi parādīt dažādo situāciju režģī, nostādot lasītāja priekšā meiteni, kas dzīvo savā iedomātā sapņū un pasaku valstī, kas neļauj saredzēt un saprast kara šausmas un nežēlību”⁵⁹. Savukārt vairāki krājuma “Purva taka” stāsti prozaiķes Irmas Grebzdes skatījumā bija apliecinājuši zināmu T. Rauhingeres literāro briedumu.⁶⁰ Arī J. Greste bija slavējis gan viņas personiskās īpašības – apdāvinātību, inteligenci, morālo skaidrību –, gan viņas darbus, kur spilgti raksturi, krāsas stipras, pat kļiedzošas.⁶¹

Atšķirībā no Ž. Sūnas-Peņģerotes T. Rauhingere nebija gluži bez iztikas avota: pēc aiziešanas no bibliotekāres darba Latvijas PSR Valsts vēsturiskajā bibliotēkā viņa bija kļuvusi par Rīgas autobusu parka bibliotēkas pārzini.⁶² Abas bieži tikās, lielākoties T. Rauhingeres mājās, kur T. Rauhingere lasīja priekšā savus darbus, piemēram, romānu

par izcilo angļu dzejnieku Viljamu Šekspīru (*William Shakespeare*, 1564–1616) – “Bargā mila”. 1952. gada 22. septembrī Ž. Sūna-Peņģerote savā dienasgrāmatā ierakstīja: “Katru reizi, kad viņa lasa savu romānu, man ir tāda izjūta – bija par maz, spilgti redzes tēli, smalki tverti iekšīgi pārdzīvojumi.”⁶³ Dienasgrāmatā viņa atzina T. Rauhingeres literārās meistarības pārākumu, tāpat arī pieņēmumu palīdzēt rakstniecei nopietnu veselības sarežģījumu un sadzīves problēmu pārvarēšanā.⁶⁴ Ž. Sūnas-Peņģerotes draugi arī parūpējās par T. Rauhingeres piemiņas saglabāšanu, kad rakstniece aizgāja mūžībā. Uz viņas kapa tika uzlikts pieminekļis, uzrakstīta viņas biogrāfija, pārrakstīta un apkopota dzeja.⁶⁵

Līdztekus radošajam darbam un komunikācijai ar draugiem par nozīmīgu patvērumu kļuva kristīgā ticība un L. Taivāns, ar kuru Ž. Sūna-Peņģerote bija iepazinusies J. Grestes atceres pasākumā.⁶⁶ Tajā viņa bija lasījusi J. Grestem veltītu lugu, kuru L. Taivāns atzinīgi novērtējis. Viņš uzaicinājis literāti piedalīties dievkalpojumos vispirms Rīgas Jēzus baznīcā. Vēlāk viņa atcerējās, ka baznīcā iegājusi satraukta, jo nebija tajā bijusi vairākus gadu desmitus. Sākumā dievkalpojums garīgu pacēlumu nav raisījis, tas šķitis kā teātra izrāde.⁶⁷ Tomēr Ž. Sūna-Peņģerotei bija piesaistījusi mācītāja L. Taivāna personība: “Vai tad viņš, tik reti inteliģents cilvēks, būtu nodevies – tukšiem māņiem?”⁶⁸ Tādēļ viņa turpināja apmeklēt L. Taivāna vadītos dievkalpojumus un no mācītāja smēlās garīgo spēku un ierosmi darbam. Ž. Peņģerotei garīgi tuvāki bija dievkalpojumi

⁵⁶ Priedite [Priede], J. *Tālais ceļš*. [Stāsts jaunatnei]. Rīga: Valters un Rapa, 1938.

⁵⁷ Egle, K. Godalgas rakstniecībā 1939. gadā. *Grāmatnieks*, 1939, Nr. 1, 10.–13. lpp.

⁵⁸ Priede, J. *Purva taka*. Stāsti. Rīga: A. Gulbis, 1940.

⁵⁹ Freija, E. Bērnu un jaunatnes literatūra. *Ceļš*, 1939, Nr. 2, 134.–135. lpp.

⁶⁰ Grebzde, I. Jaunas stāstu grāmatas. *Daugavas Vēstnesis*, 1940, Nr. 119, 8. lpp.

⁶¹ Sūna-Peņģerote, Ž. Jāņa Grestes ugunīgs mūžs viņa paša tēlojumā, 408. lpp.

⁶² Briedis, R. Tatjana Rauhingere, 458. lpp.

⁶³ Sūna-Peņģerote, Ž. Ieraksts dienasgrāmatā 22.09.1952. LNB, RXA 236, Nr. 87, 8. lp.

⁶⁴ Sūna-Peņģerote, Ž. Ieraksts dienasgrāmatā 03.03.1953. LNB, RXA 236, Nr. 87, 21. lp.

⁶⁵ Sūna-Peņģerote, Ž. Vēstule M. Apinei. Rīga, 01.06.1975. LNB, RXA 300, Nr. 338, 65. lp. Tā bija pēdējā Ž. Sūnas-Peņģerotes vēstule M. Apinei.

⁶⁶ Sūna-Peņģerote, Ž. Materiāli par L. Taivānu. LNB, RXA 236, Nr. 63, 315. lp.

⁶⁷ Turpat, 316. lp.

⁶⁸ Turpat, 317. lp.

“mazajā krēslainā Meža parka baznīcā”, jo tur mācītājs runājis citādi nekā Jēzus baznīcā, viņš atsaucies arī uz pasaules literatūru. “Arī ceļš uz turieni – cauri svinīgi klusajam vai dažkārt vējā šalčošajam priežu mežam, sevišķi ziemā, kad visapkārt mirdzējis sniegs, bijis tīkams.”⁶⁹ 1952. gada 26. decembrī viņa pirmoreiz piedzīvoja kristīgos Ziemassvētkus Mežaparka baznīcā, kur atguva pašāvēību un mieru: “Taivānam bija reti tikama balss, tā vēl ilgi skanēja dvēselē kā mūzikas, kā ērģeļu skaņas... Citu reizi sirdi pārņēma aplaimojoša dzidruma izjūta, – likās, ka esmu pacēlusies saules apmirdzētā kalnā, kur var brīvi elpot un no kurienes uz visu apkārtni atveras plašs, visu ietverošs skats.” Tā bija Ž. Sūnas-Peņģerotes kā ideoloģiskā darbā nesaistīta cilvēka privilēģija – smelties spēku dievkalpojamos, kas citiem varēja maksāt darba zaudējumu.

L. Taivānam Ž. Sūna-Peņģerote veltīja viencēlienu “Mantojums”, kas lielā mērā veidots, izmantojot mācītāja stāstījumu, kā arī autorei vērojums.⁷⁰ Ludziņu kā dāvanu Ž. Sūna-Peņģerote bija pasniegusi Ziemassvētkos.⁷¹ Taču sekoja vilšanās – L. Taivāns to pēc kāda laika bija atdevis atpakaļ, kā autorei likās, neapmierināts ar savas personības atainojumu viencēlienā. Arī viņa pati atzina, ka mācītāja portrets darbā bijis pārāk vienveidīgs, jo to pazinusi tikai vienā rakursā – kā mācītāju.⁷²

Tomēr dienasgrāmata un atmiņas par L. Taivānu atspoguļo ne tikai baznīcas spēcinošo iespaidu uz Ž. Sūnu-Peņģeroti, bet vienlaikus arī sarežģītās draudzes locekļu attiecības, ko saindēja nodevība, naidis un dažādi ierobežojumi. Apmelojošu anonīmu vēstule dēļ 1953. gada martā L. Taivāns lūdza Ž. Sūnu-Peņģeroti un vēl divas draudzes locekles uz

laiku atturēties no baznīcas apmeklējumiem.⁷³ Pēc nepilniem diviem mēnešiem Ž. Sūna-Peņģerote atkal tika aicināta uz baznīcu, jo anonīmo vēstule autore bija atmaskota un vairs nevarēja kaitēt. Filozofe tomēr izjuta rūgtu vilšanos. “Ir taisnība T.,” viņa rakstīja dienasgrāmata, “mēs baznīcā tikai pamirkšķinām Dievam – redzi, es jau eju baznīcā! Tikai koķetējam, bet neatveramies.”⁷⁴ Attiecības ar mācītāju pakāpeniski atkal kļuva ciešākas: L. Taivāns piekrita pavadīt pēdējā gaitā no Kokneses baznīcas uz Ūsiņu kapiem Ž. Sūnas-Peņģerotes vīramāti M. Svili-Peņģeroti.⁷⁵

L. Taivāns spēja atstāt apbrīnojamu, “dzīvinošu iespaidu” arī uz Ž. Sūnas-Peņģerotes māti, kura, cik noprotams no dienasgrāmatas, sirga ar vecuma demenci.⁷⁶ Literātei bija ļauts iepazīt arī viņa vientulību, vājuma brīžus, problēmas ar LELB Virsvaldi un citiem mācītājiem. 1955. gada 30. oktobrī viņa savās piezīmēs ierakstījusi: “Taivāns ir ģēnijs, tikai vēl tausta savu ceļu.”⁷⁷ Jāuzsver, ka mācītājs, aicinādams skatīt dzīvi plašākā perspektīvā, būt kā “saules apmirdzētiem kalniem”, prata noskaņot Ž. Sūnu-Peņģeroti radošam darbam. Zināms, ka viņš augstu novērtējis J. Grestem veltīto lugu “Rūcošais akmens”, kas arī raksta autorei skatījumā ir viens no labākajiem Ž. Sūnas-Peņģerotes darbiem.

L. Taivāns iepazīstināja Ž. Sūnu-Peņģeroti ar komponistu, ērģelnieku Nikolaju Kačalovu (1911–1997). Viņš bija L. Taivāna draugs (Kačalovu un Taivānu ģimenes dzīvojušas viena no otras netālu, Mežaparkā), pēc viņa

⁶⁹ Sūna-Peņģerote, Ž. Materiāli par L. Taivānu. LNB, RXA 236, Nr. 63, 317. lp.

⁷⁰ Turpat.

⁷¹ Turpat, 328. lp.

⁷² Turpat, 318. lp.

⁷³ Sūna-Peņģerote, Ž. Ieraksts dienasgrāmata 19.03.1953. LNB, RXA 236, Nr. 87, 21. lp.

⁷⁴ Sūna-Peņģerote, Ž. Ieraksts dienasgrāmata 22.05.1953. LNB, RXA 236, Nr. 87, 23. lp.

⁷⁵ M. Svile-Peņģerote aizmīga mūžīgā miegā 1953. gada 14. jūnijā. Sūna-Peņģerote, Ž. Ieraksts dienasgrāmata 13.07.1953. LNB, RXA 236, Nr. 87, 24.–25. lp.

⁷⁶ Sūna-Peņģerote, Ž. Ieraksts dienasgrāmata 18.05.1954. LNB, RXA 236, Nr. 87, 48. lp.

⁷⁷ Sūna-Peņģerote, Ž. Materiāli par L. Taivānu. LNB, RXA 236, Nr. 63, 210. lp.

aicinājuma kādu laiku arī Rīgas Jēzus draudzes ērgelnieks.⁷⁸ Nelielajam L. Taivāna draugu pulciņam N. Kačalovs atskaņoja savas kompozīcijas, kas atstāja uz literāti savilņojošu iespaidu.⁷⁹

Šis neoficiālās draugu tikšanās ar nepublicēto darbu lasījumiem, mūzikas atskaņojumiem, pārrunām par mākslu un literatūru gan Ž. Sūnas-Peņģerotes mājās, gan pie citiem viņas draugiem veidoja tādu kā neoficiālu salonu kultūru, kas daļai radošās inteliģences bija vienīgā iespēja iegūt savu darbu cienītājus.

Radošu latviešu kultūras pētniecību Ž. Sūna-Peņģerote turpināja līdz mūža nogalei, gan ne tik intensīvi kā pirmajos iekšējās trimdas gados. Pēc 1954. gada sarakstīti viencēlieni par māksliniekiem Jani Rozentālu (1866–1916), Teodoru Sietiņu (1908–1967), Jāzepu Grosvaldu (1891–1920), Gotfrīdu Ansabergu, Šekspīra lugu tulkotāju, dzejnieku Esenbergu Jāni (1862–1890), dzejnieku, politiķi Ati Ķeniņu u. c.⁸⁰ 1975. gada jūnijā M. Apīnei adresētajā vēstulē viņa rakstīja, ka iecerēts pabeigt vēl kādu pirms 20 gadiem iesāktu darbu, kura dēļ viņa apmeklējusi Valsts bibliotēku.⁸¹ Darba apstākļi gan bijuši visai nelabvēlīgi, jo dzīves novakari Ž. Sūna-Peņģerote pavadīja komunālā dzīvokļa istabiņā, kur nācās samierināties ar trokšņainiem kaimiņiem. Darbs netika pabeigts. Ž. Sūna-Peņģerote ieģrima mūžīgā miegā 1975. gada 30. decembrī.

Personīgās brīvības cena ir augsta. Ž. Sūna-Peņģerote bija spiesta dzīvot ne tikai pastāvīgā trūkumā, viņai nebija iespēju iepazīstināt sabiedrību ar saviem darbiem, lai gūtu pienācīgu novērtējumu. Taču bija arī ieguvumi:

pilnīga brīvība tēmu, atveidojamo personību izvēlē, kā arī darbu satura veidošanā. Tuvākie Ž. Sūnas-Peņģerotes draugi – viņas sacerējumu lasītāji un vērtētāji – turpināja radošo darbu, neraugoties uz vājām darbu publicēšanas izredzēm, ar savu paraugu rosinot izvēlēto ceļu turpināt. Šādā sabiedrībā radošā pilnveide bija iespējama, lielā mērā pateicoties pastāvīgam morālajam un materiālajam draugu atbalstam. Tādēļ filozofes dienasgrāmata beidzas ar optimistisku ierakstu 1954. gada 26. septembrī: “Vai dzīve ir ciņa vai rotaļa... ļaunumam ir tik daudz variantu, vai arī lab[ajam] tādi ir? Ir, jā!”⁸²

Nav vienkārši atbildams jautājums – vai Ž. Sūnas-Peņģerotes ilgstošā iekšējā trimda vairāk nekā 20 gadu garumā atstāja iespaidu uz viņas darbu atpazīstamību plašākā sabiedrībā? Pēc Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanas publicēts tikai viens Ž. Sūnas-Peņģerotes viencēliens.⁸³ Vairākas viņai adresētas J. Grestes vēstules iekļautas pedagoga tēlojumu un vēstuļu krājumā “Krist un celties” (1990),⁸⁴ savukārt apcerējums “Trauksmainā māksliniece Emīlija Gruzīte” pirms vairāk nekā desmit gadiem izmantots Paula Bankovska (1973–2020) rakstā par gleznotāju E. Gruzīti.⁸⁵ Tas arī viss, lai gan Ž. Sūnas-Peņģerotes personālfondā ir vairāk nekā pussimts literāru darbu, vairāk nekā puse – viencēlieni. Iespējams, to ceļu pie lasītāja/skatītāja kavē izmantojamības problēmas. Nelielā apjoma dēļ viencēlieni būtu piemēroti skolu dramatiskajiem pulciņiem, taču to saturs ir sarežģīts, jo autore dialogos centusies

⁷⁸ Sūna-Peņģerote, Ž. Materiāli par L. Taivānu. LNB, RXA 236, Nr. 63, 305. lp.

⁷⁹ Turpat, 237., 305. lp.

⁸⁰ Bez šiem darbiem, kuri tapuši 20. gadsimta 50. gadu otrajā pusē un 60. gados, ir vēl daudz nedatētu sacerējumu. Acimredzot labojumi tajos veikti vairākkārt ilgākā laika posmā.

⁸¹ Sūna-Peņģerote, Ž. Vēstule M. Apīnei. Rīga, 01.06.1975. LNB, RXA 300, Nr. 338, 65. lp.

⁸² Sūna-Peņģerote, Ž. Ieraksts dienasgrāmatā 26.09.1954. LNB, RXA 236, Nr. 87, 61. lp.

⁸³ Sūna-Peņģerote, Ž. Skaistuma meklētājs: viencēliens par Voldemāru Matveju, sarakstīts 1953. gadā. Avots, 1990, Nr. 5, 41.–50. lpp.

⁸⁴ Greste, J. *Krist un celties*. Autobiogrāfiski tēlojumi, portreti un vēstules. Rīga: Zvaigzne, 1990.

⁸⁵ Bankovskis, P. Kaija pie manis saslima. *Rīgas Laiks*, 2009, Nr. 2 (febr.), 44.–51. lpp.

ievīt daudz kultūrvēsturisku fakti. Manuprāt, Ž. Sūnas-Peņģerotes viencēlieni ir drīzāk lasāmi, ne skatāmi iestudējumos.

Kultūras vēstures pētnieku uzmanību varētu saistīt literātes sacerējumi un viņas veidotās materiālu kopas, kas veltītas Ž. Sūnas-Peņģerotes laikabiedriem, kurus viņa pazinusi

personīgi vai par kuriem ieguvusi informāciju no tuviem līdzgaitniekiem. Viņas dienasgrāmatas, kā arī atmiņu, latviešu kultūras darbinieku biogrāfisko apcerējumu, lugu, eseju lielākā vērtība – kultūras procesu dokumentējums, ievērojamu personību likteņu un rakstura šķautņu izcēlums.

Avoti un literatūra

Nepublicēti avoti

Eglītis, A. Materiāli par Visvaldi Peņģerotu. Latvijas Universitātes Akadēmiskās bibliotēkas Misiņa bibliotēka. Anšlava Eglīša fonds, 36, 5.

I. Ansberga rokraksti (citāti, aforismi, horoskops, saraksts, burtnīcas-vārdnīcas). LNA LVA, 1724. f., 1-vp apr., 3. l.

Latvijas Rakstu un mākslas kameras darbinieka un kandidāta aptaujas lapa: Peņģerots Ženija. Rīga, 10.05.1939. LNA LVVA, 1694. f., 1. apr., 300. l., 224.–225. lp.

Sūna-Peņģerote, Ž. Dienasgrāmata, 01.09.1952.–26.09.1954. LNB, RXA 236, Nr. 63.

Sūna-Peņģerote, Ž. Jāņa Grestes ugunīgs mūžs viņa paša tēlojumā. LNB, RXA 236, Nr. 6.

Sūna-Peņģerote, Ž. Materiāli par L. Taivānu. LNB, RXA 236, Nr. 63.

Sūna-Peņģerote, Ž. Tēvs un dēls: biogrāfisks tēlojums par Jāni un Visvaldi Peņģerotiem. 1957. LNB, RXA 118, Nr. 9.

Sūna-Peņģerote, Ž. Vēstule Fricim Dravniekam. Rīga, 12.2.1965. LNB, RX 26; 4, 17, 14.–15. lp.

Sūna-Peņģerote, Ž. Vēstules M. Apinei. Rīga, 1953–1975. LNB, RXA 300, Nr. 338, 67 lp.

Visvalda Peņģerota biogrāfiski materiāli: dokumenti, autobiogrāfija, bibliogrāfija. LNB, RXA 118, Nr. 3.

Publikācijas

Bankovskis, P. Kaija pie manis saslima. *Rīgas Laiks*, 2009, Nr. 2 (febr.), 44.–51. lpp.

Briedis, R. Tatjana Rauhingere. No: *Latviešu rakstniecība biogrāfijās*. Rīga: Zinātne, 2003, 458. lpp.

Dreimane, J. *Valsts bibliotēkas darbinieki, 1919–1944*. Biogrāfiskā vārdnīca. Rīga: Latvijas Nacionālā bibliotēka, 2021.

Egle, K. Godalgas rakstniecībā 1939. gadā. *Grāmatnieks*, 1939, Nr. 1, 10.–13. lpp.

Freija, E. Bērnu un jaunatnes literatūra. *Ceļš*, 1939, Nr. 2, 134.–135. lpp.

Gołaszewski, M. "Intra muros et extra". Innere Emigration als Problem. Ein literaturwissenschaftlicher Überblick. *Acta Universitatis Wratislaviensis*, 2014. Pieejams: <https://wuw.pl/gwr/article/view/2183/2126> [skatīts 27.02.2023.].

Grebzde, I. Jaunas stāstu grāmatas. *Daugavas Vēstnesis*, 1940, Nr. 119, 8. lpp.

Greste, J. *Krist un celties*. Autobiogrāfiski tēlojumi, portreti un vēstules. Rīga: Zvaigzne, 1990.

Lembergs, H. Kolaborācija kā īstermiņa un ilgtermiņa fenomens. No: Nollendorfs, V., Oberlenders, E. (red.). *Okupācija, kolaborācija, pretošanās: vēsture un vēstures uztvere. Starptautiskās konferences materiāli, 2009. gada 27.–28. oktobrī, Rīgā = Occupation, Collaboration, Resistance: History and Perception. Proceedings of an international conference, 27–28 October 2009 in Riga*. Latvijas Okupācijas muzeja biedrība, 2010, 19.–29. lpp.

Priede, J. Biezādainis: stāsts [ar Jāņa Liepiņa ievadu]. *Varavīksne*, 1975, 188.–193. lpp.

Priede, J. Divi Pēteri. *Zvaigzne*, 1957, Nr. 2, 8.–9. lpp.

Priede, J. *Purva taka*. Stāsti. Rīga: A. Gulbis, 1940.

Priede, J. Revolūcijas mazmeita. *Bērība*, 1957, Nr. 2, 2.–5. lpp.

Priedite [Priede], J. *Tālais ceļš*. [Stāsts jaunatnei]. Rīga: Valters un Rapa, 1938.

Purvītis, V., Peņģerots, V. (red.). *Mākslas vēsture*. 3 sēj. Rīga: Grāmatu draugs, 1934–1936.

Speier, H. The social conditions of the intellectual exile. *Social Research*, 1937, Vol. 4, No. 3, pp. 316–328.

Sūna-Peņģerote, Ž. Filozofa Kanta brālis – Pētera ģimnāzijas rektors. *Brīvā Zeme*, 1935, Nr. 15, 9. lpp.

- Sūna-Peņģerote, Ž. Francijas karaļmeitas kāzas Jelgavas pilī. *Brīvās Zemes Ilustrētais Pielikums*, 1935, Nr. 14, 106.–107. lpp.
- Sūna-Peņģerote, Ž. Herders – latviešu tautas dziesmu krājējs. *Brīvās Zemes Ilustrētais Pielikums*, 1935, Nr. 7, 50.–51. lpp.
- Sūna-Peņģerote, Ž. Krišjāņa Valdemāra dzīves biedre. *Latviete*, 1935, Nr. 3, 43.–46. lpp.
- Sūna-Peņģerote, Ž. Pirmās latviešu gleznotājas: [Emīlija Gruzīte, Leontīne Zēbauere, Emīlija Zeidmane-Savina, Līlija Sērmūkša, Milda Grīnfelde]. *Latviete*, 1936, Nr. 6–11, 39.–44. lpp.
- Sūna-Peņģerote, Ž. Skaistuma meklētājs: viencēliens par Voldemāru Matveju, sarakstīts 1953. gadā. *Avots*, 1990, Nr. 5, 41.–50. lpp.
- Ščerbinskis, V., Nollendorfs, V. (red.). *The Impossible Resistance: Latvia between Two Totalitarian Regimes 1940–1991*. Rīga: Zinātne, 2021.
- Šmits, P. (red.). *Latvijas vadošie darbinieki*. Rīga: Latvju kultūrvēsturiskā apgāde, 1935.
- Turčinskis, Z. *Ziemeļlatgales "Neatkarības vienība": pretošanās padomju okupācijai, 1947.–1954. gads*. Rīga: Latvijas Mediji, 2021.
- Vogl, J. Aufbruch in den Osten: Österreichische Migranten in Sowjetisch-Kasachstan. *DÖW Mitteilungen*, 2019, Folge 243, S. 5.

Ziņas par Vidzemes mācītāja Frīdriha Bernharda Blaufūsa personīgo bibliotēku, grāmatu lasītāja un izplatītāja pieredzi

Atslēgvārdi: Frīdrihs Bernhards Blaufūss, 18. gadsimta privātbibliotēka, piētisms, Rīgas Sv. Jēkaba baznīca, brāļu draudze.

Avoti, kuros atrodamas ziņas par F. B. Blaufūsu un ar viņu saistīto grāmatu pasauli

Latviešu kultūrvēsturē Frīdrihs Bernhards Blaufūss (*Blaufuß*, 1697–1756) ir zināms kā pirmā latviski rakstīta un latviešu lasītājam domāta vēstures apcerējuma “Stāsti no tās vecas un jaunas būšanas to Vidzemes ļaužu, uzrakstīti 1753”¹ autors. Pēdējā laikā ir atrasti arī vairāki citi viņa sacerējumi, kuri ļauj uzziņāt vairāk gan par Blaufūsa personību, gan par viņa literāro mantojumu. Pētniekus un mūsdienu lasītājus gaida viņa dzejojums, veltīts modināšanas notikumam Vidzemē hernhūtiešu misionāru iespaidā. Viņš ir arī vairāku garīgu

dziesmu tulkotājs² un, iespējams, citu atmiņas institūcijās iegūlušu sacerējumu autors vai tulkotājs.³ Latvijas Universitātes (LU) Akadēmiskās bibliotēkas (AB) Retumu nodaļā vienīgajā eksemplārā saglabāties arī drukāts Blaufūsa bibliotēkas izsoles katalogs,⁴ kas ir viena no liecībām par agrinās apgaismības un piētisma literatūras izplatību Eiropā, tās klātesamību Vidzemē, kā arī par Vidzemes literātu garīgo interešu apvārsni un zināšanu kopumu, kāds bija pieejams Vidzemes izglītotajam lasītājam 18. gadsimta pirmajā pusē.

1758. gadā Rīgas Jēkaba baznīcas mācītāja Frīdriha Bernharda Blaufūsa atraite izsolē

¹ LU AB M “LDB 5316”. Rokraksts ir nevis Blaufūsa autogrāfs, bet gan vēlāks noraksts, tādēļ daži pētnieki ir apšaubījuši Blaufūsa autorību, piedēvējot šo tekstu Jākobam Langem. Sk.: Grudule, M. Blaufūss vai Lange? Manuskripta autorības problēma. No: Blaufūss, F. B. *Vidzemes Stāsti. Stāsti no tās vecas un jaunas būšanas to Vidzemes ļaužu, uzrakstīti 1753*. Red. J. Šiliņš. Rīga: Vēstures izpētes un popularizēšanas biedrība, 2015, 19.–31. lpp.

² Dziesmas ir publicētas “Latviskas dziesmu grāmatas” 1764. gada izdevuma pielikumā “Jaunas dziesmas”. Sk.: *Latviska dziesmu grāmata, Iekš kā tik labi tās aprastas kā ir citas it no jauna salasītas garīgas dziesmas ir Dieva draudzībā ir mājās dziedamas [...]*. Rīga, bey Samuel Lorentz Frölich, 1764. Blaufūsa tulkotāja autorību pierāda Blaufūsa rakstīta vēstule nezināmam kolēģim bez gada, kurā viņš iztirzā labākā tulkojuma varianta jautājumus (glabājas LU AB M “LDB 5492 I”), kā arī šo dziesmu minēšana autobiogrāfijā un norāde uz Blaufūsu kā dziesmu tulkotāju Rekes un Napierska leksikona šķirklī par Blaufūsu.

³ Piemēram, dzejojums “Parunāšana par Jēzus augšāmcelšanos”. LU AB M “LDB 5411”. Rokraksts zināms divos eksemplāros, viens no tiem ir Blaufūsa, otrs – Heinriha Baumaņa autogrāfs.

⁴ *Verzeichniß einiger theologischen Bücher, welche den in der Wohnung der verwittibten Frau Pastorin Blaufuß um baar Geld verauctioniert werden sollen*. [Rīga]: [S. L. Frölich], 1758. LU AB R D1 11-1 inv. 8309.

pārdeva sava 1756. gadā mūžībā aizgājušā vīra bibliotēku. Šim nolūkam tika nodrukāts katalogs,⁵ kas ir pietiekami apjomīgs (749 vienības), lai secinātu, ka Blaufūsa rīcībā atradusies plaša personīgā bibliotēka. Salīdzinājumam jāmin Rīgas pilsētas bibliotēkas krājums, piemēram, 1743. gadā ar aptuveni 6000 sējumiem. Blaufūsa laikabiedra Jākoba Langes (*Lange*, 1711–1777) grāmatu krājumā pēc viņa nāves atradās 980 vienības,⁶ tomēr jāņem vērā, ka bija pagājuši jau 20 grāmatu nozares attīstībā raženi gadi kopš Blaufūsa pēdējās grāmatu iegādes. Blaufūsu pārim nebija pēcnācēju, tāpēc mantas pārdošana izsolē neizbrīna. Iespējams, daudzi viņa kolēģi un vācu un latviešu draugi kāroja iegūt kādu no grāmatām, jo Blaufūsu šai jomā varētu dēvēt par profesionāli, – viņš bija čakls grāmatu patērētājs un arī grāmatu izplatītājs.

Iecelts par Vidzemes galvenās baznīcas – Sv. Jēkaba – mācītāju, kuras paspārnē atradās arī Rīgas Ķeizariskais licejs, viņš uzturēja sakarus gan ar Halles piētistiem, gan ar grāfa Nikolausa Ludviga fon Cincendorfa (*Zinzendorf*, 1700–1760) vadītajiem brāļiem un māsām. Abu šo kristīgo strāvojumu pārstāvji savu pārliecību uzticēja papīram un bija ražīgi autori. 18. gadsimta vidū viņu starpā izraisījās intensīva polemika iespiestu traktātu veidā, daudzi no tiem atradās arī Blaufūsa bibliotēkā, jo viņš bija piederīgs abiem virzieniem vienlaikus. Jaunībā viņu ļoti spēcīgi ietekmēja Halles piētistu skola, viņš bija piedzīvojis piētistam obligātu personisku modināšanas notikumu, ticēja piētistu misijas darbam un vāca naudu šim nolūkam arī viņu darbības vietās Vidzemē.⁷ Ar hernhūtismu

Blaufūsam mūža otrajā pusē izveidojās dziļi personiskas attiecības, savukārt Halles noliedzošās attieksmes dēļ pret hernhūtiešiem Blaufūss mūža nogalē no šī virziena atsvešinājās un to dziļi pārdzīvoja.

Reti kurš 18. gadsimta Rīgas mācītais vīrs atstājis tik daudzas liecības par savu lasīšanas pieredzi kā Blaufūss. Vispersonīgākais un izsmeļošākais avots šai jomā ir viņa 1752. gadā rakstītā autobiogrāfija, kas glabājas Unitātes arhīvā Hernhūtē.⁸ Tajā Blaufūss stāsta par savas dzīves notikumiem, sākot ar bērnību tēva mājās Tiringenē līdz pat pēdējā laika pārdzīvojumiem, kad viņu māc smaga slimība un viņš apzinās mūža drīzu galu. Savas “ārējās” un “iekšējās” dzīves notikumus Blaufūss attēlo, atsaucoties uz kādu personīgi attiecīgajā dzīves posmā vai dvēseles stāvoklī noderīgu grāmatu – Mārtiņa Lutera darbu, Bībeles pantu, teoloģisku traktātu, celsmes vai pat uzziņu literatūru, piemēram, par laulības dzīves jautājumiem.

Īpaša tekstu kategorija ir garīgās dziesmas no dažādām dziesmu grāmatām. Garīgo dziesmu teksti autobiogrāfijā veido tādu kā ilustrāciju vai pat gluži otrādi – saturisko kodolu Blaufūsa iekšējo pārdomu atklāsmei. Ar dziesmu tekstu palīdzību vien varētu izdarīt secinājumus par viņa garīgajiem meklējumiem konkrētajā dzīves posmā. Daļu no dziesmu grāmatām – Rīgas vācu dziesmu grāmatu,⁹

⁵ Pateicība Aijai Taimiņai par norādi uz šo izdevumu.

⁶ Zanders, V. Privatbibliotheken im kulturhistorischen Kontext Lettlands. In: *Kulturgeschichte der baltischen Länder in der Frühen Neuzeit: mit einem Ausblick in die Moderne*. Hg. V. K. Garber und M. Klöker. Tübingen: Max Niemeyer, 2003, S. 141.

⁷ Sk., piem., F. B. Blaufūsa 1738. gadā rakstītās vēstules uz Halli, kurās viņš ziņo par ziedojumiem Halles Malabāru un Trankebāras (reģioni Indijā) misijai – Extract Briefes von H. Past. Blaufusss zu Ermis in Liefland vom 29. Juny 1738 AFSt: 3H9 36

un Blaufuß an G. A. Francke, Riga d. 29. Jun 1738 AFSt C340 7.

⁸ *Der Lebenslauf von Friedrich Bernhard Blaufuß, Pastor in Riga*. UA R.22.60. Autogrāfs. Nav publ. Publikācija vācu un latviešu valodā autores redakcijā tiks izdota 2024. gadā.

⁹ *Neu-vielvermehrtes Rigisches Gesangbuch: bestehend aus schönen geistreichen Liedern und Psalmen, nach Ordnung der Jahrzeiten, auch hiesigem Kirchengebrauche eingerichtetem und ietzo mit Geist- und Trostreichen Liedern an der Zahl bis auf 1377 vermehret; nebst einem Andacht- und Trostvollen Gebetbuche, jedermannlich zu seeliger Erbauung zu gebrauchen*. Jan 1741 bey Samuel Lorenz Frölich.

Halles¹⁰ un Kēnigsbergas¹¹ dziesmu grāmatas – viņš min kā citēto vai arī tikai ar nosaukumu pieminēto dziesmu avotus, daļa no dziesmu tekstu citātiem autobiogrāfijas lasītājam jāatšifrē pašam, jo tās ir tobrīd jau aizliegtās brāļu draudzes dziesmas. Pēdējās tiek sauktas par “jaunajām dziesmām”, kas jo īpaši pasvīturo šo dziesmu nozīmību autobiogrāfijas rakstītāja gara dzīvē, jo atgādina slaveno citātu no psalma “Dziediet Tam Kungam jaunu dziesmu”. Tām Blaufūss pievēršas dzīves otrajā pusē pēc personīga kontakta ar hernhūtiešiem Vidzemē. Cik noprotams, Blaufūss lasa gan dziesmu tekstus, gan vēl jo biežāk tos izdzied, atkārtotot attiecīgajam dvēseles stāvoklim un, viņaprāt, tobrīd valdošajai personīgajai problēmai atbilstošu dziesmu daudzas reizes.

Pietiekami daiļrunīgs avots Blaufūsa kolportiera darbības sakarā ir hernhūtiešu tiesas prāvas aktis, kur Jēkaba baznīcas mācītājs ir viens no galvenajiem apsūdzētajiem, jo uzturējis ciešus kontaktus ar vācu un latviešu hernhūtiešiem un Jēkaba baznīcas pastorātā noturējis celsmes stundas latviešu un vācu interesentiem, kuri pulcējušies pie viņa no plašas apkaimes un citām draudzēm.¹² Viens no galvenajiem apsūdzības elementiem ir arī viņa iesaistīšanās hernhūtisko grāmatu sagādē, kuras

viņš lasa pats, kā arī pasūta un piegādā citiem, tai skaitā (un tas tiek izmeklēts īpaši) izglītotajiem latviešu hernhūtiešiem jeb “modinātajiem bauriem”. Tiesas prāvas laikā viņš tiek pamatīgi izvaicāts, konfrontēts ar citu liecinieku un apsūdzēto teikto.

Šos notikumus viņš piemin arī savā autobiogrāfijā un liek saprast, ka toreiz atbildējis, lai pēc iespējas mazāk dotu iemeslu justīcijas zobenu vērst pret sevi un saviem latviešu un vācu līdzgaitniekiem. Protams, tas viņam izdodas daļēji, jo brāļu draudzes darbība Vidzemē tiek aizliegta. Pēc viņa drauga Vidzemes ģenerālsuperintendenta Jākoba Fišera nāves jaunais amata ieguvējs Jākobs Andreass Cimmermanis (*Zimmermann*, 1706–1770) Blaufūsam gan oficiāli neaizliedz strādāt par mācītāju, tomēr aizvien vairāk Jēkaba baznīcas draudzes aprūpē tiek iesaistīts viņam paredzētais adjunkts Heinrihs Frīdrihs Hērvāgens (*Heerwagen*, 1717–1773), līdz 1749. gadā viņš pilnībā pārņem visus mācītāja pienākumus. Blaufūss ir slims un tiek atzīts par kalpošanai nederīgu. Viņam jāatstāj arī pastorāts un jāpārvācas uz “atraitnes dzīvokli” (*Wittiben-Wohnung*).¹³

Blaufūss kā autors

Neskatoties uz fiziskām ciešanām un sadzīves apstākļu neērtībām, 1752. un 1753. gads kļūst par radošāko gadu Blaufūsa biogrāfijā, kad top divi latviešu kultūrvēsturei nozīmīgi sacerējumi – pirmā latviski rakstītā un latviešu publikai domātā vēstures grāmata rokrakstā “Stāsti no tās vecas un jaunas būšanas to Vidzemes ļaužu, uzrakstīti 1753” un pagaidām plašākai publikai vēl pilnīgi nezināms dzejojums vācu valodā ar barokāli garu nosaukumu, kas latviešu tulkojumā skan – “Vidzemes pieminekļi Dievam par godu, kas parādīts 1738. gadā, modinot lielu daudzumu igauņu un

¹⁰ Freylinghausen, J. A. weil. *Past. zu St. Ulrich und des Gymn. Schol. Geistreiches Gesang-Buch: den Kern alter und neuer Lieder in sich haltend: Jetzo von neuen so eingerichtet, Daß alle Gesänge, so in den vorhūn unter diesem Namen alhier herausgekommenen Gesang-Büchern befindlich, unter ihre Rubriken zusammengebracht, auch die Noten aller alten und neuen Melodeyen-beygefüget worden / und mit einem Vorbericht herausgegeben von Gotthilf August Francken*. Halle: in Verlegung des Waisenhauses, 1741.

¹¹ Rogall, G. F. *Kern Alter und Neuer Lieder, So In denen Königl. Preußis. Und Chur = Brand. Landen gebräuchlich sind [...]*, Königsberg: Hartung, 1730.

¹² *Dem H. Pastori Friedr. Bernhard Blaufuss vorgelegten Fragen, welche seinen Einfluß in das hiesige herrnhutische Wesen, so viel sich davon in Actis zu Dohlen und Wolmar hervorgethan*. LNA LVVA, 237. f., 1. apr., 2. l., 1175.–1231. lp.

¹³ *Ex Actis Judicialibus Cæsarei suprimì Consistorii per Livoniam, Riga d. 26. April 1751*. LU AB R Ms. 1140,1b.

latviešu zemnieku Vidzemes hercogistē viņu neliekuļotai atgriešanai un svētīgai sirds un dzīves pārmaiņai, un kas katram tapis zināms, pat visā pasaulē, izsēto nepatiesību un viltus ziņojumu dēļ pēc patiesiem notikumiem vārmās izklāstīts no kāda bezpartejiska aculiecinieka 1753. gadā”.¹⁴

Arī šajā dzejījumā Blaufūss apcer vēstures gaitu kristīga pestīšanas stāsta veidā, sākot ar zviedru valdības atbalstīto Bībeles latviskojumu un Johana Fišera centieniem latviešu izglītības veicināšanas jomā līdz pat Blaufūsa paša acīm pieredzētajiem latviešu brāļu draudzes izveidošanās un garīgās celsmes notikumiem Vidzemē. Dzejolis ir čakla rīmētāja sacerējums, tomēr tajā iesaistītie tēli – latviešu un igauņu zemnieki un zemnieces – padara to par unikālu tekstu latviešu literārajā kultūrā un tuvina Kristijona Donelaiša (*Donelaitis*, 1714–1780) meistardarbam lietuviešu literatūrā. Blaufūsa dzejojums ir vācu valodā, tādēļ to, protams, nevar salīdzināt ar “Gadalaikiem” kā lietuviešu valodas pieminekli, bet tam ir līdzīga pieeja, kas piešķir vienkāršo cilvēku tēlu atainojumam klasiska pantmēra formu. Šī “augstajai” literatūrai paredzētā pantmēra cēlums vārmās apdziedātos latviešu un igauņu dzimtcilvēkus paceļ līdz

¹⁴ Nosaukums oriģinālā: *Liefländisches Denckmal bestehend in einem Ruhm des Werckes Gottes/ welches sich Ao 1738 in Erweckung einer Menge Ehstnischer und Lettischer Bauern im Herzogthum Liefland zu deren ungeheuchelten Bekehrung und seligen Herzens und Lebens Veränderung hervorgethan und iedermänniglich bekannt ja weltküendig geworden, wegen der davon ausgestreueten Unwahrheiten und falschen Berichte nach desselben wahren Begebenheit, in gebundenen Zeilen von einem unpartheiischen Augenzeugen aufgesetzt 1753*. Dzejojuma manuskripts ir divos rokrakstos – Unitātes arhīvā Hernhūtē ir nezināmas rokas rakstīts (UA R.19.G.a.8.6.b.), Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīvā Rīgā (LNA LVVA) atrodas dzejojuma autogrāfs (LNA LVVA, 237. f., 1. apr., 8c. l.). Unitātes arhīvā glabātais rokraksts ir jaunāks un atšķiras Rīgas manuskripta varianta.

literāru varoņu cienīgam statusam, kāds tajā laikā bija iespējams tikai augstdzimušiem vai arī ļoti izciliem varoņiem. Igauni un latvieši iegūst Bībeles varoņu vārdus, kuri noder kā viņu rīcības raksturojuma metafora un vispārinājums, attiecinot to uz daudziem jo daudziem tai laikā “modinātajiem”.

Ja Blaufūss būtu kļuvis par autoru tikai “Stāstiem” un “Piemineklim”, arī tad viņa devums būtu nozīmīgs latviešu kultūrvēstures un latviskās identitātes veidošanās elements. Tomēr viņš ir paveicis vairāk. Pie tam daži teksti vēl ir atklājami, dažos viņa autorība nav viennozīmīgi noskaidrota. Blaufūss ir piedalījies 1739. gada Bībeles teksta rediģēšanā, rakstījis latviešu lasītājam domātu priekšvārdu šim izdevumam, kas izceļas ar pedagoģiski prasmīgu latviešu mudināšanu pievērsties rakstītajam vārdam, lasot, pārdomājot un izprotot lasīto individuālā līmenī, lai veicinātu personīgo dievbijību, kas ir piētismam tipiska pieeja. Blaufūsa devuma vērtējumā jāpievienojas Jāņa Krēšliņa (jun.) paustajam. “Vidzemes stāstu” rokraksta atceres sakarā viņš raksta: “Varam apgalvot, ka Blaufūsa “Stahsti” ir viens no spēcīgākajiem latviešu pašapziņas apliecinājumiem 18. gadsimta pirmajā pusē – šo darbu sarakstījis cilvēks, kas latviešu valodu iemācījies kā svešvalodu. Un, kaut arī Blaufūsa vārds drīzāk reti minēts, varētu pat teikt – bieži aizmirsts –, viņa ieguldījums latviešu nācijas izveidošanas procesā nebūt nav “zemē metams”. Lasidami Blaufūsa stāstus, Garlība Merķeļa vairāk nekā četrdesmit gadus vēlāk sarakstītie “Die Letten” vairs nešķiet tik revolucionārs darbs, kā vēstures grāmatās mums bieži to māca.”¹⁵

Grāmatu izsoles kataloga pielikuma sadaļā (*Adpendix variorum*) minēts arī kāds saišķis ar

¹⁵ Krēšliņš, J. (jun.). Frīdrihs Bernhards Blaufūss un viņa nevaids nizzināmi stāsti. No: *Vidzeme, baznīca, sabiedrība laikmetu maiņā: zinātnisko rakstu krājums*. Red. g. Straube u. c. Valmieras: Vidzemes Augstskola, 2009, 101. lpp.

“dažādiem Rīgas, Jēnas un citiem dzejoļiem”¹⁶. Vai starp tiem atrodamī Blaufūsa sacerējumi, nav zināms. Tikpat miklains ir arī kvarta formāta grāmatu klāstā izsolītais 122. numurs – manuskripts ar pielikumiem.¹⁷ Protams, nav zināms, par kādu manuskriptu ir runa, tomēr tas varētu būt paša Blaufūsa rokraksts. Katrā ziņā daļa no Blaufūsa rokrakstiem nonāca mācītāja Gustava Bergmaņa īpašumā, vēlāk tie iegūla Latviešu draugu biedrības krājumā un mūsdienās glabājas LU AB Misiņa bibliotēkā.

Pēc pilnīgākas Blaufūsa mantojuma apzināšanas, domājams, Jāņa Krēsliņa, Alekseja Apīņa un citu Blaufūsa cildinātāju spriedumi iegūs vēl nopietnāku pamatojumu.

Blaufūsa personība starp piētismu un hernhūtismu

Blaufūss izglītību guvis Halles Universitātē piētisma uzplaukuma laikmetā, kad tur darbojās Augusts Hermanis Franke (*Francke*, 1663–1727). Halles sociālpedagoģisko ideju gaisotne ir noteikusi Frīdriha Bernharda Blaufūsa personības veidošanos. Autobiogrāfijā lasām šādas rindas: “Toreiz tas bija īpaši svētīgs laiks Hallei. Tagad jau svētīgi mūžībā aizgājušie vīri Breithaupts, Antons un Franke kopā ar citiem kolēģiem un līdzstrādniekiem strādāja Dieva darbu ar lielu možumu un spēku, tādēļ tur varēja sastapt krietnus studentus un citus godīgus ļaudis, kuriem bija nopietna attieksme pret savu kristietību. Visa Halle atradās kustībā, tomēr ar piebildi, ka liela daļa gan turējās pie minētajiem skolotājiem, bet bija arī daudzi, kas viņus tik nopietni neņēma vērā, tikai tāpat vien labprāt klausījās, liela daļa bija arī pret viņiem. Tobrīd es sapratu tikai tik daudz, ka ar kristietību,

īpaši praksē, šeit bija pavisam citādi, nekā es to biju redzējis un dzirdējis Breitungā. Dažu skolotāju izturēšanās un viņu publiskās mācības, Augusta Hermana Frankes katehizācijas, runas un sprediķi man atvēra acis, un sirdi radās izjūta par manu mirušo un nožēlojamo stāvokli.”¹⁸

Studiju laikā Blaufūss tika uzaicināts par A. H. Frankes palīgu, lai pierakstītu un sakārtotu viņa lekcijas un citus rakstu darbus. Blaufūsa bibliotēkas katalogs un autobiogrāfijā minētā literatūra galvenokārt ir Halles piētisma ideju pasaules atspoguļojums grāmatās. Vēlāk Franke viņu nosūtījis darbā uz Vidzemi, kur viņš iepazinies ar brāļu draudzes pārstāvjiem no Hernhūtes, kā arī ar tās vadītāju Nikolausu Ludvīgu fon Cincendorfu, kuru personīgi pirmo reizi sastapis Rīgā 1736. gadā. Kopš šī laika viņš aizvien vairāk sācis simpatizēt brāļu draudzei, neskatoties uz Halles brīdinājumiem turēties pa gabalu no “cincendorfiņiem”. No 1737. gada viņš savā namā uzņēmis brāļus un devis viņiem darbu, draudzējies ar Rīgas vācu amatniekiem un Rīgas apkaimju latviešu uzņēmējiem, amatniekiem un zemniekiem, no kuriem redzamākā persona bija Jānis Šteinhauers.

Kā Frankes audzēknis Blaufūss arī Vidzemē interesējies par jaunākajiem Halles izdevumiem, kurus saņēmis no Halles izdevniecības un draugiem. Liels pārsteigums viņam bijusi Hallartu ģimenes bibliotēka Valmiermuižā, kur viņš no 1726. gada līdz 1728. gadam kalpoja kā mājmačītājs. Īpašu godbijību viņam izraisījusi Magdalēna Elizabete fon Hallarte. Savā autobiogrāfijā viņš raksta: “Ģenerālienes kundzei, kuru ar visām tiesībām var saukt par debesu valstības rakstu zinātāju, bija dziļas zināšanas teoloģijā, un jo īpaši pamatīgas tās bija par tīro evaņģēliju. Dievs viņu bija apveltījis ne tikai ar lielu saprātu, bet arī izrādījis žēlastību ar svētdarīšanas dāvanām viņas sirdi, un viņai netrūka arī palīdzības no ārpuses. Viņai bija plaša bibliotēka ar izcili atlasītām plaša spektra teoloģiskām grāmatām vācu valodā un dažādiem

¹⁶ Appendix variorum. In Folio. Nr. 7 “Ein Pack verschiedener Rigaischen, Jenaischen und anderer Gedichte”. In: *Verzeichniß einiger theologischen Bücher, welche den in der Wohnung der verwittibten Frau Pastorin Blaufuß um baar Geld verauctioniert werden sollen*. [Rīga]: [S. L. Frölich], 1758.

¹⁷ Verzeichnis S. 8 In Quarto nr. 122 Ein Manuscript mit Collectaneis. In: *Ibid.*

¹⁸ *Der Lebenslauf von Friedrich Bernhard Blaufuß, Pastor in Riga*. B. Paškevicis tulkojums.

vācu valodā tulkotiem rakstiem, kurus viņa bija lasījusi un kuri viņai bijuši vienmēr.”¹⁹

Tāpat kā Blaufūss, arī Hallarte mūža otrajā pusē pēc Augusta Hermana Frankes nāves 1727. gadā pakāpeniski bija novērsusies no Halles piētistiem un kļuvusi par hernhūtiešu kvēlu atbalstītāju un mecenāti. Blaufūss noteikti izmantojis Hallartes bibliotēku un centies veidot savu grāmatu krājumu, kad ieguvis pirmo mācītāja vietu Palsmanē 1727. gadā. Viņa redzeslokā bijušas arī vietējo autoru grāmatas, kā liecina atstāstīta epizode par Pērnavas mācītāja Johana Jakoba Seges (arī Segiuss, 1618–1679) grāmatas meklējumiem. Šī un arī cita šī paša autora grāmata atrodamas minētajā izsoles katalogā. Blaufūsa autobiogrāfijā lasām: “Viens Hernhūtes brālis man ieteica Hanoverē drukāt²⁰ bijušā Pērnavas mācītāja Segiusa grāmatu ar nosaukumu “Hematoloģija”²¹. Es to ilgi meklēju bez sekmēm, līdz svētīgais mācītājs Elverss man to izlasišanai sadabūja no toreizējā virsmācītāja Depkina kunga. Tā kā šo grāmatu no sākuma nevarēju sameklēt, tad to reiz pateicu savā ceturtdienas sprediķī un liku noprast, ka, ja kādam tā būtu, es būtu pateicīgs, ka man tas tiek darīts zināms. Tad nu viens no maniem klausītājiem man atnesa Ahasvera Friča zelta grāmatiņu par Kristus ciešanām un pēc kāda laiciņa viens labvēlis no laukiem man atsūtīja Segiusa grāmatiņu, kuru gan jau biju saņēmis no virsmācītāja Depkina kunga.”²²

Kā noprotams no šī jaukā atstāsta, apmaiņšanās ar grāmatām, savstarpēja komunikācija bija pierasta lieta mācīto vīru aprindās,

1 Hernhūtiešu zvaigzne uz vēsturiskā Halles bāreņu nama jumta terases. B. Paškevicis foto

2 Frīdriha Bernharda Blaufūsa paraksts

¹⁹ *Der Lebenslauf von Friedrich Bernhard Blaufuß, Pastor in Riga.* B. Paškevicis tulkojums.

²⁰ Hanoverē drukātu izdevumu man nav bijis iespējams atrast, LNB zināmais ir iznācis Lineburgā.

²¹ Segius, J. J. *Hematologia sacra, das ist Meditationes und heilige Betrachtungen unsers überaus köstlichen und hochtheuersten Lösegeldes, welches ist das kräftige Blut ... unsers hertzgeliebten Heylands Jesu Christi.* Lüneburg: gedruckt und verlegt durch Johann und Heinrich Stern, 1672.

²² *Der Lebenslauf von Friedrich Bernhard Blaufuß, Pastor in Riga.* B. Paškevicis tulkojums.

3 Izsoles kataloga titullapa. LU AB R D1 11-1 inv. 8309

jo īpaši amata brāļu starpā. Blaufūsa katalogā atrodami ļoti daudzi Halles izdevumi, pārsvarā tie ir Frankes, Joahima Breithaupt, Johana Freilinghauzena u. c. sacerējumi. Piētistu dibinātajā Cillihavas (*Züllichau*, tagad Sulehova (*Sulechow*) Polijā) izdevniecībā izdotie Johana Arnta, Filipa Jakoba Špēnera sacerējumi pārstāv agrīno 17. gadsimta piētismu. Netrūkst arī radikālpiētistu, kā, piemēram, Gotfrīda Arnolda, darbu.

Katalogs uzrāda arī vairākus historiogrāfiskus darbus, no kuriem daži attiecināmi uz Vidzemes vēsturi, daži aplūko vācu zemju vēsturi. Šo darbu ietekme uz paša Blaufūsa rakstīto Vidzemes vēsturi vēl būtu pētāma. 1 2 3

Hernhūtiešu literatūras izplatītājs

Izsoles katalogā līdzās plaši pārstāvētiem piētistu, kā arī luterāņu slavenāko autoru darbiem nedaudz mazāku grupu veido brāļu draudzes literatūra. Blaufūsa īpašumā bija Komeniusa brāļu draudzes vēsture latīņu valodā (sadaļā “in Quarto”, Nr. 118) un citi darbi, hernhūtiešu dziesmu grāmatas un dažādi Cincendorfa raksti. Blaufūsa bibliotēkas hernhūtiskā daļa ir daudz pieticīgāka salīdzinājumā ar pārējo teoloģisko literatūru, tomēr viņa biogrāfijas kontekstā tā nav maznozīmīga. Iespējams, daudzas viņam piederējušās grāmatas jau viņa dzīves laikā nonākušas pie domubiedriem. Varbūt, ka dažas grāmatas šķita pārāk bīstamas, lai tās turētu mājās, vai arī hernhūtiešu izmeklēšanas komisijas uzdevumā viņš kādas grāmatas nodevis pēc ierēdņu “pamudinājuma”, kā tas notika ar hernhūtiešu grāmatām, kuras piederēja zemniekiem. Tieši Blaufūss hernhūtiešu tiesas prāvas aktis minēts kā hernhūtiešu grāmatu izplatītājs, kā starpnieks starp hernhūtiskās literatūras sagādniekiem Vācijā un tās saņēmējiem – latviešu un vācu hernhūtiešiem Vidzemē un Igaunijā. Lūk, ko viņš, aizstāvēdamies pret apsūdzībām tiesas prāvā, raksta savā dzīvesstāstā: “[...] tika minēts, ka es uz šo zemi esmu atvedis visas hernhūtiskās grāmatas. Bet tas bija nepareizi,

jo es biju uz šejieni sagādājis tikai kādu duci dziesmu grāmatu un savām un dažu manu šejienes draugu vajadzībām atsevišķus draudzes rakstus caur Altonas grāmatu izplatītāju Korti, ko darīju bez jēlkādām aizdomām, jo, kā jau minēju iepriekš, grāfs Cincendorfs šeit tika atzīts par ortodoksālu [t. i., oficiālajai luteriskajai baznīcai pieņemamu – B. P.] un šīs grāmatas bija oficiāli reģistrētas, un līdzīgas tika pārdošanas šeit pat tirgū pie Doma baznīcas”²³.

Varam secināt, ka Blaufüss sadarbojies ar Altonas (tagad Hamburgas pilsētas daļa) evaņģēlisko grāmatu izdevēju un tirgotāju Johanu (arī Jonass) Korti (*Korte*, 1683–1747), kurš strādāja kopā ar brāli Dāvidu Korti, viņu firmas nosaukums bija “Gebrüder Korte, Altona” vai “Gebrüder Korte, Flensburg und Altona”. Kortes apgādā ir iznākuši daži Cincendorfa Berlīnes runu sējumi. Berlīnes runas plaši lasīja arī Vidzemes hernhūtiešu pulkā. Kortes grāmatu tirgotava gan piedāvāja arī plašu evaņģēliskās un piētiskās literatūras klāstu. Cincendorfs pazina Jonasu Korti un raksturoja viņu kā “brālīgu, pazemīgu un ļoti izpalīdzīgu”²⁴. Starp Blaufūsa grāmatām atradies arī Kortes slaveņais Jeruzalemes ceļojuma apraksts.²⁵

Blaufüss saņēmis sūtījumus pa tiešo no brāļu draudzes apmetņu vietām, piemēram, 1742. gada ziemā “lielu grāmatu paku”, kura viņam bija jānodod Veisa kungam Brinkenhofā (hernhūtiešu centrs Igaunijā, ig. nos.: *Kriimani*)²⁶ un kuru viņš pārsūtījis uz Valmier-

muižu. Tiesā viņam jautāja, kas tās bijušas par grāmatām. Viņš atbildēja, ka tās ir Cincendorfa grāmatas un šigada lozungu grāmatīņas. No Altonas viņš izrakstījis grāmatas no Hernhūtes draudzes savai lietošanai, bet kopējai lietošanai – ap 40 dziesmu grāmatu.²⁷ Turpinot domu, viņš stāstīja, ka jau kopš 1726. gada (t. i., kopš ierašanās Vidzemē) līdz pat šai dienai pasūtot noderīgas grāmatas no Halles un Kēnigsbergas, kā arī no Hernhūtes draudzes. Viņam neesot bijis nekādu aizdomu, kāpēc gan lai viņš šīs grāmatas nevarētu pasūtīt, viņam neesot zināms arī nekāds aizliegums šai sakarā.²⁸

Blaufüss atzinās, ka piegādājis Cincendorfa tekstus un citas grāmatas arī Jānim Šteinhauseram.²⁹ Savukārt J. Šteinhausers izplatījis latviešu hernhūtiešu dziesmu grāmatas Rīgas, Pārdaugavas, Doles, Biķeru, Daugavgrīvas un Ķīšežera latviešu hernhūtiešu vidū.

²³ *Der Lebenslauf von Friedrich Bernhard Blaufuß, Pastor in Riga*. B. Paškevicis tulkojums.

²⁴ Peucker, P. Das Diarium von Nikolaus Ludwig Graf von Zinzendorf, geschrieben während seiner Reise durch die Niederlande 1736. In: *Nederlands archief voor kerkgeschiedenis*, Vol. 74, No. 1, 1994 (Leiden: Brill), S. 86.

²⁵ *Jonas Kortens, ehemaligen Buchhändlers zu Altona, Reise nach dem weiland Gelobten, Nun aber seit siebenzehn hundert Jahren unter dem Fluch liegenden Lande: Wie auch nach Egypten, dem Berg Libanon, Syrien und Mesopotamien. Von ihm selbst aufrichtig beschrieben und dughgehends mit Anmerkungen begleitet*. O.O.: Im Verlag des Autoris, 1741.

²⁶ LNA LVVA, 237. f., 1. apr., 2. l., 1213. lp.

²⁷ Sal. LNA LVVA, 237. f., 1. apr., 2. l., 1213. lp.

²⁸ Turpat. Blaufūsa atbildes pilnais teksts: “Rp. es waren darin so viel Ihm erinnerlich an nahen exemplairens, des Her. Grafen Bedenken, loosungen von diesem Jahr, die 7 reden von der Gottheit Christi, mehr sey ihm dießmahl unmöglich sich zu erinnern. Von Altona habe er selbsten zu seinem eigenen Gebrauch einige Bücher von der Herrnhutschen Gemeine verschrieben, auch andere Gesangbücher wie sie ihm darum gebeten, kommen lassen, davon der Zahl praeter poster biß 40 seyn mögen. Es sind dises auch nicht die ersten Bücher, die Er verschrieben habe, sondern er habe seit Anno 1726 an biß diese Stunde nutzliche Bücher aus Halle und Koenigsberg verschrieben, daher sich auch bewegen lassen, auf Begehren diese Gesang und einige andere Bücher von der herrnhutischen Gemein zu verschreiben. Das Testament habe er nur vor sich allein verschrieben nicht zu einem Brauche vor andern, sondern wie in gelehrten allerley Schriften zeuche, beurtheile und brauche, so wie es nützlich findet. Er habe auch keinen Anstand oder Bedenken gehabt, warum er diese Bücher nicht verschreiben sollte, weil ihm deßwegen kein Verboth bekandt gewesen, und noch nicht sey.”

²⁹ LNA LVVA, 237. f., 1. apr., 2. l., 1176. lp.

Laicīgā literatūra grāmatu izsoles katalogā

Kopumā katalogā apkopotas 749 vienības, dažas no tām ir vairāku sējumu darbi, kā, piemēram, Lutera Kopotie raksti 14 sējumos, kas atzīmēti kā viena vienība. Zem dažiem numuriem, kā jau minēts, slēpjas kāds manuskriptu sainis, vairāki iesējumi ir daudzu darbu konvolūti.

Blaufūss laika gaitā veidojis savu bibliotēku. Nav zināms, ar cik prāvu grāmatu saišķi viņš ieradies Vidzemē, tomēr tas, protams, nevarēja būt pārāk liels. Kā jau minēts iepriekš, viņa pirmais iespaids droši vien bija Hallartu ģimenes bibliotēka, kurai viņš veltījis pat īpašu aprakstu savā autobiogrāfijā. Lai gan viņa paša ģimenē grāmatas noteikti bijušas lielā cieņā un pirms ierašanās Latvijā viņš kalpojis vairākos augstdzimušos namos, kā arī bijis saskarē ar grāmatām, studējot Halles Universitātē un atrodoties Halles profesoru sabiedrībā, tomēr Hallartu bibliotēka raisījusi viņā īpašu godbijību. Jāpieņem, ka lielāku grāmatu krājumu viņš varēja atļauties, sākot kalpot par mācītāju Palsmanē netālu no Smiltenes. Zīmīgi, ka viņa krājumā ir ne tikai jaunākie izdevumi, bet daudzi 16. un 17. gadsimta iespieddarbi, kuri droši vien iegādāti no paziņām vai grāmatu tirgotavās. Blaufūss min grāmatu bodi pie Doma baznīcas Rīgā. Iespējams, būdams darīšanās Rīgā, viņš apstaigājis visas Rīgas grāmatu tirgotavas. Protams, grāmatas viņš pasūtījis arī ar pasta starpniecību no Vācijas. Viņa grāmatu katalogā minētas visdažādākās izdošanas vietas, ne katrai grāmatai norādīta izdošanas vieta vai gads.

Blaufūsa kolekcijā, protams, atrodami arī zviedru likumu kopojumi, Rīgas rēķinu grāmatas, kā arī vispārīga juridiskā literatūra. Minēts arī kāds nopietnu un humoristisku stāstu sējums, kuram nav norādes ne par autoru, ne par izdošanas gadu. Blaufūss iegādājies arī vairākus

ģeogrāfiskus aprakstus, piemēram, Āfrikas misijas ceļojuma aprakstu “Dionigi de Carli”, jau minēto Kortes Jeruzalemes ceļojuma aprakstu “Der nach Venedig überbrachte Mohr”. Blaufūss lasījis arī žurnālus – slaveno Luīzes Adelgundes Viktorijas Gotšedas (*Gottsched*, 1713–1762) izdoto “Der Zuschauer” pēc angļu “Spectator” parauga un vienu no pirmajiem vācu valodā iznākošajiem pedagoģijas nedēļrakstiem “Die Matrone”.³⁰ Viņa krājumā bija arī vēl citi nenosaukti tā dēvētie “morālie nedēļraksti” (*moralische Wochenschriften*), kuriem bija ļoti nozīmīga loma publikas veidošanā mēdiju laikmeta pirmsākumos.

Blaufūss sevi uzskatīja par slimīgu cilvēku jau kopš jaunības, kā dvēseļu ganam viņam bija jārūpējas arī par savu draudžu locekļu veselību. Hallē atradās slavena aptieka, kurā izgatavotās zāles bija pieprasītas arī Vidzemē. Viņam piederošajā grāmatu klāstā ir arī medicīniskā literatūra.

Blaufūsa izsoles katalogā ir arī īsi pirms viņa nāves iznākušas grāmatas, tātad līdz pat mūža galam Blaufūss nav zaudējis interesi par jaunizdevumiem, kuri papildinājuši viņa grāmatu skapi, lādi vai plauktus.

Pētījums izstrādāts ar Valsts pētījumu programmas “Letonika latviskas un eiropiskas sabiedrības attīstībai” (projekta Nr. VPP-LETONIKA-2022/3-0003 “Naratīvs, forma un balss: literatūras iesakņotība kultūrā un sabiedrībā”) atbalstu.

³⁰ Ein Pack verschiedener Stücke aus dem allgemeinen Zuschauer, der Matrone und andern Wochenschriften. (210 Adpendix in octavo). In: *Verzeichniß einiger theologischen Bücher, welche den in der Wohnung der verwittibten Frau Pastorin Blaufuß um baar Geld verauctioniert werden sollen.* [Riga]: [S. L. Frölich], 1758.

Avoti un literatūra

Nepublicēti un publicēti avoti

Blaufuß an G. A. Francke, Riga d. 29. Jun 1738. (Archiv der Franckeschen Stiftungen), AFSt C340 7.

Blaufūsa vēstule nezināmai personai bez datuma. LU AB M "LDB 5492 I".

Blaufūss F. B. *Vidzemes Stāsti. Stāsti no tās vecas un jaunas būšanas to Vidzemes ļaužu, uzrakstīti 1753.* Red. J. Šiliņš. Rīga: Vēstures izpētes un popularizēšanas biedrība, 2015. LU AB M "LDB 5316".

Dem H. Pastori Friedr. Bernhard Blaufuss vorgelegten Fragen, welche seinen Einfluß in das hiesige herrnhutische Wesen, so viel sich davon in Actis zu Dohlen und Wolmar hervorgethan. LNA LVVA, 237. f., 1. apr., 2. l., 1175.–1231. lp.

Der Lebenslauf von Friedrich Bernhard Blaufuß, Pastor in Riga. UA R.22.60.

Ex Actis Judicialibus Cæsarei suprimi Consistorii per Livoniam, Riga d. 26. April 1751. LU AB R Ms. 1140,1b.

Extract des Briefes von H. Past. Blaufuss zu Ermis in Liefland vom 29. Juny 1738. AFSt 3H9 36.

Freylinghausen, J. A., weil. Past. zu St. Ulrich und des Gymn. Schol. *Geistreiches Gesang-Buch: den Kern alter und neuer Lieder in sich haltend: Jetzo von neuen so eingerichtet, Daß alle Gesänge, so in den vorhin unter diesem Namen alhier herausgekommene Gesang-Büchern befindlich, unter ihre Rubriken zusammengebracht, auch die Noten aller alten und neuen Melodeyen - beygefüget worden / und mit einem Vorbericht herausgegeben von Gotthilf August Francken.* Halle: in Verlegung des Waysenhauses, 1741.

Jonas Kortens, ehemahligen Buchhändlers zu Altona, Reise nach dem weiland Gelobten, Nun aber seit siebenzehnhundert Jahren unter dem Fluch liegenden Lande: Wie auch nach Egypten, dem Berg Libanon, Syrien und Mesopotamien. Von ihm selbst aufrichtig beschrieben und duchgehends mit Anmerckungen begleitet. O.O.: Im Verlag des Autoris, 1741.

Latviska dziesmugrāmata, leķš kā tik labi tās aprastas kā ir citas it no jauna salasītas garīgas dziesmas ir Dieva draudzībā ir mājās dziedamas [..]. Rīga, bey Samuel Lorentz Frölich, 1764.

Liefländisches Denckmal bestehend in einem Ruhm des Werckes Gottes/ welches sich Ao 1738 in Erweckung einer Menge Ehtnischer und Lettischer Bauern im Herzogthum Liefland zu deren ungeheuchelten Bekehrung und seligen Herzens und Lebens Veränderung hervorgethan und iedermänniglich bekannt ja weltkündig geworden, wegen der davon ausgestreuten Unwahrheiten und falschen Berichte nach desselben wahren Begebenheit, in gebundenen Zeilen von einem unpartheischen Augenzeugen aufgesetzt 1753. (Unitätsarchiv Herrnhut), UA R.19.G.a.8.6.b. un LNA LVVA, 237. f., 1. apr., 8c. l.

Neu-vielvermehrtes Rigisches Gesangbuch: bestehend aus schönen geistreichen Liedern und Psalmen, nach Ordnung der Jahrzeiten, auch hiesigem Kirchengebrauche eingerichtetem und ietzo mit Geist- und Trostreichen Liedern an der Zahl bis auf 1377 vermehret; nebst einem Andacht- und Trostvollen Gebetbuche, jedermänniglich zu seeliger Erbauung zu gebrauchten. Jan 1741 bey Samuel Lorenz Frölich.

Rogall, G. F. *Kern Alter und Neuer Lieder, So In denen Königl. Preußis. Und Chur=Brand. Landen gebräuchlich sind [..], Königsberg: Hartung, 1730.*

Segius, J. J. *Hæmatologia sacra, das ist Meditationes und heilige Betrachtungen unsers überaus köstlichen und hochtheuersten Lösegeldes, welches ist das kräftige Blut ... unsers hertzgeliebten Heylands Jesu Christi.* Lüneburg: gedruckt und verlegt durch Johann und Heinrich Stern, 1672.

Verzeichniß einiger theologischen Bücher, welche den in der Wohnung der verwittibten Frau Pastorin Blaufuß um baar Geld verauctioniert werden sollen. [Rīga]: [S. L. Frölich], 1758. LU AB R D1 11-1 inv. 8309.

Literatūra

Krēslīņš, J. (jun.). Frīdrihs Bernhards Blaufūss un viņa nevaids nizzināmi stāsti. In: *Vidzeme, baznīca, sabiedrība laikmetu maiņā: zinātnisko rakstu krājums.* Red. g. Straube u. c. Valmiera: Vidzemes Augstskola, 2009, 103.–117. lpp.

Peucker, P. Das Diarium von Nikolaus Ludwig Graf von Zinzendorf, geschrieben während seiner Reise durch die Niederlande 1736. In: *Nederlands archief voor kerkgeschiedenis*, Vol. 74, No. 1, 1994 (Leiden: Brill), 1994, S. 72–122.

Zanders, V. Privatbibliotheken im kulturhistorischen Kontext Lettlands. In: *Kulturgeschichte der baltischen Länder in der Frühen Neuzeit: mit einem Ausblick in die Moderne.* Hg. V. K. Garber und M. Klöcker. Tübingen: Max Niemeyer, 2003, S. 137–147.

Ojāra Zandera darba gadi bibliotēkā (1968–2000)

Atslēgvārdi: grāmatas, rokraksti, grāmatniecība, izstādes, bibliotēka, rakstnieki, Ojārs Zanders.

Grāmatniecības vēsturnieka un literatūrzinātnieka Ojāra Zandera (1931–2018) darba gadi LPSR Zinātņu akadēmijas Fundamentālajā bibliotēkā un Latvijas Akadēmiskajā bibliotēkā (LAB, tagad Latvijas Universitātes Akadēmiskā bibliotēka) ilga no 1968. līdz 2000. gadam.

Ojārs Zanders sāka strādāt bibliotēkā, un Misiņa bibliotēkas bijušais vadītājs, bibliogrāfs Kārlis Egle ierosināja uzticēt O. Zanderam bibliofila Jāņa Misiņa un paša krātos materiālus. Par bibliotēkas Rokrakstu un reto grāmatu nodaļas vadītāju O. Zanders nostrādāja 24 gadus (1968–1992), kopumā bibliotēkā – 32 gadus. “Pirmais uzdevums bija sakārtot uzkrātos un neinventarizētos materiālus, iepludināt fondos to rakstnieku rokrakstus, kuri bijuši izsūtījumā Sibīrijā un kuru darbi politisku iemeslu dēļ lasītājiem bija nepieejami. Viens no tādiem bija Līgotņu Jēkabs un viņa 170 vienību lielais rokrakstu krājums.”¹

Literatūrzinātnieka Alfrēda Gobas, rakstnieka Kārļa Kraujiņa, dzejnieka Antona Bārdas rokraksti un citi kultūrvēsturei nozīmīgi materiāli, pateicoties O. Zanderam, nonāca bibliotēkā.

Ojārs Zanders raksta: “Pirms pārnākšanas uz Misiņa bibliotēku (1968) zināmu pieredzi deva astoņi darba gadi Raiņa Literatūras un mākslas vēstures muzejā (1960–1968), kur vācām analogus materiālus: manuskriptus, vēstules, dokumentus, fotoattēlus un citas

personālijas, arī grāmatas ar autoru veltījuma ierakstiem.

Strādājot jau Misiņa bibliotēkā, devos, piemēram, pie Kārļa Štrāla Pļaviņās ar Kārļa Egles ieteikuma vēstuli kabatā. Arī pie citiem rakstniekiem – Antona Birkerta, Kārļa Kraujiņa, Paulīnas un Antona Bārdas, ilglaicīgs kontakts izveidojās ar literatūrzinātnieku Alfrēdu Gobu.

Rokrakstu vākšanai nevar pielikt hronoloģiski punktu. Tas ir process, kas turpinās, tāpat kā pati latviešu literatūra. Dzīvā tagadne būs kādreiz pagātne, un labākā tās daļa piederēs mūžībai.²

Rokraksti nav sverami ne kilogramos, ne tonnās. Reizēm siks autogrāfs, plāna vēstule nozīmīgāka par apjomā lielu mašīnrakstu, kurā vairs nav īsta rokraksta cilvēciskā siltuma. Var pārmest, ka mūsu paaudze ne tik sīki precizējusi savu līdzdalību attiecīgajā rokraksta ienākšanas vēsturē, kā to darījis Jānis Misiņš un Kārlis Egle. Bet mēs jau neviens nevaram un negribam ar viņiem mēroties. Mūsu vārds te nav būtisks. Svarīgi, ka šāds rokraksts vispār ir. Bibliotēkas plauktos un līdz ar to kultūras apritē. Svarīgi, ka šajos pārdesmit gados latviešu rakstnieku rokrakstu fondi auguši gan skaitā, gan plašumā.”²

O. Zanders atceras: “Jau Alfrēda Gobas dzīves laikā daļa viņa rokrakstu nonāca dažādās krātuvēs, iespējams, ka kādi arī privātos krājumos. Pēc A. Gobas nāves (31.01.1972.) krietnu viņa arhīva daļu man izdevās iegūt

¹ Labrence, L. *Latviešu rakstnieku rokraksti Misiņa bibliotēkā*. Rīga: LAB, 1994, 31. lpp.

² Zanders, O. Dažas epizodes rokrakstu vācēja gaitās. 1990. Latviešu grāmatniecības vēsture. LUAB MR, F. 1570.

ZA FB Rokrakstu un reto grāmatu nodaļai. Tāpat grāmatas ar autora veltījuma ierakstiem A. Gobam. Arī retus XIX gadsimta latviešu autoru pirmizdevumus. Arhīvu Misiņa bibliotēkā veido plaša sarakste, fotoattēli, materiāli, kas vākti dažādu kopoto rakstu izveidei.

Vairāk vai mazāk izstrādāti un rokrakstā palikuši apcerējumi latviešu kultūras vēsturei. Arī citu autoru rokraksti, kas glabājušies A. Gobas mājās. Tie noderējuši un noderēs ne vienam vien latviešu literatūrzinātniekam, vispār kultūras pētniekam.

Atceros, ka šos materiālus vajadzēja komplektēt pašā ziemas spelgoņā neapkurinātajā A. Gobas bibliotēkas istabā un plānāk gērbtais bibliotekārs tika sodīts ar sekojošu plaušu karsoni. Bet palika gandarījums, ka saglābta ievērojama daļa no darbīga cilvēka arhīva.”³ 3 4

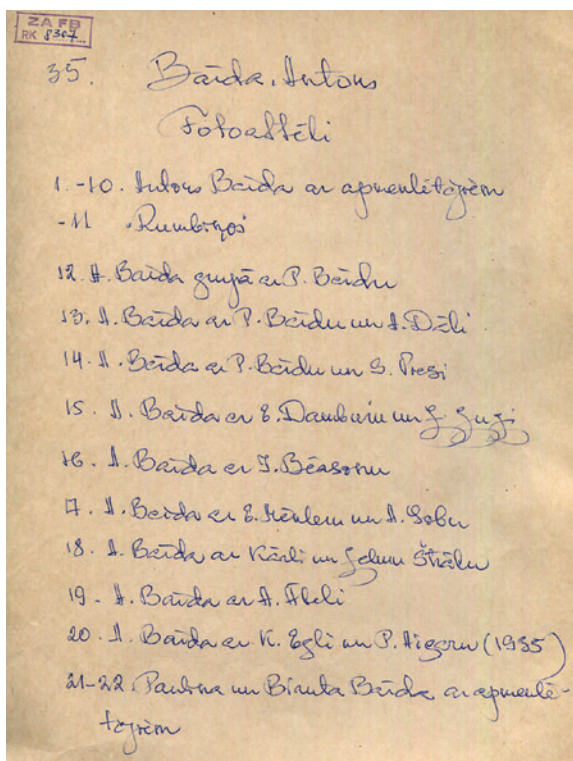
O. Zandera pārziņā bija vairāk nekā 30 000 retu, senu un unikālu grāmatu, sākot ar rokrakstu grāmatām no 13. gadsimta beigām, inkunābulām, paleotipiem, pirmajiem Rīgas iespieddarbiem līdz pat mūsdienu izdevumiem. Viņš vadījis ekskursijas un lasījis referātus par grāmatniecību, latviešu un cittautu literatūru, piedalījies ar ziņojumiem par Rīgas grāmatniecību un kultūru starptautiskajās zinātniskajās konferencēs Latvijā, Vācijā, Polijā, Krievijā, Igaunijā un Norvēģijā. O. Zanders bija daudz publicāciju un grāmatu autors.

Domājot par unikālajām grāmatām, O. Zanders 1991. gadā uzrakstīja šādas rindas:

Gadsimtu balsis skan grāmatās laikmetiem
pāri,
Grāmata sena – lai svētīts Tavs vārds;
Mūžības mirdzums, kas smagnējos sējumus
skāris,
Starot var gaišāk nekā pusnaktī sārts.

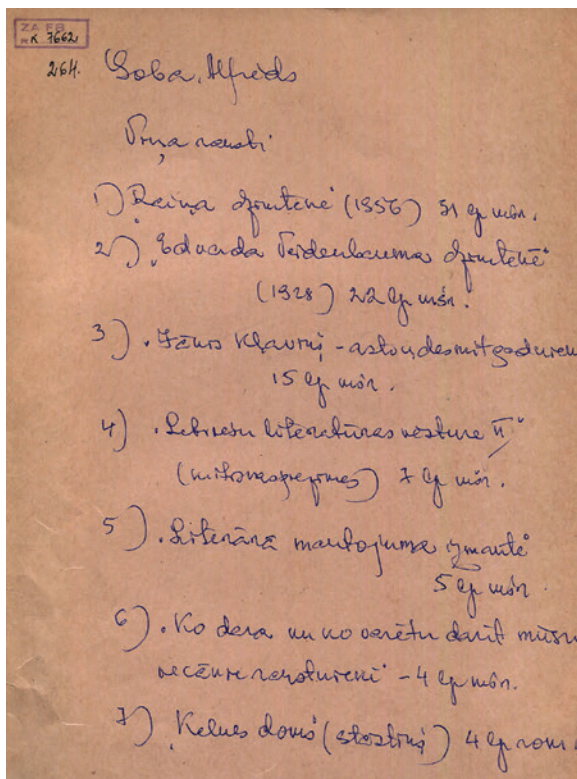

1 Ojārs Zanders Rokrakstu un reto grāmatu nodaļā 1970. gadā

2 Dokuments no dzejnieka Antona Bārdas fonda

³ Zanders, O. Piemirsta darba vīra atcerei (1889–1989). *Latvijas Jaunatne*, 1990, 30. janv., Nr. 18, 3. lpp.

3 Dokuments no literatūrzinātnieka Alfrēda Gobas fonda

Ieklausies, lasītāj, gadsimtu viedajā runā,
Pirksti kad bijīgi dzeltušās lappuses šķir;
Grāmata vienmēr – pat posta un ieroču dunā –
Pacelta pāri kā vairogs pār cilvēku ir.⁴

Daudzus darba gadus O. Zanders veltīja Rīgas grāmatniecības izpētei. 1988. gadā iznāca viņa sastādīts ceļvedis jubilejas izstādei “Senās grāmatas Rīgā (13. gs. – 18. gs.)”, kurā iekļauta informācija par Latvijas Akadēmiskās bibliotēkas un Latvijas Nacionālās bibliotēkas bagātībām. Abas Latvijas lielākās zinātniskās bibliotēkas parādīja unikālākās, retākās, nozīmīgākās un mākslinieciski skaistākās savu krājumu grāmatas. Ekspozīcijas vieta bija Doma baznīcas krusteja, kur vairāk nekā 300 gadu (no 1553. līdz 1891. gadam) atradās 1524. gadā dibinātā Rīgas pilsētas bibliotēka. 5

2000. gadā apgādā “Zinātne” iznāca grāmata “Senās Rīgas grāmatniecība un kultūra Hanzas pilsētu kopsakarā (13.–17. gs.)”, kurā mēģināts parādīt Rīgas kultūras attīstības gaitu pirmo piecu pilsētas pastāvēšanas gadsimtu laikā. Impulsu grāmatas tapšanai devis autora uzskats, ka viņam visu dzīvi bijis raksturīgi ķerties pie lietām, kas citiem paslīd garām nepamanītas vai liekas mazsvarīgas. Tādas tēmas bija Rīgas grāmatniecības četrsimtgade un pirmais grāmatiespiedējs, jo visbagātākais Nikolausa Mollīna (*Nicolaus Mollinus*, 1588–1625) izdevumu klāsts saglabājies tieši Latvijas Akadēmiskajā bibliotēkā – gan pirmie Rīgā iespiestie kalendāri ar pilsētas panorāmu titullappā, gan Rīgas Domscolas grāmatas, gan dažādi rātes noteikumi, grāmatas dievkalpojumiem un arī Rīgas humānistu sacerējumi.

Latviešu grāmatniecības vēstures pētnieks Konstantīns Karulis atzīst: “O. Zandera grāmata izdota ļoti krāšņi – lielā formātā, ar daudzām ilustrācijām, no kurām daļa krāsainas reprodukcijas. Tiešām, reprezentatīvs izdevums. Izcils tas ir arī tanī ziņā, ka pirmo reizi

⁴ Zanders, O. Gadsimtu balsis skan grāmatās laikmetiem pāri... *Ex libris*, 1991, Nr. 2, 2. lpp.

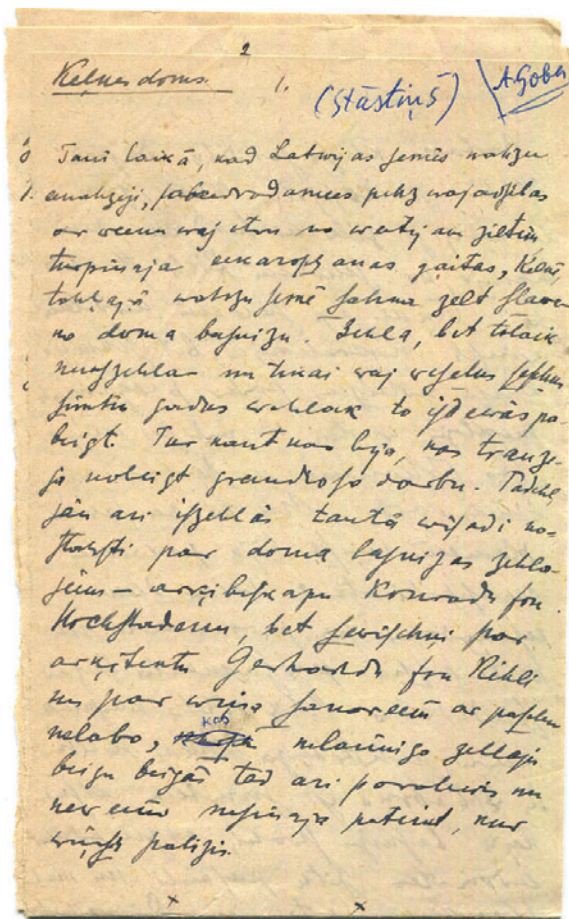
latviešu grāmatniecībā parādījusies monogrāfija par kādu tipogrāfu un viņa produkciju.”⁵ 6

Otrs impulss šīs grāmatas radīšanai nāca 1992. gadā, kad Ojārs Zanders Libekā piedalījās konferencē “Baltica”. Runājot ar citu valstu speciālistiem, nostiprinājās atziņa, ka valstis koncentrējas galvenokārt uz savas vēstures apzināšanu un informācija par citām Hanzas pilsētām ir visai skopa. Rīga šajā kontekstā bija samērā maz zināma, lai gan bija acīmredzamas kopsakarības visās savienības pilsētās. Ojārs Zanders uzskatīja, ka šajā grāmatā centrā izvirzīta viena pilsēta un ap to skatīta visa Hanzas savienība, rādot gan pilsētām kopīgo, gan atšķirīgo.

Konkursā “Skaistākā grāmata 2000”, kuru rīkoja Latvijas Grāmatizdevēju asociācija sadarbībā ar Rīgas Domes Kultūras pārvaldi un Kultūras ministriju, par gada grāmatu tika atzīta Ojāra Zandera grāmata “Senās Rīgas grāmatniecība un kultūra Hanzas pilsētu kopsakarā (13.–17. gs.)”. 7

Kāpēc Ojāra Zandera grāmata tika uzskatīta par tik īpašu? Ne tāpēc, ka tā bija laba velte Rīgas 800 gadu jubilejai un uzskatāma liecība Latvijas virzībai uz Eiropu, bet gan tāpēc, ka tajā izpētīta grāmatniecības un kultūras attīstība plašā Ziemeļeiropas reģionā ap Baltijas jūru vairāk nekā piecsimt gadu ilgā laika posmā un Latvija pārliecinoši parādīta Eiropas kontekstā. Rūpīgi izstrādātos tekstus ilustrēja 470 attēli, kurus autors atradis Latvijas Akadēmiskajā bibliotēkā, kā arī Vācijas, Zviedrijas, Dānijas, Igaunijas, Somijas un Krievijas arhīvos un bibliotēkās.

“Pētīt Rīgu – nozīmē izstaigāt tās vēstures astoņus gadsimtus. Un tas ir gluži kā mākslas izstādē: pie vienas gleznas tu kavējies ilgi, ilgi; citai paej tikai steigšus garām. Neesmu Rīgas iedzimtais; esmu drīzāk Rīgas “noburtais”. Lauku zēns, kurš dzimis Jaungulbenes pagasta dziļā nostūrī un kuram vēl tuvējā bērzu birzī cirsta šūpuļa liksts. Atzišos, ka personīgi es

4 Literatūrzinātnieka Alfrēda Gobas rokraksts

⁵ Karulis, K. Grāmatas garie ceļi. *Karogs*, 1989, Nr. 7, 143. lpp.

5 Izstādes ceļveža “Senās grāmatas Rīgā (13. gs. – 18. gs.)” vāks

6 Grāmatas “Tipogrāfs Mollins un viņa laiks: pirmās Rīgā iespiestās grāmatas, 1588–1625” vāks

mīlāk kavējos zem Rīgas Doma senatnīgajām velvēm nekā bezcerīgi blenžu kāda jaunuzcelta supermārketa stiklotajās sienās. Bet katram Rīgas gadsimtam jau bijusi sava pievilcība, katram sava gaisma un ēnas, savi sasniegumi un neveiksmes. Ne ar mūsu piedzimšanu pasaule sākusies, ne ar mūsu aiziešanu tā beigsies. Ne mēs pirmie Rīgas cēlāji, ne arī pēdējie tās arhitekti. Rīga ir kā gotiska katedrāle, ko ceļ gadsimtiem ilgi Dievam un mūžībai par godu. Mēs katrs piensam pa ķieģelītim, un tā ir mūsu misija savā mūžā.

Sevišķi skarbs ne tikai Rīgai, bet visai Latvijai, Eiropai un pasaulei bijis 20. gadsimts. Daudzi krietnu laiku bija piemirsuši vārdu, ko gan derētu atcerēties. Tā ir godbijība pret cilvēka dzīvību, cilvēka personību, ģimeni, savu tautu un Latvijas valsti. Tā ir godbijība pret iepriekšējo paaudžu radītām kultūras vērtībām. Esam vairāk grāvuši, nekā cēlušī un atjaunojuši. Katrs Rīgas vēstures pētnieks ir arī sava veida celtnieks, kaut arī pats personīgi viņš neceļ ne koka, ne akmens Rīgu. Bet viņš palīdz tiem, kas patiesi ceļ. Protams, ņemot vērā mūsu mūža islaicīgumu, atcerēsimies angļu vēstures filozofa Arnolda Toinbija vārdus: “Mūsu paviršā un fragmentārā pagātnes vīzija ir laužas gaismas strēles uz tumsā iegremdētu ainavu, ko visā pilnībā pazīst tikai Dievs.” Reizēm mums saka: esiet kā dievi. Bet vai tad to kāds varējis?

Zināšanas par Rīgu esmu apguvis galvenokārt patstāvīgi, bet vēstures likloču ceļos nav par ļaunu arī kāds pavadonis. Man blakus klejojamos pa gadsimtu lokiem brīžiem bijis gan Arveds Švābe, gan Arnolds Spekke, gan Edgars Dunsdorfs, gan Edgars Andersons, kultūrvēsturnieki Jānis Straubergs un Andrejs Johansons. No vācu autoriem vēl gribētos minēt nenogurdināmo Johanu Kristofu Broci, reformācijas vēsturnieku Leonīdu Arbūzovu un ilggadējo Rīgas pilsētas bibliotēkas pārzini Nikolaju Bušu. Vēstures labirintos, it sevišķi tālajos gadsimtos, var nomaldīties pat ar pavadoni, un taisnība vien ir Edgaram Andersonam, kurš saka: “Izsekodams tālaika vēstures notikumus, vēsturnieks soļo kā pa purvu miglā un

tumsā, sekodams kontūrām, kustībām un tālo notikumu vājām atbalsīm.”

Ja jau reizēm strīdamies pat par notikumiem pirms gadiem piecdesmit, ko tad lai saka par norisēm pirms gadiem astoņsimt? Rakstot par tik seniem laikiem, būtu vēlams atturēties no kategoriskiem spriedumiem. Labāk runāsim varbūtības izteiksmē, pieļaujot arī alternatīvus risinājumus. Pētnieka rīcībā taču parasti ir ierobežota vēsturisko liecību kopa, un savus secinājumus (turklāt sev vēlamā virzienā) viņš izdara tikai šo argumentu robežās. Bet varbūt ir bijusi vēl cita materiālu kopa, kas pierādītu gluži pretējo vai vismaz apšaubītu strikti deklarēto. Viduslaiku un arī senās Rīgas pētnieku vajā virkne grūtību. Jo tālāk vēsturē, jo mazāk argumentu. Kari, ugunsgrēki un kultūras vērtību izvazāšana pa labi un pa kreisi nereti sasaitījuši pētnieka rokas.

Piemēram, sāpīga un vēl šobrīd izjūtama ir Rīgas pilsētas bibliotēkas degšana 1941. gada vasarā, kad gāja bojā deviņas desmitdaļas no sakrātā. Un tomēr – arī tagad LAB fondi ir izcili bagāti,” atzīst O. Zanders.⁶

O. Zanders veidojis daudzas izstādes par grāmatniecības, literatūras, zinātņu vēstures un kultūras jautājumiem. Pasaules latviešu ārstu kongresam, kas notika 1993. gadā Rīgā, tika sagatavota izstāde “Medicīnas literatūra no viduslaikiem līdz 21. gadsimtam”. Starp LAB inkunābulām ir vairāki ar medicīnu saistīti darbi. 1473. gadā Štrāsburgā izdots apjomīgākais sējums “Speculum naturale” ir viens no senākajiem medicīnas leksikoniem viduslaikos. 15. un 16. gadsimta mijā populāri bija Veselības dārzi, kas iespiesti latīņu un vācu valodā. Par *Bibliotheca Rigensis* medicīnas literatūru 1891. gadā izdots īpašs katalogs “Sectio medicina”. Rokrakstu vidū, piemēram, ir Rīgas ārsta Nikolaja Himzela (1729–1764) Eiropas ceļojuma apraksts vairākos sējumos ar zīmējumiem.

7 Grāmatas “Senās Rīgas grāmatniecība un kultūra Hanzas pilsētu kopsakarā (13.–17. gs.)” vāks

⁶ Zanders, O. Ar grāmatu cauri Eiropai uz savu Everestu. *Latvijas Vēstnesis*, 2000, 14. dec., 13. lpp.

Izstāde “Polijas un Latvijas vēsturiskās un kultūras saiknes” – plaša un daudzkrāsaina mozaika. Vecākais izdevums tajā bija 1483. gadā Venēcijā iespiestā latīņu Bībele, kas kādreiz piederējusi pazīstamajam poļu magnātam Andžejam Zaluskim (*Andrzej Zaluski*, 1701–1774). Plaši pārstāvēts šajā izstādē bija 16. gadsimts un 17. gadsimta pirmā puse, ko var saukt par kultūras zelta laikmetu. Senas hronikas, vēstures apcerējumi, kartes, kur pavīd gan Polijas valsts, gan toreizējās Livonijas kontūras. Ar 1581. gadu arī Rīga ir Polijas karaļa Stefana Batorija (*Stephanus Rex*, 1533–1586) protektorātā, un viņš ir pirmais kronētais valdnieks, kurš Rīgā ciemojās 1582. gadā.

1994. gadā O. Zanders noorganizēja plašu izstādi “Herders un viņa laikabiedri”, kura bija veltīta izcilā vācu filozofa un apgaismo-tāja, kādreizējā rīdzinieka Johana Gotfrīda Herdera (*Johann Gottfried Herder*, 1744–1803) 250. dzimšanas dienai. Vairāk nekā 500 eksponātu – grāmatas, attēli, vēstules, rokraksti – rādīja Herderu Baltijas un Eiropas kultūras kontekstā, bija akcentēti Herdera darbības gadi Rīgā (1764–1769), kad viņš bija mācītājs, Rīgas Domskolas skolotājs, kā arī Rīgas pilsētas bibliotēkas bibliotekāra palīgs. Izstāde sasaucās ar starptautisko zinātnisko konferenci “Johans Gotfrīds Herders un viņa laika vācu literatūra Baltijas reģionā”, kurā vispusīgi izvērtēts Herders un viņa laikmets uz vācbaltu literatūras fona.

“Dievs, savu vārdu uzturi!” – šādi vār-di latviešu dzejas un valodniecības pamat-liecēja Baltijas vācieša Kristofora Firekera (*Christophorus Füreccerus*, 1612–1684) tulkoju-mā likti izstādes nosaukumā, kas veltīta refor-mācijas kustības aizsācējam Mārtiņam Luteram (*Martin Luther*, 1483–1546). Tā bija pilnīgākā izstāde, kas veidota par Mārtiņu Luteru un viņa laiku Latvijā ar plašu hronoloģisku un saturis-ku izvērsumu, sākot ar Lutera dzimšanas dienu 1483. gadā līdz pat mūsdienām. Izstādes se-nāko daļu veidoja Lutera darbu pirmizdevumi reformācijas laikā, arī viņa vēstījumi Livonijai, uz Rīgu sūtītās vēstules, Lutera tulkotās Bībeles

krāšņie izdevumi 16. un 17. gadsimtā, Lutera laikabiedru izdevumi.

Savukārt izstāde “No “Budenbrokiem” līdz “Doktoram Faustam”” bija veltīta vācu rakstnieka Tomasa Manna (*Thomas Mann*, 1875–1955) 120. dzimšanas dienai, to papildī-nāja zinātniskā konference, kurā referēja par T. Manna vietu Latvijā un jaunumiem T. Manna pētniecībā Vācijā.

1996. gadā Latvijas Akadēmiskajā biblio-tēkā notika vērienīga zinātniska konference “Svešniecības faktora uztvere daudz nacionālā sabiedrībā Baltijas reģionā 18. un 19. gadsim-tā”, kā arī atklāta O. Zandera veidota izstāde “Garlībs Merķelis Latvijā un Eiropā”, kurā atspoguļots Garlība Merķeļa (*Garlieb Merkel*, 1769–1850) laikmets, domubiedri, sekotāji, viņa tradīcija latviešu atmodas kustībā.

Atzīmējot vācu dzejnieka Johana Volfganga fon Gētes (*Johann Wolfgang von Goethe*, 1749–1832) 250. dzimšanas dienu, tika atklāta jubile-jas izstāde un organizēta zinātniskā konference “Gēte un Baltija”. Izstāde atspoguļoja Gēti visā viņa daudzpusībā: kā dzejnieku, dramaturgu, dabaspētnieku, valstsvīru, tēlotājmākslas un teātra draugu, dzīves filozofu un mākslinieku. Izstādē bija pievērsta uzmanība tam, ka jau 1784. gadā Rīgā sāka izrādīt Gētes sacerētās lugas un latviski tika iztulkoti daudzi Gētes darbi. 8 9

O. Zanders 2001. gadā kļuva par Latvijas Zinātņu akadēmijas goda doktoru, 2002. gadā – par Triju Zvaigžņu ordeņa virsnieku. Par mūža ieguldījumu Rīgas grāmatniecības izpētē 2003. gadā viņš saņēma Rīgas balvu. Saistībā ar ieguldījumu Latvijas kultūrā O. Zanders bijis Valsts kultūrkapitāla fonda mūža stipendiāts.

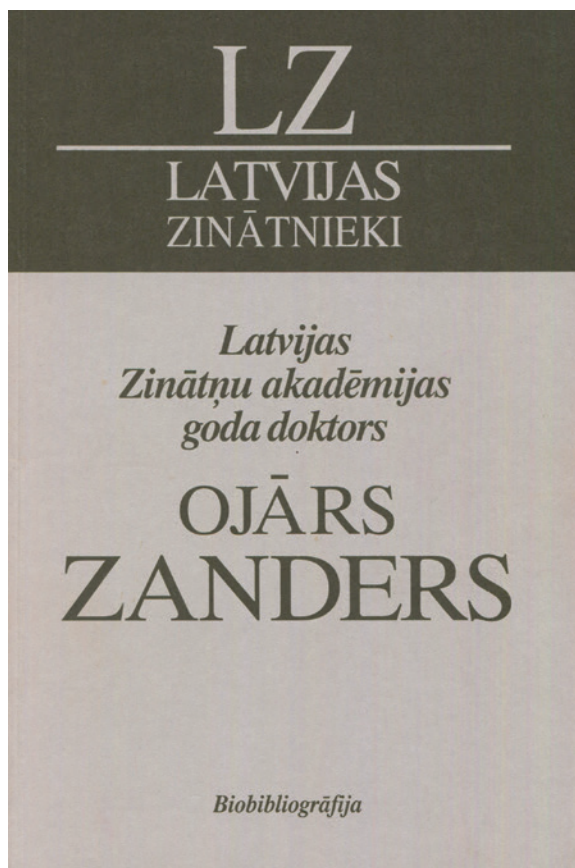
Sveicot ilggadējo Latvijas Akadēmiskās bib-liotēkas darbinieku Ojāru Zanderu 70. dzim-šanas dienā, Latvijas Valsts prezidente Vaira Vīķe-Freiberga uzrunā sacīja:

“Sirsnīgi sveicu Jūs nozīmīgajos svētkos!

Katra valsts ir tik ietekmīga un stipra, cik izglītoti, strādīgi un pašcieņas pilni ir tās cil-vēki. Un man ir liels prieks, ka mūsu zeme var lepoties ar tik izcilu un ražīgu zinātnieku un publicistu, kura darbi jau ilgus gadus priecē

8 Ojārs Zanders Latvijas Akadēmiskās bibliotēkas Rokrakstu un reto grāmatu nodaļā 2000. gadā

10 Grāmatas "Latvijas Zinātņu akadēmijas goda doktors Ojārs Zanders: biobibliogrāfija" vāks

9 Latvijas Akadēmiskās bibliotēkas direktora vietniece zinātniskajā darbā Venta Kocere un galvenais bibliogrāfs Ojārs Zanders izstādes "Johans Volfgangs Gēte – 250. Dzīves un darba mozaīka" atklāšanā 1999. gada 27. oktobrī

un iepazīstina Latvijas lasītājus ar latviešu un cittautu kultūras un literatūras pērlēm, kā arī ievērojamākajām personībām.

Pateicībā par lielo ieguldījumu Latvijas literatūrzinātnē un kultūrvēstures pētniecībā vēlu veiksmi, spēku, izturību un daudz radošu ideju arī turpmākajā darbā! Daudz laimes, prieka un veselības!”⁷

2001. gadā Latvijas Akadēmiskā bibliotēka sērijā “Latvijas zinātnieki” sagatavoja biobibliogrāfiju “Latvijas Zinātņu akadēmijas goda doktors Ojārs Zanders”, kurā iekļauts paša Ojāra Zandera biogrāfiskais apcerējums “Nedaudz par sevi un mūžā paveikto”, kā arī 808 zinātnisko publikāciju saraksts, 23 populārzinātniski raksti un publicistika, dzeja un proza. 10

⁷ Rozeniece, A. Par cilvēku grāmatās un grāmatu vidū. *Latvijas Vēstnesis*, 2001, 23. marts, 26. lpp.

Avoti un literatūra

- Karulis, K. Grāmatas garie ceļi. *Karogs*, 1989, Nr. 7, 143.–146. lpp.
- Krūmiņa, L. *Latvijas Zinātņu akadēmijas goda doktors Ojārs Zanders: biobibliogrāfija*. Rīga: LAB, 2001.
- Labrence, L. *Latviešu rakstnieku rokraksti Misiņa bibliotēkā*. Rīga: LAB, 1994.
- Rozeniece, A. Par cilvēku grāmatās un grāmatu vidū. *Latvijas Vēstnesis*, 2001, 23. marts, 26. lpp.
- Zanders, O. Ar grāmatu cauri Eiropai uz savu Everestu. *Latvijas Vēstnesis*, 2000, 14. dec., 13. lpp.
- Zanders, O. Dažas epizodes rokrakstu vācēja gaitās. 1990. Latviešu grāmatniecības vēsture. LUAB MR, F. 1570.
- Zanders, O. Gadsimtu balsis skan grāmatās laikmetiem pāri... *Ex libris*, 1991, Nr. 2, 2. lpp.
- Zanders, O. Piemirsta darba vīra atcerei (1889–1989). *Latvijas Jaunatne*, 1990, 30. janv., Nr. 18, 3. lpp.
- Zanders, O. *Senās grāmatas Rīgā (13. gs. – 18. gs.): ceļvedis jubilejas izstādei*. Rīga: Avots, 1988.
- Zanders, O. *Senās Rīgas grāmatniecība un kultūra Hanzas pilsētu kopsakarā (13.–17. gs.)*. Rīga: Zinātne, 2000.
- Zanders, O. *Tipogrāfs Mollins un viņa laiks: pirmās Rīgā iespiestās grāmatas, 1588–1625*. Rīga: Zinātne, 1988.

2. daļa

**Fragmentu
bibliotēkas**

“... tikai fragments, kura centrs ir bezgalība”.

Romantisma fragmenta filozofija un mūsdienas

Atslēgvārdi: romantisms, fragments, bezgalība, ironija, realitāte.

Fragments ir teksta forma, kura, sevi radot, pati sevi arī iznīcina jeb ir “starp sevis radīšanu un sevis iznīcināšanu”¹, agrīnā romantisma laika teorētiskās un radošās vilkmes nemiera dzīts, reiz raksta Frīdrihs Šlēgels. Šis izteikums nav nejaušs un margināls: fragments kā tekstu žanrs romantisma laikmetā piedzīvo īstu uzplaukumu. Novaliss, F. Šlēgels un citi romantiķi no jauna rada veselu fragmentu žanru, kam programmatiski “mūžam nedroši jāšūpojas un sevi jāsgrauj”.² Aptuveni desmit gadu laikā (1796–1806) Šlēgels publicē vairākus simtus fragmentu un vairākus tūkstošus fragmentu ieraksta savās piezīmju burtnīcās. Kā izprast šos izteikumus par “radīšanu un iznīcināšanu” un “nedrošību un sagrauvi” un šo aizrautību fragmentu radīšanā? **1**

Fragments romantismā kļūst par realitātes formu. Tam par iemeslu ir kumulatīvais zināšanu pieaugums, zinātņu atklājumi un filozofijas attīstība apgaismības laikmetā: lai gan romantisms sevi programmatiski piesaka kā pretmetu apgaismībai un tās kritiku, tomēr romantisms pats veidojas apgaismības radītajā

jaunajā nepārskatāmībā – pasaules daudzveidīgu un plašumu vairs nevar aptvert noslēgtas un pabeigtas prāta konstrukcijas un filozofijas sistēmas. To vietā līdz ar romantismu parādās atvērtās sistēmas, jaunu literāru un filozofisku apraksta līdzekļu meklējumi. Realitāte pati ir bezgalīgs process, kuram atbilst var tikai “romantiskais teksts” – teksts, kurš pats ir *work in progress*, pats ir daudzslāņains, ietver pretrunas un neskaidrību, ir nepabeigts un refleksīvs sevi kā realitāte pati. Fragments ir realitātes bezgalībai atbilstīgs tekstu žanrs: tajā uz mirkli uzplaiksnī pretrunīgais kā vienotais, spilgta doma izgaismo realitātes dzīles, tomēr nekad tās neizsakot un neaizsniedzot pilnībā. Fragments demonstrē vienlaikus mūsu izziņas spējas ierobežotību un tomēr arī tās saikni ar fragmentā sevi piesaistošo un tajā tikai uz mirkli klātesošo veselumu.

Frīdrihs Šlēgels un Novaliss ir tie agrīnā romantisma celmlauži, kuru skatījumā tieši fragments kā teksta forma un literārs žanrs ir pelnījis īpašu uzmanību. Lai gan Šlēgels un Novaliss – par spīti savām sarunām un kopīgiem radošiem projektiem – nekad neizveido vienotu fragmenta “romantisko” teoriju, tomēr tieši viņu refleksijas par fragmentu lieliski ataino robežšķirtni starp pasauli, kurā vēl dzīvo lielākā daļa apgaismības laikmeta cilvēku, un pasauli, kuru mēs jau vārda precīzākā nozīmē varam saukt par moderno mūsdienu pasauli.

Ja jāmin kāds laiks un personāži, kuri joprojām ir mūsu, patlaban dzīvojošo, laikabiedri, tad tas noteikti ir romantisms un romantiķi. Viņi ir guvuši savā laikā labāko iespējamo izglītību, Imanuela Kanta transcendentālās

¹ Schlegel, Fr. *Kritische Friedrich-Schlegel-Ausgabe*. Bd. 2. Paderborn, München, Wien: Verlag Ferdinand Schöningh, 1967, S. 151. Cit. no: Schanze, H. (Ed.). *Romantik-Handbuch*. 2. Aufl. Stuttgart: Alfred Kroner Verlag, 2003, S. 282.

² Schlegel, Fr. *Kritische Friedrich-Schlegel-Ausgabe*. Bd. 18. Paderborn, München, Wien: Verlag Ferdinand Schöningh, 1963, S. 55.

filozofijas un Johana Gotlība Fihtes zinātmācības metarefleksijās skoloti jauni cilvēki, kuru dažkārt visai isais dzīves ceļš (Novaliss mirst 29 gadu vecumā) ir daudz intensīvāks un literāriem un politiskiem notikumiem piesātinātāks nekā pat vairāku iepriekšējo paaudžu dzīves laiks kopā. Agrīnā romantisma fāzē 18./19. gadsimta mijā politiski sašķeltajās un ekonomiski nevienmērīgi attīstītajās vācu zemēs tiek publicēts vairāk tekstu nekā iepriekšējos 90 gados. Par vienu no romantiķiem laikabiedri romantisma laikam raksturīgā ironijā izsakās: viņš rakstot tik ātri, ka pats nav paspējis izlasīt savu jaunāko romānu.³

Lai mēģinātu labāk saskatīt robežšķirtni starp pasauli, uz kuras stāv un kuru jau ar visai platu soli ir pārkāpuši romantiķi, lieliski noder arī nupat piesauktās romantiskās ironijas analīze vai romantiskais teksts *par excellence* – romāns. Frīdrihs Šlēgels vienā no saviem 1796. gada fragmentiem par romānu raksta: “Romāns jau no sākuma bija labāko moderno eklektisko filozofu orgāns. [...] Eklektiska filozofija = dzīves filozofija.”⁴ Gan fragmenta, gan ironijas, gan romāna gadījumā labi redzams, ka pirms tam pastāvējušām literārām formām un žanriem, jēdzieniem un izteiksmes veidiem (piemēram, “eklektisks” = dzīvs) romantiķi tiecas piešķirt jaunu nozīmi, kas izteiktu jaunu pasaules izjūtu un iezīmētu jaunu radošo un izzinošo spēku konstelāciju. Fragmenti kā forma un žanrs pastāv jau ilgi pirms romantisma, un arī vēl romantisma laikā fragmentā saskata, atkal citējot Frīdrihu Šlēgelu, norobežotu un sevī koncentrētu domas un izteiksmes vienību. Līdzīgi savulaik izteicās franču morālisti un aforismu meistari, tādi kā Fransuā de Larošfuko un citi. Aforismu vēsture ir pat vēl senāka par franču morālistu laikmetu (antīkie paraugi, Roterdamas Erasmus, Graciāns, Frānsiss Bēkons u. c.). Pētniecībā labi parādīts tas, kāda

1 Starp sevis radīšanu un iznīcināšanu (Frīdrihs Šlēgels (*Friedrich Schlegel*), 1772–1828)

³ Sk.: Safranski, R. *Romantik. Eine deutsche Affäre*. München: Carl Hanser Verlag, 2007, S. 47.

⁴ Schlegel, Fr. *Kritische Friedrich-Schlegel-Ausgabe*, Bd. 18, S. 12.

ir aformisma un fragmenta tradīcijas ietekme uz romantiķu tekstuālo produkciju.⁵

Tomēr romantiķu perspektīvā fragments tālu pārsniedz noslīpētu dzīves padomu, maksimu rāmjus un pārsniedz estētiski izstrādāta izteiksmes veida ietvaru. “Klasiskajam filologam Šlēgelam laikam gan nebūs paslīdējis garām tas, ka vārds “aforisms” cēlies no ἀφορίζειν – “definēšanas”, kas savukārt atvasināts no “horizonta”, no “ierobežošanas” [..], bet “fragments” ceļas no *frangere* – no “salaušanas”.”⁶ Fragments salauž dotos un fiksētos horizontus. *Fragments romantiķu acīs ir izziņas instruments un vēl vairāk – pasaules bezgalībai atbilstīgs tās attēlojums*: fragments ir romantiskas zinātnes gadījums (izziņas instruments) un romantiskas mākslas paraugs (attēlojums) pretstatā apgaismības laikmeta zinātnei un mākslai. Turklāt romantiķi novieto fragmentu ļoti tuvu tam, ko var saukt par “manuskripta izgudrošanu” (Kristians Benne)⁷ un par tā dēvētā “Nachlass”, t. i., atstāto piezīmju, pierakstu, nepabeigto tekstu kopas, izgudrošanu. Ne velti romantisma laika autori, tādi kā Žans Pols un citi, spēlējās ar paratekstiem – nebeidzamiem priekšvārdiem, piebildēm, norādēm un pēcvārdiem, kuros mudž norādes uz fiktīviem manuskriptiem, atstātiem papīriem un aprautiem, nepabeigtiem projektiem, par kuru izdevējiem uzdodas tikpat fiktīvi romānu vai noveļu autori. F. Šlēgela piezīmju burtnīcu nebeidzami fragmenti arī ir daļa no šīs literārās spēles. Līdz ar romantismu sākas savos apmēros un intensitātē vēl nebijis filoloģisku un konceptuālu rūpju laiks – tās ir rūpes par manuskriptu un fragmentāru liecību saglabāšanu un izdošanu, par atstāto literāro mantojumu kritisku izdošanu, uzskaitīšanu un glabāšanu. Šis laiks turpinās mūsdienās – filoloģiski kritiskās edīcijās, rūpīgi

un daudzpakāpju refleksijās pamatotās tekstu faksimilu un digitālo kopiju publikācijās – lielas daļas humanitāro zinātņu pārņemtībā ar kultūras mantojuma kontekstualizēšanu, vēsturisko konstelāciju un idejisko konfigurāciju rekonstrukcijām un pozicionējumiem.

Bet romantisma sākumos fragmentu ar kāda radoša gara atstāto piezīmju un ieceru mantojuma korpusiem vieno viens: proti, tie ir *nepabeigti*.

Ir interesanti ielūkoties romantisma fragmenta priekšvēsturē, kurā sava loma ir arī Johanam Georgam Hāmanim un Johanam Gotfrīdam Herderam, kuri saistīti ar Baltijas kultūrtelpu: Hāmanis ar atsauci uz reliģiski relevanto cilvēka zināšanu galīguma un nepilnīguma tēzi rada savus neordināros tekstus un balsi, “kuru maz ievēroja vispārējās apgaismības tuksnesī”⁸ un kuru Frīdrihs Šlēgels žurnāla “Atheneum” rakstā “Hāmanis kā filozofs”⁹ nosauc par vienu no spēcīgākajiem romantisma impulsiem, un arī Herders sava *spiritus rector* – Hāmaņa – ietekmē ar refleksiju par zināšanu fragmentārumu nonāk pie tā, ka nav jāvairās no nesistemātiska izteiksmes veida, no dabiskiem un ekspresīviem artikulācijas un izpausmes veidiem, kurus savā pirmatnējumā nav savažojuši noteikti priekšstati par formas pabeigtību un kārtību.¹⁰ Viena no šo Herdera pārdomu liknēm ved viņu pie latviešu tautasdziesmām.

Taču, atgriežoties pie romantisma fragmenta izpratnes, jāteic, ka fragmenta teorijas fonu veido romantisma iekšējā pārejas, laikmeta sliedīgnā izjūta, kas romantiķu izteikumu virspusējā slānī izpaužas kā *apgaismības kritika*. Romantiķi – un arī te viņi ir 20. gadsimta un mūsu laikabiedri – lieliski un līdz pat detaļām

⁵ Schanze, H. *Romantik-Handbuch*, S. 279.

⁶ Chaouli, M. *Das Laboratorium der Poesie. Chemie und Poetik bei Friedrich Schlegel*. Verlag Ferdinand Schöningh: Paderborn, 2004, S. 59.

⁷ Benne, Chr. *Erfindung des Manuskripts*. Suhrkamp: Frankfurt am Main, 2015.

⁸ Schlegel, Fr. *Kritische Friedrich-Schlegel-Ausgabe*. Bd. 6. Paderborn, München, Wien: Verlag Ferdinand Schöningh, 1961, S. 387.

⁹ Schlegel, Fr. *Kritische Friedrich-Schlegel-Ausgabe*. Bd. 8. Paderborn, München, Wien: Verlag Ferdinand Schöningh, 1975, S. 459–461.

¹⁰ Schanze, H. *Romantik-Handbuch*, S. 280.

ieskicē to prāta kritikas ceļu, kuru pēc tam ies daudzi kultūrkritikā, industriālās sabiedrības kritikā un ekokritikā pat neatkarīgi no savas politiskās pārliecības un ievirzes, – romantisma mantojums Teodora Adorno un Maksa Horkheimera “Apgaismības dialektikā” ir redzams tikpat spilgti kā Ludviga Klāgesa jaunlaiku domāšanas veida kritikā milzīgajā darbā “Gars kā dvēseles pretinieks”, ja jānosauc tikai pāris piemēru no 20. gadsimta visai tālu viens no otra politiski novietojamiem pretstatiem.

2 Prāts, kurš pretendē uz realitātes un tās principu pilnīgu racionālu izziņu, galu galā ved pie atburtas, racionalizētas un tādējādi noplicinātas un pakļaujamas realitātes: tā ir romantisma tēze; var uzdrošināties apgalvot, ka romantisma kvintesence aiz tekstu fikcionāli fantastiskās pārprodukcijas un literāri filozofiskajiem eksperimentiem ir: *atgūt realitātes reālumu, kuru racionālās konstrukcijās izšķidina un simplificē prāts*. Uz šī fona izprotami Šlēgela izteikumi par to, ka “nekas nav oriģinālāks par haosu”.¹¹ Tāpēc filozofiskas sistēmas, pabeigtas literāras formas Šlēgels sauc par “groteskā”¹² un to vietā piedāvā romānu un fragmentu: *romāns kā milzīgs un nepabeigts palimpsests – haoss, kā sapnis, kurā iespējams viss, kā izsakās Novaliss; fragments kā realitātes veseluma netveramībai atbilstīgs tās bezgalības atainojums*. Šis atainojums nav pabeigts un ir nepabeidzams. Tāpēc romantisma devīzi varētu raksturot tas, “ka māksla nav tikai dzīves mīmēze (atdarināšana), bet gan dzīve ir mākslas atdarinājums”. Tas, piebilst Gerhards Šulcs, pat “zināmā aspektā pilnībā atbilst romantiskās “universālpoēzijas” teorijām”.¹³ Kāpēc? Jo romantisma fragmentu un romānu māksla, netiecoties pēc racionālas sistēmas, ne tikai labāk atbilst dzīves netveramībai un mainībai, bet arī rada jaunu perspektīvu attiecībās ar

2 Gars kā dvēseles pretinieks (Ludvigs Klāgess (*Ludwig Klages*), 1872–1956)

¹¹ Schlegel, Fr. *Kritische Friedrich-Schlegel-Ausgabe*. Bd. 18, S. 78.

¹² Turpat, 103. lpp.

¹³ Schulz, G. *Romantik. Geschichte und Begriff*. 3. Aufl. München: C. H. Beck, 2008, S. 114.

3 "...un saglabāsim pasaules noslēpumu" (Novaliss (Fridrihs fon Hardenbergs) (*Novalis*), 1772–1801)

veselumu: veselums ir fragmentā tāpat kā dzīve – mākslā. Tas, no kā romantiķi vēlētos šādi izvairīties, ir dzīves "fiksācija". Hermanis Kurcke, raksturojot Novalisa dzīvi, raksta: "Viņa darbs ir transcendentālu pārbaužu virtene, nebeidzams meklējums un eksperimentālu fiksāciju virkne."¹⁴ "Transcendentālajās pārbaudēs"¹⁵ tiek pārbaudīta Es un pasaules saikne. Šī saikne tiek uz mirkli eksperimentāli fiksēta, lai atkal šo fiksāciju atlaistu un attiecības starp Es un pasauli iegrimtu "universālpoēzijas" bezgalībā. Tādējādi romantisms ir *experimentum mundi* – pasaules eksperiments starp realitāti (kādu attiecību fiksāciju) un iespējamību (bezgalību). 3

Atgriežoties pie pašā sākumā citētajiem Fridriha Šlēgela vārdiem par to, ka fragments ir forma, kura, sevi radot, pati sevi arī iznīcina, var teikt: realitātes absolūtais un tiešais reālums ir fragmentā tā, ka fragments to gan izsaka, gan neizsaka: piesaka veselumu, kuru izteikt citādi kā tikai fragmentāri nav iespējams. Ne velti Šlēgels raksturo romantismu kā paradoksālu "bezgalīgu ceļojumu": tā pasaule, kurā ienāk un sāk izmēģināt jaunas mājokļa iespējas romantiķi, *pati* ir bezgalīgs ceļojums, kurai atbilst tikai bezgalīga un nepabeigta poēzija, kura ironiski, t. i., bezgalīgi atceļot prāta pretenzijas aptvert visu realitāti vienā sistēmā, romānā un fragmentā, rāda pasauli kā neaptveramas daudzveidības un iespējamību nenoslēdzamu un nepabeidzamu notikumu. Fragments galā ir pat nevis noteikts izteiksmes veids vai literāra forma, bet gan realitātes pašas potenci un iespēju izlaušanās valodiskā, respektīvi, tekstuālā, radošā izteiksmē. Turklāt tas, ka fragmenti var arī būt pretrunā cits citam

¹⁴ Kurzke, H. *Novalis*. 2. Aufl. München: C. H. Beck, 2001, S. 57.

¹⁵ Novaliss un F. Šlēgels studē filozofiju pie Fihtes, kurš sauc transcendentālo (t. i., Es pievērsto) filozofiju par Zinātmācību, par Es brīvību. Romantiķi radoši attīsta Fihtes filozofijas motīvu: "Zinātmācība nav nekas cits kā eksperiments" (Schlegel, Fr. *Kritische Friedrich-Schlegel-Ausgabe*. Bd. 18, S. 135).

un prasa no lasītāja ievērojamu interpretatīvo kapacitāti un ieguldījumu, nav sekundāri momenti romantisma fragmenta teorijā: savā pretrunīgumā fragmenti atceļ pretenzijas uz viennozīmīgumu, tikai *vienu* iespējamo realitātes skaidrojumu un *vienu* iespējamo šī skaidrojuma formu. Šlēgels uzsvērti saista fragmentu ar ironiju: “ironija novērš satura absolutizāciju, tāpat kā parodija – formas”¹⁶. Un tieši fragments tāpēc ir labākā izteiksmes forma “brīvai dzīvei”.¹⁷ Stefans Matušeks šo romantisma iezīmi sauc par “atvērtības stratēģijām”, kuras vērstas uz brīvību, tomēr tā, ka to pašu nefiksē, bet gan vienlaikus “formulē un atsauc”.¹⁸

Fragmenta lapidārums vai nepabeigtība liek uztvert to kā lasītāja aktivitātē papildināmu un tajā varbūt pat apvēršamu realitātes pietuvinājumu, kurā – kā Frīdrihs Šlēgels izsakās tekstā

“Par nesaprotamību”¹⁹ – tikpat būtiska loma kā fragmenta jēgas saprašanas mēģinājumam ir fragmenta nesaprotamībai. Viņš ironiski jautā saviem lasītājiem, vai viņiem, labi padomājot, nemetas šķērmi no pilnībā izskaidrotas pasaules?!²⁰ Novaliss tāpēc sava romāna “Heinrihs fon Offerdingens” – kurš pats paliek liels fragments – 1. daļas beigās raksta (pasvītrotot tēzi par romantismu kā realitātes reāluma atgūšanas un tādējādi pasaules atkalapburšanas projektu): “ienāciet mūsu mājvietā, te mēs mājosiņ [..] un saglabāsim pasaules noslēpumu”²¹.

Publikācija izstrādāta ar LZP FLP projekta “Institutum Herderianum Rigense: Herdera institūts Rīgā kā zinātnes tīkls Eiropas zinātnes tīklojumā” (LZP reģistrācijas Nr. lzp-2020/2-0083, LU reģistrācijas Nr. LZP2020/9) atbalstu.

¹⁶ Schlegel, Fr. *Kritische Friedrich-Schlegel-Ausgabe*. Bd. 18, S. 110.

¹⁷ Sk. Šlēgela izteikumus par sevi: Wulf, A. *Fabelhafte Rebellen. Die frühen Romantiker und die Erfindung des Ich*. München: C. Bertelsmann, 2022, S. 136–137.

¹⁸ Matuschek, S. *Der gedichtete Himmel. Eine Geschichte der Romantik*. München: C. H. Beck, 2021, S. 198.

¹⁹ Schlegel, Fr. *Kritische Friedrich-Schlegel-Ausgabe*. Bd. 2, S. 363–373.

²⁰ Turpat, 369. lpp.

²¹ Novalis. *Werke*. 4. Aufl. München: C. H. Beck, 2001, S. 258.

Avoti un literatūra

Benne, Chr. *Erfindung des Manuskripts*. Suhrkamp: Frankfurt am Main, 2015.

Chaouli, M. *Das Laboratorium der Poesie. Chemie und Poetik bei Friedrich Schlegel*. Verlag Ferdinand Schöningh: Paderborn, 2004.

Kurzke, H. *Novalis*. 2. Aufl. München: C. H. Beck, 2001.

Matuschek, S. *Der gedichtete Himmel. Eine Geschichte der Romantik*. München: C. H. Beck, 2021.

Novalis. *Werke*. 4. Aufl. München: C. H. Beck, 2001.

Safranski, R. *Romantik. Eine deutsche Affäre*. München: Carl Hanser Verlag, 2007.

Schanze, H. (Ed.). *Romantik-Handbuch*. 2. Aufl. Stuttgart: Alfred Kröner Verlag, 2003.

Schlegel, Fr. *Kritische Friedrich-Schlegel-Ausgabe*. Bd. 18. Paderborn, München, Wien: Verlag Ferdinand Schöningh, 1963.

Schlegel, Fr. *Kritische Friedrich-Schlegel-Ausgabe*. Bd. 2. Paderborn, München, Wien, Zürich: Verlag Ferdinand Schöningh, 1967.

Schlegel, Fr. *Kritische Friedrich-Schlegel-Ausgabe*. Bd. 6. Paderborn, München, Wien: Verlag Ferdinand Schöningh, 1961

Schlegel, Fr. *Kritische Friedrich-Schlegel-Ausgabe*. Bd. 8. Paderborn, München, Wien: Verlag Ferdinand Schöningh, 1975.

Schulz, G. *Romantik. Geschichte und Begriff*. 3. Aufl. München: C. H. Beck, 2008.

Wulf, A. *Fabelhafte Rebellen. Die frühen Romantiker und die Erfindung des Ich*. München: C. Bertelsmann, 2022.

Benjamins un Cveigs: grāmatu krāšana kā fragmentu kopojuums. Haoss, kolāža, sistēma?

Atslēgvārdi: Valters Bendikss Šenfliss Benjamins, Stefans Cveigs, fragmenti, krāšana, haoss, kolāža, sistēma.

Daudzi dižākie Rietumu filozofijas teksti latviski ir pieejami fragmentos, dažādās tekstu antoloģijās, rakstu krājumos vai brošūrās, studentiem izdalītos pagaidu tulkojumos. Piemēram, ir izlasāma Georga Vilhelma Frīdriha Hēgeļa (1770–1831) spilgtā un īsā eseja “Kurš domā abstrakti”, nelieli fragmenti no “Gara fenomenoloģijas” un “Filozofijas zinātņu enciklopēdija”, taču G. V. F. Hēgeļa mācība par valsti, loģiku vai estētiku jāiepazīst no oriģināla. Savukārt citi filozofi, piemēram, Imanuels Kants (1724–1804) vai Frīdrihs Vilhelms Niče (1844–1900), ir nodrošināti ar korpusa svarīgāko tekstu teicamu tulkojumu latviešu valodā. Te var uzdot jautājumu, kāpēc vieni filozofi ir daudz (vai vispār) tulkoti, kamēr citi – nav. Piemēram, F. V. Niče droši vien pieejams tāpēc, ka viņa domas ir neparasti auglīgas arī citās sfērās, teiksim, literatūrā un mūzikā. Nav īpaši pārsteidzoši, ka šo domātāju vienā versijā ir tulkojis dzejnieks un tautiskais romantiķis Vilis Plūdons (1874–1940), līdzīgi kā, piemēram, filozofu Hosē Ortegas i Gaseta (1883–1955) un Migela de Unamuno (1864–1936) darbus – literāts, kultūrfilozofs un parapsihologs Konstantīns Raudive (1909–1974); I. Kants būtiski ietekmēja visas nākamās filozofu paaudzes, un viņa sistēma varbūt bija ticamāka nekā G. V. F. Hēgeļa arhitektoniskās būves, par spīti tam, ka varētu domāt: G. V. F. Hēgeļa darbi ideoloģisku apsvērumu pēc noteikti varētu būt plašāk tulkoti tieši padomju gados.

Fragmenti tradicionāli ir iztirzāti kā sistēmas pretmets – nenoslēgta, iespējams, ar citiem fragmentiem, aforismiem, maksimām, epifānijām (u. tml.) nesaistīta vienība, kura ne vienmēr ir viegli iestiprināma lielākā kopumā kā noklīdis un beidzot atrasts mozaikas gabaliņš. Fragmenti liek prātot par domas nepabeigtību, sadrumstalotību, kaprīzi, atbildības noraidījumu – drīzāk domas procesa uzrādījumu nekā tās rezultātu. Tomēr fragments ir arī eksperiments, gara kustība, uzplaisnījums, autentiskāka izpausme nekā sistēma vai plāns,¹ tāpēc var vest līdz negaidītai atklāsmei, kas ir sveša programmai, vai, Frānsisa Bēkona (1561–1626) vārdiem izsakoties, līdz empīriskā materiāla apstrādei, kas atklājas skudras, zirnekļa un bites modelī.² ①

Var teikt, ka dažos pēdējos gados ir paveicies Valtera Bendiksa Šenflisa Benjamina (1892–1940) lasītājiem Latvijā. Ir iztulkotas viņa “Iluminācijas”, “Maskavas dienasgrāmata” un “Vardarbība un melanholija”. Vācijā norisēja un joprojām noris darbs pie V. B. Š. Benjamina krāšņo eseju sakārtošanas, radiolugu, piezīmju grāmatiņu, žurnālu un vēstuļu publicēšanas par visdažādākajām tēmām: par mākslas darba auru, kultūrindustriju, politikas estetizēšanu (kas ir raksturīgi fašismam) un estētikas politizēšanu (kas ir raksturīgi komunismam) un pat par tādām sadzīvīskām reālijām kā Mikijā

¹ Rubenis, A. *Vienkārši romantisms viltusromantikas laikā*. Rīga: Andris Rubenis, 2014, 298.–300. lpp.

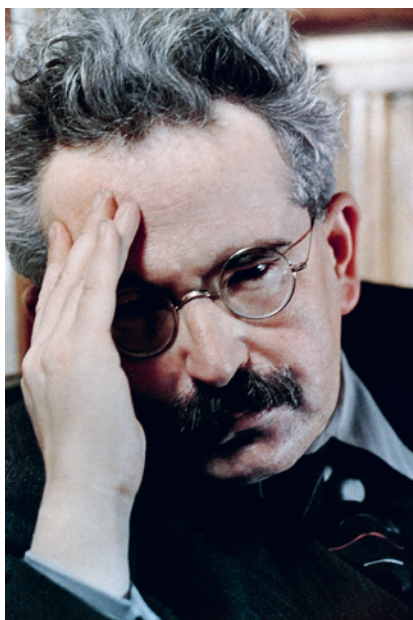
² Bēkons, F. *Jaunais organons*. Tulk. B. Cirule. Rīga: Zvaigzne, 1989, 80. lpp.

Mauss. Šeit ir iespējams saskatīt paralēles ar Rolāna Barta (1915–1980) piekopto “Mitoloģiju” žanru – apcerēm par Grētas Garbo (1905–1990) seju, Alberta Einšteina (1879–1955) smadzenēm, veļas pulvera un kruiza fenomenu. Autoresejas kontekstā gan svarīgākā, iespējams, būs filozofes Māras Rubenes (1950) savulaik iztulkotā V. B. Š. Benjaminu eseja “Es izsaiņoju savu bibliotēku” (“Ich packe meine Bibliothek aus”, 1931), kas ir izlasāma žurnālā “Grāmata”.³ Uz V. B. Š. Benjaminu neizbēgami atsaucas arī mākslas zinātnieks Pēteris Bankovskis (1952) biezajā, nesen izdotajā pētījumā “Palimpsests” par mākslas kolekcijām Latvijā. Labi pazīstami ir arī citi krājēji literatūrā, piemēram, Umberto Eko (1932–2016) literatūrfilozofiskā grāmata “Sarakstu karuselis” vai Vladimira Nabokova (1899–1977) estētiski baudāmās esejas par tauriņu kolekcijām. Simboliskāku, tomēr literāri ne tik izsmalcinātu nozīmi tauriņiem un sievietēm kā kolekcijas elementiem ir piešķīris Džons Roberts Faulzs (1926–2005). Kā zināms, V. Nabokovs bija kaislīgs tauriņu krājējs. Latviski nevis literāri kulturoloģiskā, bet drīzāk gan tehniskā žurnālā savulaik ir izdots viņa teksts, kura virsraksts tulkots kā “Pilgrams” (nejaukt ar pilgrimu!). Tajā šāds kolekcionārs, sakostiem zobiem pārdodot kolekciju bagātniekam, ievērojamam entomologam, jūtas tā, it kā pie altāra būtu devis jāvārdus.⁴ 2

Esejā “Es izsaiņoju savu bibliotēku” V. B. Š. Benjaminu raksturo grāmatas kā sava veida fragmentus – proti, vienības, kas bieži vien ir retumi un atrodas “uzlauztu kastu haosā, koka putekļu pilnajā gaisā, uz saplēstiem papīriem pārklātās grīdas, starp grāmatu grēdām”⁵. To iegūšanā cilvēki pat ir kļuvuši par noziedzniekiem, savukārt, ja kādu grāmatu nav

1 Valters Benjamins (*Walter Benjamin*, 1892–1940) Parīzes bibliotēkā. <https://www.archdaily.com/771939/the-long-ish-read-walter-benjamin-unpacking-his-library>

2 Valters Benjamins pārdomās. <https://www.nybooks.com/articles/2014/07/10/redemption-walter-benjamin/>

³ Benjamin, V. Es izsaiņoju savu bibliotēku. No vācu val. tulk. M. Rubene. *Grāmata*, 1990, Nr. 9, 79.–82. lpp.

⁴ Nabokovs, V. Pilgrams. Tulk. Ē. Papiņš. *Zinātne un Tehnika*, 1989, Nr. 9, 33. lpp.

⁵ Benjamin, W. *Unpacking My Library*. Pieejams: walterbenjaminunpacking.pdf (ruthieosterman.com), p. 59.

3 Asja Lācis (1891–1979). https://en.wikipedia.org/wiki/Asja_L%C4%81cis#/media/File:Asja_Lacis.jpg

izdevies iegūt, indivīdi ir sasirguši. Interesanti, ka V. B. Š. Benjamins kā vienu no pilsētām, kurās ieguvis daudz grāmatu, līdz ar Neapoli, Minheni, Dancigu, Maskavu, Florenci, Bāzeli un Parīzi min Rīgu.⁶ 3

Kolekcionāri ir jānošķir no lasītājiem – lai gan abi vairāk vai mazāk mēdz lasīt, tomēr kolekcionāru visvairāk interesē izdošanas gads, kas parasti ir jo senāks, jo labāks, arī iesējums, ar izdevuma iegūšanu saistītās un detektīva cienīgās grūtības, iepriekšējie īpašnieki un citi apsvērumi. Tātad bieži vien intereses laukā nemaz īsti nav grāmatas saturs – varbūt tāpēc, ka pat raritāti kolekcionārs, īsu brīdi paturējis pie sevis, pēc kāda laika bieži vien uzdāvinās, iemainīs vai pārdos tālāk.

Kāda, pēc V. B. Š. Benjamina domām, ir kolekcionāra iedaba? Tā ir azartiska un vienlaikus vecišķa, gan mokoša, gan svētļaimīga. Tas viņu vienos ar vēlāk pieminēto Stefanu Cveigu (1881–1942). Lai gan kolekcionē arī bērni, kolekcionāra interesēs drīzāk ir atjaunot veco pasauli nekā radīt jaunu. V. B. Š. Benjamina kolekcionārs ir vientuļnieks, kuram ir nozīmīga “piederēšana” vai “mantošana”. Pēdējā gan ir saistīta ar mazāku piepūli, tāpēc to var vērtēt kā zemāku salīdzinājumā ar aktīvām grāmatu medībām. Ēriham Frommam (1900–1980) pieder psihoanalītiski ietekmīgais dalījums starp piederēšanu (angļu val. *to have*) un būšanu (angļu val. *to be*),⁷ bet V. B. Š. Benjamins droši vien šos abus dzīvesodus saplūdinātu kopā vienā harmoniskā veidojumā. Tomēr jāņem vērā, ka, līdzīgi kā citi Frankfurtes skolai piederīgie, arī V. B. Š. Benjamins kritizēja, ka “apgaismība ir totalitāra – kā jebkura sistēma”⁸ un ka “apgaismībai par ilūziju kļūst viss, kas nav atvedināms uz skaitļiem, pat uz vieninieku [...]; modernais pozitīvisms visu to noraida kā dzeju [...]; no

⁶ Benjamin, W. *Unpacking My Library*, p. 67.

⁷ Fromm, E. *To Have or to Be?* United States: Harper & Row, 1976.

⁸ Adorno, T., Horkheimers, M. Apgaismības jēdziens. No: *Apgaismības dialektika*. Tulk. I. Ijabs. Rīga: LMC, 2009, 52. lpp.

Parmenīda līdz Raselam atrisinājums ir meklējams vienībā [..]; paliekošais nozīmē dievu un kvalitāšu iznīcināšanu”⁹.

V. B. Š. Benjamina kolekcionārs piekopi dažādas no neieinteresēta novērotāja puses amizantas vai pat kaitinošas viltības. Viņš, piemēram, izliekas, ka grāmatā vai gravūrā nav ieinteresēts, lai vēlāk pēc nenotikušas izsoles nopirktu to lētāk un it kā “starp citu” vai arī pārpirktu to no ne tik dedzīga ieguvēja. Viņš no draugiem un paziņām “aizņemas” grāmatas, lai tās nekad vairs neatdotu vai atdotu pēc daudziem gadiem, kad cerības tās atgūt jau ir zaudētas, un tas viņu vieno ar noziedznieku vai vismaz ar mūžīgo parādnieku. Krājējs bieži vien līdzinās nelabvēlīgi (vai nemiloši) uzskicētai, pārspilētai karikatūrai; viņš nereti profesionāli netiek cienīts ģimenes lokā, bet ir augstu novērtēts kolēģu vai studentu acīs. Katru krietnu kolekcionāru arī nodarbina jautājums, kas ar viņa kolekciju notiks pēc paša nāves, – vai tā netiks izdāļāta vai lēti iztirgota neko nesaprotošiem vai vienaldzīgiem neprašām. Tas var būt kolekcionāra lielākais murgs. ⁴

V. B. Š. Benjamins ir asi nosodījis literatūras vēstures populāros izklāstus. Viņš raksta: “Līdz ar izglītības krīzi pieaug literatūras vēstures tukšais reprezentatīvisms [..]; vienmēr viens un tas pats notušetāis teksts, kas parādās te vienā, te citā izkārtojumā. Tam jau sen vairs nav nekādas saistības ar zinātnisku sasniegumu, tā funkcija – sniegt zināmiem slāņiem ilūziju par līdzdalību dailīgās literatūras kultūrlabumos.”¹⁰ Būtībā visos literatūras vēstures un estētikas sacerējumos dažādās variācijās mūžīgi tiek analizēta, V. B. Š. Benjamina vārdiem izsakoties, “estētikas hidra ar savām septiņām galvām: kreativitāti, iejušanos, laiksaiti, radītā atdarināšanu, līdzpārdzīvojumu, ilūziju un mākslas baudījumu”¹¹,

⁴ Valters Benjamins un Bertolts Brehts (*Bertolt Brecht*, 1898–1956) šaha spēlē. <http://www.broombergchanarin.com/brecht-vs-benjamin>

⁹ Adorno, T., Horkheimers, M. Apgaismības jēdziens, 29. lpp.

¹⁰ Benjamins, V. Literatūras vēsture un literatūrzinātne. No: *Vardarbība un melanholija*. Tulk. I. Šuvajevs. Rīga: Neputns, 2020, 87. lpp.

¹¹ Turpat, 86. lpp.

tāpēc viņš izstrādā īpatnu teksta manieri un pievēršas arī tādām tēmām, kuras citi laikabiedri uzskatītu par pārāk seklām. V. B. Š. Benjamins ir viens no pirmajiem fotogrāfijas teorētiķiem. Un līdz ar apgaismības pārstāvi Gotholdu Efraimu Lesingu (1729–1781) – viens no avīzes cildinātājiem. Šķiet, ka, pēc viņa domām, laikraksti vislabāk sakausē beletristiku, politiku, kritiku, pētišanu un popularizēšanu un citas cilvēka nodarbju jomas. Šīs disciplīnas nevajag pārdefinēt, tās, pēc V. B. Š. Benjamina domām, vajag pārfunkcionēt. Šeit nozīmīga ir domātāja eseja par avižnieku Karlu Krausu (1874–1936), kuru apraksta V. B. Š. Benjamins, sakot, ka mūsdienās visi ir pārliecināti – domas ir privāta padarīšana –, tāpēc laikrakstos esot svarīgi tikai atmiņā paliekoši spriedumi, nevis idejas.¹²

S. Cveiga gadījumā runa ir par stāstu vai – pat ticamāk – noveli “Grāmatnieks Mendelis” (“Buchmendel”, 1929). Tajā izsekots Vīnē dzīvojošā grāmatnieka Jēkaba Mendeļa traģiskajam dzīves gājumam. Noveles sākumā Mendelis raksturots kā “Gluka kafejnīcas gudrības, slavas un goda simbols”¹³, bet pēc tam, kad ir nosūtīts uz krievu civilo personu koncentrācijas nometni pie Komornas, kad ir palicis bez brillēm, naudas un jebkādam grāmatām, uzturējies analfabētu lokā un varējis atgriezties tikai pēc diviem “tukšiem” jeb intelektuāli nepiepildītiem gadiem, Mendelis ir iekavējis jauniznākušo grāmatu apzināšanu, uzskaiti un iegaumēšanu, daļēji zaudējis atmiņu un ir vairs tikai lupatlais vecā zaldāta šinelī, “kauns, netīrs plankums, nepatīkams liekēdis, kas nelabi ož un ko pretīgi uzlūkot”¹⁴. Visbeidzot Mendelis tiek patriekts no kafejnīcas par maizīšu zādzību; viņš saukstējas un nomirst no plaušu karsoņa.

Literatūras vēsturē uzsvērts, ka “Grāmatnieks Mendelis” S. Cveigam ir personīgi nozīmīga novele, jo tajā aplūkots ne tikai

intelektuālais pagrimums, kara posts, bet arī ebreju situācija un pavalstniecības iegūšanas un zaudēšanas jautājums. Pret ebrejiem tolaik netika vērstas tādas zvērības kā vēlāk,¹⁵ īpaši pēc Austrijas anšlusa, tomēr Mendeļa ebrejība noteikti nosaka viņa unikālo likteni. Ebrejiskums novelē atklāts gan komiskā, gan līdzcietīgā, gan traģiskā veidā. Mēs varam tikai iedomāties, kāds būtu Mendeļa liktenis, ja viņš nebūtu Galicijas ebrejs. Visticamāk, jaunie īpašnieki viņu kafejnīcā paturētu, bet, pat ja ne, viņš pavisam noteikti prombūtnē gūto traumu dēļ nebūtu zaudējis savu īpašo atmiņu, kuras dēļ tika saukts par “cenu un titulu ģēniju”,¹⁶ un savu patību. **5**

S. Cveiga varoņi ir vilušie un daudz zaudējuši. Karš ir ārējs notikums, kas – pat ja Mendelis to palaiž garām, jo viņu interesē vienīgi grāmatas, – izraisa neatgriezeniskas iekšējas pārmaiņas. S. Cveiga varoņi ir laimīgi tikai īslaicīgi vai tādi nav nemaz. Pat starpkaru vai pirmskaru posms šajā un daudzās citās S. Cveiga novelēs ir spriedzes pilns, melanhols un bez cerībām. “Grāmatnieka Mendeļa” galvenais varonis ir laimīgs tikai tad, kad lasa un iegaumē “katru stādu, katru infuzoriju un katru zvaigzni mūžam mainīgajā un nemierīgajā grāmatu pasaules kosmosā”¹⁷, un karu pamana tikai ar acs kaktiņu – nevis tādā ziņā, ka dienišķā “maize kļūst arvien sliktāka un piena vietā viņam dod nožēlojamu vīgu kafijas žurgu”, bet gan tāpēc, ka “tagad nākot tik maz studentu”¹⁸. Tas tāpēc, ka jaunie vīrieši jau sen ir iesaukti karadienestā. **6**

¹² Benjamins, V. Karls Krauss. No: *Illuminācijas*. Tulk. I. Ijabs. Rīga: LMC, 2005, 394. lpp.

¹³ Cveigs, S. *Noveles*. Tulk. V. Brutāne. Rīga: LVI, 1961, 218. lpp.

¹⁴ Turpat, 237. lpp.

¹⁵ Attieksme pret ebrejiem 20. gs. pirmajā pusē mainījās burtiski pa nedēļām, ja ne pa dienām. Nepārvērtējamas (lai gan ne dokumentālas) liecības par ebreju situāciju literatūrā ir latviski tulkotie romāni: Tomasa Manna “Burvju kalns” un Jozefa Rota “Ījabs: romāns par vienkāršu vīru”. Marsela Prusta romānu ciklā “Zudušo laiku meklējot” intensīvi tiek spriests par Dreifusa prāvu.

¹⁶ Cveigs, S. *Noveles*, 223. lpp.

¹⁷ Turpat, 222. lpp.

¹⁸ Turpat, 230. lpp.

5 Stefana Cveiga (*Stefan Zweig*, 1881–1942) portreti. <https://www.newyorker.com/magazine/2012/08/27/the-escape-artist-3>

6 Stefans Cveigs ar Jozefu Rotu (*Joseph Roth*, 1894–1939). <https://t24.com.tr/k24/yazi/roth-zweig,1452>

7 Stefana Cveiga māja Brazīlijā. <https://mapcarta.com/W997623036>

Land mehr lieben gelernt und nirgends fände ich mein
 mein Leben lieber vom Grunde aus neu aufgebaut,
 nachdem die Welt meiner eigenen Sprache für mich
 untergegangen ist und ~~es~~ meine geistige Heimat Europa
 sich selber vernichtet.

Aber nach dem sechzigsten Jahre bedürfte es besonderen
 Kräfte um noch einmal völlig neu zu beginnen. Und
 die meinen sind durch die ~~letzten~~ langen Jahre kermat-
 losen Wanderns erschöpft. So halte ich es für besser,
 rechtzeitig und in aufrechter Haltung ein Leben abzu-
 schliessen, denn geistige Arbeit immer die lauterste Freude
 und persönliche Freiheit das höchste Gut dieser Erde
 gewesen,

8 Stefana Cveiga pirmsnāves zīmīte. <https://www.timesofisrael.com/70-years-later-a-handwritten-note-recalls-the-end-of-a-literary-life/>

Līdzīgu sižetu S. Cveigs izmantojis arī citās novelēs. Darbā “Neredzamā kolekcija” jeb “Vācu inflācijas epizode” (“Die Unsichtbare Sammlung”, 1927) aplūkota zaudējuma un kompensācijas tēma, kuru S. Cveigs literāri apdarinātā veidā droši vien ir noskatījis un pārcēlis no Zigmunda Freida (1856–1939) un viņa mācekļu prakses, taču, iespējams, arī no vācvālodīgo zemju pasakām un to arhetipiem. Darba centrā ir antikvārs, kurš apciemo bijušo turīgo un ar izsmalcinātu gaumi apveltīto klientu, kurš tagad ir akls vai vājredzīgs. Tirgonis grib aplūkot saimnieka plašo mākslas kolekciju, taču mājas sievietes šai idejai redzami pretojas. Politiskā, saimnieciskā un kultūras krīze ir bijusi tik spēcīga, ka vīra un ģimenes tēva lepnumu – mākslas kolekciju – bijis nepieciešams iztirgot. Sākumā pa daļām, bet vēlāk, situācijai pasliktinoties, ticis pārdots gandrīz viss. Tā kā mākslas cienītājam nav sveša līdzjūtība un izpratne, viņš nolemj tēlot, ka mākslas darbus redz tajās mapītēs, kurās zīmējumi un gravīras sākotnēji bijuši salikti. Lasītājs, jādodomā, vienu brīdi pat satrūkstas, kad saimnieks nevar saustīt novilkuma līnijas, taču viss atrisinās, kad lādzigais tirgonis pēc atmiņas izstāsta gravīras motīvu. Novele noslēdzas, kad antikvārs pamet šo māju, ar grūtībām valdīdams asaras. Noslēguma vārdi ir par kolekcionāra lielo laimi.¹⁹ Var gan spriest tikai racionāli un attiecīgi jautāt: uz kā rēķina tā pastāv? Vai mājas sievietēm ir jābadojas un jāmelo vīra un tēva dēļ (pat tad, ja kolekcionēšana varētu būt vīrieša galvenā dzīves jēga)? Zināmā mērā viņām un varbūt arī pašam kolekcionāram kā rūgtā zaudējuma kompensācija ir tirgoņa izrādītā vēlīgā un saprotošā attieksme.

S. Cveiga noveles, protams, var ierakstīt vai ielasīt arī plašākā kontekstā. Autobiogrāfijas “Vakardienas pasaule” (“Die Welt von Gestern”, 1942) ievadā, ko autors uzraksta īsi pirms barbiturātu ierosinātās pašnāvības kopā ar sievu, viņš spriež par vairākām paša identitātēm (ausrietis, ebrejs, autors, humānists un pacifists),

kas nesakrīt ar pasē ierakstīto, un to, ka vienmēr ir piedzīvojis kataklizmas ar pasaulvēsturisku nozīmi: “Esmu dzimis 1881. gadā, lielajā un varenajā Hābsburgu impērijā. Bet nemēģiniet to sameklēt kartē: tā izdzēsta bez pēdām. Es uzaugu Vīnē, šai divi tūkstoši gadu vecajā pārnacionālajā metropolē – un biju spiests to pamest kā ļaundaris, pirms to degradēja par vācu provinces pilsētu. Manus literāros darbus – tai valodā, kurā tos sarakstīju, – sadedzināja pelnos tai pašā zemē, kur manas grāmatas bija ieguvušas miljoniem draugu. Un tā es nekur nepiederu, visur esmu svešinieks, labākā gadījumā viesis...”²⁰ 7 8

Pašnāvības zīmītē S. Cveigs publikai skaidro detalizēti: “Pirms ar brīvu gribu un ar skaidru apziņu aizeju no šīs dzīves, vēlos pildīt vēl pēdējo pienākumu: sirsnīgi pateikties šai brīnišķīgajai zemei – Brazīlijai –, kas man un manam darbam ir devusi tik laipnu un viesmīlīgu patvērumu. Ar katru dienu esmu mācījies šo zemi vairāk milēt un nekur citur nebūtu vēlēties savu dzīvi no jauna celt, pēc tam kad pasaule, kas runāja manā valodā, man gājusi bojā un mana garīgā dzimtene Eiropa pati sevi ir pazudinājusi. Bet cilvēkam pēc sestā gadu desmita vajadzētu sevišķu spēku, lai vēlreiz iesāktu pilnīgi no sākuma. Un manējie ir izsīkuši ilgajos klejošanas gados bez dzimtenes. Tāpēc man šķiet labāk laikus un ar paceltu galvu izbeigt dzīvi, kuras tīrākais prieks bija garīgs darbs un augstākā šīs zemes vērtība – personīga brīvība. Sveicinu visus savus draugus! Lai tiem būtu lemts pēc garās nakts vēlreiz skatīt rīta ausmu! Es, pārlietu nepacietīgais, dodos viņiem pa priekšu.”²¹ Kaut ko līdzīgu droši vien apcerēja arī V. B. Š. Benjamins pāris gadu pirms S. Cveiga, arī atrazdamies ārpus dzimtenes, “ne-mājās”, kurās, par spīti pilsoņu karam, varbūt saredzēja lielāku nākotnes iespēju ebrejiem, turklāt ciezdams no sirds problēmām – lai

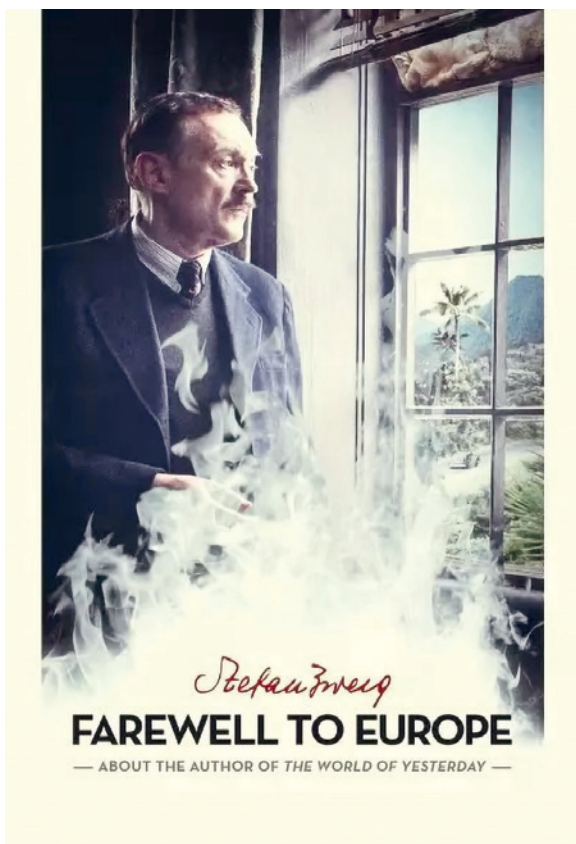
¹⁹ Cveigs, S. *Noveles*, 211. lpp.

²⁰ Liepa, R. Stefans Cveigs – eiropietis trimdā. *Laika Mēnešraksts*, 01.06.1955. Šis ir dotais fragmenta tulkojums.

²¹ Turpat.

9 Valtera Benjaminā kapavieta. https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Grab_Walter_Benjamin.jpg

10 Filmas par Stefanu Cveigu plakāts ("Ardievas Eiropai", 2016). <https://www.imdb.com/title/tt3397160/> vai <https://filmoteket.no/film/190636>

gan ne Brazīlijā, bet uz Francijas un Spānijas robežas, mēģinot izslidēt no nu jau pavisam cieši savilktajiem Trešā reiša slepenpolīcijas – Gestapo – tīkliem. Arī viņš dvēseliskā bezizejā bija spiests ķerties pie vielām, apzināti pārdozējot toreiz vēl salīdzinoši brīvi pieejamās morfīna tabletes. Bet, atšķirībā no S. Cveiga, V. B. Š. Benjamins mira viens viesnīcas numuriņā, īpaši paturēdams prātā Teodoru Adorno (1903–1969) un figurēdams Hannas Ārentes (1906–1975) toreizējās apcerēs. H. Ārente, starp citu, vēl nesen bija precēta ar V. B. Š. Benjaminā brālēnu – esejistu, žurnālistu un filozofu Ginteru Andersu (1902–1992). Drīz pēc domātāja nāves H. Ārente Pirenejos centās atrast V. B. Š. Benjaminā vēlinās pēdas, taču dažādu apgrūtinājumu dēļ šie meklējumi cieta neveiksmi. 9 10

S. Cveiga un V. B. Š. Benjaminā līdzīgais liktenis (tā pati paaudze, milzīgais gara darbs melanholijas un drupu ēnā, ebrejība, pašnāvība) atklāj, kā katrs no viņiem mūža laikā veica galveno uzdevumu – sagatavot eiropiešiem jaunu sapratni. Pēckara paaudzēm bija pamatīgi jāpārdomā gan kategoriskās, gan glēvās izrīcības vēl nesenā pagātnē, gan savs, iespējams, no jauna veidojamais vārdu krājums, kā runāt par dažādām parādībām, un abi autori – tiesa, katrs savā idiosinkrētiskajā veidā – ir īpaši noderīgi palīgi. Var atzīt, ka pat V. B. Š. Benjamins, kurš bija daudz izteiktāks saskaldīta, irdena, poraina, gaistoša, plūstoša, izvairīga un tamlīdzīgi raksturojama vēstījuma piekritējs nekā S. Cveigs (šāds naratīvs acīmredzot esenciāli bija pretstatāms totalitārisma militāri nopriegotajai, par visu nešaubīgi pārliecinātajai un dogmatiskajai valodai, par kuru daudz ir rakstījis filologs Viktors Klemperers (1881–1960)), tomēr lieliski pārrauga arī plašāku panorāmu. Pārfrāzējot kultūrfilozofa Osvalda Arnolda Gotfrīda Špenglera (1880–1936) un jau pieminētā F. Bēkona zooloģiskās un, ļoti ticami, fabuliskās iedabas izteikumus, V. B. Š. Benjamins, pārskatot vēsturi un prognozējot nākotni, vienlīdz droši var ieņemt gan putna, gan vārdes perspektīvu. Tikai ir ļoti iespējams, ka viņš pats to vairs nevēlētos.

Avoti un literatūra

- Adorno, T., Horkheimers, M. Apgaismības jēdziens. No: *Apgaismības dialektika*. Tulk. I. Ijabs. Rīga: LMC, 2009, 23.–181. lpp.
- Benjamin, W. *Unpacking My Library*. Pieejams: walterbenjaminunpacking.pdf (ruthieosterman.com)
- Benjamins, V. Es izsaiņoju savu bibliotēku. No vācu valodas tulk. M. Rubene. *Grāmata*, 1990, Nr. 9, 79.–82. lpp.
- Benjamins, V. Karls Krauss. No: *Illuminācijas*. Tulk. I. Ijabs. Rīga: LMC, 2005, 394.–429. lpp.
- Benjamins, V. Literatūras vēsture un literatūrzinātne. No: *Vardarbība un melanholija*. Tulk. I. Šuvajevs. Rīga: Neputns, 2020, 83.–91. lpp.
- Bēkons, F. *Jaunais organons*. Tulk. B. Cīrule. Rīga: Zvaigzne, 1989.
- Cveigs, S. *Noveles*. Tulk. V. Brutāne. Rīga: LVI, 1961.
- Fromm, E. *To Have or to Be?* United States: Harper & Row, 1976.
- Liepa, R. Stefans Cveigs – eiropietis trimdā. *Laika Mēnešraksts*, 01.06.1955., 178.–179. lpp.
- Nabokovs, V. Pilgrams. Tulk. Ē. Papiņš. *Zinātne un Tehnika*, 1989, Nr. 9, 32.–34. lpp.
- Rubenis, A. *Vienkārši romantisms viltusromantikas laikā*. Rīga: Andris Rubenis, 2014.

Ārteksti – priekšvārdi kā filosofiski fragmenti: Sērens Kirkegors un Frīdrihs Vilhelms Niče

“Priekšvārda *priekš* padara nākotni klātesošu, to pārstāv, pietuvina, iedvēš tajā elpu un apsteidz to. *Priekš* reducē nākotni uz acimredzamas klātbūtnes formu.”

Žaks Deridā

Atslēgvārdi: priekšvārds, Sērens Kirkegors, Frīdrihs Vilhelms Niče, eksistenciālā komunikācija, kultūra.

Priekšvārds – teksts (grāmatas, brošūras u. tml. sākumā), kurā izteikti autora vai citas personas iepriekšēji paskaidrojumi, piezīmes (par šo grāmatu, brošūru u. tml.). Kāpēc priekšvārdi? Kāda ir priekšvārda loma teksta sapratnē? Ievadīt? Paskaidrot? Radīt sapratnes lauku? Vai vienmēr? Vai tas nav divains apgalvojums, jo priekšvārda pamatfunkcija ir – būt priekšā, ievadīt? Vai brīvlaists vārds, ja tam neseko teksts, ir saucams par priekšvārdu? Gan jā, gan nē; jā – ja lasītājs pats rod turpinājumu un teksts ir vien refleksijas katalizators, nē – ja uzlūkojam tekstus kā patstāvīgus fragmentus, proti, ja tie nezaudē savas literārās un filosofiskās kvalitātes, bet tehniski nekalpo kā priekšvārdi, t. i., ir raksturojami kā ārteksti. Termins “ārteksts” (*hors livre* – oriģinālā franču valodā; *outwork* – tulkojumā angļu valodā) šajā rakstā aizgūts no Žaka Deridā (*Jacques Derrida*) darba “Diseminācija”¹ pirmās nodaļas, kurā viņš aplūko priekšvārdu mijiedarbību ar grāmatas tekstu vai, precīzāk, priekšvārda un pamatteksta lomu apvērsumu. “No priekšvārda viedokļa, kurš iemieso vēlmi ko teikt jau pēc notikuša fakta, tekstu, kas jau uzrakstīts, kā pagātni, kas izliekas par tagadni, visspēcīgais, slēpti

klātesošais autors (kurš pilnībā valda pār savu tekstu) sniedz lasītājam kā viņa nākotni.”² Priekšvārds, kas paskaidro tekstu, pārvēršas par līdzvārdu (neoloģisms, kas apzīmē teksta un priekšvārda sinhrono iedabu – V. V.) vai tekstu, kas izliekas par priekšvārdu (jo runā par jau pabeigtu tekstu). Tas liek apšaubīt priekšvārda nepieciešamību vispār, jo kam vajadzīgs fragments, kas grauj darba veselumu. Te, savukārt, Deridā atsaucas uz Georga Vilhelma Frīdriha Hēgeļa (*Georg Wilhelm Friedrich Hegel*) teikto par priekšvārda nevajadzīgumu: “Ir ierasts tas, ka darbu ievada priekšvārds, kurā autors izskaidro savu darba uzrakstīšanas mērķi un vietu, kuru šis darbs, pēc viņa domām, ieņem starp citiem esošiem vai bijušiem sacerējumiem par šo pašu tēmu. Tomēr filosofiska sacerējuma gadījumā šāds skaidrojums šķiet ne tikai virspusīgs, bet, ņemot vērā izpētes priekšmeta raksturu, pat nepiemērots un maldinošs. Jo, lai arī ko priekšvārdā varētu teikt par filosofiju – piemēram, vēsturiski izklāstīt galveno ideju un autora viedokli, aprakstīt pamata saturu un rezultātus, izteikt atsevišķus spriedumus un apgalvojumus par patiesību, – nekas no tā nevar tikt uzskatīts par filosofiskas patiesības pauduma veidu.”³ Tāpat ikkatra norāde uz to,

¹ Derrida, J. *Dissemination*. London: The Athlone Press, 1981.

² Derrida, J. *Dissemination*, p. 7.

³ Hegel, G. W. F. *Phenomenology of Spirit*. Oxford, New York, Toronto, Melbourne: Oxford University Press, 1977, p. 1.

kā filosofisks darbs būtu lasāms citu darbu kontekstā, liek darba vērtējumā ienest ārējus apstākļus, un šādi darbs zaudē savā veselumā un iekšējā attīstībā, tas pārvēršas par publiskas diskusijas – pieņemt vai noliegt – lauku. Citiem vārdiem, filosofisks sacerējums ir veselums, noslēgta sistēma, kas attīstās pats pēc saviem iekšējiem noteikumiem, tādēļ priekšvārds var šo veselumu ja ne sagraut, tad vismaz iedragāt. Priekšvārds, pēc Hēgeļa domām, noliedz darba sistemātiskumu, jo tajā neizbēgami ir kas tāds, kas nav pieminēts tālākajā tekstā. Ja arī kāda iemesla dēļ priekšvārds tiek pievienots, tas kļūst par patstāvīgu sacerējumu, un sistemātisks turpinājums tam vairs nav nepieciešams. Par spīti šiem apgalvojumiem, secina Deridā, Hēgelis pats nevar iztikt bez priekšvārdiem, jo viņam piemīt nepārvarama tieksme labot kļūdas, kuras pieļāvuši un aizvien pieļauj filosofiskie prāti. Te iezīmējas negaidīta un interesanta paralēle/pretstats ar Sērena Kirkegora (*Søren Kierkegaard*) attieksmi pret priekšvārdiem (sīkāk šis jautājums aplūkots turpmāk), proti, kaut abu autoru viedoklis ir pretējs, viņi abi uzlūko savu sacerējumu priekšvārdus par pagātnes un tagadnes laikmeta filosofiskās domas kritikas instrumentiem. Tomēr, ja Hēgeļa gadījumā kritika ir konstruktīva (vērsta uz teksta sapratni), tad Kirkegora mērķis ir priekšvārda un teksta saites dekonstrukcija, lai lasītājs pievērstos pats savai eksistenciālajai situācijai teksta klātbūtnē.

Žerārs Ženets (*Gerard Genette*) grāmatā “Parateksti. Interpretācijas sliekšņi”⁴ runā par priekšvārdu kā priekšnamu, kas ļauj ienācējam izvēlēties – ienākt vai griezties atpakaļ, tā ir sava veida pelēkā zona, kurai nav noteiktu robežu un kuru raksturo divkāršā vērstība – uz tekstu un uz teksta interpretāciju, ko, savukārt, ietekmē neskaitāmi konteksti. Priekšvārds ir kā mājas vējtveris – tas aicina ienākt, bet vienlaikus atstāj iespēju doties prom, ienākšana nozīmē turpmāku iedziļināšanos tekstā, kamēr muguras pagriešana tekstam – uzticēšanos citu

interpretu viedoklim par to; tas ir “arī mijiedarbības zona, kur top iedarbības uz publiku taktika un stratēģija, iedarbības, kas – labi vai slikti saprasta un realizēta – kalpo teksta labākai izpratnei un atbilstošākam izlasījumam (atbilstošākam, protams, autora un viņa sabiedroto skatījumā)”⁵. Pēc Ženeta domām, parateksti (jeb ārteksti) ir ne tikai priekšvārdi, līdzīgu interpretācijas sliekšņa lomu spēlē arī autora vārds (lasītāja gaidas vai/un aizspriedumi), nosaukums (intrīga, asociācijas, daudznozīmīgums), informācija par izdošanas vietu un gadu (bieži vien maznozīmīga lasītājam, bet allaž nozīmīga bibliogrāfam), veltījums (ieskats autora intīmajā dzīvē), epigrāfs (citāts – netiešs komentārs par grāmatas nosaukumu vai grāmatas tekstu; autora nodoma deklarācija koncentrētā formā; intrīga lasītāja ievilināšanai teksta pasaulē, intelektuāls kods), zemsvītras piezīmes un komentāri (paskaidrojumi), ilustrācijas, pēcvārdi (kopsavilkums un autora viedokļa apstiprinājums) utt. “Visnozīmīgākā parateksta īpašība, kā esam to novērojuši daudzkārt (bet es vēlos to īpaši akcentēt), ir tā funkcionalitāte. Lai arī kādi būtu estētiskie mērķi, parateksta uzdevums ir nevis “patikt” kā teksta papildinājumam, bet gan drīzāk nodrošināt, lai teksts palīdzētu realizēties autora sākotnējai iecerei. Šajā ziņā parateksts kalpo kā kanāla slūžas, kas atdala ideālo, relatīvi stabilo teksta identitāti un empīrisko (sociāli vēsturisko) teksta publisko realitāti (lai man piedod šo raupjo salīdzinājumu), slūžas, kas ļauj idealitātei un realitātei palikt vienā “līmenī”. Vai arī, ja jums tā labāk patīk, parateksts darbojas kā slūžu kamera, kas palīdz lasītājam pāriet no vienas pasaules otrā bez pārmērīga elpas trūkuma, dažkārt šis process ir delikāts, it īpaši, ja otrā pasaule ir iztēlota. Būdams stabils un nemainīgs, teksts kā tāds nespēj pielāgoties laika gaitā notiekošajām pārmaiņām lasošās publikas vidē. Parateksts ir elastīgāks, daudzpusīgāks, vienmēr mainīgs adaptācijas instruments.”⁶

⁴ Genette, G. *Paratexts. Thresholds of Interpretation*. Cambridge: Cambridge University Press, 1997.

⁵ Genette, G. *Paratexts*, p. 2.

⁶ Turpat, 407.–408. lpp.

1 Sērena Kirkegora (*Søren Kierkegaard*, 1813–1855) bronzas statuja Kopenhāgenas Karaliskās bibliotēkas priekšā (foto no Velgas Vēveres privātā arhīva)

Tieši tāpēc grāmatas atkārtoti izdevumi (ja vien tie nav faksimilizdevumi) var atšķirties no oriģināla – tiem var būt citāds vāka noformējums, jauns tulkotāja vai redaktora priekšvārds, no jauna izstrādāts zinātniskais aparāts (komentāri, paskaidrojumi, atsauces), vienlaikus saglabājot arī sākotnējo autora priekšvārdu un tādējādi nodrošinot tā saiti ar pamattekstu; nav pārsteigums, ja grāmatās sastopam priekšvārdus otrajam, trešajam, ceturtajam utt. izdevumam, kurus sarakstījis vai nu pats autors, vai arī redaktors, tulkotājs, daiļrades pētnieks u. c. Tomēr eksistē parateksti, kas dzīvo savu, no pamatteksta neatkarīgu literāri filosofisku dzīvi, kā tas ir Sērena Kirkegora un Fridriha Vilhelma Ničes (*Friedrich Wilhelm Nietzsche*) gadījumā, – abi autori pievērsī īpašu uzmanību priekšvārdiem gan kā grāmatas iekšējās spriedzes radītājiem (kad priekšvārda tēma nesaskan vai pat ir pretrunā ar grāmatā aplūkoto jautājumu problēmu loku), gan kā īpašam neatkarīgam literatūras žanram.

Sērens Kirkegors: priekšvārdu konflikts

Sērena Kirkegora attiecības ar priekšvārdiem ir neviennozīmīgas, 1 īpaši viņa ar pseidonīmiem parakstītajos tekstos – priekšvārdi gan ieinteresē potenciālo lasītāju par sagaidāmo, gan vienlaikus atsvešina, jo, izrādās, gaidas nepiepildās – priekšvārdos iezīmētās tēmas pamattekstos netiek izvērstas. Citiem vārdiem sakot, priekšvārdi vēsta vienu, kamēr teksti – pavisam ko citu, tā rezultātā veidojas jēgas pārrāvumi, jēgas plaisas. Vai tā ir nejaušība, autora kaprīze vai arī autora apzināti izmantota stratēģija? Ņemot vērā to, ka šī stratēģija tiek konsekventi lietota ar pseidonīmiem parakstītajos darbos, jāsecina, ka šeit saskatāms autora nodoms. Kirkegora mērķis – pārsteigt lasītāju nesagatavotu, liekot viņam pārdomāt savu dzīves pozīciju teksta priekšā (teksts kā iemesls lasītāja pašrefleksijai). Te gan jāpiebilst, ka, atšķirībā no priekšvārdiem, tāds ārpus teksta

esošs elements (parateksts) kā autora vārds (Kirkegora gadījumā pseidonīms) vairumā gadījumu netieši norāda uz darba tēmu. Tādējādi veidojas pseidonīma – priekšvārda – teksta konflikts. Un, ja vēl šim uzskaitījumam pievieno darba nosaukumu, tad lasītājs jūtas, no vienas puses, sagatavots (ja vien aizdomājies par pseidonīma atšifrējumu un nosaukumā pateikto), kamēr, no otras puses, – priekšvārda pārsteigts un teksta nesaskaņas pārsteigts. Vēl vairāk, šķiet, ka Kirkegora priekšvārdi uztverami kā patstāvīgi filosofiski sacerējumi, kuros risinātas autoram un arī viņa laikmetam nozīmīgas problēmas. Aplūkosim ar pseidonīmiem parakstīto darbu priekšvārdus hronoloģiskā secībā.

“Vai nu – vai arī” (1843; pseidonīms – Viktors Eremīts) priekšvārdā aprakstīta situācija – Viktors Eremīts jeb uzvarošais vientuļnieks nejauši atrod manuskriptu, kura autors ir nezinašs. Pārlasot darbu, Viktors saprot, ka eksistē vairāki autori, kurus viņš apzīmē ar burtiem A (estētiski orientētais) un B (ētiski orientētais), īpaša loma tiek piešķirta tiesnesim Viljamam kā vēl vienam autoram. Priekšvārda tēma – lasītāja un teksta attiecības, kas paredz nevis identifikāciju (sapratni, iedziļināšanos, līdzīgu jušanu un līdzīgu domāšanu), bet gan atsvešināšanos (lasītāja pārdomas pašam par savu eksistenciālo situāciju teksta priekšā). “Tad nu lasiet kaut ko tādā veidā, ka izlasījuši jutīsities to nelasījuši esam; lasiet ko citu tādā veidā, ka izlasījuši jūs būsiet tie, kas aizmirsuši lasīto.”⁷ Kas domāts ar terminu “aizmiršana”? Lai arī viennozīmīgas atbildes uz šo jautājumu nav, Kirkegors, šķiet, te iezīmē savas eksistenciālās komunikācijas stratēģijas – autora un teksta, lasītāja un autora, teksta un lasītāja attiecību dialektikas – aprises.

“Bailes un trīsas” (1844; pseidonīms – Johanness de Silentio). Atšķirībā no iepriekš aplūkotā priekšvārda šī teksta centrā ir filosofijas kā sistemātiskas zinātnes, filosofijas kā metodes kritika. “Šis autors nekādā ziņā nav

filosofs. Viņš ir poētisks un elegants zemākais ierēdnis, kurš nedz veido, nedz slavē sistēmu, kurš nedz ziedojas, nedz saistās ar sistēmu. Viņš raksta, jo rakstīšana viņam ir bauda, kas pieaug tad, ja aizvien mazāk cilvēku pērk un lasa viņa rakstīto.”⁸ Modernais autors spiests dzīvot zinātnes laikmetā, kas noliedz kaisli un aizrautību, un viņa vienīgais uzdevums ir sekot sekļai gaumei un rakstīt viegli lasāmas un publiku izklaidējošas brošūras, kuras var pārlapot, dzerot pēcpusdienas tēju.

“Atkārtošanās” (1844; pseidonīms – Konstantīns Konstantiuss) ir vienīgais ar pseidonīmu parakstītais darbs, kuram priekšvārda nav. Par nosacītu priekšvārdu te gan varētu uzskatīt pirmās nodaļas sākuma vēstījumu par atkārtošanās un atcerēšanās attiecībām. Proti, ja atcerēšanās, pēc autora domām, ir atgriešanās pagātnē un tagadnes aizmiršana, tad atkārtošanās ir virzība uz priekšu, atceroties pagājušo. Šķiet, tieši šādu atkārtošanās tehniku viņš izmanto to sacerējumu priekšvārdos, kurus parakstījis ar pseidonīmu.

“Filosofiskās drumslas” (1844; pseidonīms – Johanness Klimakss). Ņemot vērā, ka šis darbs ir Kirkegora otrais mēģinājums runāt par filosofiju kā metodi, pievērsties filosofijas kritikai, viņš grāmatu definē kā pamfletu: “.. izrauļ mani no mana bezrūpīgā gandarijuma kā pamfleta autora, neļauj laipnam un labi noskaņotam lasītājam nekautrējoties raudzīties, vai pamfletā ir kaut kas, ko viņš varētu izmantot, novieto mani traģikomiskā situācijā, kurā esmu spiests smieties par savu nelaimīgo likteni. Man pieder tikai mana dzīve, ar kuru riskēju ik reizi grūtā situācijā”⁹. Šķiet, ka šajās pārdomās par savu kā autora likteni Kirkegora (kā Johanness Klimakss) atslēgas vārds ir pamflets – satirisks sacerējums, kura mērķis ir atmāskot vispirms

⁷ Kierkegaard, S. *Either/Or* Part 1. Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1987, p. 15.

⁸ Kierkegaard, S. *Fear and Trembling/Repetition*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1983, p. 7.

⁹ Kierkegaard, S. *Philosophical Fragments. Johannes Climacus*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1985, p. 8.

sevi kā nopietnu un sistemātisku autoru un tad – par sevi pārlietu augstās domās esošo publiku, kuras gaidas var izrādīties tikai un vienīgi ilūzija.

“Bažu jēdziena” (1844; pseidonīms – Vigilius Haufniensis) priekšvārds turpina autora – teksta – publikas attiecību tēmu. Autors raksta: “Attiecībā uz manu nenozīmīgo personu es godīgi atzīstu: kā autors esmu karalis bez savas valsts, tāpat arī – bailēs un trīsās – nepretendēju būt autors. [...] Vairāk man nav, ko piebilst, izņemot to, ka vēlu visiem, kuri ir ar mani vienisprātis un kuri nav, visiem, kuri lasa šo grāmatu, tāpat visiem, kuriem pilnīgi pietika ar priekšvārdu, visu labu un uz redzēšanos.”¹⁰

“Priekšvārdi” (1844; pseidonīms Nikolauss Notabene) – iespējams, šī darba priekšvārds (priekšvārds priekšvārdiem) ir nozīmīgākais fragments Kirkegora sapratnē attiecībām ar priekšvārdiem kā neatkarīgiem tekstiem (fragmentiem, ārtēkstiem). To var uzlūkot kā savdabīgu Kirkegora apliecinājumu ticībai priekšvārdiem, tāpēc šim tekstam pievērsisimies sīkāk. Kirkegors piedāvā stāstu par neveiksmīgu, neuzņēmīgu rakstnieku un viņa kašķīgo sievu, kura, no vienas puses, musina viņu rakstīt, kamēr, no otras puses, ir greizsirdīga uz šo nodarbi, jo būt par rakstnieku ir tikpat kā pārkāpt laulību. Tikai neliels piemērs: kad nu beidzot rakstnieks ir ko sacerējis un vēlas palepoties sievas priekšā ar padarīto, viņa it kā nejauši ar sveces liesmu aizdedzina manuskripta lapas, un tā vīrs, lai attaisnotu rakstnieka statusu savās un sievas acīs, paliek vien pie priekšvārdu rakstīšanas, jo tie neuzliek autoram nekādus pienākumus un tekstam – nekādus ierobežojumus. Vēl vairāk, brīvlaistais teksts kļūst nepaklausīgs un sāk diktēt autoram savus noteikumus – provocē jaunu interpretācijas virzienu iespējamību, tātad iesaista potenciālo lasītāju tekstā kā līdzdalībnieku, nevis kā neitrālu novērotāju. Šīs tēzes ilustrācijai Kirkegors iesaka veikt domas eksperimentu.

“Pētnieku vidū daudz kas ir izdarīts, klasificējot literatūru un piešķirot katra individuālā autora darbiem atbilstošu vietu laikmeta un savukārt laikmetam – cilvēces kontekstā. Tomēr neviens nav iedomājies, ko varētu gūt, ja literāts [literārs tips] būtu apmācīts lasīt tikai un vienīgi priekšvārdus, bet darīt to tik pamatīgi, ka iesāktu ar senākajiem laikiem un cauri gadu simteņiem nonāktu līdz mūsdienām.”¹¹ Taču, ak vai, drīz šāda izpēte var izrādīties nepaveicama, jo priekšvārdi ir gan isi, gan gari, gan formāli, gan pārdroši, gan skaidrojoši, gan maldinoši utt., tas ir, nav iespējams tos sakārtot kādā kaut cik loģiskā sistēmā. Tādējādi eksperiments izrādās neveiksmīgs, tā rezultāts – absolūti negatīvs, taču tieši tāds rezultāts apmierina Kirkegoru, jo ļauj visbeidzot to aprakstīt – ne sistemātiski, bet metaforiski, akcentējot nejaušības aspektu. “Priekšvārds ir noskaņa. Priekšvārda rakstīšana līdzinās izkopts asināšanai, ģitāras uzskāņošanai, sarunai ar bērnu, spļaušanai uz garāmģājējiem pa logu... Priekšvārda rakstīšana līdzinās uzmanības pievēršanai, kaut ko izdarot, kārdinājumam izpaust kāda cita noslēpumu...”¹² Taču vai šis noslēpums tiek atklāts? Uz to katram lasītājam ir jāatbild pašam – autors nesniedz lasīšanas ceļa karti (ja sniedz, tad drīzāk tādu, kas vedina uz maldīšanos).

“Dzīves ceļa stadijas” (1845; sakārtojis un publicējis Jautrais Grāmatsējējs). Šī darba priekšvārdā grāmatsējējs atzīstas, ka uzurpējis autora (sastādītāja un redaktora) funkcijas, sakārtojot pēc savas gaumes nejauši atrastu tekstu fragmentus. “Tas, ka grāmatsējējs varētu uzdrošināties uzstāties kā autors, bez šaubām, var izsaukt labi saprotamu aizvainojumu literātu vidū un likt cilvēkiem raukt degunu, bet tas, ka grāmatsējējs iesien, nosūta uz tipogrāfiju, publicē grāmatu, lai viņš varētu dot saviem laikabiedriem ko vairāk nekā tikai kā grāmatsējējs, nevienam saprātīgi domājošam lasītājam

¹⁰ Kierkegaard, S. *Concept of Anxiety*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1980, p. 8.

¹¹ Kierkegaard, S. *Prefaces. Writing Samples*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1997, p. 3.

¹² Turpat, 5. lpp.

neliksies kas nosodāms.”¹³ Citiem vārdiem, priekšvārdā uzsvērts tas, ka grāmatas struktūra var būt nejausa, ka lasīšanas mods atkarīgs nevis no autora (jo šeit tas ir nezināms), bet gan no grāmatsejēja gribas.

“Noslēdzošais nezinātniskais postskripts” (1846; pseidonīms – Johanness Klimakss). Šis ir unikāls Kirkegora sacerējums, jo iezīmē viņa pāreju no netiešās komunikācijas stratēģijas (parakstot darbus ar pseidonīmu) pie divkāršotās refleksijas (publicēšanas ar pseidonīmu un vienlaikus savas autorības atzīšanas). Tādēļ šajā gadījumā var runāt pat par diviem priekšvārdiem – vienu, kas parakstīts ar Johanna Klimaksa vārdu sākumā, un otru – pēcvārdu, kurš faktiski ir priekšvārds un kuru parakstījis Sērens Kirkegors. Līdz ar to veidojas situācija, ka darbu iespējams lasīt no pirmās lapas līdz pēdējai lapai vai arī apvērstā kārtībā – no beigām pie sākuma. Lai arī abos gadījumos teksts ir viens un tas pats, interpretācija var būt radikāli atšķirīga. Pirmais jeb sākotnējais priekšvārds turpina tēmu, kas iesākta “Filosofiskajās drumslās”, – apzinātu teksta fragmentāciju un filosofijas kā objektīvas sistēmas kritiku: “Autors ir īpašnieks, lai arī cik mazs teksta fragments viņam piederētu, bet citādi viņš ir tālu no tā, lai citi kalpotu viņam vai lai viņš kalpotu citiem.”¹⁴ Tāpat viņš cer izvairīties no slavinājumiem vai kritikas, lai nekļūtu par vidusmēra publikas gaumes ķilnieku; viņš noliedz savu autora autoritāti, lai potenciālais lasītājs izstrādātu pats savu lasīšanas taktiku – no sākuma, no beigām, no vidus. “Tāpēc, dialektiski ņemot, negatīvais nav iejaukšanās, bet spēlē pozitīvu lomu.”¹⁵ Savukārt pēcvārdā “Pirmais un pēdējais skaidrojums”, ja to uzlūkojam kā priekšvārdu, Kirkegors jau savā vārdā raksta: “Tas ir, es esmu bezpersoniski

vai personiski trešā persona – suflieris, kas ir poētiski radījis autorus, kuru darbu priekšvārdi savukārt ir viņu pašu sacerēti, tāpat arī viņu pseidonīmi.”¹⁶ Šis citāts ir interesants ar to, ka tas skar jautājumu par Kirkegora attiecībām ar paša radītajiem tekstiem. Kirkegora pieminētā sufliera darbība – teikt priekšā, ļaujot katram piepildīt tekstu ar savu unikālo jēgu. Kirkegors neatvieglina lasītāja improvizācijas procesu, jo kā suflieris viņš ne vienmēr saka priekšā vārdus no pareizās lugas, reizēm atstāj lasītāju vienatnē, lai vēlāk atgrieztos un piedāvātu jau pavisam citu sižetu. “Ja kāds, kas nepārzina manis kultivēto distancējošās idealitātes principu un kas pārlietu interesējies par manu aktuālo personību, ir guvis izkropļotu priekšstatu par grāmatām, kuras parakstītas ar pseidonīmiem, ir piekrāpis pats sevi, patiesi piekrāpis, iedziļinoties manā personiskajā aktualitātē, tā vietā, lai sastaptos ar poētiski aktuāla autora vieglo, divkārši reflektēto idealitāti.”¹⁷

“Slimība uz nāvi” (1849; pseidonīms – Antiklimakss, publicētājs S. Kirkegors). Priekšvārds ir interesants ar to, ka tajā ir atsaukšanās uz Kirkegora tiešās komunikācijas stratēģiju (darbiem, kas parakstīti ar viņa vārdu), precīzāk, uz viņa audzinošajām, kā arī reliģiskajām runām, kuru mērķis – neslēpjoties izklāstīt savus reliģiski ētiskos ieskatus. Vēl šajā priekšvārdā, atšķirībā no citiem priekšvārdiem, Kirkegors runā par to, kas sekos tālāk pamattekstā. “Daudziem var likties savāda šis “ekspozīcijas” forma; viņiem tā var šķist pārāk precīza, lai pildītu audzinošo lomu, un pārāk didaktiska, lai būtu precīzi zinātniska. Kas attiecas uz pēdējo apgalvojumu, man viedokļa nav. Kas attiecas uz pirmo apgalvojumu, tad es lūdzu pievērst uzmanību: ja tā ir patiesība, ka teksts ir pārāk precīzs, lai būtu audzinošs, tad šis apgalvojums ir kļūdains.”¹⁸ Citiem vārdiem,

¹³ Kierkegaard, S. *Stages on Life's Way*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1988, p. 8.

¹⁴ Kierkegaard, S. *Concluding Unscientific Postscript*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1992, p. 8.

¹⁵ Turpat.

¹⁶ Kierkegaard, S. *Concluding Unscientific Postscript*, pp. 625–626.

¹⁷ Turpat, 628. lpp.

¹⁸ Kierkegaard, S. *Sickness unto Death*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1980, p. 5.

Kirkegors atzīst, ka kristīgi ētisks sacerējums var būt precīzs savā formā, bet tam nepiemīt zinātniskā diskursa atsvešinātā vērojuma kvalitāte, jo tas vērsts uz cilvēku konkrētā eksistenciālā situācijā.

“Ievingrināšanās kristietībā” (1850; pseidonīms – Antiklimakss, publicētājs S. Kirkegors). Šķiet, ka šajā priekšvārdā Kirkegors pilnībā atsakās no priekšvārda un pamatteksta konfrontācijas, šeit priekšvārds ieņem tradicionālo tēmas priekšā stādīšanas lomu. Lai arī uz grāmatas vāka kā autors minēts Antiklimakss, tomēr, šķiet, akcents te likts uz grāmatas publicētāju (ne grāmatas sējēju, ne sastādītāju, bet tieši publicētāju), proti, S. Kirkegoru. Ja eksistenciālās komunikācijas reduplikācijas stratēģija paredz, ka vienlaikus tiek minēts gan pseidonīms, gan autors, tad te varam redzēt stratēģijas radikalizāciju – netiešās komunikācijas pārtapšanu tiešajā komunikācijā. “Šajā grāmatā, kuras sākotne meklējama 1848. gadā, pseidonīmā autora prasība būt kristietim tiek pacelta visaugstākajā līmenī. Tomēr šī prasība ir jānoformulē, jāpavēsta un tai jātop sadzirdētai. No kristīgā redzes viedokļa šīs prasības līmeni nevar pazemināt, to nevar aizvietot personiskā pieņemšana un grēksūdze.”¹⁹

Aplūkojot visus ar pseidonīmiem parakstīto darbu priekšvārdus kopumā, var izcelt trīs galvenās tēmas: 1) autora – teksta, autora – lasītāja, teksta – lasītāja attiecības; 2) filosofijas

kā sistemātiskas metodes kritika; 3) tiešās un netiešās komunikācijas dialektika (Kirkegora komunikācijas koncepcijas hronoloģisks izvērsums). Tas apstiprina iepriekš minēto tēzi, ka ar pseidonīmiem parakstītos darbus var lasīt gan kā patstāvīgus sacerējumus (fragmentus, ārtekstus), gan kā tekstu kopumu, kurus varētu publicēt vienā atsevišķā sējumā. Šādam secinājumam par labu liecina jau tas, ka Kirkegors pats 1844. gadā publicēja darbu “Priekšvārdi”, kas sastāv no neuzrakstītu darbu ārtekstiem. ② Šī darba priekšvārds jeb priekšvārds priekšvārdiem aplūkots jau iepriekš, tagad īsumā par pašu darbu un tekstu tematisko aploci.

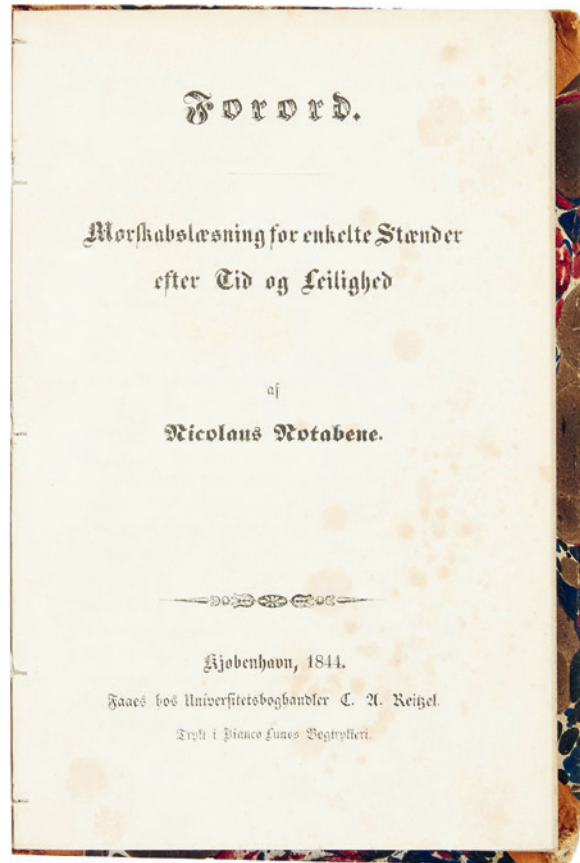
Pirmais priekšvārds. Šis teksts ir mazākais apjoma ziņā, tomēr ar visnepārprotamākajām atsaucēm uz vēsturisku personu Johanu Ludvigu Heibergu (*Johan Ludvig Heiberg*) (vārds netiek minēts, bet konteksts un minētie fakti ļauj izdarīt secinājumus), vēl vairāk, tas ir skatījums no viņa (nevis Notabenes/Kirkegora) viedokļa. Tādējādi teksts, par spīti tā nopietnībai, iegūst komisku nokrāsu. Galvenā tēma šeit ir, mūsdienu izdevniecības biznesa valodā runājot, pieprasījuma un piedāvājuma attiecības, tas ir, izdevējam jāpublicē tas un tad, ko un kad publika vēlas no viņa saņemt, tas, ko pieprasa laiks. Sekošana laikam, modei, sabiedriskajai domai ir veiksmīga biznesa priekšnosacījums, taču vienlaikus tā mazina izdevēja vai autora atbildību par publicēto, kā arī viņa lomu sabiedrības izglītošanā. Robeža starp izdabāšanu vidusmēra gaumei un lasītāja gaumes veidošanu ir šaura, un, pēc Kirkegora domām, Heibergs to pārkāpis kalpības virzienā, runājot par publicistiku, jo filosofijā, savukārt, Heibergs ir izteikti konservatīvs un pieturas pie vadošās un valdošās – hēgelisma – ievirzes. Priekšvārda noslēgumā izskan autora apņemšanās: “Līdz ar to es svinīgi solos: cik drīz vien iespējams, realizēt plānu, kas briedis jau trīsdesmit gadus, – publicēt loģisku sistēmu; cik drīz vien iespējams, izpildīt savu solījumu, ko devu pirms desmit gadiem: radīt estētiskas sistēmu; vēl vairāk, es solos radīt ētisku un dogmatisku sistēmu un visbeidzot – pašu sistēmu.

¹⁹ Kierkegaard, S. *Practice in Christianity*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1991, p. 7.

Tiklīdz tā nāks klajā, nākamajām paaudzēm būs jāmācās nevis rakstīt, jo nebūs vairs nekā rakstāma, bet gan tikai lasīt, turklāt tikai un vienīgi sistēmu.”²⁰ Līdz ar to loks noslēdzies – lasītājpublika kļūst par nelasītājpubliku, un līdz ar to Heiberga izglītošanas projekts zaudējis savu jēgu.

Otrais priekšvārds. Tā galvenā tēma – ko nozīmē būt autoram Dānijā vai, precīzāk, Kopenhāgenā? Tas neizbēgami nozīmē būt publiskai personai, allaž atrasties uzmanības centrā, būt pūļa (reizumis arī linča) tiesas priekšā; tas īpaši apgrūtināši ir liriskajam autoram, kura iedvesmai nepieciešama noteikta deva vientulības un privātuma. “Autors ir nožēlojams neprašā, kas nezina un nesaprot neko, bet ar bažām un šausmām gaida bargo tiesnesi, gudrās un godātās publikas spriedumu. Tas, ka publika varētu kaut ko gūt no autora, izklausās tikpat muļķīgi kā doma par to, ka profesors varētu iemācīties kaut ko no studenta, kuru viņš eksaminē. [...] Kritiķi, no otras puses, ir visuzticamākie godājamās publikas kalpi, tās viesmīļi un tās slepenie padomdevēji.”²¹ Paradoksālākais ir tas, ka kritiķu domas ir no pašas publikas saklausītās atziņu drumslas, tādējādi viedoklis nāk no publikas un turpat arī atgriežas. Te rodas jautājums – vai patiesi Kirkegors kritiķa lomu redz izdabāšanā autoram? Tā nav, viņš aicina kritiķi būt par konstruktīvu lasītāju, ar savu pozīciju, lasīšanas tehniku un, iespējams, pats galvenais – ar interesi gan par autoru, gan par publikas izglītošanu.

Trešais priekšvārds ir parodija par Heiberga pēcvārdu gadagrāmatai “Urānija”, kuru viņš publicēja presē 1844. gada februārī, apsolut lasītājiem, ka nākamā gadagrāmata būs tikpat eleganta un gaumīga. “Kad literatūra un žurnālistika var iet roku rokā tik veiksmīgi – ak, tad mūsu priekšā ir skaidri saredzama Dānijas nākotne!”²² Kāda tā ir? Rakstnieki vēstīs tikai to,

2 Sērena Kirkegora darba “Priekšvārdi. Viegla lasāmviela cilvēkiem dažādos noskaņojumos atkarībā no laika un iespējām” (autors Nikolauss Notabene) pirmizdevums. Kopenhāgena, 1844

²⁰ Kierkegaard, S. *Prefaces*, p. 14.

²¹ Turpat, 19. lpp.

²² Turpat, 22. lpp.

ko no viņiem sagaida, un lasītāji būs apmierināti ar to, ka izrādās pietiekami izglītoti esam, nesaprotot, ka prese publicē viņu pašu idejas, tikai nedaudz rafinētākā veidolā.

Ceturtais priekšvārda virsraksts varētu būt “mūsu literārā telegrāfa vadītājs”. Un kurš gan tas ir, ja ne profesors Heibergs? Šī fragmenta galvenā tēma ir filosofijas un nopietnās literatūras komercializācija un akadēmiķu loma tajā – par spīti runām par sistēmas meklējumiem, viņi padodas slavas vilinājumam.

Piektais priekšvārds ir uzruna Atturības biedrības biedriem, kur galvenās tēmas ir runātā un rakstītā teksta attiecības (tas savā veidā paredz Žaka Deridā pārdomas), kā arī intoksikācijas problēma: “.. ir tikai normāli tas, lai katrs mūsu biedrības loceklis būtu tikpat apreibis kā dzērājs, taču lūdzu pievērst uzmanību, ka, esot entuziasma reibinātam, brīnumainā kārtā reibums ir jo spēcīgāks, jo mazāks daudzums apreibinošo vielu daudzums ir viņa rīcībā”²³. Kā tas saistīts ar rakstniekiem un rakstniecību? Pavisam vienkārši – jo mazāk rakstniekam ir, ko teikt, jo daiļrunīgāks viņš kļūst savā izteiksmē; jo zemākas kvalitātes ir viņa radītais, jo izsmalcinātāki vārdi tiek lietoti tā aprakstīšanai; visbeidzot – jo netalantīgāks autors, jo vairāk uzskata sevi par ģēniju esam.

Sestais priekšvārds uzdod jautājumu, ko nozīmē būt “kulturālam” cilvēkam Dānijā, – te jāteic, ka termins “kulturāls” lietots ironiskā nozīmē, tas ir, runa ir par ārējām pazīmēm – formālo izglītību, piederību pie dažādām biedrībām, parakstīšanos uz literārajiem izdevumiem.

Septītais priekšvārds izceļas citu starpā ar to, ka jau no sākta gala ir bijis iecerēts kā konkrēta darba, proti, “Bažu jēdziena”, priekšvārds – uzrakstīts, izredīgēts, bet tad atmests kā pārlietu polemisks un tematiski piesaistīts darbam, līdz ar to Kirkegora komunikācijas stratēģijai neatbilstošs. Kritika šeit vērsta pret autoriem, kuri, vairs nespējot radīt neko jaunu, reproducē

iepriekš pašu un citu izteiktās domu klišejas, paziņojot, ka klajā nāk kas iepriekš neredzēts un pilnīgi jauns. “Mūsu laikos uzrakstīt grāmatu ir visvieglākais uzdevums, jo atliek tikai paņemt desmit agrāk iznākušas grāmatas par to pašu tēmu un salikt kopā vienpadsmito.”²⁴ Pretstatā tam Kirkegors raksturo savu pozīciju: “Mans dzīves mērķis nav kļūt par autoru; mans dzīves mērķis nav izkrāpt no cilvēkiem naudu; tādēļ es solu, ja vien tiktu pierādīts pretējais, atdot naudu katram, kas iegādājies manas grāmatas.”²⁵

Astotais priekšvārds uzlūkojams kā daļa no Kirkegora meditācijas par filosofiju kā metodi, tādēļ tas, šķiet, ir teorētiski visnozīmīgākais. Priekšvārds ir paziņojums par jauna filosofijas žurnāla nākšanu klajā (tā redaktors, protams, ir pats Nikolauss Notabene), tā mērķis – darīt galu visām šaubām. Tā kā filosofija kļuvusi plaši pieejama, radušās daudzas neskaidrības, un, lai tās kļiedētu, vispirms pašam izdevējam jāsaprot, kas tad īsti ir filosofija. “Mans uzdevums tādējādi ir kalpot filosofijai; šim uzdevumam deru, jo esmu pietiekami aprobežots, lai to nesaprastu, vēl vairāk – tik aprobežots, ka mēģinu saprast.”²⁶ Kāda ir šī filosofiskā interese? Atbilde ir pavisam vienkārša: būt filosofijas pārliecinātam (proti, nevis radīt ko pilnīgi nebijušu, bet gan apjaust filosofiskās sistēmas spēku). “Nu jau vairākus gadus šeit ir plaukusi Hēgeļa filosofija. Ja šī filosofija pēc tam, kad izskaidrojusi visu, tagad ies soli tālāk un izskaidros pati sevi, tad tas būs lieliski.”²⁷ Citiem vārdiem, žurnāla galvenais uzdevums ir izskaidrošana un lasītāju iekļaušana sistēmā. Tomēr Notabene atzīst – kaut, tāpat kā vairums cilvēku, viņš nespēj būt filosofs, tomēr var tiekties kļūt par sistēmas sastāvdaļu, kas, savukārt, ir principā neiespējami. Līdz ar to apšaubāms kļūst pats filosofiska žurnāla izdošanas projekts. Taču vai Notabene no tā atsakās? Nē, viņš turpina pielāgoties

²³ Kierkegaard, S. *Prefaces*, p. 30.

²⁴ Kierkegaard, S. *Prefaces*, p. 35.

²⁵ Turpat, 46. lpp.

²⁶ Turpat, 51. lpp.

²⁷ Turpat, 56. lpp.

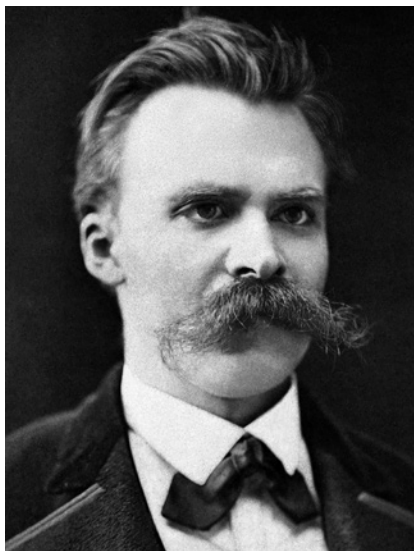
sistēmas prasībām, atsakoties no sava personiskā viedokļa un dzīves pozīcijas paušanas. “Žurnālā es neuzdrošinos paust savas slēptākās domas; tur es sekoju teorētiskās domas likumotajam ceļam.”²⁸

Lai arī grāmata “Priekšvārdi”, strikti ņemot, nav uzlūkojama par strukturētu filosofisku sacerējumu, jo sastāv tikai un vienīgi no neesošu tekstu priekšvārdiem, tajā atrodamas vairākas caurviju tēmas. Pirmkārt, rakstīšanas un rakstniecības krīze modernajā pasaulē, proti, rakstnieks kļūst atkarīgs no publikas gaumes, ko, savukārt, veido literārie apskatnieki, kuru intereses nebūt nav saistītas ar literāro procesu stimulēšanu sabiedrībā, kamēr publikai atvēlēta vien apskatu lasīšanas loma. Otrkārt, filosofiskās sistēmas (īpaši daņu hēgeliešu interpretācijā) striktās prasības un eksistences sistēmas neiespējamība. Treškārt, nesistemātiska, subjektīva, eksistenciāla filosofiska naratīva nosacījumi – atsvešinājums, plaisājums un noklusējums. Visas nosauktās tēmas ir būtiskas Kirkegora daiļradei kopumā, še rodamas daudzas paralēles un krustpunkti ar citviet pausto, tomēr, iespējams, visnozīmīgākais ir Kirkegora izmantotās formas izaicinājums – nepiesaitītie priekšvārdi neļaujas sistematizācijai, iekļaušanai, tie ir nepakļāvīgi, izaicinoši, raisa diskusijas.

Frīdrihs Vilhelms Nīče: priekšvārdi netapušiem darbiem

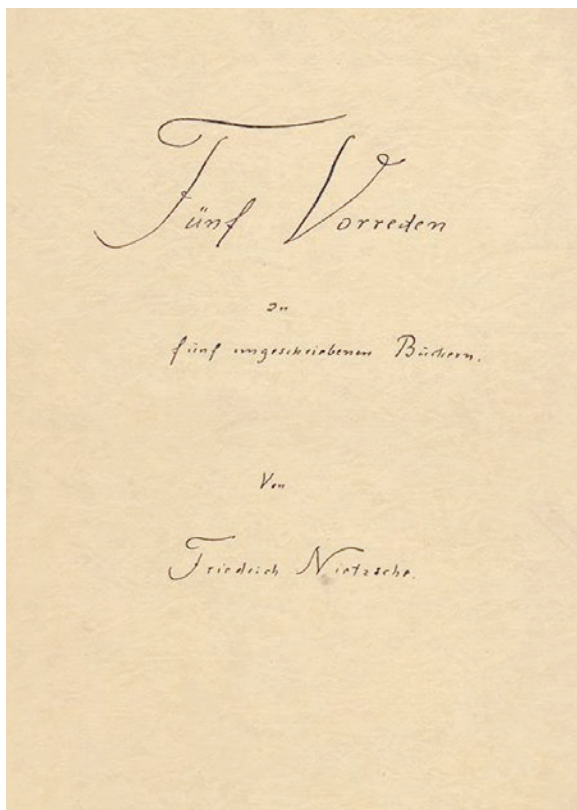
1872. gada Ziemassvētkos Riharda Vāgnera (*Richard Wagner*) sieva Kozima (*Cosima*) no Frīdriha Nīčes ³ saņēma dāvanu – ādas vākos iesietu, ar metāla apkalumiem rotātu rokrakstu sējumu (patiesībā plānu burtnīciņu) “Pieci priekšvārdi pieciem neuzrakstītiem darbiem”.

⁴ Protams, to varētu uzlūkot kā jauku žestu – personalizētu sveicienu, sava veida pagarinātu apsveikuma kartīti – ieskatu topošajos

³ Frīdrihs Vilhelms Nīče (*Friedrich Wilhelm Nietzsche*, 1844–1900)

²⁸ Kierkegaard, S. *Prefaces*, p. 67.

4 Frīdriha Vilhelma Ničes rokraksts – manuskripts “Pieci priekšvārdi pieciem neuzrakstītiem darbiem” (dāvinājums Kozimai Vāgnerei 1872. gada Ziemassvētkos)

darbos, solījumu rakstīt. Tas lika viņai laiku pa laikam apjautāties par solījuma pildīšanu, un divi no priekšvārdiem vēlāk patiesi apauga ar tekstiem. Emija Makkirnana (*Amy McKiernan*) savā rakstā “Ničes priekšvārdi kā pašrūpes prakses” atzīst: “Ničes priekšvārdi parādās kā tehnikas, kas tiek izmantotas autora jauna es konstituēšanai, atgriežoties pie paša pagātnes es. Priekšvārdu mērķis nav tikai savas daiļrades kopskata sniegšana un iespējamo kritiķu iebildumu atvairīšana. Priekšvārdu noskaņa atvedina filosofa raksturojumu no paša darba *Viņpus labā un ļaunā*: “.. filosofs ir būtne, kura bieži bēg prom no sevis, kura bieži baidās pati no sevis, bet vienlaikus ir pārāk zinātkāra, lai atkal un atkal neatgrieztos pie sevis.”²⁹ Citiem vārdiem, priekšvārdos Niče gan atgriežas pie jau agrāk aplūkotām tēmām, gan arī iezīmē nākotnes domājumu aprises. To labi raksturo priekšvārdu tulkotājs angļu valodā Maikls Grenke (*Michael W. Grenke*): “Patiesību sakot, jēdziens “priekšvārds” pamatoti tiek lietots kā krājuma nosaukums, jo tas ietver sevi laika attiecību aspektu, cilvēka projekcijas spēju iztēloties sevi nākotnes laika nogriezni. Vai tādā gadījumā “priekšvārdi” nav cilvēka vairīšanās no tagadnes realitātes?”³⁰

Priekšvārdu krājumā iekļauti pieci priekšvārdi: 1) “Par patiesības patosu”, 2) “Domas par mūsu izglītības institūtu nākotni”, 3) “Grieķu valsts”, 4) “Šopenhauera filosofijas attiecības ar grieķu kultūru” un 5) “Homēra sacensības”. Vai šāda priekšvārdu secība ir nejauša? Varbūt autors ir vienkārši sakārtojis dāvanai mājās atrastus rakstu fragmentus? Bet vai tā nebūtu necieņa pret apdāvināmo – pasniegt to, kas paredzēts izmešanai vai vismaz otrreizējai pārstrādei? Vai patiesi mēs varētu vainot Niči ideju trūkumā? Maz ticams – Ničes piezīmēs

²⁹ McKiernan, A. L. Nietzsche’s Prefaces as Practices of Self-Care. *Epoché: A Journal for the History of Philosophy*, No. 20(2), 2016, pp. 462–463.

³⁰ Grenke, M. W. A Gift for Cosima. In: Nietzsche, F. *Prefaces to Unwritten Works*. South Bend, Indiana: St. Augustine Press, 2005, pp. 10–11.

atrodami vairāki satura un nosaukumu varianti, kā arī priekšvārdu melnrakstu versijas. Aplūkojot visu darbu kopumā, var izcelt šādas pamattēmas: laiks, kultūra, cilvēka autentiskums, patiesība.

“*Par patiesības patosu*”. Niče iesāk šo priekšvārdu ar jautājumu par to, vai slava patiesi ir tas, pēc kā cilvēkam jātiecas, un vai tā ir sevis mīlestības visaugstākā pakāpe. Bet ko darīt tad, ja realitāte neļauj šo slavu sasniegt? Cilvēka autentiska eksistence realizējas caur ļaušanos ilūzijām par savu ķermenisko eksistenci un sūtību pasaulē. “Tikai cilvēks var ļauties ilūziju varai. Vai tad viņš dzīvi nedzīvo autentiski tikai tāpēc, ka viņš ļaujas apmānam? Vai tad daba neslēpj no cilvēka būtiskākās, vistuvākās lietas, tas ir, viņa paša ķermeni, par kuru viņam ir tikai iluzors priekšstats? Cilvēks ir ieslēgts savā apziņā, un daba ir izmetusi atslēgu.”³¹

Ja filosofs uzskata sevi par snaudošas apziņas modinātāju, tad tā ir vislielākā ilūzija, jo viņš pats tādā gadījumā iegrimst dziļā maģiskā miegā par nemirstību – iespējams, viņš sapņo par “nemirstības” idejām. Tāpēc māksla pārspēj zināšanas, jo tiecas pēc dzīves, kamēr filosofijas augstākais mērķis ir iznīcība. Cilvēks tiecas izbēgt no laika divējādi – caur slavu un caur patiesību. Interesanti, ka abu ceļu gājējs Ničem ir Hērakleits ar aicinājumu izziņāt pašam sevi. Tomēr neizbēgami filosofa patiesības mīlestība pārvēršas sevis mīlēšanā un vienīgi ilūzijā.

“*Domās par mūsu izglītības institūciju nākotni*”. Šķiet, ka šajā fragmentā nozīmīgākais ir potenciālā lasītāja raksturojums (tāda lasītāja, kurš varētu lasīt un izprast Ničes darbus). Domāju, ka šī klasifikācija varētu noderēt kā viena no atslēgām Ničes tekstu sapratnē. Tātad Ničes ideālais lasītājs būtu nesteidzīgs, atbrīvots no racionālo zināšanu sloga un tāds, kas negaida taustāmu rezultātu. Svarīgi, ka lasītāja īpašības nav aplūkotas hierarhiskā kārtībā. Savas pārdomas viņš iesāk tieši ar

trešā raksturojuma aprakstu, kamēr otrais raksturojums, kurš saistīts ar racionālo zināšanu noliegumu un kuru Niče uzskata par būtiskāko, sniegts priekšvārda noslēgumā. Iespējams, ka, šādi jaucot uzskaitījumu kārtību, Niče pārbauda priekšvārda lasītāju (tas ir, mūsu) uzmanīgumu un spēju iedziļināties pašā tekstā, nevis tā formālajās noteiksmēs: “.. visnozīmīgākā prasība attiecībā uz lasītāju ir tā, ka nekādā gadījumā nedrīkst visu mērot ar savas personības un savas izglītības mērauklu, it kā viņa rīcībā būtu visa esošā vērtēšanas kritērijs. Mēs ceram, ka viņš varētu būt pietiekami izglītots, lai nevērtētu augstu, pat nicinātu savu izglītības pakāpi. Tad viņš varētu pilnībā ļauties autora vadībai, kuram ir dotas tiesības runāt ar viņu tieši tāpēc, ka viņš pats nezina un apzinās savu nezināšanu”³².

“*Grieķu valsts*”. Šajā fragmentā Niče aplūko grieķu valsti nevis kā politisku kopību, bet gan kā mākslinieciskās kultūras augstāko izpausmi, kur kultūra realizējas kā cilvēka reakcija uz savu esamību laikā. Cilvēka esības kaisme nevar realizēties tai laikā, kas viņam atvēlēts uz šīs zemes, tomēr māksla, pēc Ničes domām, ļauj cilvēkam izprast savu tapšanu laikā un virzību uz paša nospraustu mērķi. Fragmentā aplūkotas ģēnija un Platona ideālās valsts attiecības: “Autentisks valsts mērķis ir Olimpa tipa eksistence un bezgalīga paaudžu atjaunotne, lai sagatavotu augsni ģēnijam, kur visi pārējie ir tikai viņa tapšanas un iedrošināšanas instrumenti, šo mērķi varam nepārprotami saskatīt poētiskajā intuīcijā.”³³

“*Šopenhauera filosofijas saistība ar vācu kultūru*” vēsta par ģēnija rašanos konkrētā laikā un telpā. Niče runā nevis par konkrēto vācu kultūru, par sava laikmeta kultūru, bet gan par fenomenu “vācu kultūra”. Kultūra šajā nozīmē

³¹ Nietzsche, F. *Prefaces to Unwritten Works*, South Bend, Indiana: St. Augustine Press, 2005, p. 27.

³² Nietzsche, F. *Prefaces to Unwritten Works*, pp. 34–35.

³³ Turpat, 57. lpp.

5 Raksta autore ar Sērena Kirkegora statujas samazinātu ģipsa kopiju Kopenhāģenas Universitātes Kirkegora pētniecības centrā 2019. gadā

izriet no izcilības, no ģēniju virknējuma. Izcilība ir nevis ilūzija, bet gan dzīvota, iemiesota izcilība. Piemērs – Arturs Šopenhauers. Uzvārda izcēlums slīprakstā ir ar nolūku – aplūkot Šopenhaueru kā kultūrfenomenu – vācu gara un vācu vērtību iemiesojumu. “Jūsu priekšā ir filozofs – tagad meklējiet viņam piederīgo kultūru. Un, ja spējat paredzēt – kāda šī kultūra varētu būt, kas atbilst šādam filosofam, jūs esat šajā paredzējumā izteicis spriedumu par savu kultūru un pats par sevi.”³⁴

“*Homēra sacensības*”. Šajā priekšvārdā Niče uzdod jautājumu, kas ir cilvēce? Kādi mēs kā cilvēki vēlamies būt? Pirmā atbilde ir tāda, ka cilvēcīgums ir kas tāds, kas mūs nošķir no dabas. Niče pievēršas grieķu ieskatiem par to, ko nozīmē būt cilvēkam. Vai šķirums no dabas ir vispār iespējams? Ja kāds apgalvo, ka ir iespējams, tad viņš vēlas būt kas cits, nekā ir patiesībā, viņš vēlas tikt nošķirts no dabas, kas šķiet apdraudoša un neprognozējama. Taču patiesībā šāds nodalījums ir neiespējams. “Cilvēciskā būtne savās labākajās un cēlākajās izpausmēs pieder dabai, kas pati ir neviennozīmīga. Tās biedējošās spējas, kas nav cilvēciskas, iespējams, ir auglīga zeme, no kuras un tikai no kuras izaug cilvēciskums un realizējas emocijās, sniegumos un darbos.”³⁵ Niče uzskata, ka grieķu kultūra ir šādas divējādās iedabas piemērs, grieķus viņš dēvē par viscilvēciskākajām būtnēm. Tieši tāpēc viņiem piemīt nežēlības iezīmes, tas atspoguļojas mītiskajos tēlos, tādos kā, piemēram, Ahilejs, kurš piesēja pie saviem ratiem nogalinātā pretinieka Hektora liķi un vazāja pa Trojas ielām. Taču Homērs, pēc Niče domām, nesniedz pilnīgu ieskatu cilvēka divējādajā iedabā, viņa dzeja ir pārlietu poētiska, lai ļautu mums saskatīt sacensības nežēlību, bet sacensība ir jebkuras kultūras konteksts. Savukārt Hēsioda “Teogonijā”

³⁴ Nietzsche, F. *Prefaces to Unwritten Works*, p. 69.

³⁵ Turpat, 81. lpp.

skaidrāk izpaužas šis sākotnējais mežonīgums, sacensība. “Cīņa un uzvaras bauda tiek slavināta: nekas nenošķir mūsu un grieķu pasauli kā tādu ētisko jēdzienu kā *Eris* [strīdu un nesaskaņas dieviete] un *skaudība* tonalitāte.”³⁶ Citiem vārdiem, mūsdienu cilvēce zaudējusi saikni ar esamības radoši urdošo, mežonīgo pamatu.

³⁶ Nietzsche, F. *Prefaces to Unwritten Works*, p. 83.

Šajos piecos priekšvārdos Niče ieskicē jautājumus, uz kuriem atbildes meklē modernais cilvēks, tāpat viņš piedāvā savus atbilžu variantus. Lai arī rodamas paralēles (īpaši formāta ziņā) starp Kirkegora un Ničes nepiesaistīto priekšvārdu izdevumiem, tomēr Kirkegora priekšvārdi ir kā protests pret sistemātisko domāšanu un tos caurvij autora – teksta – lasītāja atsvešināto attiecību problemātika, taču Ničes priekšvārdi vairāk skar laikmeta aktualitātes, ģēnija lomu un savu kā filosofa novietojumu kultūrā. 5

Avoti un literatūra

Derrida, J. *Dissemination*. London: The Athlone Press, 1981.

Genette, G. *Paratexts. Thresholds of Interpretation*. Cambridge: Cambridge University Press, 1997.

Grenke, M. W. A Gift for Cosima. In: Nietzsche, F. *Prefaces to Unwritten Works*. South Bend, Indiana: St. Augustine Press, 2005, pp. 10–11.

Hegel, G. W. F. *Phenomenology of Spirit*. Oxford, New York, Toronto, Melbourne: Oxford University Press, 1977.

Kierkegaard, S. *Concept of Anxiety*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1980.

Kierkegaard, S. *Concluding Unscientific Postscript*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1992.

Kierkegaard, S. *Either/Or*. Part 1. Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1987.

Kierkegaard, S. *Fear and Trembling/Repetition*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1983.

Kierkegaard, S. *Philosophical Fragments. Johannes Climacus*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1985.

Kierkegaard, S. *Practice in Christianity*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1991.

Kierkegaard, S. *Prefaces. Writing Samples*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1997.

Kierkegaard, S. *Sickness unto Death*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1980.

Kierkegaard, S. *Stages on Life's Way*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1988.

McKiernan, A. L. Nietzsche's Prefaces as Practices of Self-Care. *Epoché: A Journal for the History of Philosophy*, No. 20(2), 2016. pp. 462–463.

Nietzsche, F. *Prefaces to Unwritten Works*. South Bend, Indiana: St. Augustine Press, 2005.

Elementu formas vienība mākslas darbā – abstrakcijas topogrāfija

Atslēgvārdi: mākslas darbs, uztveres laiciskums, triangulācija, forma, abstrakcija.

Tēze: katram mākslas darbam piemīt temporalitātes topogrāfija, kas, vadot uztveri, piešķir tam elementu vienotību. Līdz ar to var teikt, ka mākslas darba būtība ir Dzejojums.

Mākslas darbs ir triangulatīvs, laicisks process – nevis: vai nu (1) izpratne un analīze no radītāja pozīcijas [pašam mākslas darbam piemīt iekšējs laiciskums un skatienu (uztveri) vadoša topogrāfija], vai arī (2) izpratne un analīze no vērotāja pozīcijas [darbs un mākslinieks ir vēsturiski laiciski sižeta nozīmē, bet mākslas darba uzbūves principi un skaistuma ideja – pārlaicīgi].

Arī principi, kurus iespējams atrast mākslas darbā, ir laiciski: “mākslas darbs ir sava laika bērns”. Sveša laika skaistuma izpratnes, t. i., mākslas darba principu iedzīvināšanas, mēģinājumi līdzinās mērķa atdarinājumiem bez kādas iekšējas jēgas. Mākslas darba tapšanas un uztveres process drīzāk ir norise ar alētheia raksturu, un abi šie procesi nav identiski; tie ir gana izteiksmīgi un tāpēc spēj kļūt par stāstu: vienādi atmiņu aizmetņi spēj radīt vienādi stāstu vai domu par to, ka noteikta laikmeta māksla pauž noteiktus principus; a-lētheisks nozīmē “acumirklīgs” – auglīgais brīdis, kad kaut kas ir pietiekami izteiksmīgs, lai kļūtu par stāstu. Savukārt mākslas darba definīcija: mākslas darbs ir tāds darbs, kas pastāv tāpēc, ka, to radot un to vērojot, kāds domā, ka tas ir mākslas darbs. Mākslas darbs – kādu būtības iezīmi atklājošs – neesot praktiski noderīgs, pielietojams.

Māksla nav statiska – arī gleznu raksturo [uztveres] laiciskums, tāpat kā dzeju. Jo mākslas darba būtība ir jāsaprot, meklējot to pašā mākslas darbā un tā uztverē, un/tas nozīmē, ka mākslas darbs ir to veidojošo glezniecisko elementu veselums formā, nevis summa. Tas, kas ikreiz ir mākslas darbs, tā būtība, ir triangulatīvs process un pakārtots nojēgumam, kāds par to radies dvēselē. Triangulatīvi hermeneitiski tādā nozīmē, ka – mākslas darbs ir mākslas darbs tad, kad mākslinieks iedomāti zina, ka kāds [iedomāti] uz to skatīsies kā uz mākslas darbu, bet uz viņu – kā uz mākslinieku, tāpēc darbā saskatot, meklējot ornamentāli laicisko sakārtu jeb elementus vienotīgo topogrāfiju (mākslu), nevis kādu citu nozīmību (piemēram, pragmatiku).

Bet nav universālas skaistuma izpratnes, kas kā pielāgots standarts noteiktu dvēseles nojēgumam pakārtotu [universālu] mākslas darba būtību, – piemēram, klasiskais grieķu skaistums. “Mākslas darbs ir sava laika bērns un bieži arī mūsu jūtu māte. Tādējādi katrā kultūras laikmetā rodas savpatna māksla, kuru nav iespējams atkārtot,” – tā Vasīlijs Kandinskis (Василий Кандинский) iesāk savu piezīmju apkopojumu “Par garīgo mākslā” (1911/1912).¹

Martins Heidegers (Martin Heidegger) atkārtoti uzsver: mākslas darba būtība ir dzejojums (Dichtung). Proti, struktūra, kas ļauj kaut kam esošam parādīties, [izaugot] no sevis paša,

¹ Kandinsky, W. *Über das Geistige in der Kunst. Insbesondere in der Malerei*. München: R. Piper & Co. Verlag, 1912, S. 3.

pateicoties piešķirtajam / tajā ieraudzītajam sakārtojumam. Filozofa izmantotie grieķu vārdi, lai aprakstītu šo jebkura mākslas darba – gleznas, skulptūras, dzejas – savdabību, ir poiēsis ir physis ir a-alētheia. Pauls Klē (Paul Klee) savā mākslinieka “grēksūdzē” raksta: “Māksla nevis pauž redzamo, bet padara to redzamu. [...] Formas elementi grafikā ir: punkti, lineāras, plaknei piederīgas un telpiskas enerģijas. [...] Topogrāfisks plāns dod iespēju iztēloties nelielu ceļojumu labākas izpratnes zemē.”² Mākslinieka Darbs līdzinās Dieva darbam, radot pasauli.

Dada, savukārt, pasaules kustīgos elementus redz iespējami sakārtotus sekojošās topogrāfijās, ļaujot lietām “iznirt” no skaņām: “BRUITISKAIS DZEJOLIS – ataino tramvaju tādu, kāds tas ir – tramvaja esenci, ar pensionētā Šulces žāvāšanos un bremžu kaukšanu. SIMULTĀNAIS DZEJOLIS – māca, kāda jēga ir tam, ka visas lietas caurskrien viena otru, kamēr Šulces kungs lasa, Balkānu vilciens brauc pār tiltu pie Nišas, cūka žēli kviec slaktera Nutkes pagrabā. STATISKAIS DZEJOLIS – dara vārdus par indivīdiem, no trīs burtiem mežs, uzrodas ar savām lapotnēm, mežsargu kamzoliem un mežacūkām, varbūt iznirst arī kāda māja, varbūt Bellevue vai Bella vista.”³

Doma par šo lasījumu tādu, kāds tas ir, radās, lasot Fridriha Šellinga (*Friedrich Schelling*) priekšlasījumu “Par tēlotājmākslas saistību ar dabu” (“Über das Verhältnis der bildenden Künste zu der Natur”, 1807) un saskatot tajā daudzas ļoti izteiktas līdzības ar Heidegera domas gaitām.

Protams, mans nodoms ir ne tik daudz nodarboties ar Heidegeru un Šellingu, jo es

neesmu Šellinga pētniece, cik izmantot izcilo līdzību starp abiem, lai eksplīcētu mani interesējošo: mākslas darba formas elementu topogrāfisko vienotību, kas ļauj darbam izskatīties kā mākslas darbam.

Johans Joahims Vinkelmanis (*Johann Joachim Winckelmann*), Gotholds Efraims Lesings (*Gotthold Ephraim Lessing*), Šellings vēl aizvien ir diskursīvie sarunbiedri 20. gadsimta sākuma māksliniekiem, kuri savas daļrades teorētisko pamatojumu balsta uz tēzi, ka mākslas nav dabas atdarinājums, ja daba tiek saprasta dekartiski kā nesaistītu, pasaulē neiesaistītu priekšmetu summa, kurus izsaka telpiski fizikālas īpašības. 1) Papildus un pretstatā romantiķiem 20. gadsimta sākums iebilst pret glezniecības un tēlotājmākslas statistumu – arī gleznu raksturo [uztveres] laiciskums, tāpat kā dzeju. 2) Piemēram, Šellings savā priekšlasījumā “Par tēlotājmākslas saistību ar dabu” iestājas pret dabas atdarināšanu un par cilvēka un dabas “iekšējo reprezentāciju”, saistību un kopīgiem atskaites punktiem.

Konceptuālais atslēgvārds ir “mirkļis” (*Augenblick*, auglīgais brīdis) tādā formā, kādu mēs pazīstam no “Esamības un laika”, t. i., kā īpaši sakārtota temporalitāte. Un 20. gadsimta sākuma mākslinieku teorētiskās pašrefleksijas – Vasilija Kandinska, Paula Klē un Hugo Balla (*Hugo Ball*) teorētiskie darbi – ir lasāmas kā “mirkļa” interpretācijas, kur mākslas būtība tiek saprasta kā triangulatīvs process mākslinieks–darbs–skatītājs.

“Cēlā vienkāršība, klusais diženums” (*Lāokoonts – Vinkelmaņa grieķu skaistuma ideāls, tur saskatāmā smeldze*).

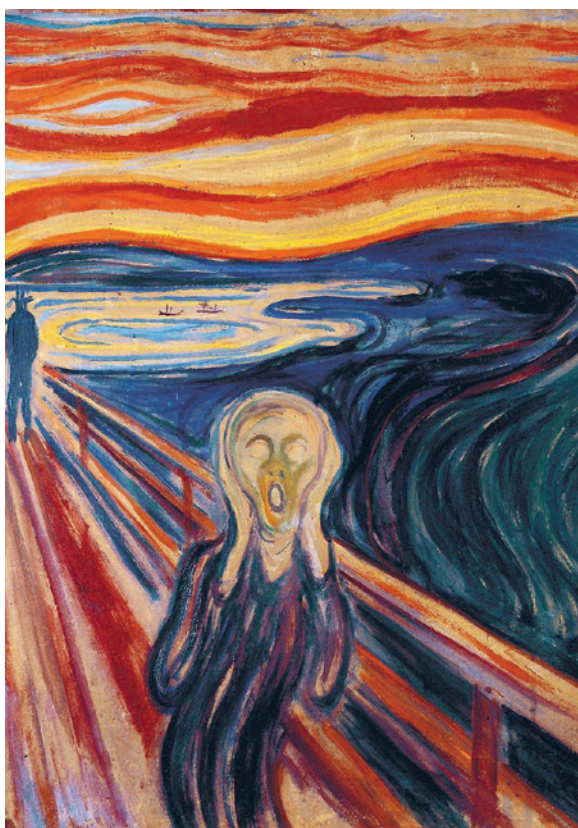
Vinkelmanis – 18. gadsimta teorētiķis un mākslas vēsturnieks, kurš cer definēt teorētisku skaistuma ideālu, kas panākams, ievērojot noteiktus principus. ① Viņa – un, viņaprāt, visas mākslas kā “daiļās mākslas”, nevis pragmatiskās kā “lietišķās mākslas” – atskaites objekts ir “grieķi”, jo grieķi, viņaprāt, skaistumu uztver tikai kā prātā radītu tēlu – gan fizisku, gan prāta. (Vinkelmaņa programmatiskais

² Klee, P. Schöpferische Konfession. In: *Schriften, Rezensionen und Aufsätze*. Köln: DuMont Buchverlag, 1976, S. 118–122.

³ Huelsenbeck, R. DADA Manifesto (Berlin, 1918). In: *Dada Almanach*. Hrsg. von R. Huelsenbeck. Berlin: Erich Reiss Verlag, 1920, S. 35–41. Sk. arī: *Dada Berlin: Texte, Manifeste, Aktionen*. Hrsg. K. Riha. Stuttgart: Reclam, 1977.

1 Lāokoonts

2 Edvards Munks. "Kliedziens" ("Skrik", 1893)

darbs ir "Domas par grieķu darbu atdarināšanu glezniecībā un tēlniecībā" ("Gedanken über die Nachahmung der griechischen Werke in der Malerei und Bildhauerkunst"), ko viņš saraksta 1754./1755. gadā). Vinkelmanis aizsāka Lāokoonta kā mākslas vēstures toposa raksturojumu.

Viņaprāt, forma – formas elementu kā kopuma saskaņotība – un topogrāfija – kā no mākslas darba iegūstamās idejas izpausme – piešķir mākslas darbam pārļaicīgumu, nevis tikai simbolisku atsauci uz kādu paradigmu vai (sub)kultūru. Piemēram, Lāokoonta sāpes kā visu formas elementu mijiedarbība, nevis tikai atvērta mutes kliedziens. Taču tas nenozīmē, ka, piemēram, Edvarda Munka (*Edvard Munch*) "Kliedziens" uzreiz degradējas līdz "smaidiņu" mākslai vai ka gleznā nav nekā vairāk par atvērtu muti kā mākslinieciskās uzskates līdzekli. Neviena māksla, arī vizuālā māksla, nav tikai dabas attēls, tās daļu attēlojums vai tās daļu vai objektu summa. Mākslā nav vietas Dekarta (*René Descartes*) pasaules uzskatiem par ārējo pasauli.

Vinkelmanis izveidoja Lāokoonta toposu kā paragonisko debašu (mākslas sacensību) toposu. Arī Lesinga rakstītais ir daļa no šīm debatēm – pat viņa grāmata (1766) tā saucas: "Lāokoonts: jeb par glezniecības un poēzijas robežām" ("Laokoon: oder über die Grenzen der Malerei und Poesie"). Vinkelmanis uzskata, ka tēlotājmāksla ir pielīdzināma dzejai, Lesings – ka nav, viņš saskata atšķirību abu mākslu temporālajā veidošanā: dzejā vārdi seko "viens otram" laikā, tēlotājmākslā – telpu veido "blakus" (krāsas un formas). Jebkurā gadījumā nevar runāt par dzeju un glezniecību vienādi, tās ir pilnīgi atšķirīgas mākslas; arī viņš, tāpat kā visa apgaismības estētika, iebilst pret mākslas kā imitācijas interpretāciju, tā ir par "efektu". Lesings runā par "auglīgo brīdi", kurā stāsts tiek apkopots tā, ka tas ir jēgpilns.

Munka glezna "Kliedziens" (1893) 2 faktiski vārds pa vārdam atbilst Lesinga koncepcijai par mākslas darba radišanu. Pēc viņa domām, gleznā objekts ir jāattēlo tieši darbības brīdī, jo tikai tad tas var būt tik izteismīgs, ka no

tā rodas stāsts, kas liek tam parādīties kā kaut kam – citam, kaut ko parādīt no sevis, nosaukt: piemēram, šajā gadījumā Kļiedzienu [[kā tādu], nevis cilvēku, kas iet pa tiltu ar vaļā muti un saķēris galvu rokās – tā parasti izlasa sliktu gleznu]. Izsakot to tradīcijas izteiksmē, tas nozīmē – stāstā (*Geschichte*) tagadne iznēsā sevi to, kas nāks; nākotni var lasīt pagātnē; tālākais ir izteikts tuvākajā (*Die Gegenwart ist schwanger mit dem Kommenden; die Zukunft ließ sich in der Vergangenheit lesen; das Entfernte wird im Nahen ausgedrückt*).⁴

No Šellinga runas “Par tēlotājmākslas saistību ar dabu” pašreiz noder šī doma: dzīvā vidus / aktīvās saiknes starp dvēseli un dabu eksemplārīks paraugs ir plastiskās mākslas veidols, skulptūra. Tēlniecība pie tam ir arī mēmā dzejas māksla, t. i., “tā ir saistīta ar dabu, un tai ir jābūt līdzīgam radošam spēkam”. Vispārinot līdz mākslas definīcijai: māksla tikpat lielā mērā kā daba ir radošs spēks un nav tikai dabas imitācija. [Tas Heidegera izpratnē atbilstu arī Lesinga teikumam par “auglīgo brīdi”.]

Māksla patiešām ir izpausme, bet ne “cildenā rakstura izpausme līdz ar garīgo jēdzienu izpausmi”, kā to saprot Vinkelmanis. Šellinga pamattēze – būtiskais ir darbības princips un formas vienotības atjaunošana mākslas darbā, tādējādi atkārtotot dabas (*physis*) radošo darbību (*poiēsis*). Šellings raksta: “Mums jāpārsniedz forma, lai atgūtu to kā saprotamu, dzīvu un patiesi jūtam. Padomājiet, kas paliek pāri pat no visskaistākajām formām, kad esat no tām izdomājuši iedarbīgo principu (*d*)? Nekas, bet tikai nebūtiskas īpašības, piemēram, pagarinājums un telpiskās attiecības. [...] Formu veido nevis pretstatījums, bet gan tās būtība, bet to var noteikt tikai pozitīvs spēks, kas drīzāk iedarbojas pret ārējo un pakļauj daļu daudzveidību jēdziena vienotībai, sākot no spēka, kas

darbojas kristālā, līdz tam, kas, līdzīgi maigai magnētiskai strāvai, cilvēka radītos veidojumos piešķir matērijas daļām tādu izvietojumu un savstarpējo saistību, ka jēdziens, būtiskā vienotība un skaistums var kļūt redzams.”⁵ Šellings aicina atteikties no atdarināšanas mākslas un aizstāt mākslu, kas ataino dabas un cilvēka “iekšējo dzīvi”.

Būtiski izšķiroša ir uztvere jeb esamība. Konkrēts mākslas darbs vienmēr tiek uztverts šeit un tagad, laikā un vēsturiskajā laikā; turklāt, tā kā pati uztvere ir laiciska, arī glezniecība un tēlniecība ir laiciskas mākslas [– tā Klē]. Forma kopumā tiek uztverta no elementa uz elementu, arī laika ziņā.

Pastāv dažādas iespējamās mākslas darba formālo elementu vienotības topogrāfijas. Nav universālas izpratnes par skaistumu, kas noteiktu mākslas darba [vispārējo] būtību, kura būtu pakārtota šim jēdzienam kā pielāgotam standartam, piemēram, klasiskajam grieķu skaistumam. “Katrs mākslas darbs ir sava laika bērns, bieži tas ir mūsu jūtu māte. Tādējādi katrs kultūras periods rada savu mākslu, kas nav atkārtojama,” raksta Kandinskis sava darba “Par garīgo mākslā” ievadā. Ja mākslinieks tikai atkārtotie iepriekšējo laiku principus vai arī imitē kāda attēla formas līnijas vai ja skatītājs nespēj aptvert mākslas darba iekšējo jēgu, tad, kā skaisti izsakās Kandinskis, “Šāds atdarinājums atgādina pērtiķu atdarinājumus. Ārēji pērtiķis kustības ir pilnīgi līdzīgas cilvēka kustībām. Pērtiķis sēž un tur grāmatu deguna priekšā, pāršķirsta to, taisa bailīgu seju, bet iekšējās jēgas šim kustībām pilnīgi trūkst”⁶.

Katram mākslas darbam piemīt zināma iekšējā kārtība, kas šķiet ornamentāla, bet tā nav matemātiski aprēķināma un nav balstīta uz vienkāršiem principiem, jo vienlaikus tā ir dvēseles izpausme, nevis tikai dabas atdarinājums.

⁴ Leibniz, G. W. Auf Vernunft gegründete Prinzipien der Natur und der Gnade. In: *Monodologie und andere metaphysische Schriften*. Felix Meiner Verlag, 2014.

⁵ Schelling, F. W. J. *Über das Verhältnis der bildenden Künste zu der Natur*. Hamburg: Felix Meiner Verlag, 1983, S. 11.

⁶ Kandinsky, W. *Über das Geistige in der Kunst*, S. 3.

3 Pauls Klē. "Legenda par Nilu" ("Legende vom Nil", 1937)

Tā kā mākslas darbs tiek radīts un uztverts, tad, lai darbs parādītos it kā pats no sevis, tam ir jābūt iekšējai laika kārtībai, kas to padara iespējamu un attiecīgi vada uztveri. Gan Kandinskis, gan Klē uzskata, ka iekšēja kustība, t. i., temporalitāte, ir raksturīga ikvienam mākslas darbam – pat gleznai, ne tikai dzejolim. Pauls Klē savā "Radošajā grēksūdzē" runā par gleznu temporālo kārtību, glezniecības temporalitāti. "Raksturs: kustība. Bezlaiks ir tikai iekšēji mirušais punkts." Jo mākslas darbs rodas uztverē, kas nav tikai apzināta, bet vienmēr – kustība. Tāpat arī radošā darbība notiek laikā – mākslas darbs ir nevis produkts, bet gan ģenēze. Atšķirība starp temporālo un statistisko jeb telpisko mākslu ir romantismam raksturīga kļūdaina atšķirība, jo "telpa ir temporāls jēdziens",⁷ pat pieņemot, ka mākslas darbs nekad nav apkopojoša ārējās dabas reprodukcija Dekarta izpratnē. Klē raksta: "Sākumā patiesi ir akts, bet pāri tam ir ideja." Un, lūk, viņa mākslas darba topogrāfiskā karte: "Mīrušo punktu pārsniedz pirmais kustības akts (*bewegliche Tat*) (līnija). Pēc neilga laika apstājamies, lai atvilktu elpu (pārtraukta līnija vai līnija, kuru sadala daudzkārtējās apstāšanās reizes). Paskatāmies atpakaļ, lai izzinātu, cik tālu esam tikuši (pretkustība). Prātā jāizsver gan viens, gan cits ceļš (līniju saišķis). Upe grib mūs aizkavēt, bet mēs paņemam laivu (viļņu kustība). Ja būtu sekojuši upei, nonāktu līdz tiltam (likumu rinda)."⁸ 3

Tāpat arī Dada uzskata, ka mākslai piemīt temporalitāte – ideāla, ideju pasaules ārpuslaika temporalitāte Rilkes (*Karl Maria Rilke*) "Nirgends ohne Nicht" izpratnē.⁹ Hugo Balls savā dadaistu manifestā apraksta šādus mākslinieciskā temporālisma veidus:

⁷ Klee, P. *Schöpferische Konfession*, S. 118–122.

⁸ Klee, P. *Schöpferische Konfession*.

⁹ Rilke, R. M. *Duineser Elegien*. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1975.

Izsacījums no Rilkes 8. Duinas elēģijas. Oriģinālā "nekuriene" bez "ne" lasāma šādā kontekstā: "[...] *Immer ist es Welt/ und niemals Nirgends ohne Nicht: das Reine* [...]."

bruitiskajam elementam ir reālistiski jāatspoguļo aprakstu patiesums, simultāniskajam elementam – uztveres vienlaicīgums, statistiskajam elementam – vārda individualitāte. Dadas mākslas darbu temporalitāte drīzāk ir bēgšana no laika.¹⁰

Alētheia ir grieķu termins, ko Heidegers izmanto, lai jēdzieniski izteiktu būtības patiesību, t. i., esamības principu un reālās realitātes ieraugāmības principu lietiskuma nozīmē. Esamības patiesība ir laiciska – kaut kas sevi parāda kā to, kas tas ir, pateicoties savai iekšējai [laiciskai] struktūrai; to Heidegers sauc par “projektu”, “ieskicējumu”, “uzmetumu” (*Entwurf*), ieraugāmību saistot ar darbību un “auglīgo brīdi”, kad darbība kļūst izlasāma kā vēsture (sk. iepriekš). Ideja (Heidegera valodā drīzāk – priekšnojauta (*Vorhabe-Vorsicht-Vorgriff*)) par to, kas parādīsies vai iespēj parādīties kā realitāte, vai ko iespējams pasniegt kā realitāti, padara īstenību par topogrāfiju jeb pat – topogrāfisku mākslas darbu. Pēc Heidegera domām, arī valodu var uzlūkot kā topogrāfisku mākslas darbu, jo valodai pēc būtības un kā būtiskākā iezīme piemīt spēja nosaukt; Heidegers šo kvalitāti dēvē par dzeju. Bet būtības monolītiskumu – esamību kā veselums – būtnei piešķir darbība.

Darbā “Esamība un laiks” un nedaudz vēlāk priekšlasījumā “Par patiesības būtību”¹¹ teikts, ka patiesība ir brīvība variēt savus priekšstatus par pasauli un tiem pakārtotu iesaisti pasaulē un sevis īstenošanu kādās iespējās.

Patiesība ir atmiņu īstenojums. Patiesība ir uztveres princips, kas padara iespējamu attiecīgā laikmetā uztveramo, patiesība ir notikuma īstenojuma aizmetņu – atmiņu – dispozīcijas.

¹⁰ Sk. iepriekš: Huelsenbeck, R. DADA Manifesto (Berlin, 1918).

¹¹ Heidegger, M. *Vom Wesen der Wahrheit*. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann, 1967 (1954).

Tas nozīmē, ka ir iespējams tas, ko iespējams priekšstatīties. Reālais ir Ideālais. Esošā esamība ir laiks, esošais savā esamībā – kā esība – ir uztvērumus. “Ekstātiskais laiciskums galīgs un pasaulisks kā cilvēka dzīve – klātesamība; atmiņas (pagātne) aizslīd priekšā tagadniskai pasaulei, liekot to aizmirst un kļūstot par īsto tagadni, ko it kā atceras, veroties nākotnē.”¹²

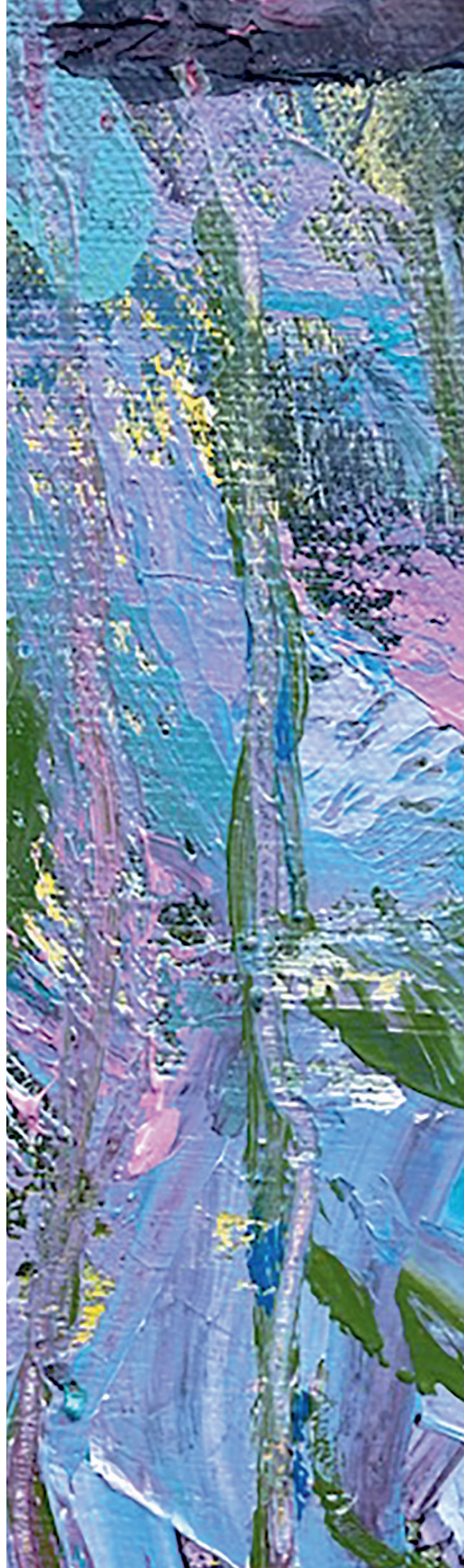
Līdz ar to *alētheia*, manuprāt, tīri labi varētu būt tas tehniskais princips, pret ko, pēc Šellinga domām, Vinkelmanis izrādījis nolaidību un neatklājis, kāds tas ir.¹³ Mākslas darba uztverei piešķirot *alētheia* raksturu jeb principu un vienlaikus pieņemot, ka mākslas darbs ir triangulatīva norise, tā arī varētu kādu mākslas darbu paglābt no “edle Einfalt, stille Grosse”. Mākslas darbam nav jāpasaka priekšā, kas tas ir vai kā tas jāsaprot, tas to visu glīti vai neglīti parāda pats no sevis atbilstoši sava “laika” izpratnēm un saprotamībām. Kandinskis teiktu, ka mākslas darbā dvēsele runā ar dvēseli. Klē, Kandinskis, Balls un visi daudzie mākslinieki, kas rakstījuši teorijas par savu māksliniecisko darbību, teikuši priekšā Vinkelmanim, kas bija jāsaka: mākslinieks, mākslas darbs un skatītājs ir “sava laika bērni, bieži vien – mūsu jūtu māte” jeb alētheiiski: ontoloģisko iespēju piedāvājums, iespēja izmainīt redzējumu un izjūtam. Viņi runā par esamību, uztveres laiciskuma topogrāfijām – kartogrāfiskajām vadlīnijām, kam seko uztvere un radišana, nevis saka priekšā, kas mākslas darbā jāsaprata.

¹² Heidegger, M. *Sein und Zeit*. GA 2. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann, 1976, § 68.a. 339, S. 448–449.

¹³ Schelling, F. W. J. *Über das Verhältnis der bildenden Künste zu der Natur*, S. 11. Šellings aicina atteikties no dabas atdarināšanas un veidot mākslu, kas attēlo dabu un cilvēkus no iekšpuses. Šellinga kritika Vinkelmanim.

Avoti un literatūra

- Dada Berlin: Texte, Manifeste, Aktionen.* Hrsg. K. Riha. Stuttgart: Reclam, 1977.
- Heidegger, M. *Sein und Zeit.* GA 2. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann, 1976ff.
- Heidegger, M. *Vom Wesen der Wahrheit.* Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann, 1967 (1954).
- Huelsenbeck, R. DADA Manifesto (Berlin, 1918). In: *Dada Almanach.* Hrsg. von R. Huelsenbeck. Berlin: Erich Reiss Verlag, 1920, S. 35–41.
- Kandinsky, W. *Über das Geistige in der Kunst. Insbesondere in der Malerei.* München: R. Piper & Co. Verlag, 1912.
- Klee, P. Schöpferische Konfessio. In: *Schriften, Rezensionen und Aufsätze.* Köln: DuMont Buchverlag, 1976, S. 118–122.
- Leibniz, G. W. Auf Vernunft gegründete Prinzipien der Natur und der Gnade. In: *Monodologie und andere metaphysische Schriften.* Felix Meiner Verlag, 2014.
- Lessing, G. E. *Laokoon: oder über die Grenzen der Malerei und Poesie.* Stuttgart: Reclam, 2012.
- Rilke, R. M. *Duineser Elegien.* Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1975.
- Schelling, F. W. J. *Über das Verhältnis der bildenden Künste zu der Natur.* Hamburg: Felix Meiner Verlag, 1983.
- Winckelmann, J. J. *Gedanken über die Nachahmung der griechischen Werke in der Malerei und Bildhauerkunst.* Stuttgart: Reclam, 1969.

Bibliotēka un lasīšana. Lasīšanas hermeneitiski fenomenoloģiska analīze

“Māksla nevis pauž (*wiedergeben*) redzamo, bet padara to redzamu.”
Pauls Klē, “Radošā Grēksūdze”

“Mēs zinām tikai to, ko uztveram. Viss, ko piedzīvojam, iznākumā ir tikai mūsu uztvere par notikušo. “Svarīgs nav tas, uz ko skaties; svarīgs ir tas, ko redzi.”
Henrijs Deivids Toro, “Valdena”, Mets Heigs, “Pusnakts bibliotēka”

Atslēgvārdi: *Gestaltung* (formas iekārtošana), topogrāfija, hermeneitika, logos kā *Sammlung* [1] savākti, strukturēti kaut kā krājumi un 2) spēja uztvert kaut kā kopsalikumu kā izlasāmu struktūru; *Sammlung* – 1. krājums, 2. kolekcija], mākslas darba ģenēze.

Lasīšana kā nepieciešama nomiršana un jaunas pasaules piedāvājums: eksistenciālās vientulības pārvarēšana

Domājot par bibliotēku, pirmā atmiņa ir Umberto Eko (*Umberto Eco*) ideja pielīdzināt bibliotēku jeb tās krājumus labirintam, bet bibliotekāru – zināšanu arhivāram, katalogizētājam, bezgalības sistematizētājam un glabātājam. Tad, pārdomājot visas tās dažādās bibliotēkas, kur esmu bijusi, domājot par to, kas nosaka tur atrodamo (nevis uzglabāto, manu-prāt) grāmatu dažādību un šīs dažādības iemeslus (vai tad nevajadzētu būt kaut cik vienādam, tradīcijas noteiktam un pārnestam sastāvam?), iedomāju arī bibliotekāres – cik tās vienmēr un lielākoties neizraisa nekādu interesi kā personības (tāpat kā grāmatveikala pārdevēji), ka tās pilnībā izzūd interesē par grāmatām, pazūd aiz grāmatplauktiem – kā viduslaiku mākslinieki, darinātāji, Dieva cilvēki, kuru personība, vārds

nav svarīgs, ir svarīgs tikai paveiktais, jo viss – jebkas ir Dieva vārda slavināšana, tā kā tam vispār ir nozīme un tikai tā tam ir nozīme.¹

Un pats lasītājs, lasīšana – tā arī ir izzušana, savas personības iznīcināšana, lai dotu iespēju rasties pasaulēm un tad tās piedzīvot kā savas. [Savukārt] Lai radītu mākslu, tēlotājmākslu, plastisko, skatuves mākslu, ir jāpastāv solipsiskam māksliniekam Ego, kuru tas izpauž gan ar praktisko veiklību materiālā, gan domās, gan intencē, izstāstot Radīšanas stāstu – par to, piemēram, ļoti skaidri stāstīts Paula Klē (*Paul Klee*) Bauhauša lekcijās (1921–1931) un piezīmēs.² Par to arī romantisma diskusija, kas vēl aizvien ir diskursīvā vide, un sarunu partneri par mākslas teoriju mākslinieku pašinterpretācijās gan Klē, gan viņa laikabiedriem; proti, ja māksla nav dabas atdarinājums, vai pastāv universāli, transcendentāli skaistā principi, klasiskais skaistums, kurus imitējot, atkārtojot, panākot, kaut kas iegūst mākslas darba statusu. Šellings (*Friedrich Wilhelm Joseph Schelling*),

¹ Eko, U. *Rozes vārds*. Rīga: Jāņa Rozes apgāds, 1998, 54. lpp.

² Sk. Klē piezīmju transkripciju pēcnāves izdevumos *Beiträge zur bildnerischen Formlehre*, kā arī interneta resursu <http://www.kleegestaltungslehre.zpk.org/ee/ZPK/BF/2012/01/01/003/>

vēlāk un nedaudz citādi arī Martins Heidegers (*Martin Heidegger*), Vasilijš Kandinskis (*Wassily Kandinsky*), Klē argumentē pret, Šellings raksta, ka mākslas darbs top individuālā radīšanas aktā, kas pats ietver savus noteikumus, ka garam, intencei, paša izdomātiem principiem, struktūrai, stāstam (Heidegers to sauc par *Dichtung*) tad piemīt *physis* – dabas pašradošais raksturs.³

Meta Heiga grāmatā “Pusnakts bibliotēka” ir skaista rindkopa, ievadmoto: “Starp dzīvi un nāvi atrodas bibliotēka, – viņa [bibliotēkare – L. G.] teica. – Un šajā bibliotēkā ir bezgala daudz grāmatplauktu. Katra grāmata dod iespēju izmēģināt citu dzīvi, kuru tu būtu varējusi dzīvot. Redzēt, kā būtu tad, ja tu būtu varējusi dzīvot. Redzēt, kā būtu tad, ja tu būtu izdarījusi citas izvēles [..] Vai tu būtu rīkojusies citādi, ja tev būtu iespēja atcelt to, ko nožēlo.” [Un piebilde no 12. lpp.: “Bibliotēka bija mazs patvērumš no civilizācijas.”]⁴

Līdz ar citiem arī Moriss Blanšo (*Maurice Blanchot*) raksta par iztēles, iedomātā, haosu un neesamību pārvarošo spēku; ir dažādas stratēģijas: Orfejs, mūzika izved Eiridiki no pazemes, Odisejs neļaujas sirēnu dziesmām, aizbāzdams ausis un iegūstot distanci un vērotāja skatpunktu. Bet lasīšana ir izzušana, nomiršana un piedzimšana no jauna, sevis zaudēšana – lasītāja nepieciešamā vientulība sastopas ar rakstītāja vientulību, jeb vai tas ir kas cits? Bibliotēka ir kā galaktika, miljoniem nenoteiktas sakārtas pasaulu, kas bieži vien pilnīgi nejauši gadījās vienā plauktā, telpā (ziedotas, bibliotēkas

iepirkumu speciālista zināšanu un izpratnes noteiktas, blakus esošās universitātes pētījumu projektiem pakārtotas, tradīcijas pārnestas vērtības). Lai pilnvērtīgi, tas ir, alētheiski, zaudētu sevi, gluži kā nomirstot, bezgala svarīga ir valoda, kurā sevi zaudēt, vārdi, stāstījums, stils, jo tieši tie veido “jaunās pasaules” kosmosu, telpisko kārtību, ko lieliski (atkal) apraksta Pauls Klē (citātus sk. tālāk tekstā).

Heidegers, interpretējot/atsaucoties uz tradīciju, raksta (piemēram, savā galvenajā darbā “Esamība un laiks”), ka runa (*Rede*) ir prezentējošais un intencionālo klātbūtni strukturējošais elements – tādā nozīmē un gadījumā – ja klātbūtne ir esošā esamība, kuras pretstats, kā ierasts, ir neesamība un esamība, domāta kā [visa] esošā kā tāda veselumā esamība. Tas ir, kāda zināšana par to, kā kāds esošais ir pēc principa un būtības, kur zināšana lielākoties un parasti iegūta pārmantotu zināšanu, viedokļu, aizspriedumu adaptēšanas jeb savējisakošanas rezultātā.⁵ Runāšana ir klātbūtnīga par darišanu, rakstīšanu, žestiem; radītspēja Rietumeiropā tāpat ir logocentriska. Bet, ja “diference”, būtības atšķirība būtu nevis starp esamību–neesamību, bet gan starp esošo–esamību? Dekonstrukcijas mērķis ir atklāt kaut ko noteicošu, pārvaldošu, bet skatam slēptu – kādu sistēmu, piemēram, vai noteikumus, to izraisītās sekas, piemēram, Rietumu tradīcijas ierasto jēdzienu “esamība”; vai “runāšanas” milzīgo pārsvaru pār žestu un rakstību, ko var izlīdzināt valodas neatkarības atziņa, proti, ka pateikts un sadzirdēts vienmēr tiks kas cits – vairāk, mazāk, citādāk, nekā pateikts; ar uzrakstīto/izlasīto ir tāpat – bet tiem piemīt noturīgums, pie rakstītā var atgriezties atkal un atkal, bet arī izlasīti vārdi nekad nav vieni un tie paši. Pīpe tāpat nekad īsti nav “pīpe”.

Ja atšķirība ir starp esošo un esamību, gluži tāpat kā starp runāšanu/klausīšanos un valodu, lasīšanu/rakstīšanu un valodu, nevis starp esamību un neesamību, tad esošais kļūst

³ Īsumā par vācu romantisma diskursu, ko pieminu, atsaucoties uz Šellingu. Arī pēc Šellinga domām, māksla ir izpausme (*Ausdruck*), bet ne “cildena rakstura izpausme līdz ar garīgo jēdzienu izpausmi”, kā to saprot Vinkelmanis. Šellings aicina atteikties no atdarināšanas mākslas un aizstāt mākslu, kas ataino dabas un cilvēka “iekšējo dzīvi” (Schelling, F. W. J. *Über das Verhältnis der bildenden Künste zu der Natur*. Hamburg: Felix Meiner Verlag, 1983). To pašu, ko Šellings, izsaka arī Pauls Klē.

⁴ Heigs, M. *Pusnakts bibliotēka*. Rīga: Zvaigzne ABC, 2021, 12. lpp. un ievada moto.

⁵ Sal. Heidegger, M. *Sein und Zeit*. GA 2. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann, 1976, § 34–35.

estētisks un ikreiz top Šellinga aprakstītajā brīvības radošajā aktā; [ši esošā] kādas esamības zināšana iepriekš viennozīmīgi nenosaka esošo. Heidegers estētikai darbā “Esamība un laiks” kā svarīgāku pāri pārsta pragmatiku [darošu iesaisti pasaulē, ikdienas praktisko saprātu *phronēsis*]: no esamības, radot diferenci ar runu / predicējošu izteikumu, kas teic tradīcijas pārnesto esamību (patiesību) S-P formā, var paglābt esošā ikdienišķā nozīmība, kas esošā esamības jēdzienisko sakārtu aizstāj ar pragmatiskā pielietojumu nozīmību tiklojumu “priekš [tam]-lai”, kas ikreiz [kāda dzīves pasaulē] ir gana stabils, lai aiztaupītu logocentrismu, nepieciešamību uzskatīt runāšanu par vienīgo izturēšanos, kas balstās uz noturīgām izpratnēm par kaut ko, pašam apzinoties, ko saprot un runā: runāšana ir ne tikai izturēšanās – vienīgā nozīmes artikulējošā darbība, tāvad piederīga esamībai, savukārt rīcība tāda nav, – bet arī nostājas noteikta uzvedība ne. Pīpe nekad īsti nav “pīpe”, bet pateikt, kā tā ir pēc būtības, tīri labi var arī kāda īsta pīpe – pīpēta, uz galda guļoša, salauzta, proti, tad, kad atklājas, kam tā ierasti domāta. Iesaiste praktiska lietojuma saistēs aizstāj nepieciešamību būt iesaistītam esamībā, kas ir jēdzieniskā sakārta, esošā kā tāda veselumā jēdziens, kura patiesība ir izteikums.

Pēteris Ceillingers (*Peter Zeillinger*) uzrakstījis rakstu lasīšanas fenomenoloģijā “Par lasīšanu. Heidegers un izvairīšanās no izteikuma teikuma”⁶ – par to, ka arī literārs teksts var iegūt performatīvu raksturu ar dažādiem līdzekļiem: izvairoties no predicējošiem izteikumiem, iekļaujot dažādus stila elementus, valodiskus žestus, visu kaut ko, kas grauj uz metafizisku kārtību, ontoloģisku sistēmu balstītus pamatojumus. Milo Rau (*Milo Rau*) savā Hannai Ārentei (*Hannah Arendt*) veltītajā tekstā raksta, ka no konkrētā, atsevišķā pazušanas sistēmā

glābj iztēle, kāda tā nepieciešama performatīvās, skatuviskās mākslās, kur katrai kustībai, žestam ir nozīme – konkrēta, faktuāla žesta, kustības vai vismaz to izteiksmības nozīmības apzināšanās, citiem vārdiem: faktiskuma ontoloģiju nepieciešamība.⁷

Bet Ceillingers jau runā par lasīšanas tehniku, par fenomenoloģisko tehniku – nevis par lasīšanu kā iespējamo nāvi un atdzimšanu kādā no iztēles pasaulēm, labirintu un jaunu izeju atrašanu, par lasīšanu kā fenomenu, kas par priekšnoteikumu pieprasa sevis zudumu vai zaudēšanu, kam civilizācija gatavo visus priekšnoteikumus, liekot atkal un pamazām zaudēt ticību sevis paša nemaldībai, atvērtām iespējām, brīvībai un priekam par to, ka viss ir iespējams un var izdoties tieši man, ka es bez speciāluma un piepūles ļoti daudz ko domāju pareizi un citi arī: “Viņa neviļus tiecās salīdzināt misis Elmu [bibliotekāri – es] ar savu māti, kas pret Noru izturējās kā pret kļūdu, kura jālabo. Piemēram, bērībā māte bija tik ļoti raizējusies, ka Noras kreisā auss ir mazliet attālāk no galvas nekā labā, un centusies labot situāciju ar līmlenti, ko pēc tam paslēpusi zem vilnas micītes.”⁸

Grāmatu lasot, tajā var “pazust” tāpēc, ka tajā ir tik daudz brīvu vietu, metafiziski un fiziski taustāmu brīvu vietu, kur apstāties, pazust, pasēdēt uz soliņa – starp rindiņām, lapu malās, kādu nekad nav interneta vai audio grāmatās, kuras tev izlasa priekšā. Vai ierakstīt kādu komentāru, tikpat dzīvu kā tas, ko šorīt kāds uz diķa ledus bija uzrakstījis: LELDELE ♥. Kur nevar nospīest podziņu *Delete* un viss vienā sekundē būs izdzēsts, kā nekad nebijis. Arī bibliotēkā var tā pazust – kā tāds komentārs [tekstā, grāmatas malā].

Tu pats neesi darījis neko, lai visas šīs grāmatas būtu te, tavā rīcībā, bet tu vari nākt

⁶ Zeillinger, P. Über das Lesen. Heidegger und die Vermeidung des Aussagesatzes. In: Baur, P., Bösel, B., Mersch, D. (Hg.). *Die Stille Martin Heideggers*. Freiburg, Br.-München: Alber, 2013, S. 243–264.

⁷ Rau, M. *Die Kunst des Widerstands*. Vortrag zur Eröffnung der 21. HANNAH ARENDT TAGE 2018, S. 4 im Text. Milo Rau komentē Astrīdas Lindgrēnas stāstīto Vācijas grāmatirgotāju Miera balvas pasniegšanā 1978. gadā.

⁸ Heigs, M. *Pusnakts bibliotēka*, 11. lpp.

un staigāt gar plauktu plauktiem, paņemt te šo, te to, palasīt, nolikt atpakaļ, klusumā, noslēgtībā, kur patiesi uz kādas Venēras list sēra vai varbūt zelta lietus.

Lasišanas performatīvais logos: *Gestaltung. Sammlung* nojēgums kā nepieciešamais tehniskais termins

Ceilingers sava raksta ievadā pilnībā citē Heidegera nelielo pasāžu par lasišanas–domāšanas–grāmatas–rakstīšanas saistību, ko Heidegers ierakstījis savu “Priekšlasījumu un sacerējumu” sākumā Kopoto rakstu izdevumā. Es ierakstu to te. No Heidegera teiktā izriet, ka autoram ir jāpazūd tekstā tikpat ļoti kā lasītājam, ja viņš grib atklāt esamību ne caur esošo izteikumu loģiski secīgu kopumu, bet gan ja viņš grib ļaut izlasāmajam plaukt un pašpumpuroties (*physis*) lasītāja acu priekšā, kad teksts kļūst performatīvs, sāk žestikulēt, likt pauzes klusējot, piesist kāju semikolā un nostāties kā salūta izsaukuma zīmē. Performatīva, pseido-klātbūtnes radišana runā (*logos*) ļauj atklāties [citai, nepamanītai] esamības sakārtai tikai tad, ja tas notiek neadekvātā vai neierastā kontekstā.

Lūk, Heidegera pasāža par lasišanu no priekšvārda rakstu krājumam “Priekšlasījumi un sacerējumi”⁹ jeb īss ievads hermeneitiski fenomenoloģiskā lasišanas ontoloģijā:

“Nelasīta šī grāmata ir referātu un sacerējumu kompilējums (*Zusammensetzung*). Lasītājam tā varētu kļūt par krājumu (*Sammlung*), kur vairs nav jārūpējas par atsevišķo [gabalu] atsevišķošanu. Lasītājam tad būtu skaidrs, ka viņš atrodas uz ceļa, kuru iemīnījis autors, kurš

veiksmes gadījumā ir bijis *auctor*, *augere*¹⁰ un izraisījis [domas] uzplaukšanu.

Tādā gadījumā tāpat kā līdz šim [lasītājam tomēr] arī pašam ir nepieciešams nedaudz pacensties, lai izsenis [kopš tradīcijas aizsākumiem] domājamajam (*zu-Denkendes*), bet arī nedomātajam nemainīgos mēģinājumos tiktu gatavota joma, kuras spēles laukā nedomātais pieprasa domāšanu [rosina, izaicina, neatstāj izvēli].

Ja autors būtu autors, viņam šādā gadījumā nebūtu nekas paužams un nekas vēstījams [citiem] (*ausdrücken und mitteilen*). Viņš pat nedrīkstētu rosināt, jo rosinātais jau ir drošs par savām zināšanām.

Autors domāšanas ceļu var tikai ierādīt (*Weg weisen*), nevis gudri [runāt], būt gudrais (*Weiser*) σοφός nozīmē.

Domāšanas ceļi, kuriem pagājušais gan ir pagājis, bet bijis, [vēl aizvien] esošais tomēr paliek nākumā (*im Kommen bleiben*) un gaida domājošos, kas tos ies. Kamēr ierastā un visplašākā nozīmē tehniskā priekšstatišanās vēl aizvien grib [tālāk un tālāk] uz priekšu un visu aizrauj sev līdzī, ierādoši [perspektīvu] paveiroši ceļi (*weisende Wege*) šad tad sniedz skatam brīvību [pavērties uz] vienu vienīgu pa-kalnu (*gibt Aussicht frei*).

Totnauberga, 1954. gada augustā (GA 7,1)¹¹

Tātad, hermeneitiski fenomenoloģiski izprotot jautājumu “kas ir lasišana?”, lasīts tiek autora darbs, un autors nodrošina sekošanas iespēju autora parādītajam ceļam, lai nokļūtu viņa

⁹ Heidegger, M. *Vorträge und Aufsätze (1936–1953)*, GA 7. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann, 1976. Vai arī sk. atsevišķu izdevumu (Klett-Cotta, 2004).

¹⁰ *Auctor* – latīņu val. ‘sacerētājs, mudinātājs, izraisītājs, radītājs, ziņotājs’. Auktoram stāstnieka nozīmē ir pieejams pārskats pār visu situāciju, notikumu pilnībā, viņš ir vizinošs, un tas ļauj izteikt ironiskas piezīmes un uzrunāt lasītāju, izteikt mājienu par to, kas būs un sagaida. Pretēja veida stāstītājs ir personisko pārdzīvojumu, iekšējuma paudējs. *Augere* – latīņu val. ‘ļaut augt, apaugļoties, vairoties’ (sal. interneta resursu *Langenscheid*, latīņu-vācu vārdnīcu: <https://de.langenscheidt.com/latein-deutsch/augere>).

¹¹ Heidegger, M. *Vorträge und Aufsätze (1936–1953)*, Vorwort, S. 1.

izvēlētajā un izveidotajā (ontoloģiskajā) spēles laukā, kur, savukārt, uzrodas nevis autora izteikumi, esošā apraksti, bet gan lasītājam tiek sniegta iespēja pašam saprast šo pasauli, kuru Autors viņam radījis, – viņam tikai tiek nodrošināta telpa, spēles lauks sapratnei. Grāmata nodrošina ne tikai iespēju izpratnei, bet arī sniedz iespēju izvēlēties pasauli, kurā būt pasaulē (*In-der-Welt-sein*), kuras saistēs iekļauties. Un ne tikai – grāmata, dodot iespēju izbēgt ikdienai vai, Hugo Balla vārdiem, “ārā no laika”, dod iespēju atklāt un izdzīvot citu redzējuma perspektīvu, esamības un laika sakārtu (iztēlē), kura ir ne mazāk patiesa kā ikdienišķā. Šajā jaunās pasaules telpiskumā no burtiem izaug mājas koki, vienlaicīgi kāds lūdz kāda roku, un tramvajā žāvādamies brauc Šulces kungs (sk. Dadas manifestus, skaņu dzejoļus); bet tam (autora darbam) vienmēr ir jāsaskan ar ideju (autora), jāizpilda idejas prasības, un nedrīkst gribēt neko vairāk, autors nedrīkst uztiept savu gribu – viņš drīkst tikai parādīt to, ko redz pats, radot perspektīvu, atverot vai vismaz gribot atvērt logu uz to pašu acīmredzamo skatu, ko viņš redz.¹²

Lasišana un Logos: nozīmju saistība

Vai lasišana ir zīmju savākšana (*Sammlung*) kā prasme? Jeb lasišana attiecas uz zīmju, teikumu savākumu, krājumu, iedalot atsevišķajā? Kāda ir autora–lasītāja hermeneitiskā attiecība – esošā kā tāda veselumā esamības piedāvājums un pieņēmums? Piekrišana iesaistīties uzrakstītajā darbā kā pasaulē, akceptējot un respektējot iepriekš uzrakstītās un piedāvātās iesaistes iespējas (pasaules kā *Verweisungsganze* – norāžu, saistu veselums).

Citēšu Ceillingera lasišanas fenomenoloģijas sākumu, kur viņš mēģina precizēt, kas tad īsti ir ikdienišķi tik pašsaprotamais lasišanas akts, t. i., uz ko tas attiecas:

“Vai lasišanai nepieciešama sava veida izglītība, [garīgā] pilnveidošanās (*Bildung*) un ievingrināšanās kā tā, ko mēs saucam par “skolu”? Vai varbūt lasišanas jēdzienu īstenībā varētu izstiept uz katru apiešanās formu ar uztvērumiem? Visbeidzot, ja lasišana paliek ierobežota uz uztveri, tad kāda būtu šīs uztveres izcilā jēga? Šķiet gan, lasišana neaprobežojas tikai ar redzi, jo pat akls var lasīt. [...] Varbūt lasišana nav tik cieši saistīta ar vienu noteiktu uztveres veidu – kā tas no pirmā acu uzmetiena šķiet par klausīšanos un skatīšanos –, bet drīzāk ar dotības veidu, ko tā vispārīgākajā formulējumā var saukt par “rakstu” (*Schrift*). Tomēr fenomenoloģija, kas ir jāuztver nopietni, nevar izsmelt sevi uztveramo parādību analītiskā aprakstā.” Tai ir jābūt “transcendentālās lasišanas” fenomenoloģijai, ja lasišanu interpretē kā fenomenu, kas izlasa notikumus, nevis atsevišķus izteikumus.¹³

Pieņemot, ka arī lasišana ir *Gestaltung*, formēšana – gan kā strukturējuma atpazīšanas procesā (esošā kā tāda veselumā esamība), gan arī atsevišķo daļu, formas elementu atsevišķošanā (no esošā kā tāda veselumā pie [viena] esošā kā esošā) noteikta spēles lauka ietvaros, citēšu Paula Klē atziņas no viņa *Gestaltungslehre* par “sakārtas piešķiršanu garīgajam” (*geordnete Geistigkeit*) un pamatprincipiem mākslās (*Gestaltungslehre* – mākslinieciski veidota iekārtojuma, tātad apzināti pēc stāsta un nozīmes strukturētas formas jeb dizaina mācība).¹⁴

Performatīvā klātbūtne ir konkrēta klātbūtne konkrētā spēles laukā. Tādā daudz grūtāk pastāvēt gan abstraktam, bezpersoniskam ļaunumam, gan vispārīgiem pārvēsturiskiem skaistuma principiem. Grāmata, glezna, filma – visi, ciktāl tie ir autora darbi, ir vieta, spēles lauks, kas ierikots pēc topogrāfiskā plāna, kur vārds tapis darbs un kur tiek izspēlēts esamības notikums vai teātris. Šellinga pašradošo

¹² Sal. Heidegger, M. *Vom Wesen der Wahrheit*. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann, 1967 (1954).

¹³ Zeillinger, P. *Über das Lesen*, S. 247.

¹⁴ Klee, P. *Bildnerische Gestaltungslehre*. 1. *Gestaltungslehre als Begriff*, S. 2.

(*gestaltend*) estētisko aktu ontoloģiski metaforiski izsaka Klē mākslas darba rašanās līdzība ar dīgstošo graudu (sk. iepriekš zemsvītras piezīmē).

Nobeigums

Šie pārspriedumi bija domāti, lai labāk izprastu lasīšanas gan kā savākšanas, gan kā krājuma interpretācijas dubulto raksturu: formu veidojošo (*Sammlung, logos*) un formu iedalīti sadalošo (*Sammlung, logos*) iedabu.

Lasišana hermeneitiski fenomenoloģiskā skatījumā ir tradīcijas savējiskošana nozīmju saprašanā, pakļaujoties noteiktam topogrāfiskam plānam jeb autora noteiktam esamības notikumam.

Lasišana ir kā stāsts par bibliotēku – tradīcijas savējiskošanu, kad tā metaforiski kļūst par vietu, kur aiziet nevis nāvē, bet citā pasaulē – bez lēmumu drastiskajām sekām, ar ko spiests sastapties mūsdienu eksistenciālists-ateists, jo tos ne tikai pieņem auktors, bet arī izvēļu ir bezgalīgi daudz.

Bet vai tad Lasišana kā ontoloģisks notikums, *Gestaltung*, ir vien pasīva Nožēlu grāmatas lasīšana par savām eksistenciālām kļūdām vai veidojoša sēklas grauda dīgšana? Ko piedāvā Pusnakts Bibliotēka, lasīšanai esot “transcendentālai lasīšanai”, nevis dotā (tas ir, uztveramu parādību) analīzei?

Klē piezīmēs varam izlasīt dažādas kosmogonijas: koka stāstu, sēklas grauda stāstu, haosa stāstu. Katrs no tiem ir Ģenēzes stāsts (jeb, Heidegera vārdiem, “notikumi”, stāsti par tapšanu (*Ereignis*)). Tie ir kā pasaules koks, kā mugurkauls, kas notur kopā kā veselumā, savāc (*Sammlung*) katru mākslas darbu, plastisku veidojumu, ciktāl to veido ideāli elementi – punkts, līnija; Pusnakts bibliotēkas krājumu mugurkauls ir Noras dzīves koks – bez Noras nepastāvētu neviena grāmata kā iespējamās dzīves iespēja, nevis grāmatplaukts, bet grāmatas kļūst par iespējamām dzīvēm, tikai Norai

atrodoties uz nāves sliekšņa, pat drusku jau pāri uz citpasaules pusi.

Klē haosa, nekārtības-kosmosa, kārtības attiecību apraksta šādi; varbūt tomēr sanāk, ka Lasišanas ontoloģiskā metafora ir šis Klē “pelēkais punkts”:

“Haoss kā pretstats ir nevis īstais īstenais patiesais haoss, bet gan pie kosmosa jēdziena *ad hoc* (*örtlich* – lokāli, *ad hoc*) noteikts jēdziens. Īstais haoss nekad nenonāk svaru kausos, tas vienmēr paliek nenosverams un neizmērāms. Tas var būt nekas vai snaudošs kaut kas, nāve vai dzimšana atkarībā no gribas vai bezgribas, gribēšanas vai negribēšanas, valdīšanas. Kosmos – īstenais haoss – haoss kā pretstats.” Īstenais haoss nav tverams jēdzienā, tā jutekļiem tveramais veidols ir matemātisks punkts un pelēka krāsa, ne baltais, ne melnais. Un, tā kā šim punktam piemīt “dzīvība”, proti, iespēja iemantot kustību un kļūt par līniju, sazaroties, augt, nepazaudējot saikni ar citām daļām, iegūt virzību matēriju [, paliekot vienam veidolam, veidojumam, kas vienlaikus ir *Bild, Bildung* – to iespējams ieraudzīt un atpazīt kā kaut kā attēlojumu, arī ieraudzīt ar “stāstu”.¹⁵

Laiku, jebko primāri strukturē iztēle ar stāsta palīdzību. Tāpēc var teikt, ka esamība ir laiks, ir notikums. Mākslas darba sākotne – punkts starp haosu un kosmosu, starp baltu un melnu, pelēks, kas iegūst kustību, virzību, matēriju vibrāciju ziņā. Tā Klē apraksta mākslas darba *Gestalt*, radīta veidola, formācijas, kas neizbēgami kaut ko attēlo (*Bild*) – un attiecīgi kā priekšnosacījumu pieprasa sagatavošanos, ievingrināšanos (*Bildung*) –, uztveri-interpretāciju, lasi, izlasīšanu; tā ir *Gestaltungslehre*.

Bet nevar būt tā, ka, radot mākslas darbu, mākslinieks pats sev galvā stāsta stāstu; ja nu vienīgi tas ir stāsts par līniju, toņu, krāsu raksturu.

¹⁵ Klee, P. *Bildnerische Gestaltungslehre*. 1. *Gestaltungslehre als Begriff*, S. 12–14.

Piemēram, ja piekrīt kaut kur lasītam izteikumam par Klē piezīmēm, ka tās 20. gadsimta un mūsdienu mākslas attīstībai ir tikpat nozīmīgas kā da Vinči atziņas par perspektīvu, un, ja Klē piezīmes, būdamas lekcijas Bauhaus skolā un mācība par veidošanu, formas piešķiršanu tā, lai tā izskatītos kā kaut kā attēlojums, bet ne “tīrs” dabas atdarinājums (pret ko protestē viss 20. gadsimta sākums, turpinot 19. gadsimta beigas un diskusiju ar romantisma estētiku par mākslas teorētiskajiem principiem), tad viņš topošajiem māksliniekiem

māca [mākslas darba vērotāja], lasītāja, skatītienu: ko ieraudzīt, skatoties, piemēram, pa logu uz sniegotu ainavu ar izgaismotu baznīcas torni.

Savukārt lasītājs – arī lasītājam jāizlasa Ģenēzes stāsts jeb [esamības] notikums (par esošo kā tādu veselumā, tas ir, notikums, ideja pakārto sev visu pasauli, kurā tas notiek), ja viņš grib būt īstens lasītājs bibliotēkā, tas ir, lasīt grāmatas (un lasīt pašu stāstu dēļ), nevis lasīt, lai iegūtu informāciju, ko var izdarīt arī interneta mājaslapās.

Avoti un literatūra

- Blanchot, M. Literature and The Right to Death. In: *The Gaze of the Orpheus and Other Literary Essays*. New York 1981.
- Blanchot, M. The Works's Space and its Demand. In: *Space of Literature*. London, Lincoln: University of Nebraska Press, 1982.
- Breton, A. *Die Manifeste des Surrealismus*. Reinbek bei Hamburg: Rowohlt, 1996.
- Eko, U. *Rozes vārds*. Rīga: Jāņa Rozes apgāds, 1998.
- Heidegger, M. Sein und Zeit. GA 2. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann, 1976.
- Heidegger, M. *Vom Wesen der Wahrheit*. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann, 1967 (1954).
- Heidegger, M. *Vorträge und Aufsätze*. GA 7. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann, 1976.
- Heigs, M. *Pusnakts bibliotēka*. Rīga: Zvaigzne ABC, 2021.
- Klee, P. Bildnerische Gestaltungslehre. 1. Gestaltungslehre als Begriff. Paula Klē centra Cīrihē interneta resurss pieejams: <http://www.kleegestaltungslehre.zpk.org/ee/ZPK/BG/2012/01/01/004/>
- Klee, P. Schöpferische Konfessio. In: *Schriften, Rezensionen und Aufsätze*. Köln: DuMont Buchverlag, 1976, S. 118–122.
- Rau, M. *Die Kunst des Widerstands*. Vortrag zur Eröffnung der 21. HANNAH ARENDT TAGE 2018.
- Schelling, F. W. J. *Über das Verhältnis der bildenden Künste zu der Natur*. Hamburg: Felix Meiner Verlag, 1983.
- Winckelmann, J. J. *Gedanken über die Nachahmung der griechischen Werke in der Malerei und Bildhauerkunst*. Stuttgart: Reclam, 1969.
- Zeillinger, P. Über das Lesen. Heidegger und die Vermeidung des Aussagesatzes. In: Baur, P., Bösel, B., Mersch, D. (Hg.). *Die Stile Martin Heideggers*. Freiburg, Br.-München: Alber, 2013.

No daļas uz veselo, no veselā uz daļu

Atslēgvārdi: termins kā funkcionāla vienība, vārdnīcas, moduļi, medicīnas termini, valodas apguve un lietošana.

Ievads

20. gadsimta ievērojamākā zinātnieka Alberta Einšteina izteiktās atziņas rosina eksistenciālas pārdomas par “fragmentu pasaules” pastāvēšanu un “fragmenta” statusu šajā kopumā: “Cilvēks ir veseluma daļa, kuru mēs dēvam par Visumu, daļa, kas ierobežota laikā un telpā. Viņš sajūt sevi, savas domas un jūtas kā kaut ko atdalītu no visas pārējās pasaules, kas ir sava veida optiski maldi. Šī ilūzija kļuvusi par mūsu cietumu, kas mūs ierobežo ar personīgo vēlmju pasauli un pieķeršanos šauram mums tuvu cilvēku lokam. Mūsu uzdevums – atbrīvoties no šī cietuma, paplašinot savu dalības sfēru līdz jebkurai dzīvai būtnei, līdz veselai pasaulei visā tās krāšņumā. Neviens nespēs šādu uzdevumu izpildīt līdz beigām, taču jau paši centieni sasniegt šo mērķi ir daļa no atbrīvošanās un pamats iekšējai pārlicībai.”¹

No daļas uz veselo valodas apguves procesā

Pagājušā gadsimta beigās pedagogijas zinātnē un valodu apguvē aktualizējās jauns termins no citu zinātņu jomas, proti, “modulis”. Daudz tiek rakstīts un runāts par moduļu jeb moduļārās sistēmas pieeju izglītībā, par tās priekšrocībām, piemēram, valodas apguves procesā, ietverot specialitātes terminoloģiju, tiek strukturēti autonomos organizatoriskos un metodiskos blokos – moduļos, kuru saturs un apjoms var atšķirties atkarībā no didaktiskajiem mērķiem, studentu profila un līmeņa diferenciācijas, kā arī studentu vēlmēm izvēlēties, jo tematiskie moduļi (akadēmiskajā disciplīnā) var būt obligāti un izvēles. Būtisks procesa komponents ir iegūto un apgūto zināšanu vērtēšanas sistēma, kas ietver studentu valodas attīstības un pilnveides progresu vērtēšanu, pamatojoties uz katra moduļa apguves rezultātiem. Valodas apguvē modulis tiek uzskatīts par svarīgu visas sistēmas sastāvdaļu, bez kuras didaktiskā sistēma nedarbojas. Saturs ziņā tas ir pilnīgs, loģiski pabeigts bloks, piemēram, latviešu valodas grāmatās “Laipa” (A1, A2 līmenis).

Moduļi uzskatāmi par darbības (valodas apguves) cikla sastāvdaļu. Katru moduli var raksturot no saturiskā un procesuālā aspekta. Katra moduļa saturiskā aspekta izstrādes principi ir vispārīgā un speciālā vārdu krājuma paplašināšanās, kā arī gramatisko konstrukciju bagātināšanās un pakāpeniska pāreja no pašam vienkāršākajām uz daudz sarežģītākām. Procesuālais aspekts realizēties modelī, kurā būtiska mījsakarība ir izvirzītais mērķis – motīvi, saturs – mērķis, saturs – darbības veidi utt.

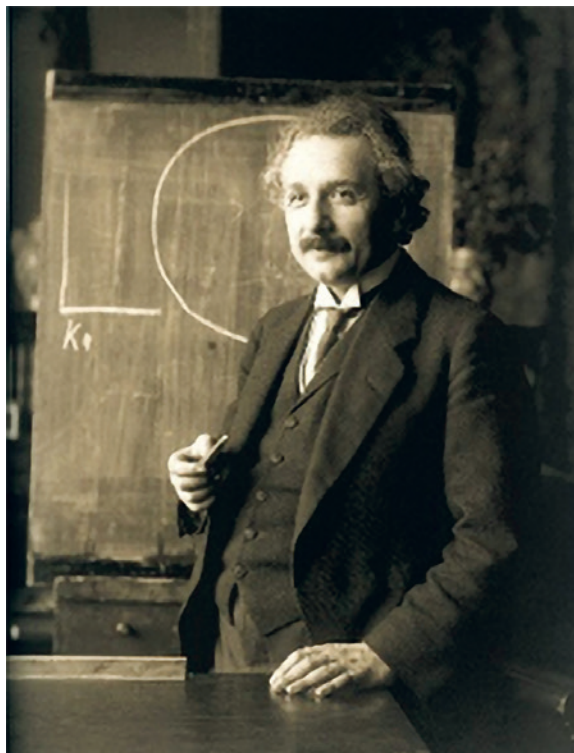
¹ Haymond, B. *Einstein's Misquote on the Illusion of Feeling Separate from the Whole*. Pieejams: <https://www.thymindoman.com/einsteins-misquote-on-the-illusion-of-feeling-separate-from-the-whole/> [skatīts 13.05.2023.].

Sasniedzot izvirzīto mērķi, konstatējama kompetences attīstības dinamika – leksikas paplašināšanās un gramatisko konstrukciju pilnveidošanās.

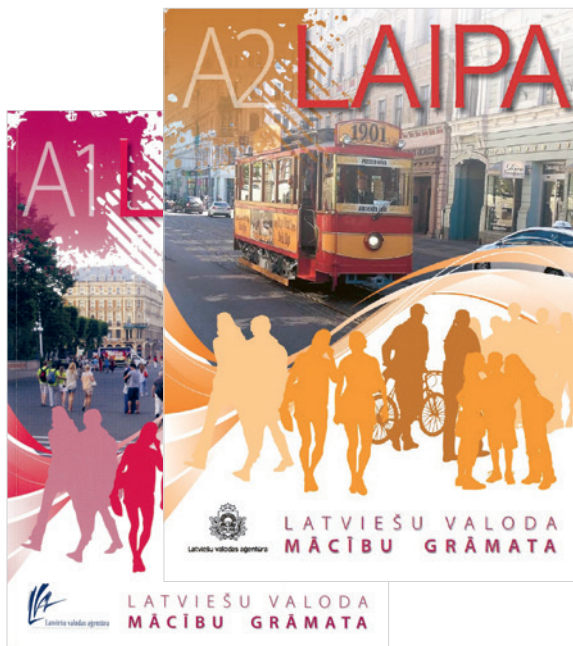
Pirms jauna satura integrācijas būtiska ir studentu iepriekšējā pieredze un vajadzības, kā arī izvēlētās profesijas specifika, to nosaka:

- izpratne par valodu un kultūru daudzveidību, kas Latvijā un pasaulē veido kontekstu studiju kursa saturam, pieņemot plurālismu gan kā realitāti, gan kā vērtību;
- latviešu valodas kā studiju priekšmeta nozīme turpmākajā profesionālajā darbībā;
- studiju kursa saturs, kas tiek izvēlēts (papildināts, mainīts) atbilstoši studiju kursa programmai;
- profesionālās latviešu valodas kompetences pilnveide kontekstā ar visu specialitātes apguves programmu;
- latviešu valodas kā studiju priekšmeta satura plānošana, studentu zināšanu, prasmju, kompetenču noteikšana, studiju resursu nodrošināšana (e-kursi), kas paplašināma vai sašaurināma atkarībā no studentu vajadzībām un izglītības mērķiem, kā arī augstskolas resursiem un kursa apguvei piešķirtā kredītpunktu skaita.

No studiju programmas un tai atbilstošā profesijas standarta viedokļa (Augstskolu likums, 3.1. pants) latviešu valodas apguve nepieciešama ar veselības aprūpi un sociālo labklājību saistītās programmās, jo to absolventi nonāks saskarsmē ar cilvēkiem, kas pārstāv atšķirīgas valodas un kultūrpiederības grupas. Atkarībā no studiju programmas, tās mērķiem un kontaktstundu skaita tiek plānots arī piedāvāt studiju kursa, tā daļu vai atsevišķu tēmu apguves dziļums. Studiju satura dalījums neatkarīgos moduļos, kurus var izmantot, dažādi kombinējot vienā studiju programmā vai piedāvājot kā papildizvēli citām (arī atšķirīgām) studiju programmām, ir elastīgs un konkrētā studiju kursa integrācijai atbilstošs studiju darba organizācijas veids. Vienā modulī tiek apvienotas gan teorētiskās, akadēmiskās zināšanas, gan to profesionālais pielietojums, tādējādi nodrošinot zināšanu

1 Alberts Einšteins (*Albert Einstein*, 1879–1955)

2 Laipa. Latviešu valoda A1, A2 (Auziņa I. u. c. 2014, 2016) – mācību līdzeklis studentiem bez priekšzināšanām

plašu un daudzveidīgu izmantošanu. Moduļu sistēmā iederīga ir prakses elementu integrācija, kas nozares, profesionālās valodas kompetences un starpkultūru kontekstā ir īpaši nozīmīga. Moduļu sistēmā piedāvātais studiju saturs ir viegli integrējams vai nu atsevišķu secīgi piedāvātu moduļu veidā, vai arī vienotā moduļu sistēmā.

Tiek veidoti lieli *tematiskie moduļi*:

1. Latviešu valoda ārstniecības studentiem.
2. Latviešu valoda ārstiem un slimnieku kopējiem.
3. Latviešu valoda slimnīcā.
4. Latviešu valoda zobārstiem.

Atbilstoši studiju kursu programmām izveidotie moduļi ietver šādus komponentus:

- 1) 3 dialogi,
- 2) 1 teksts vai teksta fragments,
- 3) īss gramatisks skaidrojums,
- 4) vingrinājumi,
- 5) vārdu krājums.

Latviešu valodas studiju kursu topošajiem ārstiem veido seši atsevišķi tematiskie moduļi, kuri ietver visus piecus minētos komponentus.²

1. Slimnīcas uzņemšanas nodaļa.
2. Slimnīca (nodaļas, palātas, slimnīcas plāns).
3. Pacientu izmeklēšana un aprūpe.
4. Kolēģi.
5. Slimnieka sagatavošana operācijai, ārstēšana un kopšana.
6. Divdesmit pirmā gadsimta slimības.

Katrs cikls sastāv no tam pakārtotām struktūrām, un cikli ir savdabīgs studiju pašorganizēšanās līmenis. Katrs studiju posms/bloks ir nosacīti autonomš, bet, protams, pastāv to subordinācija, jo tie ir invarianti attiecībā uz darbību, kas attīstās, un attiecībā uz visām algoritmiskajām darbībām. Valodas apguves

posmi nodrošina izstrādāto metodisko paņēmieni kompleksu realizāciju, nepieļaujot tendenciozitāti pieejas izvēlē, tas ļauj izvairīties no nevēlamām teorētiskām, praktiskām un organizatoriskām sekām, jo savstarpēji saistītas un savstarpēji nosacītas darbības var apgūt daudz vieglāk un ātrāk. Cikli paredz noteiktu secību studiju procesa subjektu darbībā, apgūstot valodu. Tādējādi katrs bloks ir savdabīga mikrosistēma, kas palīdz risināt specifiskus uzdevumus apakšsistēmu uzlabošanā un studiju procesā kopumā. Bloki ļauj studiju procesa subjektiem iepriekš prognozēt problēmas, kuras var rasties, izvairīties no tām un meklēt optimālus risinājumus, savstarpēji sadarbojoties. Var rasties jautājums: kādi faktori būtiski ietekmē studiju procesa subjektu sadarbību? Tie ir:

- daudzveidīgi valodas apguves organizācijas sistēmas aspekti;
- pedagoģisko, psiholoģisko un metodisko faktoru komplekss;
- studiju procesa funkcionālā modelēšana, kurā kompleksi ir ietverti mērķi, saturs, metodes, principi un organizācija;
- ārvalstu studentu profesionālās latviešu valodas apguves mērķu un studiju nosacījumu atbilstība šī procesa realizācijai;
- objektīvās un subjektīvās latviešu valodas kā svešvalodas un profesionālās latviešu valodas ārstiem apguves īpatnības, grūtības, ko nosaka studiju un prakses situāciju konstrukcijas veidi;
- individualizācijas un diferenciacijas princips – ārvalstu studentu latviešu valodas kā svešvalodas un profesionālās latviešu valodas apguves satura plānojumā tas tiek iekļauts, ņemot vērā studentu dažādo mācību, sociālo un kultūras pieredzi, tā var būt adaptācija gan viņu zināšanu saturam un līmenim (adaptācija pēc sarežģītības), gan arī personības īpatnībām (domāšanas virzībai, pieņemto lēmumu raksturam, izvēlei, attieksmei u. c.);
- katra darbības cikla beigās (sasniegtais rezultāts), kas rada jaunus izaicinājumus izvirzīt augstākus mērķus, neaizmirstot palūkoties uz pieļautajām kļūdām;

² Moduļu saturiskais aspekts tuvāk aplūkots I. Līsmānes promocijas darbā "Ārstniecības specialitātes ārzemju studentu profesionālās latviešu valodas kompetences veidošanās". Pieejams: https://dspace.lu.lv/dspace/bitstream/handle/7/4597/17057-Inta_Lismane_2011.pdf?sequence=1&isAllowed=y [skatīts 13.05.2023.].

- saturiskais aspekts, kurā norisinās mērķtiecīga virzība uz medicīnas leksikas un terminoloģijas paplašināšanu un gramatisko konstrukciju pilnveidošanu, kas atbilst profesionālā dialoga vajadzībām ārstniecības praksē.

Termins kā funkcionāla vienība

Dažādu nozaru terminoloģijas attīstībai Latvijā ir sena vēsture – reliģijas terminoloģijas aizsākumi meklējami 16. gadsimta tekstos latviešu valodā, tiem paralēli tika izdotas laicīga satura publikācijas, savukārt dažādu nozaru latviskās terminoloģijas attīstība sākās 18. gadsimtā ar grāmatām medicīnā, veterinārijā u. c. jomās. Lai gan medicīnas terminoloģija nav radusies nesen, tomēr šīs nozares terminu kopa nav homogēna. Medicīnas jomas teksti uzskatāmi par pietiekami sarežģītiem – ir nepieciešamas ne tikai attiecīgās svešvalodas un mērķvalodas zināšanas, bet arī precizitāte termina izpratnē. Medicīnas jomas tekstu complicētības dēļ īpaši nozīmīgi ir dažādi papildnodrošinājumi: speciālās apakšnozaru vārdnīcas, mūsdienīgas datubāzes, teksti, glosāriji u. c.

Galveno medicīnas nozaru starptautiskā terminoloģija balstās uz latīņu un grieķu valodas vārdiem un šo valodu leksikas elementiem. Zinātnei attīstoties, radās arvien jauni termini, un tikai 19. gadsimta medicīnas terminoloģijā tika radīti un ieviesti citu Eiropas tautu valodu vārdi. Latvijā paliekoša ietekme medicīniskās terminoloģijas attīstībā un pilnveidē bijusi profesoram Kristapam Rudzītim, kura redzesloks bija ārkārtīgi plašs ne tikai aptverto problēmu, bet arī laika virzības ziņā. Būtiski ir latviešu medicīnas terminu atlasē principu, to sakārtojums, etimoloģija, sinonimitāte, atšķirīgās nozīmes; balstoties uz vārdnīcā ietvertu latviešu terminu korpusu, var analizēt terminu līdzības un atšķirības aspektus praktiskā valodas lietojuma kontekstā. K. Rudziša sastādītajā vārdnīcā “Terminologia medica” ir apkopoti 53 000 terminu, lielākā daļa terminu tiek lietoti arī mūsdienās un ir nostiprinājušies mūsdienu

medicīnas terminoloģijā, bet ir termini, kuri savu fundamentālo nozīmi zaudējuši vai aizstāti ar citiem. “Universālu zināšanu” un “zināšanu fragmentu” būtība mūsdienu kontekstā nav viennozīmīga. Drukātajās vārdnīcās būtisks ir jebkurš tās veidojošais elements, bet mūsdienu elektroniskās vides nosacījumi ļaut iegūt priekšstatu arī par atsevišķu fragmentu.

Medicīnas nozaru terminoloģijas izstrāde, terminu pilnveide, meklējot atbilstošos vārdus un darinot jaunus nepieciešamā jēdziena izteikšanai, – tas ir ilgs un rūpīgs darbs vismaz 20 gadu garumā, apkopojot visu medicīnas nozaru un vairāku medicīnai tuvu nozaru terminus. Latviešu valodas terminoloģija principā ir izstrādāta atbilstoši terminoloģijas kā zinātnes teorētiskajām atziņām un uz tām balstītiem un praksē nostiprinātiem latviešu terminoloģijas izstrādes teorētiskajiem principiem; jauno terminu veidošanā radīta aptveroša, nozares jēdzienu sistēmai atbilstoša terminu sistēma latviešu valodā, savstarpēji saskaņojot terminus pašas nozares un starpnozaru ietvaros, kā arī harmonizējot latviešu terminoloģiju starptautiskās sadarbības vajadzībām.

Termins kā zināšanu fragments

Vārds, jēdziens, termins, terminoloģiska vārdkopa?

Termins – *terminus* ‘robeža’ (latīņu valodā), *term* (angļu valodā), *Benennung*, *Terminus* (vācu valodā), *terme* (franču valodā), *термин* (krievu valodā).

“Enciklopēdiskajā vārdnīcā” vārdam “termins” norādītas vairākas nozīmes: 1) *romiešu mitoloģijā* – robežu dievība, 2) *antikajā filozofijā* – jēdziens, kas apzīmē realitātes noturīgos aspektus, 3) *formālajā loģikā* – sprieduma elements, kas ietilpst siloģismā, 4) *valodniecībā* – noteiktu jēdzienu nosaukumu funkcijā lietots vārds vai vārdkopa.³ “Valodniecības

³ *Enciklopēdiskā vārdnīca*. 2. sēj. Rīga: Latvijas Enciklopēdiju redakcija, 1991, 254. lpp.

pamatterminu skaidrojošajā vārdnīcā” termins atzīts par konkrētas tematiskās jomas, speciālās nozares jēdziena vārdisku apzīmējumu – tas ir vārds vai vārdkopa, kas izteic (nosauc un iezīmē) attiecīgās jomas (nozares) noteiktu jēdzienu kā nozares jēdzienu sistēmas sastāvdaļu.⁴

Latviešu valodnieki Valentīna Skujiņa (1937–2015) un Jānis Rozenbergs (1927–2005) uzsvēruši, ka termins ir nevis kāda īpaša (substanciāla) vienība, bet gan vārds (vai vārdkopa) īpašā funkcijā (funkcionāla vienība). Katram terminam ir divas pamatfunkcijas: attiecīgās nozares jēdzienu nosaukt (nominatīvā funkcija) un definēt (definitīvā funkcija) iespējami precīzi, tādējādi termins kā funkcionāla vienība ir cieši saistīts ar specifiskajiem nozares jēdzieniem un tā būtību nosaka lietošanas sfēra un funkcionālā nozīme. Terminam kā valodas leksikas vienībai ir jāatbilst latviešu valodas normām un vārddarināšanas likumbām, tā izvēlē vai darināšanā jāievēro sistēmiskums, nozīmes precizitāte un formas īsums, viennozīmīgums, sinonīmijas nevēlamība.

“Latviešu terminoloģijas izstrādes principos” analizēts terminu 1) leksiskais, semantiskais, fonoloģiskais, morfoloģiskais, vārddarināšanas un sintaktiskais aspekts, apskatot intralingvālos principus, 2) starpvalodiskais aspekts interlingvālo principu kontekstā, 3) ekstralingvālais konteksts.

Pētot, kā jēdzienu izsaka vācu, angļu vai krievu valodā, var konstatēt, ka tajās jau tiek lietots kāds no šīm valodām aizgūts apzīmējums, tāpēc jaunu terminu veidot nav lietderīgi. Ne tikai termina veidošana, bet arī tā funkcionālās nozīmes izpratne kļūst īpaši svarīga, jo komunikatīvā mērķtiecīguma principam ir liela nozīme tieši terminoloģijas lietošanas sfērā. Valodniecībā ir pieņemts terminoloģiju uzskatīt par leksikoloģijas apakšnozari, jo termini ir viens kopīgās valodas leksikas sistēmas slānis. Vārddarināšana ir atkarīga no terminoloģijas

specifikas, valodas praksē šajā ziņā svarīga ir terminu veidošana ar internacionāliem vārddarināšanas elementiem.

Šie elementi var būt:

1) prefiksāli vai salikteņu komponenti:

- *autolīze, autopsija, bioķīmija, biopsija, citoplazma, citoloģija, hipertensija, hipertrofija, hipotensija, hipohondrija, hipotermija, mikrobioloģija, mikroorganisms, miokards, neoplazma, pseidoparalīze, pseidomembranozais kolīts, traheostomija,*

2) postfiksālie elementi:

- *neiralģija, mialģija, leukocīts, leukocitoze, neuroze, neirastēnija, malārija, anēmija, anestēzija.*

Ir grūti novilkt robežu starp prefiksāliem atvasinājumiem un salikteņiem – jo elements ir patstāvīgāks, jo darinājums tuvāks saliktenim.

Internacionālie elementi bieži

1) tiek pievienoti latviskiem celmiem:

- bakteriāls *iekaisums*, bakteriālā *iededģa*, baktericīdās *lampas*, infrasarkanais *starojums*

2) vai internacionāliem celmiem:

- *antivīruss, antibiotikas, antidepresanti, ultrasonoskopija, ultrasonogrāfija.*

Vārdi (termini), kas darināti, izmantojot tikai internacionālus elementus, var atbilst tādiem pašiem citās valodās darinātiem vārdiem.

Latviešu valoda ir bagāta ar salikteņiem, daudz to ir arī medicīnas terminoloģijā, tas varētu būt izskaidrojams ar to īso, koncentrēto izteiksmi:

- *apakšdelms, augšdelms, augšstilbs, apakšstilbs, virsnieru dziedzeris, aizkuņģa dziedzeris, vairogdziedzēris.*

Vārdkoptermini sastāv no vairākiem vārdiem. Pēdējā laikā ir tendence vārdkopterminus aizvietot ar salikteņterminiem vai aizguvumiem, bet arī aizguvumi, ienākuši kādā valodā, adaptējas un kļūst par pilntiesīgiem valodas sistēmas locekļiem. Valoda ar tiem rīkojas kā ar jebkuru valodas leksiskās sistēmas vienību, no tiem veido jaunus atvasinājumus, salikteņus, iesaista jaunus terminoloģiskos savienojumus.

⁴ *Valodniecības pamatterminu skaidrojošā vārdnīca.* Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2007.

Avoti un literatūra

- Auziņa, I. u. c. A1 *Laipa. Latviešu valodas mācību grāmata*. Rīga: Latviešu valodas aģentūra, 2014.
- Auziņa, I. u. c. A2 *Laipa. Latviešu valodas mācību grāmata*. Rīga: Latviešu valodas aģentūra, 2016.
- Enciklopēdiskā vārdnīca*. 2. sēj. Rīga: Latvijas Enciklopēdiju redakcija, 1991.
- Eves, H. W. *Mathematical Circles Adieu and Return to Mathematical Circles (Mathematical Circles, Volume III)*. American Mathematical Society, 2004. Pieejams: <https://www.goodreads.com/book/show/1098852> [skatīts 13.05.2023.].
- Haymond, B. *Einstein's Misquote on the Illusion of Feeling Separate from the Whole*. Pieejams: <https://www.thymindoman.com/einsteins-misquote-on-the-illusion-of-feeling-separate-from-the-whole/> [skatīts 13.05.2023.].
- Līsmāne, I. *Ārstniecības specialitātes ārzemju studentu profesionālās latviešu valodas kompetences veidošanās*. Promocijas darbs. Pieejams: https://dspace.lu.lv/dspace/bitstream/handle/7/4597/17057-Inta_Lismane_2011.pdf?sequence=1&isAllowed=y [skatīts 13.05.2023.].
- Līsmāne, I. Medicīnas terminoloģiskā leksika: vārdkoptermini, semantiskais aspekts un tulkošana. No: *Valoda – 2017. Valoda dažādu kultūru kontekstā*. Daugavpils: DU Akadēmiskais apgāds "Saule", 2017, 171.–174. lpp.
- Rozenvalds, J. *Latviešu valodas stilistika*. Rīga: Zvaigzne ABC, 1995.
- Skujiņa, V. *Latviešu terminoloģijas izstrādes principi*. Rīga: Zinātne, 1993.
- Valodniecības pamatterminu skaidrojošā vārdnīca*. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2007.

Teksta fragments ierīces ekrānā

Atslēgvārdi: internets, ierīce, teksts, lasīšana, teikums, attēli, skaitļi, grafiki, skaists, virsraksts.

Interneta teksts kļūst “izskatīgs” un vizuāli patīkams, bet ne tikai

21. gadsimtā, izmantojot digitālo komunikāciju un elektroniskos plašsaziņas līdzekļus, cilvēka attiecības ar valodu ir piedzīvojušas radikālas pārmaiņas. Tagad daudz biežāk vārdus mēs lasām ierīces ekrānā, nevis drukātā formātā.

Interneta valodas specifiku nosaka lasīšanas ieradums ierīces ekrānā

Teksts internetā netiek lasīts vienā laidā – kā grāmatā. Tas vairāk it kā tiek caurskatīts, meklējot atslēgas vārdus, nosaukumus, terminus. Telefonā vai datorā acis tekstu it kā skenē – vispirms attēli, ja tādi ir, tad virsraksti, apakšvirsraksti, nobeigums.

Interneta lasīšanas īpatnība arī noteikusi rakstīšanas stila un valodas izmaiņas tekstiem elektroniskā vidē – teikumi kļuvuši īsāki, lielāka uzmanība tiek pievērsta vizuālu elementu iekļaušanai tekstā. Viena no interesantākajām interneta valodas īpatnībām ir tā, ka, meklējot informāciju, rezultātus var atrast vairākās valodās un jebkurā no tām ir iespējams saprast, par ko ir runa. Tā ir valoda, kurā piedalās visa pasaule.

Auditorija

Interneta teksta lasītāji ir tīmekļa sabiedrība – sociāla struktūra, kas veidojas elektroniskā tīklojumā, kuru pārvalda informācijas un

komunikācijas tehnoloģijas, mikroelektronika un digitālie datortīkli. Tīkla sabiedrība spēj sasaistīt vai atsaistīt miljoniem un miljardiem cilvēku. Interneta lietotāju skaits pasaulē ir pieaudzis līdz 3,2 miljardiem.

Latvijā 2021. gadā vidējais interneta lietotāju skaits Latvijā no datoriem, mobilajiem telefoniem un planšetdatoriem bija 1 400 000. No tiem vidēji 1 154 000 lietotāju interneta tekstu pārlūkošanai izmantojuši datorus, 1 113 000 – mobilās ierīces (viedtālrunis un planšetdators). 53% visu interneta lietotāju ir sievietes, 47% – vīrieši.

Visa šī apjomīgā auditorija ir interneta tekstu lasītāji, kuriem ir atšķirīgs vecums, profesija, intereses, izglītība.

Plašā auditorija un lasīšanas ieradumi ierīces ekrānā veido zināmu valodas specifiku – dažkārt interneta valodai tīmeklī piemīt visatļautība, kuru ir grūti pakļaut tradicionāliem valodas apraksta principiem. To varētu saukt arī par sava veida valodas demokratizāciju, kuras rezultātā tekstu redz miljardiem cilvēku pasaulē. Un, ja lasītājs tekstu spēj ieraudzīt kā vizuālu elementu, viņš to arī sāk lasīt.

Ar ko interneta valoda atšķiras no literārās valodas?

Interneta valoda pēc savas būtības ir literārās valodas digitālā forma. Tā ir jauna komunikatīvā vide, kas piedāvā citas saziņas un uztveres iespējas. Teksta fragments ekrānā darbojas kā patstāvīgs veselums, un, veidojot tekstus, kas tiek lasīti ierīcēs, valoda kļuvusi atšķirīga. Sliktis ir viss, ko nevar saprast, var saprast tikai ar grūtībām vai ko iespējams saprast nepareizi.

Kā raksturīgākās atšķirības var minēt to, ka interneta valoda vairāk atbilst runas, ne

rakstu formai, tai ir publiskas saziņas raksturs. Interneta valoda vairāk veido dialogu ar lasītāju, tai ir nedaudz spontāns raksturs ar interaktivitātes klātbūtni, kad uzrakstīto var komentēt un ar to var dalīties tīmeklī.

Pirmais, ko pamanām interneta tekstos, ir cits vārdu krājums, tas, ka nav ievērota klasiskā gramatika, vērojama morāla atļaušanās, jo visu var izlabot, – to vairs nevar izdarīt nodrukātā tekstā. Interneta teksti ir dinamiski un interaktīvi – tajos iekļautas saites uz citiem avotiem, un lasītājam ir iespēja komentēt publicēto. Jebkurš cilvēks var piedalīties publisku tekstu rakstīšanā, ja tikai viņam ir atbilstoša ierīce un pieeja interneta pieslēgumam.

Ir dzirdētas un lasītas kritiskas atsauksmes par valodu publikācijām internetā, bet jāatzīmē, ka internets ir veicinājis valodas daudzveidības un radošuma paplašināšanos, valodas pielāgošanos mūsdienu straujajam dzīves ritmam, tehnoloģijām un cilvēka uztverei digitālajā laikmetā.

Interneta valodā pozitīvi tiek vērtēta valodas vienkāršība, trāpīgums, izteiksmes konkrētība, skaidrums un nepārprotamība, jo tieši šī valodas funkcionālā stilā sniegtā informācija ir paredzēta plašiem sabiedrības slāņiem. Tajā izmantoti fakti, skaitļi, dati, citāti, video, attēli un ievērotas lasīšanas procesa īpatnības, kādas rodas, lasot tekstu tehniskā ierīcē. ¹

Raksturīgākie interneta valodas likumi, ko izmantojam praksē

Interneta valodā svarīgs ir estētiskais princips – kā teksts izskatās? Aristotelis ir teicis: “Visam skaistajam – dzīvai būtnei vai kādam priekšmetam, kas sastāv no daļām, ir jābūt ne tikai ar noteiktā kārtībā sakārtotām daļām, bet tam jābūt arī tādā lielumā, kam nepiemīt gadījuma raksturs, jo skaistais ir lielumā un sakārtotumā.”¹ To var attiecināt arī uz labu un

izdevušos tekstu internetā, kura pazīmes var definēt ļoti praktiski un vienkārši: internetā publicētam tekstam ieteicams būt īsam, jo tehniskās specifikas dēļ – “peles klikšķināšana” un “skrullēšana uz leju” –, lasot garāku tekstu, var tikt pazaudēta doma un dalīta uzmanība – lasītājs pēkšņi var atrasties pilnīgi citā vietnē ar citu saturu.

Svarīgs ir teksta ievads – vai teksts tiks lasīts tālāk vai ne? Ievadu parasti izceļ ar trekņākiem un lielākiem burtiem, un tas ir kā anotācija visam tekstam. Ļoti bieži lasītājs izlasa tikai šo ievadu – un tie, kam interesē papildu informācija, “skrullē uz leju”.

Teikumam jābūt pilnībā redzamam. Teikumu ar vairākiem komatiem bieži var pārveidot – vienkāršot. Interneta valodai raksturīgi kodolīgi un redzami teikumi. Pārmērīgs interpunkcijas lietojums, īpaši semikoli un iekavas, tekstu ļoti saraibina un traucē viegli uztvert. ²

Interneta teksta estētiskais princips būtiski izpaužas rindkopās. Publicējot tekstu vietnē, tas it kā ir jāsalauž gabalos, jo pa vidu tekstam pēkšņi var parādīties kāda reklāma. Vislabāk, ja katrā rindkopā ir viena doma. Svarīgs ir rindkopas pirmais vārds, jo tekstu internetā lasa arī no tā vidus vai beigām. Teksta estētika (kā tas vizuāli izskatās) tiešsaistē ir daudz vairāk pamanāma nekā grāmatā vai kādā citā drukātā materiālā.

Teksta noformēšanā būtiska ir robaina rindkopas labā mala – tā it kā jātur vējā, nenolidzināta. Nav grūti iedomāties internetā garu rakstu ar nolīdzinātām malām un bez atkāpēm – ir liels izaicinājums to lasīt telefonā vai datorā, labāk izdrukāt un lasīt tad.

Ieteicams lietot apakšvirsrakstus. Tas palīdz lasītājam “noķert” tekstu, ieraudzīt ziņu un saprast domu.

Kā pieturas punkts acīm ierīces ekrānā ir vizuālās detaļas, bet tekstā – tieši treknrakstā izceltie vārdi – tie darbojas kā visa teksta enkuri un noved lasītāju pie pamatdomas.

Internets var būt izklaide, arī rakstot par nopietnām lietām. Iekļaujiet tekstā “brīnišķīgus vārdus”. Virsraksti, kas ietver

¹ Aristotelis. *Poētika*. Rīga: Jāņa Rozes apgāds, 2008, 35. lpp. (nodaļa “Dzejas māksla”).

LA.LV Ziņas Stāsti Praktiski Receptes Veselam Laukos Kokteilis Medības Rēklāma Jaunākās ziņas Lasītākie

Dānijas pensiju sistēma nemaz tik ļoti neatšķiras no Latvijas

Pagājušajā gadā valsts pensiju bez piemaksas Dānijā saņēma 136 604 pensionāri. Savukārt valsts pensiju ar pilnu piemaksu piešķīra 601 305 dāņiem. Tikai daļēja valsts pensija tika izmaksāta 30 671 dāņu pensionāram. Attēlā redzams paraugs tam, kā tiek aprēķināta 1365,05 eiro liela pensija Dānijā (autore piezīmes).

Foto: Daina Šulca

Dānijas pensiju sistēma nemaz tik ļoti neatšķiras no Latvijas.

www.drošas.lv
02.05. - 31.05.2023.
Loterijas atļaujas Nr. 7655.

LOTERIJA!
PĒRC JEBKURUS 2 ORAL-B
PRODUKTUS UN LAIME!

- 1 Pētot lasīšanas ieradumus ierīces ekrānā, secināts, ka skaitļi un grafiki ir tie publikācijas elementi, ko lasītājs tekstā ierauga vienus no pirmajiem

LA.LV Ziņas Stāsti Praktiski Receptes Veselam Laukos Kokteilis Medības Rēklāma Jaunākās ziņas Lasītākie

Ziemassvētku vēstules un strikta

un suvenīriem. Dāvana – tā ir konkrēta lieta, kas bieži vien nesasaucas ar Ziemassvētku tematiku.

Ēdienkarte – bez kompromisiem

Dāņu Ziemassvētku ēdienkarte ir strikti noteikta. Pamatēdienā var būt vienīgi pīle vai cūkgaļas cepetis. Pīli mēdz pildīt ar timiānu un apelsīna daiviņām, uz cepšpannas liek arī burkānus, seleriju, sīpolus un šķeltu vaniļas pupiņu. Te var būt vairākas variācijas, bet cūkgaļas cepetim ir tikai viena recepte.

Tas ir karbonādes gabals ar visu ādu, kas tiek uzmanīgi sagriezta šaurās strīpiņās – ne platākās par pieciem milimetriem.

Veselības problēmas, pie kurām liefti var noderēt

Uzzināt vairāk

Kas Mārītei topā?

- 2 Interneta valodā, īpaši publikācijās, kas domātas plašākai auditorijai, svarīgs ir teikuma garums. Tā beigām jābūt saredzamām, tas lasīšanu ierīces ekrānā padara vieglāku un ātrāku

“burvīgas īpašības”, mēdz piesaistīt daudz vairāk peles klikšķu nekā tie, kuros tādu nav. Vārdiem “daiļš”, “lielisks”, “uzvarošs” u. tml. ir pozitīva pieskaņa. Īpašības vārdi var būt ļoti pārliecinoši un kompensēt tehnisko vidi. Tie virsrakstos darbojas kā magnēts.

Virsraksta likums ir GOOGLE likums. To ieteicams “ieguglēt” – vai jau nav kāds tam līdzīgs un kā tas var konkurēt? Vai virsraksts izceļas? **3**

Vienkāršāk sakot – tekstam internetā ir jābūt ne tikai viegli izlasāmam, bet arī labi jāizskatās. Acis nemiels teksta blāķi un sarežģīta interpunkcija. Acis piesaista atkāpes, izcelti (boldēti) vārdi, gaiss – tukšums ekrānā, attēli, grafiki, cipari un teikumi, kurus neizlasot var redzēt to beigas.

Vizuālās lasītprasmes īpatnība elektroniskās ierīces ekrānā ir noteikusi rakstīšanas stila un valodas izmaiņas tekstiem, ko lasām internetā. Miljardiem un miljoniem plašā globālā tīmekļa auditorija tekstiem piešķirusi precīzu vēstījumu un izteiksmes vienkāršību. Interneta publikācijā, izlasot tikai pirmās rindas, it kā vajadzētu “ieraudzīt teksta kopbildi” un saprast, par ko ir stāsts un vai mani interesē to lasīt tālāk. **4**

Par cilvēku internetā

21. gadsimtā ir radies jauns informācijas patērētāja uzvedības modelis – “tīkla sabiedrība”, kas lieto publiski pieejamu, visā pasaulē savstarpēji saslēgtu datortīklu sistēmu. Mūsu dzīves procesi arvien vairāk tiek organizēti un notiek attālināti no fiziska rokas spiediena. Tīklošanās ir kļuvusi par vienu no mūsdienu sabiedrības pamatelementiem. Internets apvieno auditoriju visā pasaulē, kas mērāma miljardos. Tie esam mēs, kas klejo, meklē un skatās informāciju internetā.

Internets ir sava veida informācijas monopols, tas ietekmē ikdienas dzīves dinamiku un maina mūsu uztveri, domāšanu un rakstības stilu. Mēs esam sākuši dzīvot internetā, internets it kā pat sevi mums uzspiež, un cilvēciskais raksturs, jūtu pasaule un emocijas

ziņo – tā nav reālā dzīve, tie ir vadi, viļņi, datora ekrāns, bet tehnoloģijas ir attīstījušās tiktāl, ka esam kļuvuši to kalpi.

Interneta sabiedrība ir jauna sociāla struktūra, kas radusies, digitālajām tehnoloģijām mijiedarbojoties ar sabiedrību. Tagad jebkurš cilvēks, kas lieto internetu, pieder pie tīkla sabiedrības. Interneta sabiedrību mēs varam uztvert kā daudzskaitlīgu un milzīgu cilvēku masu vienotā tīmeklī, bet svarīgs ir jautājums – vai internets un tā tīkli veicina mūsu individuālismu, cilvēcību, sirsniību un mīlestību?

Informatīvas atkāpes interneta teksta sakarā

Latvijas Republikas Kultūras ministrija vizuālās mākslas nozarē ir iekļāvusi arī māksliniecisko pētniecību:

“Vizuālās mākslas nozarē ietilpst glezniecība, tēlniecība, grafika, fotogrāfija, instalācijas, elektroniskā māksla (video un skaņu māksla, multimedijālie risinājumi), performances un mākslas zinātne. Nozaru mijiedarbība un mākslinieku aktīva iesaistīšanās pētniecībā 21. gadsimtā ir radījusi jaunu radošās un pētnieciskās darbības mijiedarbības jomu – māksliniecisko pētniecību, kas arī top par vizuālās mākslas sastāvdaļu.”²

Izstāde “ES_TEXT”

Vārdus, zīmes, burtus, ciparus, tekstus savos darbos iekļāvuši Latvijas pirmās konceptuālistu paaudzes mākslinieki Juris Boiko, Hardijs Ledīņš, Andrejs Kalnačs, Leonards Laganovskis, Kristians Brekte, Izolde Cēsniņa, Miervaldis Polis, Līga Purmale, Guntars Sietiņš, Māris Subačs un daudzi citi.

² Latvijas Republikas Kultūras ministrijas mājaslapa, sadaļa “Vizuālā māksla”. Pieejams: https://www.km.gov.lv/lv/vizuala-maksla?utm_source=https%3A%2F%2Fwww.google.com%2F

Apskatīt ziņojumu - Inbox Mail x Kad pirms vienpadsmit gadiem E X +

https://www.la.lv/nepazust-ka-adatai-siena-kaudze

LA.LV Ziņas Stāsti Praktiski Receptes Veselam Laukos Kokteilis Medības Rēklāma Jaunākās ziņas Lasītākie

4. ja?" Intars Busulis domā, ka dodas uz interviju, bet patiesībā viņu gaida pārsteigums ¹³

5. STOPkadri: Autotransporta direkcijas valdes locekļu atkāpšanās – pēdas aizved pat līdz Šleseram un Šķēlem ³⁶

6. Izmanto veiksmi, lai piepildītu to, par ko sen bijī sapņojis! Horoskopu 5.maijam

iteikt +4

Kad pirms vienpadsmit gadiem Baiba devās projām no Latvijas, nodomājusi, ka nemūžam te neatgriezīsies...

Daina Šulca
9:36, 16. jūlijs 2022

UKR G5 trīscienfildmašīnas SU – 25 aprīlī ar ASV zeme – galis 22min rakstām ZUNĒ

42°F 1056 05-May-23

3 Ierīces ekrānā iederas arī garāki virsraksti, jo labs virsraksts izsaka publikācijas pamatsaturu

Apskatīt ziņojumu - Inbox Mail x Skaistie tārpi, valdzinošās baktērijas un glītie vīrusi-recenzija-par-s- X +

https://www.la.lv/skaistie-tarpi-valdzinošas-bakterijas-un-glītie-virusi-recenzija-par-s-

LA.LV Ziņas Stāsti Praktiski Receptes Veselam Laukos Kokteilis Medības Rēklāma Jaunākās ziņas Lasītākie

+25

Skaistie tārpi, valdzinošās baktērijas un glītie vīrusi. Recenzija par Sabīnes Šnē izstādi "Partnere, parazīte"

iteikt +25

Daina Šulca
18:20, 14. aprīlis 2022

Spare

€40.60

AR VIENU MAZIŅO IEPRIECINĀM KLIENTUS

42°F 1103 05-May-23

4 Interneta tekstā svarīgākais ir virsraksts. Ja virsraksts piesaista, tad ir cerība, ka tiks lasīts arī turpmākais teksts

Latvijas mākslas dzīvē vēl pavisam nesen, 2022. gada februārī, norisinājās izstādes atklāšana Latvijas Nacionālajā mākslas muzejā – “ES_TEXT”. Tā veltīta mākslas darbiem, kuros ietverti teksti un kuros galvenais aspekts ir ideja, kas attēlota vārdos. Izstādes nosaukumā pirmais vārds ir latviešu valodas 1. personas vietniekvārds ES, tam seko digitāliem tekstiem raksturīgā apakšsvītra un vārds TEXT angļu valodā.

“Teksti caurauž mūsu ikdienu, tie skatās uz mums no ierīču ekrāniem, runā ar mums no

TV ekrāniem, raidierakstiem un paziņojumiem. Urbānā vide sen vairs nav iedomājama bez izkārtņēm, paziņojumiem, plakātiem, grafiti un citiem tekstiem, un ir neiespējami iztēloties, kā būtu, ja tie nekad nebūtu ienākuši mākslā.”³

³ Latvijas Nacionālais mākslas muzejs.
Pieejams: https://www.lnmm.lv/latvijas-nacionalais-makslas-muzejs/izstades/es_text-189

Avoti un literatūra

Aristotelis. *Poētika*. Rīga: Jāņa Rozes apgāds, 2008.

Latvijas Republikas Kultūras ministrija. Pieejams: https://www.km.gov.lv/lv/vizuala-maksla?utm_source=htps%3A%2F%2Fwww.google.com%2F

Latvijas Nacionālais mākslas muzejs. Pieejams: https://www.lnmm.lv/latvijas-nacionalais-makslas-muzejs/izstades/es_text-189

Annotations

Anna Auzāne

Benjamin and Zweig: Chaos, collage, system?

Keywords: Benjamin, Zweig, fragments, collecting, chaos, collage, system.

The intention of the current paper is to explore Walter Bendix Schönflies Benjamin's (1892–1940) essays, especially “Unpacking My Library” (1931), in which the theorist focuses on collections, and Stefan Zweig's (1881–1942) story “Buchmendel” / “Mendel the Book-Dealer” (1929). W. B. S. Benjamin's views on bibliophilia, the relationship of the narrative with the fragment and other similar questions linked to the philosophy of literature are as scattered as the rare items collected by the obsessed bookworm he mentions, however, it is possible to compare them with S. Zweig's vivid story about the bookkeeper and librarian Mendel, who memorizes “every plant, every infusoria and every star in the ever-changing and restless cosmos of the world of books”.

Vladimir Nabokov's (1899–1977) and John Robert Fowles's (1926–2005) real and symbolic collections of butterflies, Umberto Eco's (1932–2016) “The Infinity of Lists” and other examples serve as Ariadne's thread that leads to the main motivation for collecting, which could be the owner's or heir's desire, but not solely that. Likewise, collecting can be prompted by apparent or real self-absorption, excitement, and also by old age (although children also tend to collect, of course). The hoarding individual often faces confusion, isolates himself/herself, and gradually becomes lonely. Most often, the psychological portrait of this person is, as follows: an eccentric man for the reasons mentioned above, often a typical bachelor, because he does not need to account to anyone for time and money spent outside the family. You can also notice that he has been collecting stamps, stickers, cards, tickets, different [fruit] labels, pins, magnets, comic books, vinyl records, toys or dolls, coins, rocks, seashells, herbaria (etc.) since childhood. Collecting also perfectly helps to cope with various memories or traumas; it can be compensation for failures in other spheres of life. When a collector passes away, his relatives can keep the collection intact or donate/sell it all.

The works of both authors – W. B. S. Benjamin and S. Zweig – and their fragments, viewed through the prism of literature and philosophy, allow us to get to know the world of collectors in German-speaking countries and create the image of a collector as a peculiar person whose fate is “drowning” in his/her books or at least a chance to “grow into them”.

Raivis Bičevskis

Philosopher's Library – from the Temple of Artemis to the Internet

Keywords: The Earth Library, philosophy, J. g. Hamann, M. Heidegger, E. Jünger.

Being on the library premises, we are in a place of very old ideas and practices. The existence of libraries in human history dates back thousands of years, and many elements in modern libraries – despite innovations and techniques – are the same as in ancient times. However, the background of this ancient and venerable past cannot completely obscure the fact that the appearance of libraries of the ancient past, such as the Library of Alexandria or the Library of Pergamum, took place as seen by many contemporaries and later commentators. Where the library appears, the most important thing has already happened. The library is an attempt to deal with what happened, to explain it, to gather evidence of it. A library is a kind of therapeutic practice, the instruments of which are books, the qualitative collection of the collection and the interpretation spectrum of books. The teachers of the Alexandria school, who gathered in the walls of the Alexandria Museum (the Temple of the Muse) and in the aisles of the Great and Small Libraries, were, in this perspective, only the heirs of the great beginnings who stood on the shoulders of the giants. However, the library as a cultural practice can be relativized even more: the library as a form of cultural memory, in which it is preserved and passed on, is one of the most fragile form of human history against the background of Earth's history, even if it is stretched to the era of the ancient Sumerian cities, is a short time lag. Philosophers' libraries – home libraries, sometimes chaotic, sometimes carefully selected, work libraries for one particular stage, lost and donated libraries, valuable libraries and rarely used libraries – these are and will remain the libraries against the backdrop of the Earth's Library – this library is the swamps, forests and deserts of the Earth, which holds evidence from Earth's history; without this background, the philosopher is not a philosopher, and only then does what is read and read in human libraries gain the necessary proportions, acquiring the proper weight. Without the presence of the Earth's Library, human libraries become a self-referential carnival, the enchanted infinite library of Borges's Babel, from which the aisle mirrors reflecting an infinite number of shelves cannot be removed. And yet – there are those who are taught by libraries, can get to the Library of the Earth, get to the beginning, come to a word that is worth expressing and that is worth preserving for some relative period of time.

Raivis Bičevskis

“... just a fragment centered on the infinite”. German Romantic philosophy of fragment and today

Keywords: romanticism, fragment, the infinite, irony, reality.

The fragment as a genre of texts experienced a real boom in the era of Romanticism. The reason for this is the cumulative growth of knowledge, scientific discoveries and the development of philosophy in the age of Enlightenment: although Romanticism programmatically presents itself as an antithesis to the Enlightenment and its criticism, yet Romanticism itself is formed in the new opacity created by the Enlightenment – the diversity and vastness of the world can no longer be grasped by closed and complete mental constructions and systems of philosophy. Along with Romanticism, they are replaced by open systems, the search for new literary and philosophical means of description. Reality itself is an endless process that can only be matched by a “romantic text” – a text that is itself a work in progress, by its very nature multi-layered, containing contradictions and ambiguities, unfinished and reflexive like reality itself. A fragment is a genre of text corresponding to the infinity of reality: therein, the contradiction flashes for a moment as a single, bright thought illuminating the depths of reality, but never fully expressing and reaching them. Simultaneously, the fragment demonstrates the limitation of our cognitive ability, and yet – also its connection with the whole that asserts itself in the fragment and is only present in it for a moment.

Jana Dreimane

Pastor, librarian and bibliophile Gustavs Šaurums

Keywords: Gustavs Šaurums, bibliophile, religious and cultural history.

The article is dedicated to one of the most prominent and versatile personalities of the library sector in Latvia – the pastor and bibliophile Gustavs Šaurums (1883–1952). From 1934 to 1938, he managed the Riga City Library, the oldest library in Latvia (today – part of the Academic Library of the University of Latvia), during which time he started the identification and bibliography of Latvian ancient printed works stored at the foreign libraries. As a pastor of the Evangelical Lutheran Church of Latvia (for 38 years, from 1914 to 1952), he was also the editor of several religious press publications, an active researcher and populariser of Latvian religious and cultural history. In 1914, his first book “Iekšējā misija” (“Inner Mission”), was published in Riga, in which he explained the inner mission as voluntary Christian charity and education work to various groups of society and emphasized its importance in strengthening the church and Christian faith. Being the pastor of the Umurga and

Ārciems parishes from 1920 to 1934, he also started publishing himself: he compiled and published not only parish calendars and reports, but also his own books (nine in total). The most notable among them is Šaurums's monograph "Tērbatas Universitāte, 1632–1932" (University of Dorpat, 1632–1932), as it contains the first comprehensive overview of the university's history over three hundred years. In 1933, Šaurums also begun the compilation, publication and distribution of the religious literature series "Rakstu Avots" ("Source of Writings") in order to limit the spread of "harmful", valueless literature. The series was financed by annual payments from subscribers, which ensured the publication of 12 small print works (books or pictures) per year. Although the series did not gain as much popularity as hoped, it nevertheless was a visible and stable segment in the literature of the Evangelical Lutheran Church of Latvia.

Šaurums continued his work as a pastor even during the years of Soviet and Nazi occupation. The study shows that his attitude towards non-democratic political regimes was conformist: loyalty was shown, apparently with the hope that it would provide better conditions for the church's survival in difficult times.

Šaurums's private library is considered particularly valuable, – he collected Latvian and Baltic German literature from his early youth, paying particular attention to obtaining periodicals. According to the testimonies of contemporaries, Šaurums's library contained more than 20,000 books, calendars, sets of magazines and newspapers. After the owner's demise, they ended up in the collections of the National Library of Latvia and the Academic Library of the University of Latvia.

Jana Dreimane

Philosopher and writer in the inner exile: Insight into Ženija Sūna-Peņģerote's diary

Keywords: Ženija Sūna-Peņģerote, inner exile, writer, Soviet occupation.

The manuscript collection of the National Library of Latvia includes the personal collection of the philosopher, literate and librarian Ženija Sūna-Peņģerote (RXA 236). It contains 96 storage units: mainly plays (one-act plays), essays on notable Latvian and foreign cultural workers, drafts of works, correspondence and one diary written by the philosopher from 1 September 1952 to 26 October 1954. Having given up permanent work in the state institution of Soviet-occupied Latvia, she focused entirely on cultural history research and writing, clearly aware that it would not be possible to publish her works. The living conditions of Ž. Sūna-Peņģerote can be described as "inner exile", – physically remaining in the homeland, she separated herself from the political, economic, social and cultural transformations taking place there. Analysing Ž. Sūna-Peņģerote's diary entries, as well as her other documents, an answer is

sought to the question – what were the gains and losses of philosopher, choosing the path of an independent writer during the first decade of Soviet occupation in Latvia? Her biography is a small, but bright fragment in a series of Latvian life stories, reflecting the efforts of individuals to preserve personal independence under the conditions of the communist regime.

Ilze Garda

Vienesse librarian Robert Musil and the phenomenon of unread books

Keywords: Robert Musil, librarian, unread books.

Robert Musil (06.11.1880–15.04.1942) was an Austrian writer, playwright and essayist who spent the last 20 years of his life writing his best-known novel which was destined to remain unfinished, “The Man Without Qualities” (“Mann ohne Eigenschaften”). Few people know that Robert Musil was an intern and librarian at the Technical University of Vienna from 1911 to 1914. It is this experience that is referred to in one of the chapters of the novel “The Man Without Qualities”, describing the secret of a good librarian being able to navigate a collection of more than three million books, because he never reads anything more than the title and the table of contents, since the person who becomes immersed into the contents is lost as a librarian.

Linda Gediņa

Unity of the elements of the form in a work of art – topography of abstraction

Thesis:

Every work of art has a topography of temporality which, guiding perception, gives it a unity of elements. In this sense, the essence of a work of art is poetry (*Dichtung* (Heidegger)).

Keywords: work of art, temporality of perception, triangulation, form, abstraction.

The work of art is a triangulative, temporal process – not: either (1) understood and analysed from the position of the creator, since the work of art itself, after all, has an intrinsic temporality and a topography guiding the gaze (perception), or (2) understood and analysed from the position of the observer, simply because the work and the artist are historical-temporal in the sense of plot, while the principles of the work’s construction and the idea of beauty are timeless.

The principles that can be found in a work of art are also temporal and “the work of art is a child of its time”. Attempts to revive the principles of a work of art, i.e., the notion of beauty in a foreign time, are like monkey imitations without any inner meaning.

Art is not static – a painting is also characterised by [perceptual] temporality, as is poetry. This means that a work of art is the whole of its pictorial elements in form, not the sum. What constitutes a work of art is a triangulative process. Triangulatively hermeneutical in the sense that a work of art is a work of art when the artist [imaginatively] knows that someone will look at it as a work of art, and at him as an artist, and therefore sees in the work a search for the ornamental-temporal ordering or the topography (art) that unifies the elements, rather than some other significance (such as pragmatics).

However, there is no universal understanding of beauty which, as an adapted standard, would determine the subordinate [universal] essence of a work of art – classical Greek beauty, for example. “The work of art is the child of its time and often the mother of our feelings. Thus, in every cultural epoch, a peculiar art arises which cannot be reproduced,” is how Kandinsky begins his collection of notes, “On the Spiritual in Art” (1911/1912) (Kandinsky, W. *Über das Geistige in der Kunst. Insbesondere in der Malerei*. München: R. Piper & Co., Verlag, 1912, S. 3).

Heidegger reiterates: the essence of a work of art is poetry (*Dichtung*). That is to say, a structure that allows something existing to appear [growing] out of itself by virtue of the order given to/seen in it. The Greek words used by the philosopher to describe this peculiarity of any work of art – painting, sculpture, poetry – are: *poiēsis* is *physis* is *a-alētheia*. Klee writes in his “confession of the artist”: “Art does not express the visible, but makes it visible. [...] The elements of form in printmaking are: dots, linear, planar and spatial energies. [...] A topographical plan makes it possible to imagine a little journey into a land of better understanding.” (Klee, P. “Schöpferische Konfession”. In: *Schriften, Rezensionen und Aufsätze*. Köln: DuMont Buchverlag, 1976). The work of the artist is similar to the work of God in creating the world.

Linda Gediņa

Library and Reading. Hermeneutic-phenomenological analysis of reading

Motto:

"Art does not express (*wiedergeben*) the visible, but makes it visible." (Paul Klee "Creative Confession")

"We know only what we perceive. Everything we experience is, in the end, only our perception of what has happened." (Henry David Thoreau "Walden")

"It is not what you look at that counts; it is what you see." (Matt Haig "Midnight Library")

Keywords: Arrangement of form (*Gestaltung*), topography, hermeneutics, logos as *Sammlung* = structured collections of something.

Hermeneutically-phenomenologically understanding the question "what is reading?" – the Author's work is to be read and the Author provides the possibility of following the path shown by the Author in order to get to the [ontological] field of play chosen and created by the Author, where, in turn, not the Author's statements, descriptions of beings appear, but the reader is given the possibility of understanding this world that the Author has created for him – he is provided with a space, a field of play for understanding, where to play with the possibilities of meanings offered by language – thinking his own thoughts, he does not yield so easily to games and play. The Author offers a new language, and a great deal of freedom and participatory choice – reading even allows one to escape the mundane, or in Hugo Ball's words, "escape out of time". In this new spatiality of the world: the trees grow out of the letters, at the same time someone asks for someone's hand, and Mr. Schulze rides on the tram yawning (See: Dada's Manifestoes, sound poems); but it [the Author's work] must always be in harmony with the idea [of the Author], must fulfil the demands of the idea and must not want anything more, the Author must not impose his will – he may only show what he sees himself, creating a perspective, opening, or at least wanting to open a window on the same apparent view he sees.

The ability to read enables one to discover and understand the perspective [in the imagination] and experience of others, which are no less true than one's own – even in everyday and colloquial language, even, for example, when one says that one "reads" a table of analysis results, "to read" means: to understand the intended meaning, to be able to do something with the language of meanings used by the Author.

Ineta Kivle

Fragment of life in the library: The interweaving of personality and fragments

Keywords: personality, fragment, structuralism, library, philosophy.

The introductory article of the book examines the personalities of libraries, the insights of the philosophy of personalism and the philosophical understanding of a fragment, trying to connect three concepts: personality, library, fragment.

Personality is an individuality that is always in constant internal change. At the beginning of the 20th century, the philosophers of personalism were connected by the principle of the action of substances and the active, and self-sufficient and willing beginning of man. The first Latvian academic philosopher Jēkabs Osis was influenced by the philosophy of Gottfried Wilhelm Leibniz. A personality, like a monad, is a living, functioning being that imagines itself, as well as the universe and the world from its own point of view. The views of Emmanuel Mounier, the founder of French personalism, were also influenced by Leibniz's philosophy. Mounier developed 'integral personalism', which combines the three values of personality: being, thinking and acting. These characteristics also refer to library personalities in the world and in Latvia.

In opposition to philosophy of personalism, French postmodern philosophers (Jean Baudrillard, Gilles Deleuze, Roland Barthes) write about the structural man. A structural human divides reality into fragments and then puts them back together, but when the fragments are put back together, a completely different object is formed than it was originally. A new reality is a modelled reality in which the human sometimes even remains in the status of a fragment. A fragment is a part of a whole, and it can be an article in a volume, a book on a library shelf, and even a person's life in the world scene.

Venta Kocere

Ojārs Zanders – Library Years (1968–2000)

Keywords: Ojārs Zanders, literary theory, library, research of publishing.

Ojārs Zanders commenced his career in the Fundamental Library of the Academy of Sciences of the Latvian SSR, the Latvian Academic Library (LAB, today – the University of Latvia Academic Library) in 1968. It was the initiative of the former head of the Misiņš Library, bibliographer Kārlis Egle, to entrust O. Zanders with the materials collected by the bibliophile Jānis Misiņš and himself.

O. Zanders worked as the head of the library's Department of Manuscripts and Rare Books for 25 years, and his time of work in

the library spanned 32 years. The first task was to organize the accumulated and uninventorized materials, to introduce into the collections the manuscripts of the writers who had been exiled to Siberia and whose works were inaccessible to readers for political reasons.

The great achievement, which must be particularly acknowledged, is that O. Zanders enriched the library collections with the manuscripts of literary scholar Alfrēds Goba, writer Kārlis Kraujiņš, poet Antons Bārda and other distinctive materials of cultural history. He was overseeing than 30 000 rare, ancient and unique books, starting with manuscript books dating back to the end of the 13th century, incunabula, paleotypes, the first printed works of Riga up to the latest publications. O. Zanders has created numerous exhibitions dedicated to the themes related to the history and culture of publishing, literature, history of sciences; he led tours and presented reports on publishing, Latvian and foreign literature, participated with reports on publishing and culture in Riga at international scientific conferences in Latvia, Germany, Poland, Russia, Estonia and Norway.

O. Zanders authored many publications and books. In 2000, his monograph dedicated to Riga's 800th anniversary "Senās Rīgas grāmatniecība un kultūra Hanzas pilsētu kopsakarā (13.–17. gs.)" – "Book Publishing and Culture of Ancient Riga in Context of the Hanseatic Cities (13th–17th Centuries)" was published, and received the main prize in the book art competition.

Rihards Kūlis

Immanuel Kant, the library and Western rationalism

Keywords: Kant, library, western rationalism, culture form, universalism.

The library and book trade as a field of work and a space of intellectual existence occupy a prominent place in Kant's life. In addition to his teaching work at the University of Königsberg, Kant worked for several years as assistant librarian at Königsberg Palace. For a time, Kant lived in the house of the book publisher I. F. Kanter, which had become a prominent gathering place for intellectuals and at the same time a kind of book repository with library features. Here, one listened to the latest ideas, learned about the latest books and exchanged them. For Kant, as for most Western intellectuals, the library was an integral part of life and work.

However, if we perceive the library as a specifically developed and sustained form of Western culture, Kant's relationship to the library can be seen in a much broader and more fundamental sense. In this case, the features of librarianship permeate the whole of Kant's philosophy.

Kant's philosophy can be seen as a library that is as orderly and rational as possible, in which every shelf or drawer has its own and essentially

indispensable place. Kant's philosophy is not a burst of aphorisms or a repository of clever thoughts, but a collection of carefully worked out and argued insights. Kant, on the basis of Western rationality, builds a grand philosophical system in which, like a well-organised and centuries-old library, one could search for and find answers to questions of human relevance.

One might think that, in the course of historical development, a relationship (a mutual influence) has been realised between the library as a specific and universal form of Western cultural organisation and Western philosophy as a whole. Similar structures can be seen in the organisation of intellectual life, philosophy and the library.

A defining feature of Western rationalism: to see the principles of the world's structure and existence from the origins, the first principles. The world can only be understood and interpreted by grasping it as a whole. The world as a whole is a grand universal library. Kant's philosophy, too, in its very essence, claims to be such a grand and infinitely expandable universal library. It is founded, as Kant intended, on unchanging fundamental principles.

In this article, the author tries to outline essentially only two themes:

- 1) Kant, Western rationalism and the attempt of classical philosophy and the library to grasp the world comprehensively and as a whole.

In this vision, the author talks about Kant's librarism. It would not be impossible to speak of the librarism of Hegel or Schelling, for example. But certainly not Pascal's librarianship;

- 2) The infinity of the library (universal library) and the finitude of human life; the thing-in-itself as the limit mark of the human world and the longing for the infinite in Kant's philosophy.

Biblioteca universalis as a spiritual phenomenon has collapsed. Its place has been taken by vast repositories of information, which, of course, play an outstanding role in the development of technical civilisation.

However, I would like to think that modern society would also benefit, if it were able to combine the idea of Kantian universalism, *Biblioteca universalis*, and information repositories in its vision and understanding of the world.

Inta Lismane

From Part to Whole, from Whole to Part

Keywords: term as a functional unit, dictionaries, modules, medical terms, language acquisition and use.

Medical terminology is the terminology and vocabulary used in the medical science. Not only the formation of the term using various resources and methods, models, formants, but also the understanding of the functional meaning becomes essential, because the principle of

purposeful communication is important for the terminology itself and in the field of its use.

To make the decision, it is crucial for the clinician and student-resident to define the clinical problem accurately, and he/she must be aware that the clinical problem could be comprehensive, complex, as it includes not only the general knowledge, but also specific issues about the clinical decision making and actions.

Terms have a more complex semantic structure than resources of the general language, as they are built using specific methods and models (appellativization, separation, formation of metaphors and abbreviations). Identification of the all necessary terms and multi-word terms in medical databases is not always successful.

Beata Paškeviča

Livonian pastor Friedrich Bernhard Blaufuß, his private library, reading experience and engagement as a book provider

Keywords: Friedrich Bernhard Blaufuß, private libraries of the 18th century, pietism, St. James church in Riga, Moravian church.

Friedrich Bernhard Blaufuß (1697–1756) is the author of the first history of the Latvian people, written in Latvian and intended for the Latvian reader, with the short title *Livonian Histories*. Recently, several more of his essays have been found, enabling us to learn more both about the personality of Blaufuß and his literary heritage. The rediscovered texts include a poem, whose title, translated into English, would read, as follows: “Livonian Monument to the glory of God’s work which resonated in the year of 1738 among Latvian and Estonian peasants in the Duchy of Livonia when they truly converted and changed their soulful hearts and lives and it became known to all across the entire world, due to deceitful untruth and false reports an un-partisan eyewitness reveals the truth in verse in the year of 1753”. The poem is dedicated to the awakening that occurred in Vidzeme under the influence of Herrnhut missionaries. He is also the translator of several hymns and possibly the author or translator of other essays stored in memory institutions. The Rarities Department of the University of Latvia Academic Library holds the only surviving copy of the printed auction catalogue for Blaufuß’ Library, which serves as one of the testimonies to the dissemination of early Enlightenment and Pietism literature in Europe, its presence in Vidzeme, as well as the horizon of Vidzeme literary figures’ religious interests and the body of knowledge available to educated Vidzeme readers in the first half of the 18th century. The catalogue lists 749 items, which implies a relatively large private library in Riga. The catalogue represents a very wide range of Pietism

literature, from the works of Johann Arndt and Philipp Jacob Spener to representatives of radical Pietism, such as, for example, Gottfried Arnold. The catalogue also includes reference books and periodicals. Friedrich Bernhard Blaufuß was also a book distributor for the Unity of Brethren in Vidzeme. This fact was one of the main points of the accusation levelled against him in the 1742 and 1743 trials of the Herrnhutians.

Daina Šulca

Fragments of text on the device screen

Keywords: internet, text, device, screen, fragment, writing style, language.

In Latvia, 84% of the population of Latvia use the Internet – all you need is a connection, a phone, a tablet or a computer. New information is available 24 hours a day, anywhere in the world. Searching and obtaining information in the Internet environment is becoming decisive, it has “moved” from printed information sources to electronic ones.

Text appears on the device’s screen only as fragments of something larger and more comprehensive. How important is a text fragment, so that a user of a lot of information continues to get acquainted with everything that follows, which is also readable only in fragments?

On the screen, the eyes scan the text – first images, if there are any, then headings, subheadings, conclusion. The text on the Internet is not read in one go – unlike in a book. It rather resembles skimming for keywords, title, terms.

From fragment to fragment.

The peculiarity of Internet reading has also determined changes in the writing style and language of texts in the electronic environment – sentences have become shorter, more attention is paid to the inclusion of graphic elements in the text – diagrams, tables, numbers, pictures. One of the most interesting features of the Internet language is that when searching for information, the results can be found in several languages, and it is possible to understand what it is about in any of them. The language of the Internet is a language in which the whole world participates.

This new language of fragments is characterized by a precise message and simplicity. After reading the first lines, everything seems to be clear, what is the story about?

The language of the Internet is, by its nature, a digital form of the literary language – the language of fragments. It is a new communicative environment that offers different possibilities of communication and perception. A fragment of text on the screen acts as a permanent whole, and when creating texts that will be read on devices, the language has become different. Bad is everything that cannot be understood, can be understood only with difficulty, or can be understood incorrectly.

What are the laws of Internet language, how does it differ from literary language? How to build a language passage and why should reading time be taken into account? What is the one-comma-one-paragraph rule? What are the essential elements that make up a piece of language? Why is the jagged edge so important and what is an anchor in web text? These questions have arisen in the development of the language of the Internet, and we cannot ignore them.

The Internet has already changed the world and altered us, but the big transformations are yet to come.

Velga Vēvere

Outworks – prefaces as philosophical fragments: S. Kierkegaard and F. W. Nietzsche

Keywords: prefaces, outworks, paratexts, S. Kierkegaard, F. W. Nietzsche.

The role of prefaces is significant – they introduce a theme of the work, explain authorial intentions, orientate potential readers, or, on the contrary, they do not introduce, rather – confuse and disorientate the prospective readers. In philosophy and literary criticism, the prefaces and their theoretical (or non-theoretical) framework has been tackled by such thinkers as G. W. F. Hegel, S. Kierkegaard, W. F. Nietzsche, G. Genette, and J. Derrida. Although the prefaces in most cases act as a hermeneutical instrument for the text interpretation, there are cases when the prefaces do not relate to the text either thematically, or conceptually, as it can be seen in the S. Kierkegaard's pseudonymous writings. In this case, a tension between the preface and the text is being created, it makes the reader to re-evaluate his/her reading habits and contemplate his/her personal existential situation in the world and ask questions: Where to start – with the text or the preface? To read the text or the preface alone as an independent fragment that is situated outside the basic narration? G. Genette names that kind of prefaces the paratexts, whereas J. Derrida – the outworks. Moreover – the gap between the preface and the text can create a feeling of an existential shock. However, a special attention has to be paid to prefaces that have been published independently, that is, collections of prefaces without subsequent texts. These texts are uninvolved and unattached philosophical fragments. This article analyses two such collections of free-standing prefaces: S. Kierkegaard's "Prefaces. Light reading for people in various estates according to time and opportunity" (published under a pseudonym Nicolaus Notabene), and F. W. Nietzsche's "Five prefaces to unwritten works". The questions being answered in the article are the following: "Is it possible to view these prefaces just as unrealized authorial plans?" "Do these prefaces, by any chance, illuminate different (fragmented) narrative strategies that enable a fresh look at the respective authors' works, in general?"

Autori

Anna Auzāne – *Mg.*, LU doktorante. Pētnieciskās intereses: estētika, ideju vēsture, apgaismības filosofija, modernisma literatūra (īpaši 19./20. gadsimta mija un 20. gadsimta pirmā puse).

Kontakti: annaauzane@inbox.lv

Raivis Bičevskis – *Dr. phil.*, LU Vēstures un filozofijas fakultātes Filozofijas un ētikas nodaļas vadītājs, profesors, vadošais pētnieks. Pētnieciskās intereses: vācu filosofija no vēlīnājiem viduslaikiem līdz mūsdienām, vācu un Baltijas intelektuālo tradīciju saikne, J. G. Hāmaņa, J. G. Herdera, M. Heidegera un L. Klāgesa filosofija, fenomenoloģija, hermeneitika, ideju un intelektuālā vēsture, humanitāro zinātņu filosofiskās problēmas, pieredzes teorijas, filosofiskā antropoloģija.

Kontakti: raivis.bicevskis@lu.lv

Jana Dreimane – *Dr. philol.*, Latvijas Nacionālās bibliotēkas Pētniecības un interpretācijas centra vadošā pētniece. Pētnieciskās intereses: 19.–20. gadsimta Latvijas bibliotēku vēsture, īpaši nacistiskās Vācijas okupācijas periodā un padomju okupācijas gados.

Kontakti: jana.dreimane@lnb.lv

Ilze Garda – *Mg. art.*, LU Akadēmiskās bibliotēkas Austrijas bibliotēkas un Šveices lasītavas vadītāja.

Kontakti: ilze.garda@lu.lv

Linda Gediņa – *Dr. phil.*, neatkarīgā pētniece. Pētnieciskās intereses: filosofiskā hermeneitika, M. Heidegera hermeneitiskā fenomenoloģija, mākslas filosofiski teorētiskās interpretācijas, jo īpaši 20. gadsimta sākumā, filmu vēsture.

Kontakti: lindadasein@yahoo.com

Ineta Kivle – *Dr. phil.*, LU Akadēmiskās bibliotēkas direktora vietniece, Starpnozaru pētniecības centra izveidotāja un vadītāja, vadošā pētniece. Pētnieciskās intereses: starpdisciplināritāte, filosofija, mūzikas filosofija; skaitlis, skaņa, krāsa, ritms starpdisciplinārajā filosofijā.

Kontakti: ineta.kivle@lu.lv; inetakivle21@gmail.com

Venta Kocere, LU Akadēmiskās bibliotēkas direktore. Darba pieredze bibliotēkā kopš 1977. gada. Pētnieciskā darba virzieni: “Latvijas grāmatas – Eiropas kultūras un vēstures izpētes avots”, “Bibliotēkas loma starpkultūru dialogā”, “Latviešu likteņi Ukrainā” u. c. Kopš 2008. gada ir Latvijas Zinātņu akadēmijas goda doktore. Vairāk nekā 200 zinātnisko publikāciju autore. Apbalvota ar Latvijas, Igaunijas, Lietuvas, Ukrainas un Gruzijas augstākajiem valsts apbalvojumiem.

Rihards Kūlis – *Dr. phil.*, LU Filozofijas un socioloģijas institūta vadošais pētnieks. Pētnieciskās intereses: kultūras filosofija, Eiropas un Latvijas filosofijas un kultūras vēsture, fenomenoloģija, eksistenciālisms, I. Kanta un M. Heidegera filosofija.
Kontakti: rihards.kulis@gmail.com

Inta Līsmāne – *Dr. paed.*, LU Humanitāro zinātņu fakultātes docente. Pētnieciskās intereses: valodas filosofija, valodniecība un terminoloģija, komunikācijas teorija.
Kontakti: inta.lismane@lu.lv

Beata Paškeviča – *Dr. phil.*, Latvijas Nacionālās bibliotēkas Pētniecības un interpretācijas centra vadošā pētniece. Pētnieciskās intereses: piētisms Vidzemē un Baltijā, apgaismības kultūra.
Kontakti: Beata.Paskevica@lnb.lv

Daina Šulca – *Mg. art.*, Rīgas reģiona remigrācijas koordinatore, publikāciju autore interneta un drukātajos plašsaziņas līdzekļos. Pētnieciskās intereses: eļļas glezniecība un mākslas tekstu specifika interneta vidē.
Kontakti: daina.shulca@gmail.com

Velga Vēvere – *Dr. phil.*, LU Filozofijas un socioloģijas institūta vadošā pētniece, Ekonomikas un kultūras augstskolas profesore. Pētnieciskās intereses: filosofija, biznesa ētika, kritiskā domāšana, sociālā atbildība.
Kontakti: velga.vevere@gmail.com; velga.vevere@lu.lv

Pielikumi

Latvijas Universitātes Akadēmiskās bibliotēkas Starpnozaru pētniecības centram pieci gadi¹

Starpdisciplinārītāte, nozaru sinerģija, zināšanu pārnese, sadarbība, vērtību transformācijas un procesu analīzes raksturo 21. gadsimta akadēmisko darbību un zinātņu kopumā. Zinātniskās bibliotēkas nav izņēmums, un tās meklē sev vispiemērotāko attīstības ceļu. Ierasti un reizē arī stabili augstskolu bibliotēku artava studijās un pētniecībā ir atbalsta funkciju veikšana – atvērtās piekļuves datu un atvērtās zinātnes analīze un popularizēšana, informatīvās un pētnieciskās bāzes veidošana un uzturēšana. Bet bibliotēkas ir arī vienas no senākajām izglītības un kultūras institūcijām. To pamatvērtības ir veidojušās gadsimtiem ilgi, bet formas un darbības intensitāte mainās līdz ar laikmeta attīstības tendencēm. Bibliotēku var uzskatīt par noteikta laikmeta kultūras un izglītības spoguļi. Bibliotēkām, kuru pārziņā ir gadsimtiem senas kultūrvēsturiskas kolekcijas, paveras lielāka iespēja aktīvi iesaistīties kultūras mantojuma satura izpētē un starpdisciplinārajā pētniecībā. Latvijas Universitātes Akadēmiskās bibliotēkas sākums datējams ar 1524. gadu, kad ar Mārtiņa Lutera svētību tika izveidota *Bibliotheca Rigensis*. Tās krājumā glabājas Baltijas un Eiropas nozīmes kolekcijas: seno hroniku noraksti latīņu

- 1 LU Akadēmiskās bibliotēkas Starpnozaru pētniecības centra izveidotāja un vadītāja Ineta Kivle centra darbības piektajā gadskārtā un grāmatas "Izmēritais laiks un telpa" atvēršanas svētkos 2022. gada maijā

- 2 LU Akadēmiskās bibliotēkas Starpnozaru pētniecības centra pētījumi un konferenču tēzes

¹ Informācijai par Latvijas Universitātes Akadēmiskās bibliotēkas Starpnozaru pētniecības centru izmantoti materiāli no publikācijas: *Piektā starpdisciplinārā konference "Fragmentu pasaule": konferences programma un tēzes. 2022. gada 17. maijs*. Sast., ievada aut. I. Kivle. Rīga: LU Akadēmiskā bibliotēka, 2022.

valodā; inkunābulas – pirmie iespiestie darbi līdz 1500. gadam, starp tām arī vecākā Latvijā saglabājusies inkunābula “Catholicon” un vienīgā pasaulē saglabājusies “Missale Viburgense”; UNESCO “Pasaules atmiņas” nacionālajā atmiņas reģistrā iekļautā Johana Kristofa Broces (1724–1823) kolekcija un seni rokraksti, kas datējami, sākot ar 10.–11. gadsimtu. Kopumā bibliotēkas krājumā ir vairāki simti retu grāmatu un rokrakstu. 1885. gadā dibinātā Misiņa bibliotēka ir lielākais un kultūrvēsturiski nozīmīgākais krājums letonikas un Baltijas pētniecībā, vecākā un pilnīgākā latviešu literatūras krātuve pasaulē.

Latvijas Universitātes Akadēmiskās bibliotēkas Starpnozaru pētniecības centrs dibināts 2017. gada 29. maijā (LU Senāta lēmums Nr. 122), lai sekmētu starpdisciplināro pētniecību un veicinātu rakstītā kultūras mantojuma integrāciju akadēmiskajos procesos. Centra konceptuālo identitāti izsaka trīs jēdzieni, kuru izcelsme atrodama Antīkajā Grieķijā: *phronesis* (praktiska gudrība), *praxis* (teorijas īstenošana darbībā), *paideia* (izglītība sabiedrības labā), tādējādi iezīmējot globālu un vēsturisku dimensiju no zināšanu rašanās sākuma, kad zināšanas vēl netika dalītas nozarēs un to galvenā vērtība bija morālās stājas, pašpietiekamības stiprināšana un spēja zināšanas izmantot valsts un sabiedrības labā, līdz 21. gadsimta zinātņu tīklojumiem, vienojot atšķirīgu disciplīnu pētniekus kopīgu starpdisciplināru projektu īstenošanā. Līdz ar koncepta un tematiska jautājuma aplūkojumu veidojas sadarbības tīklojumi un kopīgi projekti. Starpnozaru pētniecības centrs meklē jaunas pētnieciskas pieejas, attīsta metodoloģiju un veic zinātnisko darbību. Piecu gadu darbības laikā centrs ir organizējis konferences un diskusijas, attīstījis starptautisko sadarbību, veidojis publikācijas, tajā skaitā starptautiski indeksētu ārzemju žurnālu speciālos numurus, dodot iespēju Latvijas pētniekiem savus darbus publicēt un iegūt starptautiski atzītu novērtējuma indeksu *SCOPUS*, *Web of Science* un citās datubāzēs.

Latvijas Universitātes Akadēmiskās bibliotēkas Starpnozaru pētniecības centra darbība piecos gados (2017–2022)

Darbības virzieni	Aktivitātes
Ikgadējās starpdisciplinārās konferences	<ul style="list-style-type: none"> • Saprāšanās māksla (2018) • Grāmata. Zīme. Krāsa (2019) • Izmērītais laiks un telpa (2020) • Bibliotēka un personība (2021) • Fragmentu pasaule (2022)
Starptautiskās konferences un diskusijas	<ul style="list-style-type: none"> • To Let Things Be! / Ļaut lietām būt! Edmundam Huserlam 160, Martinam Heidegeram 130 (2019) • Tiešsaistes diskusija: Listening and Polyphony / Klausīšanās un polifonija, Latvija–Slovēnija (2021)
Zinātnieku nakts diskusijas	<ul style="list-style-type: none"> • Bibliotēka starpnozaru attīstībai – inovācijas domāšanā (2018) • Bibliotēkai piederīgie (2019) • Klimatneitralitāte un klimatnoturība: mērķi, pētījumi, situācijas, politika (2022)
Sagatavoti un izdoti konferenču tēžu krājumi latviešu un angļu valodā	<ul style="list-style-type: none"> • Grāmata. Zīme. Krāsa (2019) • To Let Things Be! / Ļaut lietām būt! Edmundam Huserlam 160, Martinam Heidegeram 130 (2019) • Izmērītais laiks un telpa (2020) • Bibliotēka un personība / Library and Personality (2021) • Fragmentu pasaule (2022)
Sagatavoti un izdoti zinātnisko rakstu krājumi, kolektīvās monogrāfijas	<ul style="list-style-type: none"> • Meklējiet rakstos (2018) • Grāmata. Zīme. Krāsa (2020) • Izmērītais laiks un telpa (2022)
SCOPUS un WoS datubāzēs indeksētu speciālo žurnālu numuru zinātniskā redakcija. Rezultātā 16 Latvijas Universitātes pētnieki savus darbus publicējuši šajos žurnālu numuros	<ul style="list-style-type: none"> • The Polish Journal of Aesthetics: Art and Aesthetics in Pandemic Time, 61 (2/2021), Krakow. Editors: Ineta Kivle (University of Latvia, Riga), Natalia Anna Michna, Dominik Czakon (Jagiellonian University in Kraków) • Horizon. Studies in Phenomenology: Special issue: To Let Things Be! (HORIZON 10 (I) 2021), St. Petersburg. Editors: Ineta Kivle, Raivis Bičevskis (University of Latvia, Riga) • The Polish Journal of Aesthetics: Listening and Polyphony: Philosophy, Aesthetics, Arts, Volume 64 (1/2022). Editors: Ineta Kivle (University of Latvia, Riga), Lenart Škof, Maja Bjelica (Science and Research Centre, Koper)
Starptautisks pētniecības projekts, kurā sadarbojas Slovēnija un Latvija	<ul style="list-style-type: none"> • Bilateral (Slovenia–Latvia) international interdisciplinary research project “Listening and Polyphony: Echoes of Phenomenology, Ethics and Anthropology”, 2020–2022 (BI-LV/20-22-006). Koperas Zinātnes un pētniecības centrs Slovēnijā īsteno projektu sadarbībā ar LU Akadēmiskās bibliotēkas Starpnozaru pētniecības centru

ESAM SADARBĪBAI ATVĒRTI!

Five Years of Interdisciplinary Research Centre of Academic Library of the University of Latvia (2017–2022)

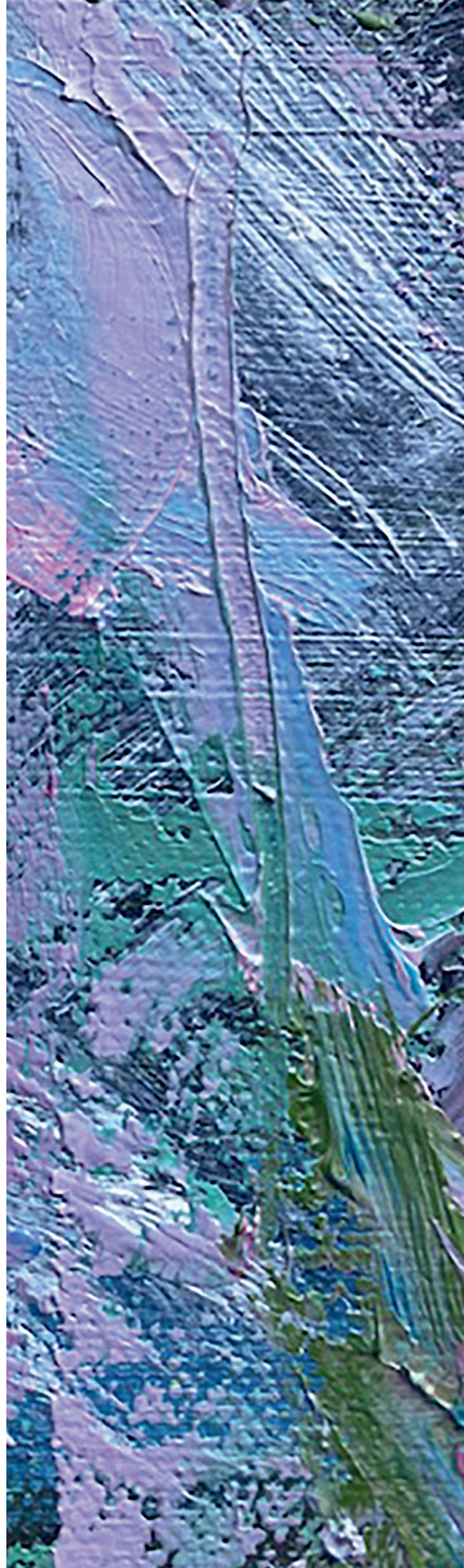
Interdisciplinarity encompasses long-standing principles created many centuries before, at the beginning of ancient culture, as well as actual research tendencies that stimulate the aspiration to seek more suitable ways of development. Many research problems transcend particular disciplines and demand efforts of researchers reflecting different perspectives. Interdisciplinary research requires a dialogue and mutual understanding among all interested parties, empathic communication and tolerance, as well as education based on competences and practical wisdom.

Interdisciplinarity resonates with three concepts of ancient philosophy: *phronesis* (practical wisdom); *praxis* (implementation of theory in practice); *paideia* (education) that have yielded an impulse for creation of visual and conceptual identity of the Interdisciplinary Research Centre of the Academic Library of the University of Latvia, established on 29 March 2017, by the decision of the Senate of the University of Latvia. The aim of the centre is to carry out research of the library's collection from the perspective of interdisciplinary aspect, and to take an active part in the research work and academic processes interesting not only for humanities but also for other branches of knowledge – social sciences and life sciences. The collection of the Academic Library of the University of Latvia (established at the time of the Reformation – in 1524) guarantees access to materials of cultural heritage, containing two exclusive collections: the *Misiņš Library* – a collection for the Baltic studies, the most valuable and most complete collection of Latvian printed matter in the world; *Bibliotheca Rigensis* – a collection of rarities: medieval manuscripts, incunabulum, early print, the authentic materials, earliest of which date back to the 10th–11th century.

The Interdisciplinary Research Centre seeks new scientific approaches and develops methodologies. During its five years of operation, the centre has organized conferences and discussions, developed international collaboration, created publications, and managed special issues of international journals that are indexed in *SCOPUS*, *Web of Science*, and other databases.

The Interdisciplinary Research Centre of the Academic Library of the University of Latvia in five years: from May 2017 to May 2022

Directions of Activities	Activities
Annual interdisciplinary conferences	<ul style="list-style-type: none"> • The Art of Mutual Understanding (2018) • Book. Sign. Colour (2019) • Measured Time and Space (2020) • Library and Personality (2021) • World of Fragments (2022)
International conferences and discussions	<ul style="list-style-type: none"> • To Let Things Be! Edmund Husserl 160, Martin Heidegger 130 (2019) • Listening and Polyphony. Online discussion / Latvia–Slovenia (2021)
Researchers` night discussions	<ul style="list-style-type: none"> • Library for Interdisciplinary Development – Innovation in Thinking (2018) • Belonging to the Library (2019) • Climate neutrality and climate resilience: goals, research, situations, policy (2022)
Conference theses in Latvian and English	<ul style="list-style-type: none"> • Book. Sign. Colour (2019) • To Let Things Be! Edmund Husserl 160, Martin Heidegger 130 (2019) • Measured Time and Space (2020) • Library and Personality (2021) • Fragments` World (2022)
Collections of scientific publications and collective monographs in Latvian with summaries in English	<ul style="list-style-type: none"> • Search in Texts! Misiņš Library, Kārlis Egle 130 (2018) • Book. Sign. Colour (2020) • Measured Time and Space (2022)
Scientific edition of special journal issues indexed in SCOPUS and Web of Science databases. Sixteen researchers of the University of Latvia have published their work in these issues	<ul style="list-style-type: none"> • The Polish Journal of Aesthetics: Art and Aesthetics in Pandemic Time, 61 (2/2021), Krakow. Editors: Ineta Kivle (University of Latvia, Riga), Natalia Anna Michna, Dominik Czakon (Jagiellonian University in Kraków) • Horizon. Studies in Phenomenology: Special issue: To Let Things Be! (HORIZON 10 (I) 2021), St. Petersburg Editors: Ineta Kivle, Raivis Bičevskis (University of Latvia, Riga) • The Polish Journal of Aesthetics: "Listening and Polyphony: Philosophy, Aesthetics, Arts", Volume 64 (1/2022) Editors: Ineta Kivle (University of Latvia, Riga), Lenart Škof, Maja Bjelica (Science and Research Centre, Koper)
International research project	<ul style="list-style-type: none"> • Bilateral (Slovenia–Latvia) International Interdisciplinary Research Project "Listening and Polyphony: Echoes of Phenomenology, Ethics and Anthropology", 2020–2022 (BI-EN / 20-22-006). Science and Research Centre Koper in Slovenia, in cooperation with the Interdisciplinary Research Centre of the Academic Library of the University of Latvia

Bibliotēka un personība. Fragmentu bibliotēkas

Latvijas Universitātes Akadēmiskais apgāds
Aspazijas bulvāris 5-132, Rīga, LV-1050, Latvija
www.apgads.lu.lv